

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2024

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2024

**HISTORIA
UNIVERSITATIS
CAROLINAE
PRAGENSIS**

Tomus LXIV, Fasc. 1

**Příspěvky k dějinám
Univerzity Karlovy**

UNIVERZITA KARLOVA
NAKLADATELSTVÍ KAROLINUM

Výkonná redaktorka svazku:
Blanka Zilynská (Ústav dějin UK a archiv UK, Praha)

Svazek je součástí řešení programu COOPERATIO HIST, obor History and Philosophy of Science.

Na obálce použita fotografie „Stavbaři vysokým školám“: slavnostní otevření areálu MFF UK dne 12. 12. 1978 (AUK, fond Fotoarchiv, události).

<http://www.karolinum.cz/journals/hucp>

© Univerzita Karlova, 2024
ISSN 0323-0562 (Print)
ISSN 2336-5730 (Online)

OBSAH

Články

- 11 Daniel Štátný, Kouřimská partikulární škola v období mezi prvním a druhým stavovským povstáním
33 Antonín Kostlán, Cesta švédského přírodovědce Carla Adolpha Agardha do Čech a do střední Evropy
v roce 1827 ve světle jeho *alba amicorum*
77 Jan Boukal, Nestor české medicíny. Profesor Bohumil Eiselt mezi univerzitou, lékařskou vědou
a emancipačními snahami Čechů v habsburské monarchii
101 Marek Brčák, „Nauka o lyofilizovaných jahodách“ aneb Náčrt historie Katedry vysoké frekvence
a vakuové techniky (1953–1959) a Katedry elektroniky a vakuové fyziky (1959–1989)
Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy
119 Michal Továrek, Příspěvek k dějinám budov Univerzity Karlovy: Stavba budovy
Matematicko-fyzikální fakulty UK a koleje a menzy 17. listopadu v Praze 8 – Troji

Recenze a zprávy

- 163 Rainer Christoph Schwinges, Das Leben des Kölner Magisters Gerhard von Wieringen
(1451 bis nach 1501). Mit einer Edition seines Notiz- und Rechnungsbuches (František Šmahel)
166 Wojciech Świeboda, Universitas contra haeresim. Działalność antyheretycka Stanisława
ze Skarbimierza jako przedstawiciela Uniwersytetu Krakowskiego (Blanka Zilyská)
169 Martin Musílek (ed.), Ceny – mzdy – peníze: Ekonomické myšlení ve středověkých a raně novověkých
městech (Jan Boukal)
170 Milan Řípa, Ronald Richter: Termojaderná fúze první na světě: Sokolov 1936 (Jan Boukal)
171 Daniela Brádlarová, Milada Paulová, první česká profesorka: mezi soudobými dějinami a byzantologií
(Andrea Veverková)
173 Raimo Pullat – Tönis Liibek, Auf der Suche nach der eigenen Alma Mater. Ingenieure und Architekten
aus Estland, die vor dem Zweiten Weltkrieg an Technischen Universitäten Europas studiert haben
(Petr Svobodný)
175 Lukáš Fasora a kol., Dějiny Lékařské fakulty Masarykovy univerzity (Petr Svobodný)
177 Vojtech Ozorovský (ed.), Dejiny Lekárskej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, II. časť
(Petr Svobodný)

Cizojazyčná shrnutí

- 31 Daniel Štátný, Die Partikularschule in Kaurim (Kouřim) in der Zeit vom ersten zum zweiten
Ständeaufstand
75 Antonín Kostlán, Die Reise des schwedischen Naturwissenschaftlers Carl Adolph Agardh nach
Böhmen und Mitteleuropa im Jahre 1827 im Lichte seines *Album amicorum*
99 Jan Boukal, Der Nestor der tschechischen Medizin: Professor Bohumil Eiselt zwischen Universität,
medizinischer Wissenschaft und den emanzipatorischen Bestrebungen der Tschechen in der
Habsburgermonarchie
118 Marek Brčák, „Lehre von den gefriergetrockneten (lyophilisierten) Erdbeeren“ oder Geschichte des
Lehrstuhls für Hochfrequenz und Vakuumtechnik (1953–1959) und des Lehrstuhls für Elektronik
und Vakuumphysik (1959–1989) der Fakultät für Mathematik und Physik der Karlsuniversität
159 Michal Továrek, Ein Beitrag zur Geschichte der Gebäude der Karlsuniversität: der Bau der Fakultät
für Mathematik und Physik und des Studentenwohnheims und der Mensa „17. November“
in Prag 8 – Troja

Autoři

PhDr. Jan Boukal, Ph.D., Ústav dějin UK a archiv UK, Praha
PhDr. Marek Brčák, Ph.D., Ústav dějin UK a archiv UK, Praha
PhDr. Antonín Kostlán, CSc., Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.
prof. PhDr. Petr Svobodný, Ph.D., Ústav dějin UK a archiv UK, Praha
prof. PhDr. František Šmahel, DrSc., dr. h. c. mult., Praha
Mgr. Daniel Šťastný, Ústav českých dějin FF UK, Praha
Mgr. Michal Továrek, Ústav dějin UK a archiv UK, Praha
Mgr. Andrea Veverková, Ústav dějin UK a archiv UK, Praha
PhDr. Blanka Zilynská, Ph.D., Ústav dějin UK a archiv UK, Praha

Články

KOUŘIMSKÁ PARTIKULÁRNÍ ŠKOLA V OBDOBÍ MEZI PRVNÍM A DRUHÝM STAVOVSKÝM POVSTÁNÍM

DANIEL ŠŤASTNÝ

THE LATIN GRAMMAR SCHOOL IN KOUŘIM BETWEEN THE FIRST AND THE SECOND REVOLT OF THE BOHEMIAN ESTATES

This article describes the functioning of a Latin grammar school (so-called ‘particular’ school) in Kouřim and its links to the Charles University of Prague in the period of 1547–1622. The author investigates the economic situation of the school, its staff, the students, and their relations to the townspeople. Explored is also teacher and student mobility, the school’s relationship with the university, and the school’s alumni. New findings have been confronted with previous research.

Keywords: Early Modern Period – 16th and 17th century – education – university – grammar school – Latin school – town school – child education

DOI: 10.14712/23365730.2024.18

Úvodem

Tato studie pojednává o partikulární chlapecké škole královského města Kouřimi. Analyzované časové období výzkumné sondy bylo ohraničeno léty 1547 až 1622. Tato data byla vybrána ze tří důvodů. Prvně se jedná o důležité milníky v dějinách městského stavu a pražské univerzity.¹ Za druhé jde o období velké stavební konjunktury v českých městech, někdy označované jako „*zlatá doba českých měst*“.² Tento fenomén nalézáme i v Kouřimi a projevovat se také na stavu partikulární školy, jakožto školy městem zřizované – patronátní. Třetí důvod je čistě badatelsky praktický. Pro vybrané období je k městské škole dochované největší množství pramenů z celých raně novověkých dějin města – podotýkám, vědecky takřka nezpracovaných. Tato pramenná základna umožňuje ucelenější a detailnější pohled na fungování předbělohorské městské školy, což je primárním cílem tohoto příspěvku. Touto prací navazují na předchozí sondu do předbělohorské městské školy v královském městě Rakovníku od Jana Černého.³ Podporuji tím snahu o oživení zájmu o předbělohorské

¹ Michal SVATOŠ (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, I, 1347/48–1622, Praha 1995, s. 269, 288.

² Zikmund WINTER, *Zlatá doba měst českých*, Praha 1991.

³ Jan ČERNÝ, „*Jiným hodným mláďencem hotov jsem školu Vašich Milostí fedrovati.*“ *Rakovnická partikulární škola a pražská univerzita v předbělohorském období*, *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* (dále AUC-HUCP) 56/1, 2016, s. 81–97.

školvství a rozšíření našich znalostí o propojení individuálních škol s pražskou univerzitou, což je sekundárním cílem mého příspěvku.

V minulosti bylo v českém prostředí v rámci tematického okruhu univerzita – škola – student/kantor vypracováno nemalé množství studií,⁴ avšak přes veškerý zájem můžeme pozorovat stejný problém, jako sleduje ve svých pracích J. Holinková na Moravě, totiž absenci studií zaměřených na jednotlivé školní instituce.⁵ V historických pracích o předbělohorském období se tak školám dostává prostoru primárně v rámci dějin konkrétních měst. Tam pochopitelně není místo pro podrobnější údaje, a tak je školám v rámci městských monografií věnováno jen pár řádků,⁶ v lepších případech pár stránek.⁷ Jsme tedy v situaci, kdy jsou sledovány celozemské fenomény spjaté se vzdělaností,⁸ avšak pro příklady z jednotlivých škol musíme mnohdy sahat k popisům od Zikmunda Wintera a Františka Dvorského, starým více jak celé století.⁹ Je přitom zcela nepochybné, že pouze větší množství dílčích studií vede k možnosti formulování přesnějších soudů o stavu českého partikulárního školvství v době předbělohorské a jeho možném dalším vývoji.¹⁰ Studie mohou dále pomoci k pochopení složitých počátků partikulárních škol v českých městech a jejich vztahu k domácí univerzitě.¹¹

Pro účely této práce bylo využito rozsáhlého množství pramenů městské a univerzitní provenience. Pracoval jsem především s archivním fondem města Kouřim, uloženým ve Státním okresním archivu (dále jen SOKA) Kolín, dále s fondem topografické sbírky F v archivu Národního muzea v Praze (dále ANM). Jedná se především o sbírku, která v sobě pod signaturou F93 skrývá nebývale ucelený a rozsáhlý soubor korespondence vztahující se ke kouřimské městské škole. Z kouřimského fondu ze SOKA Kolín bylo využito především pramenů účetní povahy, a to *purkmistrových register*¹² a pramenů právní povahy jako *knih svědomí*¹³ a *knih při*¹⁴. Využito bylo též Archivu Univerzity Karlovy (dále AUK), konkrétně

⁴ Michal SVATOŠ, *Město a univerzita*, Documenta Pragensia 11, 1994, s. 40–46; František ŠMAHEL, *Pražští studenti v letech 1348–1622*, in: *Pražský student: univerzitní studenti v dějinách Prahy*, Praha 2008, s. 14–26; TÝŽ, *Regionální původ, profesionální uplatnění a sociální mobilita graduovaných studentů pražské univerzity v letech 1433–1622*, Zprávy Archivu Univerzity Karlovy (dále ZAUK) 4, 1982, s. 3–28; Jiří PEŠEK, *Univerzitní správa městských latinských škol v Čechách a na Moravě na přelomu 16. a 17. století*, AUC-HUCP 30/2, 1990, s. 41–58; TÝŽ, *Pražská univerzita, městské latinské školy a měšťanské elity předbělohorských Čech (1570–1620)*, Český časopis historický 89/3, 1991, s. 336–355.

⁵ Jiřina HOLINKOVÁ, *Dvě studie z dějin městské školy na Moravě v předbělohorském období*, Olomouc 2005, s. 13.

⁶ Zdeněk MARTÍNEK – Petr HEJHAL a kol., *Pelhřimov*, Praha 2014, s. 148.

⁷ Marie TOŠNEROVÁ – Ivana EBELOVÁ – Irena BENKOVÁ – Miloš GARKISCH – Jiří TOPINKA, *Beroun*, Praha 2008, s. 102–105.

⁸ Petr SVOBODNÝ, *Sociální a regionální struktura literárně činných absolventů pražské univerzity v letech 1500–1620*, AUC-HUCP 26/1, 1986, s. 7–36; Ondřej PIS, *Fenomén raně novověké akademické peregrinace jako specifické téma střeoevropské historiografie*, AUC-HUCP 62/1, 2022, s. 11–38.

⁹ Zikmund WINTER, *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století*, Praha 1901; František DVORSKÝ, *Paměti o školách českých*, Praha 1886.

¹⁰ Svými pokusy o provedení těchto závěrů jsou známi Zikmund Winter a Jiří Pešek. Zatímco Z. Winter hodnotí možný vývoj spíše pozitivně, J. Pešek se kloní k opačnému závěru. Porovnej: Jiří PEŠEK, *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620*, Praha 1993.

¹¹ V obou případech česká historiografie do značné míry přejímá staré závěry Z. Wintera (1901), které již dnes v mnohém neobstojí. K nutnosti revize závěrů u obou problematik se vyjadřují historici pravidelně, avšak cílený výzkum pro české prostředí stále chybí. K otázce nejnověji: J. HOLINKOVÁ, *Dvě studie z dějin městské školy na Moravě*.

¹² SOKA Kolín, fond Archiv města Kouřim (dále jen AMK), racionál purkmistrů, i. č. 727, 728, 729, 730.

¹³ SOKA Kolín, AMK, kniha svědomí, i. č. 265, 266.

¹⁴ SOKA Kolín, AMK, kniha při, i. č. 255, 256.

osobních poznámek rektora Curia, vydaných Karlem Beránkem (1981),¹⁵ a úředního materiálu uloženého ve fondech *Rukopisy A*, resp. *Rukopisy B*. Opomenuta nesmí být *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě*,¹⁶ jejíž analýza poskytla cenné údaje především v oblasti zaměstnanců školy.

Jak bylo řečeno, konkrétním chlapeckým školám byl věnován prostor především v publikacích o městech, ve kterých působily. Kouřimská chlapecká škola v tomto není výjimkou a zmínky o ní nalezneme primárně v publikacích o dějinách měst. Výjimkou potvrzující pravidlo jsou již zmíněné knihy Z. Wintera a F. Dvorského. Výčet publikací věnujících se starším dějinám Kouřimi bohužel není dlouhý, neboť stejně jako upadal v průběhu dějin význam města, tak upadal i badatelský zájem.

První skutečně ucelenější práci o starších dějinách města vydal Vincenc Oehm (1894).¹⁷ Ten ji však ukončuje husitskými válkami a městské chlapecké škole věnuje pouhou půlstránku. Na knihu V. Oehma částečně navazuje Jan Kremla svým krátkým příspěvkem o stavu města v období před Bílou horou (1904),¹⁸ především však o pár let později Josef Tůma, který ve svém třetím díle *Kolínska a Kouřimska* (1915)¹⁹ shrnuje Oehmovy a Kremlovy teze a navazuje na ně svými poznatky pro období třicetileté války. Ani Tůmova práce ale není obsahově rozsáhlá a nezkoumá detailněji vývoje města. Spousta otázek (včetně fungování chlapecké školy) proto zůstala nezodpovězena. Po zbytek 20. století se již Kouřim závažných vědeckých příspěvků pro bělohorské období nedočkala.²⁰ Dnešní generace badatelů již o tento dějinný úsek města projevuje větší zájem, avšak tematicky především v rámci analýz vybraných pramenů, nikoliv dějinných fenoménů.²¹ Závěrem je tedy možné konstatovat, že tato práce je nejen příspěvkem k dějinám školství, nýbrž i k dějinám města Kouřimi, jejichž míra nezpracování je tolik alarmující, a hlavně překvapivá vzhledem k bohatství pramenného materiálu.

Stručný popis města

Dle dobové hierarchie, silně respektující starobylost a privilegovanost, patřila Kouřim mezi přední česká královská města. Tento prestižní status byl mnohdy podporován i soudobými intelektuály a kronikáři.²² Město bylo administrativním centrem kouřimského kraje,

¹⁵ Karel BERÁNEK (ed.), *Manuál rektora Univerzity Karlovy*, I–II, Praha 1981.

¹⁶ Antonín TRUHLÁR – Karel HRDINA – Josef HEJNIC – Jan MARTÍNEK (ed.), *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě: Enchiridion renatae poesis Latinae in Bohemia et Moravia cultae*, I–VI, Praha 1966–2011.

¹⁷ Vincenc OEHM, *Paměti královského města Kouřimě*, I, *Od založení župního hradu až do začátku válek husitských (r. 1419)*, Praha 1894.

¹⁸ Jan KREMLA, *Kouřim před bitvou a po bitvě na Bílé hoře*, Naše Hlasy: Časopis věnovaný zájmům našeho lidu 24, 1904, s. 10–30.

¹⁹ Josef TŮMA, *Kolínsko a Kouřimsko*, III, *Paměti osad na Kouřimsku*, Kolín 1915, s. 316–372.

²⁰ Snahou změnit tuto situaci byly aktivity kouřimského archiváře Bedřicha SVOBODY (SOkA Kolín, fond Svoboda Bedřich, Dr. (dále jen SB), Kouřim a Kouřimsko, sign. R-1174, karton č. 14; SOkA Kolín, SB, Kouřim – historie města, sign. R-1169, karton č. 14; SOkA Kolín, SB, inv. č. 3, karton č. 1, 2).

²¹ Kateřina VEDRALOVÁ, *Třicetiletá válka v Kouřimi. Dějiny města do saského vpádu roku 1631*, bakalářská práce, Filozofická fakulta Univerzita Pardubice, 2008; Šárka ZAZVONILOVÁ, *Radní manuál města Kouřimi z let 1636–1640*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzita Hradec Králové (dále FF HK), 2016; Eva TRNKOVÁ, *Kouřimská kniha testamentů z let 1511–1547*, bakalářská práce, FF HK, 2021.

²² Porovnej: Matěj BRIKČÍ Z LICKA – Josef JIREČEK (ed.), *Městská práva*, Praha 1880, Václav HÁJEK Z LIBOČAN – Jan LINKA (ed.), *Kronika česká*, Praha 2013.

sídlil zde městský soud s hrdelním právem a děkanství při chrámu sv. Štěpána. Takzvaná *Kouřimská konzistoř* fungovala jako správní náboženské centrum pro město a okolí. Odhlédneme-li však od privilegií a administrativních úřadů a nahlédneme na město pouze očima ekonomických a demografických měřítek, začne se pozorovateli Kouřim jevit spíše jako lokalita menšího významu, s počtem obyvatel odpovídajícím menšímu královskému městu a stagnující ekonomikou.²³

Obyvatelé města žili buďto uvnitř masivních vrcholně středověkých hradeb nebo na jednom ze tří předměstí – Malotickém, Kolínském a Pražském. Jak lze vyčíst z obrázku 1 v příloze, jádro města tvořilo rozsáhlé náměstí – rynek. Ten rozdělovala budova městské radnice na severní a jižní část. Zatímco severní část rynku sloužila především k dennímu obchodu a pořádání jarmarků, jižní byla spíše sakrálním místem, kde dosud stojí chrám sv. Štěpána. Kolem chrámu se nacházel hřbitov, který se rozpínal po většině jižní části rynku. V jižní části rynku se také nachází dřívější budova chlapecké školy, a sice naproti chrámu jižním směrem. Chození do školy bylo tedy pro žáky a učitele „chození přes hroby“. Na hřbitov kolem sv. Štěpána navazoval z východní části menší Ptačí rynek, z něhož vedla skrze fortnu pěší cesta ven z města.²⁴ Na menším rynku se nacházela také budova starého děkanství, které bylo zbořeno během roku 1826. Na jeho místě byla nově postavena roku 1865 škola triviální, jež byla později povýšena na měšťanskou. Nová měšťanská škola plnila s omezeními svůj účel až do roku 1979. Na tuto budovu je dodnes vzpomínáno obyvateli jako na starou školu.²⁵ Původní, ve studii sledovaná budova, dnes slouží jako sídlo městského úřadu a z kolektivní paměti se její prapůvodní funkce vytratila. Z tohoto hlediska můžeme o škole mluvit jako o zcela zapomenuté.²⁶

Zmíním ještě poměrně rozsáhlé zahrady, které se nacházely mezi školní budovou a jižní hradbou města (na plánu města se jedná o nevyšrafovaný prostor za školní budovou). Byť část těchto zahrad byla již v 16. století v soukromém držení a další část tohoto místa uzmula v 19. století nová školní budova, jednalo se dlouhodobě o relativně velký otevřený prostor v bezpečí městských hradeb, kde mohli studenti trávit volný čas v bezprostřední blízkosti školy nerušení hlukem denního městského provozu. Podobnému účelu slouží část tohoto prostoru dodnes, a to v podobě městského parku Na Hradbách. Druhým takovým volným prostorem mohly být ruiny po zničeném proboštví v severozápadní části města (na obrázku 1 prostor vyznačen číslovkou 8). Tento prostor byl však v držení Sedleckého opatství, které jej pronajímalo měšťanům.

²³ S odhadovaným počtem obyvatel kolem dvou tisíc se Kouřim co do velikosti řadila mezi menší královská města. Zatím nejpřesnější odhad provedl B. Svoboda (SOKA Kolín, SB, Kouřim a Kouřimsko, sign. R-1174, karta č. 14, fol. 5–7).

²⁴ Při popisu městské zástavby v 16. a 17. století vycházím z rastrových barevných kopií císařských povinných otisků map stabilního katastru Čech z let 1826–1843 (dostupné online: <<https://ags.cuzk.cz/geoprohlizec/>>) a předchozího výzkumu provedeného B. Svobodou (SOKA Kolín, SB, Kouřim – historie města, sign. R-1169, karta č. 14, fol. 22–24).

²⁵ Kolektiv autorů, *Historické putování: měšťanská škola chlapecká Kouřim*, Kouřimský zpravodaj 10, 2011, s. 1–6.

²⁶ K otázce školní budovy z 19. století nejnověji: Eliška NAKLÁDALOVÁ, *ZUŠ Kouřim*, diplomová práce, Fakulta architektury České vysoké učení technické v Praze, 2022.

Městská škola

První dochovanou zprávu o existenci školy máme z roku 1377, kdy se k pražské konzistoři dostal spor mezi kouřimským školním správcem a farářem Mikulášem. Rektor školy byl před soud poháněn za údajné vztažení ruky na faráře.²⁷ Bohužel pro nedostatek pramenů nelze určit, jaký byl přesně ve městě vztah mezi školou a farou. V této době mohl zmíněným institucím představovat intelektuální konkurenci cisterciácký klášter sv. Martina, který se nacházel v severozápadní části města. Tomu však nebylo přáno dlouhého trvání, neboť byl vyplněn a nenávratně pobořen pražskými husity při jejich obsazení Kouřimi v roce 1421.²⁸ Do budoucna se staly škola a farnost primárními ohnisky kulturního dění ve městě.

Kouřimští se velmi rychle ztotožnili s vírou podobojí a až do období třicetileté války bylo město konfesně nekatolické. Zmíněný náboženský vývoj a změny ve struktuře a fungování vysokého učení zapříčinily hluboké sepětí kouřimské školy a pražské univerzity po minimálně následující dvě století. V rámci tohoto sepětí se univerzita stávala hlavním zdrojem pedagogů pro kouřimskou školu, ta pak produkovala studenty, kteří se chodili pravidelně zapisovat k imatrikulacím do Karolina a část z nich nastoupila i na samotná univerzitní studia. Šlo tak o spolupráci výhodnou pro obě strany. Rektor se ústně zavázal městské radě, že v případě potřeby bude posílat do Kouřimi vybrané studenty a absolventy jako správce školy.²⁹ Kouřim se na oplátku zavázala tyto mladé učence finančně a hmotně zajistit a proplatit jim náklady na cestu do města.³⁰ Touto vzájemnou dohodou získala Kouřim mladé pedagogy na svou školu, univerzita si tímto zase zajišťovala mladé posluchače, kterých neměla nazbyt.³¹ Mladí pedagogové navíc získali cenné zkušenosti z působení na školách napříč zemí. Jak ještě na mnoha příkladech ukážu, komunikace mezi městskou radou, školou a univerzitou byla v průběhu námi sledované doby velmi živá a udržovala se většinou na přátelské, nebo alespoň formální bázi.

Bohužel pro raná období městské školy postrádáme prameny, které by popisovaly stav školního objektu. Budeme-li vycházet ze stejného předpokladu jako starší literatura,³² tedy že účelům výuky pro celé starší dějiny sloužila jedna a ta samá budova, je třeba konstatovat, že se jednalo o objekt špatně udržovaný, který se po 200 let nijak podstatněji nerekonstruoval a do námi sledovaného období spíše chátral. Aspoň v takovém stavu dostal kouřimskou školu do správy Zikmund Hiniochus, který v dopise městské radě z roku 1569 žádá o její celkovou opravu.³³ Snad díky stížnostem Z. Hiniocha, dalších školních správců a svému celkovému špatnému stavu, prošla budova generální opravou v první polovině osmdesátých let 16. století. Blížící se rekonstrukci naznačuje hádka o nové zámky od dveří školní budovy, kdy správce školy Tomáš Zoubek žádal jejich okamžitou opravu, městská rada však trvala na jejich opravě až v rámci plánované rekonstrukce budovy. Ta začala skutečně

²⁷ Ferdinand TADRA, *Soudní akta konzistoře Pražské*, I, Praha 1893, s. 231.

²⁸ Václav HÁJEK Z LIBOČAN – Jan LINKA (ed.), *Kronika česká*, Praha 2013, s. 905.

²⁹ Václav SCHULZ, *Z minulosti českého učitelstva*, Časopis Musea království Českého 73/4, 1899, s. 411.

³⁰ ANM, fond Topografická sbírka F (dále jen TS-F), kart. 77 (h), fol. 19.

³¹ M. SVATOŠ (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, I, 1347/1348, s. 277–278.

³² V. OEHM, *Paměti královského města Kouřimě*, I, s. 74.

³³ V dopise datovaném I. 7. 1569 v Kouřimi žádá Zikmund Hiniochus městskou radu, aby školní budova byla opravena, ANM, TS-F, kart. 77 (h), fol. 17.

brzy poté. Již o rok později probíhá komunikace mezi městskou radou a novým školním správcem Simeonem Polickým na bázi koordinace oprav a nákupu materiálů.³⁴

Podobné investice do městem vlastněných objektů byly cílenou městskou politikou po celá 70. a 80. léta 16. století. Uvnitř hradeb se rekonstruovala zvonice, chrám sv. Štěpána a mimo jiné i městský vodovod. Vně hradeb se investovalo do dvorů při špitálu a dalších objektů vlastněných městem.³⁵ Pravidelných oprav se dostávalo i městskému opevnění, byť nikdy neprošlo širší přestavbou.³⁶ To, že byly peníze minimálně do školní budovy dobrou investicí, potvrzuje zmínka Adama Rosacia, který řadil na počátku 17. století kouřimskou školu mezi dobře zřízené, v budoucnu až gymnaziálního charakteru.³⁷

Uvnitř školní budovy

Školní budova byla mnohoúčelová. Předně to bylo místo, kde se konala výuka a byly skládány zkoušky. Obojí se mnohdy uskutečňovalo za přítomnosti pozvaných radních inspektorů, či jiných pozorovatelů z řad městské obce.³⁸ Tyto aktivity se konaly v přízemí budovy, kde se nacházela učebna a kuchyň. Do přízemí se takto musely vejít tři třídy školáků, neboť tři třídy byly v Kouřimi stabilně udržovány a nepravidelně přiváděny k imatrikulaci do Karolina. Dle dochovaných soudobých školních řádů se jednalo o standardní počet tříd na latinské škole. Školy slavnější, gymnaziální, měly stupňů pět.³⁹ Určit počet žáků v konkrétních třídách v Kouřimi je značně obtížné. K univerzitním beáním bylo ze školy přiváděno 6 až 14 studentů ze všech tříd.⁴⁰ Avšak faktory jako nepravidelná účast Kouřimi na ceremonii a absence studentů, kteří si nemohli dovolit zaplatit poplatek spojený s rituálem, znemožňují uvést přesný počet studentů.⁴¹

Škola sloužila i jako dočasný domov pro její zaměstnance nebo přespolní studenty. K těmto účelům sloužily pokoje v prvním patře budovy. O jejich existenci (a bídném stavu) nás zpravuje jistý Václav Varhaník, který v září roku 1568 žádá městskou radu o nový pokoj na zimu neboť „[...] *že čas zimní se přibližuje a já již také pro úzkost zimy v škole déle setrvati nebudu moci* [...]“.⁴² Stížnosti tohoto rázu se však u jiných zaměstnanců neobjevují. Je tedy pravděpodobné, že jiné pokoje byly kvalitněji vybaveny. K vybavení místností ve škole se mnoho záznamů nedochovalo. Z městských účtů lze alespoň částečně vyčíst některé položky, které samo město do školy dokupovalo nebo nechávalo opravit. Jednalo se

³⁴ V dopise datovaném 18. 8. 1570 v Kouřimi žádá Simeon Polický městskou radu o peníze na nákup materiálů na opravu školní budovy a upozorňuje na stav varhan, ANM, TS-F, kart. 77 (h), fol. 20.

³⁵ J. TůMA, *Kolínsko a Kouřimsko*, III, *Paměti osad na Kouřimsku*, s. 330–340.

³⁶ SOKA Kolín, SB, Kouřim – historie města, sign. R-1169, karton č. 14, fol. 11–13.

³⁷ Z. WINTER, *Život a učení na partikulárních školách*, s. 26.

³⁸ ANM, TS-F, kart. 77 (h), fol. 55, 56.

³⁹ Z. WINTER, *Život a učení na partikulárních školách*, s. 603.

⁴⁰ Porovnej: K. BERÁNEK, *Manuál rektora*, I, s. 90, 136; Z. WINTER, *Život a učení na partikulárních školách*, s. 244.

⁴¹ Návštěvnost škol v Žatci, Litoměřicích a Lounech se pokusil nastínit ve své studii F. Palacký. Bohužel i jeho výzkum skončil v rovině úvah a předpokladů. František PALACKÝ, *Obyvatelstvo českých měst a školní vzdělání v 16. a na začátku 17. století*, Československý časopis historický 18, 1970, s. 347.

⁴² V dopise datovaném 22. 9. 1568 v Kouřimi žádá Václav Varhaník městskou radu o slušný pokoj ve škole, ANM, TS-F, kart. 77 (h), fol. 8.

například o kamna do pokojů, zámky od truhel a dveří, lavice, tabule, křídly, vosk, či novou latrínu.⁴³ Opravována také byla šindelová střecha školy a její skleněná okna.⁴⁴

Zaměstnanci školy

Provoz školy zajišťovala skupina mladých vzdělanců placených městem. Ti si ve škole dělili různá povolání. Jednalo se především o správce školy, jeho asistenta – kolegu, poté kantora(y) a podkantor(y). Na jiných školách je zmiňováno i působení školníka,⁴⁵ kouřimské prameny však o této pozici mlčí. Usuzuji, že s ohledem na velikosti budovy školníkovu agendu přebíral sám správce školy.

Určit přesný počet učitelů, kteří působili na škole, je stejně jako u počtu žáků problematické, jelikož neexistuje žádný ucelený pramen, který by podrobněji tuto informaci popisoval. Je tedy třeba vypomáhat si především městskými účty, korespondencí a *Rukověti humanistického básnictví*. Podrobná analýza těchto tří složek mě přivádí k závěru, že nejběžnějším složením „učitelského sboru“ bylo: správce školy, jeho kolega, jeden až dva kantori a podkantor. Nikdy se mi nepodařilo zachytit všechny tyto pozice v jednom roce, avšak pravidelnost, s jakou se objevují, vypovídá o jejich stabilním vydržování. Důkladná analýza pramenů také umožnila sestavit relativně podrobný seznam správců školy mezi léty 1567 až 1621, včetně míst jejich předpokládaného původu. Tyto závěry shrnuji v příloze v tabulce 1. Jmenný přehled dalších prameny zmíněných učitelů shrnuji v tabulce 2. Ve sledovaném období máme doklady o 23 správcích, přičemž délka jejich působení pokrývá přibližně 36 let z oněch 54 let fungování školy. Dle těchto čísel byla doba působnosti jednoho správce na škole přes půl druhého roku, přičemž se mohla značně lišit případ od případu. Tyto závěry jsou ve shodě s předešlým výzkumem tohoto tématu.⁴⁶

Zajímavý je také předpokládaný původ jednotlivých správců. Místa původu se v zásadě neopakují a zahrnují lokality z Čech i Moravy. Převažují destinace bližší ke Kouřimí, nicméně objevují se i vzdálenější města jako Stříbro a Sušice. Jedná se také o města, o nichž víme, že jejich školy spadaly pod správu Karolina.⁴⁷ Tyto jevy ve spojení s dobou výkonu funkce správců vypovídají o značné mobilitě vzdělanců mezi městy, resp. partikulárními školami a potvrzují závěry předešlých studií na toto téma.⁴⁸

Školní správce

Správce, či ředitel školy byl nejdůležitější osobou pro fungování celé instituce. Zodpovídal za její chod, údržbu, měl na starosti případnou komunikaci s městskou radou, dohled

⁴³ SOKA Kolín, AMK, racionál purkmistrův, i. č. 728, s. 50; SOKA Kolín, AMK, racionál purkmistrův, i. č. 729, s. 4.

⁴⁴ SOKA Kolín, AMK, racionál purkmistrův, i. č. 728, s. 49, 88.

⁴⁵ Jan ČERNÝ, „*Jiným hodným mláďencem hotov jsem školu Vašich Milostí fedrovati.*“ *Rakovnická partikulární škola*, s. 87.

⁴⁶ Jiří PEŠEK, *Univerzitní správa městských latinských škol v Čechách a na Moravě*, s. 52.

⁴⁷ M. ŠVATOŠ (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, I, 1347/1348, s. 221.

⁴⁸ F. ŠMAHEL, *Regionální původ, profesionální uplatnění a sociální mobilita graduovaných studentů pražské univerzity v letech 1433–1622*, ZAUK 4, 1982, s. 3–28.

nad žáky i kantory. Správce kouřimské školy zpravidla i přiváděl žáky k beáníím do Karolina.⁴⁹ Byl také tím, kdo vyhledával nové kantory do školy, případně se přimlouval za stávající.⁵⁰

Správce školy byl dosazován rektorem pražské univerzity. Zpravidla se tak dělo na žádost města ve chvíli, když stávající správce vyjádřil svůj úmysl školu opustit. Nemuselo tomu tak ale být pokaždé, neboť se cíle obou institucí mohly různit. V námi sledovaném období proběhly dva spory o dosazení nového správce.

První spor se odehrál v roce 1589 o osobu správce Sofoniáše Rosacea. Rektor se v této době rozhodl zmíněného správce přemístit do Českého Brodu a jako náhradu poslat do Kouřimi Jeremiáše Václava. Kouřimští radní měli být v této věci postaveni před hotovou věc. Město se však Sofoniáše nechtělo vzdát, odkazujíc na (konečně) dobré vztahy s farářem a dobré spravování školy.⁵¹ Rektor však trval na svém, argumentujíc, že je Sofoniášovou vrchností (a tudíž je na jeho uvážení, kde mladý student bude učit), a že v případě nespokojenosti s novým správcem vybere univerzita jiného.⁵² Jelikož v následujících letech máme dochovanou korespondenci podepsanou Jeremiášem Václavem jako správcem kouřimské školy, lze odvodit, že městská rada tlaku univerzity ustoupila.⁵³

Druhý spor se udál už v období třicetileté války – v roce 1621. Kouřimští odmítali nadále zaměstnávat dosavadního správce školy Tobiáše a jeho kolegu Matyáše pro jejich nezpůsobilost a neposlušnost. Zaslali tak dopis na univerzitu s prosbou o jejich nahrazení. Ta neměla vystudovaných akademiků nazbyt, a tak nabízela kompromis v podobě studenta bakalářského ročníku.⁵⁴ Bohužel pro absenci pramenů nevíme, zda nakonec byl kompromis dohodnut.

Přihlédneme-li k tomu, k jak časté výměně správců docházelo, pak míra neshod mezi univerzitou a městem byla relativně malá – v Kouřimi byl problematický zhruba jeden z deseti případů. Většina mobilit učitelů tedy probíhala bezproblémově, například když rektor v roce 1611 převedl z Kouřimi do Poděbrad „dobrého kantora“ Jiřího Klabessiuse, obešla se akce bez průtahů a protestů.⁵⁵

Případ Sofoniáše odkrývá zajímavý a nepříliš dopodrobna probádaný fenomén.⁵⁶ Totiž že správci, kantoři, podkantoři ale i studenti, kteří prošli imatrikulací v Karolinu, byli v jurisdikci univerzity, resp. rektora.⁵⁷ Členové akademické obce byli do značné míry vyňati z běžného právního řádu. Měli-li být trestáni, či dokonce vězněni, mělo se tomu tak dít pouze na univerzitní půdě a věznění měli být v univerzitním vězení. Univerzita tak byla

⁴⁹ Ze sedmi dochovaných zápisů byl 6krát u zápisu správce kouřimské školy. Porovnej: K. BERÁNEK, *Manuál rektora*, I–II.

⁵⁰ Dne 29. 6. 1583 v Kouřimi se Simeon Polický přimlouvá u městské rady za podkantara, ANM, TS-F, kart. 77 (h), fol. 37.

⁵¹ Předchozí správce byl skoro vyhnán z města pro své vztahy s farářem. Věc se dostala až ke královskému podkomořímu: 4. 9. 1587 ve Světlé, královský podkomoří nařizuje kouřimské radě, aby před jeho příjezdem nepropouštěla faráře, ANM, TS-F, kart. 77 (h), fol. 58.

⁵² Dopisem datovaným 24. 4. 1589 v Praze žádá rektor kouřimskou radu, aby propustila správce školy Sofoniáše. Nahrazen má být Václavem Jeremiášem. ANM, TS-F, kart. 77 (h), fol. 60; 28. 4. 1589 v Praze, rektor znovu žádá kouřimskou radu, aby konečně Sofoniáše propustili do Českého Brodu, ANM, TS-F, kart. 77 (h), fol. 61.

⁵³ *Rukověť*, II, s. 437.

⁵⁴ AUK, rkp. A14 b, fol. 81.

⁵⁵ AUK, rkp. A14 b, fol. 28.

⁵⁶ M. SVATOŠ (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, I, 1347/1348, s. 219.

⁵⁷ Z. WINTER, *Život a učení na partikulárních školách*, s. 219.

v jistých ohledech vrchností učitelů a studentů. Na tuto právní kličku poukazují záměrně, neboť v předbělohorské Kouřimi máme záznam, kdy se takto student domáhal svých univerzitních práv. Jednalo se o kolegu Valentina Koptiadese Přeštického, který si městské radě stěžoval na chování městského rychtáře a jeho pomocníka. Ti jej zastihli opilého před branami města při hádce s čeledínem. Rychtář neměl pro Valentina příliš pochopení a chtěl jej za doprovodu pohlavků a kopanců vsadit do šatlavy, dokud nevystřízliví. Valentinus se nakonec šatlavě vyhnul, celou situaci následně prezentoval městské radě jako veřejné ponižování svého akademického statusu a domáhal se omluv.⁵⁸ Být opilý za bílého dne mu evidentně přišlo zcela v pořádku.

Pro lepší kontext je u těchto případů důležité připomenout, že jednotliví učitelé, ať správci, kolegové či kantoři, byli mladíci, kteří mnohdy teprve dokončovali bakalářská studia. A byť se u správce a jeho kolegy očekávalo, že bude mít po zkouškách, nebylo tomu vždy tak. Například Simeon Polický takto žádá městskou radu o zálohu na cestu do Prahy ke zkouškám: „[...] *abych, dá-li Pán Buoh, v neděli nejprve příští do Prahy na determinati bakalářskou se odebral. Což, když myslím, bych vykonati mohl, přichází mi na paměť nedostatek těchto věcí, bez kterýchž taková věc vyřízena být nemůže, jako peníze, kterýchž já při správě školy VOTi po skrovně mívám [...]*“⁵⁹ Ve škole mohla také nastat nepříjemná situace, kdy se bakalářem stal dříve kantor nežli správce, což mohlo způsobit nevráživost mezi učiteli. Přesně tento scénář musel roku 1607 řešit rektor Bacháček vytýkáacím listem adresovaným kouřimskému kantorovi Janu Kvetoniusovi.⁶⁰

Další zaměstnanci

Jak již bylo zmíněno výše, kolegu, kantory a podkantory přiváděl do školy sám správce. Ze záznamů je patrné, že byly běžné situace, kdy si správce takto přiváděl svoje žáky, kamarády ze studií, či mladší sourozence.⁶¹ Stejně tak mohla kantory do školy dosadit městská rada, případně ponechat po výměně správce kantora(y) stávající(ho). Rozhodl-li se kantor nebo podkantor zůstat ve škole i po změně správce, oslovoval s touto prosbou městskou radu.⁶² Benevolentnost městské rady v otázce výběru kantorů a podkantorů prokazuje absence dochovaných sporů na toto téma. Ta je v protikladu vůči čteněji dochovaným sporům ohledně správce školy.

Po správci byl ve škole druhým nejvýše postaveným zaměstnancem jeho asistent – kolega. Požadovaným vzděláním měl být na podobné úrovni jako správce, tedy být absolventem nebo alespoň studentem bakalářských studií. Kolega zastupoval správce v jeho nepřítomnosti a společně s ním vyučoval nejnáročnější předměty ve třetí třídě. O jeho přítomnosti v Kouřimi svědčí větší množství záznamů. Kantoři a sukcentoři na rozdíl od správce a jeho kolegy podmínku vyššího vzdělání splňovat nemuseli. Jak však ukazuje příklad

⁵⁸ ANM, TS-F, kart. 77 (h), fol. 64, 65.

⁵⁹ Dne 20. 9. 1583 v Kouřimi, Simeon Polický žádá městskou radu o zálohu na cestu do Prahy ke zkouškám, ANM, TS-F, kart. 77 (h), fol. 43, 44.

⁶⁰ Z. WINTER, *Život a učení na partikulárních školách*, s. 319.

⁶¹ ANM, TS-F, kart. 77 (h), fol. 31.

⁶² ANM, TS-F, kart. 77 (h), fol. 2, 3, 4.

Jana Kvetoniuse, neznamenalo to, že někteří kantoři na studiích nebyli. Sukcentoři byli pomocníci kantorů a mnohdy tuto činnost zastávali i studenti posledních ročníků měšťanské školy.⁶³

Finanční a hmotné zajištění

K práci patří honorář. Ten bychom mohli rozdělit do dvou základních složek na finanční a naturální. Na obou složkách se obyvatelé města podíleli jak kolektivně, tak individuálně. Je nesporným faktem, že nářky zaměstnanců školy na platy a nedostatečné zajištění jsou nejčastějším obsahem dochovaných dopisů, zpravidla směřovaných městské radě. Stížnosti byly různé, například kantor Jan Roch si roku 1577 stěžuje, že nedostal slíbené oblečení „[...] *žákům pro čest a chválu jména Božího a pro poctivost vaši i této poctivé obce práci vedouc, trvám, a žádného užitku téměř za práci nemám. Ale však až posavad pamatujíc na přípověď VMtí, kterou jste mi učiniti ráčili, že mně opatřit ráčíte, čekám. I VMtí žádám, že se ke mně laskavě skloniti a pomoc na nějaké šaty učiniti ráčíte [...]*“⁶⁴

Simeon Polický nám ve svém dopise ze září roku 1584 dává zase přehled o z jeho pohledu nutných platových poměrech „[...] *Neb ráčíte-li toho bedlivě povážiti, co těchto let již drahých za tu 1 kopu míšeňskou, kteráž se i mně i kantorovi za kvartál dává, spraviti [se] může, obzvláště když jiných případností není, krom těch koled času zimního, ano i těch na skrovnosti odkud by buďto na sebe nákej šat zjednati buďto nějakou knížku mohl [...]*“⁶⁵ Že za koledy skutečně mnoho peněz nebylo, dokládají zimní městské účty. Žákům bylo za koledy o Mikuláši vyplaceno 20 bílých peněz z městské pokladny.⁶⁶ Se Simeonovým tvrzením, že by nebylo jiných případností (rozuměj přívýdělků), ale nelze souhlasit. Takovým nejběžnějším přívýdělkem byl sběr dříví, který obzvláště na podzim znamenal pravidelný dodatečný příjem pro žáky i kantory, byť stejně jako u koled se pohyboval v jednotkách bílých peněz.⁶⁷ Také „za zvonění“ (nejčastěji proti mračnu) dostávali žáci a kantoři menší výslužku. Učitelům navíc na mzdu přispívali i samotní žáci, a to vždy po zkouškách.⁶⁸

Mimo finanční odměnu bylo učitelům a studentům vypomáháno i potravinami. Město kupovalo do školy příležitostně (hlavně o svátcích) chléb, případně dva korce žita, byť bylo třeba se občas u rady připomenout.⁶⁹ Existovala také zvyklost, že řeznický cech přispíval do školy masem. Víme však, že spory mezi mladými studenty a řeznickými tovaryši v šedesátých letech přerostly do té míry, že cech pomoc škole pozastavil. Na tyto poměry si ve svém listu městské radě stěžuje roku 1568 správce školy Václav Nymburský „[...] *Druhá příčina jest mi dána tato. Co se týče pánů mistrů poctivého řemesla řeznického, že karnisaci, kteráž se od mnoha let žákům dávala, nyníčko pak toho se dávati zpěčují, tak že já nevím, kterak bych při tomto slavném městě církvi svatě zpíváním spolu s žakovstvem svým*

⁶³ Z. WINTER, *Život a učení na partikulárních školách*, s. 153–155.

⁶⁴ Dne 22. 1. 1577 v Kouřimi, Jan Roch žádá městskou radu o příspěvek na šaty, ANM, TS-F, kart. 77 (h), fol. 29.

⁶⁵ Dne 28. 9. 1584 v Kouřimi, Simeon Polický žádá městskou radu o zvýšení služného, ANM, TS-F, kart. 77 (h), fol. 48, 49, 50.

⁶⁶ SOKa Kolín, AMK, racionál purkmistrův, i. č. 728, s. 110.

⁶⁷ SOKa Kolín, AMK, racionál purkmistrův, i. č. 729, s. 94–95.

⁶⁸ SOKa Kolín, AMK, racionál purkmistrův, i. č. 728, s. 76–80.

⁶⁹ Dopisem bez přesné datece v roce 1576 v Kouřimi žádá Viktorín Stříbrný purkmistra o žito na chléb a vůz dříví do školy, ANM, TS-F, kart. 77 (h), fol. 21.

posluhovati mohl. Třetí. Za příčinou touto také VMt vznáším, co se obědů vaření pořádkem tak, jakž jest obcí snešeno, a na housku, chleba dávání dotejče, že mnozí ze sousedů toho obojího zbraňovati se zpěčují, tak že žákovstvo mé, by chtělo, při tomto slavném městě se držeti nemůže [...].⁶⁷⁰

Ve druhé části dopisu si Václav stěžuje na měšťany, kteří odmítali studentům vařit obědy. I toto byla běžná praxe, jak měšťané vypomáhali škole. V Kouřimi se k tomu však po nějakou dobu měšťané neměli. I následující rok si správce – tentokrát Zikmund Hiniochus – stěžuje na lakotu svých sousedů „[...] Ale že (co jsem i první VMtem skrze suplikací voznámil) velmi nevopatření veliké a újma se nachází jak při vopatření žákovstva, tak toho školního domu, pročez i na svých věcech vlastních škodu museli jsme bráti, protož VMtí žádám, že ráčíte se vo to přičiníti nejprve, aby páni sousedé ráčili pořádně žákům obědy strojiti, nebo tento úterý po minulej nejmíně v třicíti domech nemohli toho pohodlí užiti [...].“⁶⁷¹

Teplého jídla se učitelům a žákům dostávalo i v samotné škole, kde musela být za tímto účelem funkční kuchyně. Teplé jídlo bylo i jedním z důvodů, proč nebylo studium ve škole zdarma.⁶⁷² Jídlo chodila mladíkům vařit kuchařka z radnice.⁶⁷³

Z nářků učitelů je evidentní, že si výukou či správou městské školy mladý člověk na přelomu 16. a 17. století příliš mnoho peněz nevydělal. Přesto by nebylo správné si myslet, že kantorů patřili mezi chudinu. Učitelé byli pravidelní návštěvníci kouřimských krčem a městských slavností, kde se nijak nebránili utrácení grošů za alkohol a hodování s obyvateli města, a to i přesto, že se od nich očekával v rámci společnosti jistý morální standard. Na učitele navštěvující tyto akce tak čekala v lepším případě důtka od městské rady a slova o nevhodném chování a příkladu ostatním.⁶⁷⁴ V horším případě z toho mohlo být rozdrčené koleno ve rvačce a soudní spor se sousedy.⁶⁷⁵

Učitelská práce nebyla pro většinu mladíků celoživotní činností. Jednalo se spíše o sbírání zkušeností a celkem snadný zdroj zaopatření v prvních letech po studii (či během nich). Je třeba tudíž pohlížet na výše zmíněné poměry jako na nástupní „mzdu“ v prvních letech dospělého života. Učitelé své řemeslo zpravidla časem vyměnili za lukrativnější činnost. Tou mohla být pozice písaře při městském soudu nebo radě, duchovní kariéra, či řemeslná činnost (nejčastěji skrze přiznání se do řemeslné rodiny). Gabriel Baldwin se takto přiznal do rodiny provozující vetešnictví v Bydžově a odstěhoval se z Kouřimi.⁶⁷⁶ Jan Horiaenus po svém působení v Kouřimi přešel na duchovní dráhu a působil ve Wittenbergu.⁶⁷⁷ Josefa Hieronymuse můžeme dva roky po působení v Kouřimi najít jako písaře v Nymburce.⁶⁷⁸ Naopak Samuel Václav byl původně učitelem v Pelhřimově, avšak v roce 1590 se po ženitbě s Kateřinou Městskou přestěhoval za ní do Kouřimi, kde zastával úřad městského písaře.⁶⁷⁹

⁶⁷⁰ Dne 10. 10. 1568 v Kouřimi, Václav Nymburský si stěžuje městské radě na chování řeznického cechu, ANM, TS-F, kart. 77 (h), fol. 6.

⁶⁷¹ Dne 1. 7. 1569 v Kouřimi, Zikmund Hiniochus si stěžuje městské radě, že sousedé nedávají žákům obědy, ANM, TS-F, kart. 77 (h), fol. 17.

⁶⁷² Z. WINTER, *Život a učení na partikulárních školách*, s. 388.

⁶⁷³ ANM, TS-F, kart. 77 (h), fol. 12, 13, 14.

⁶⁷⁴ SOKa Kolín, AMK, manuál radního písaře, i. č. 80, s. 99.

⁶⁷⁵ SOKa Kolín, AMK, kniha svědomí, i. č. 265, s. 23, 245, 246.

⁶⁷⁶ *Rukověť*, I, s. 131.

⁶⁷⁷ *Rukověť*, II, s. 340.

⁶⁷⁸ Tamtéž, s. 303.

⁶⁷⁹ *Rukověť*, V, s. 458.

Studenti

V různých souvislostech byli několikrát zmíněni studenti školy. Nyní se na ně zaměřím podrobněji. Celkový počet žáků ve škole se různil a pohyboval se mezi 12 až 30 chlapci. Žáci tak tvořili v nejsilnějších letech necelých 1 až 3 % obyvatelstva dvoutisícového města.⁸⁰ Dle záznamů v Curiových poznámkách lze usuzovat, že zhruba polovinu z nich představovala domácí a polovinu přespólní dítka. Poměr se v některých letech měnil ve prospěch domácích dětí na 2:1. Ze záznamů lze také díky příjmením (zpravidla odvozeným od místa původu) usuzovat, že u přespólních dětí platila podobná různorodost původu jako u učitelů, byť děti oproti učitelům častěji pocházejí z lokality do 50 km od Kouřimi. Fenomén žákovské mobility má jednu základní příčinu, a sice vázanost žáků na správce školy, ne na školu jako takovou. Pokud správce měnil místo působení, žáci mohli cestovat s ním. Ne všichni zaopatřovatelé dětí si však mohli nebo chtěli tuto mobilitu dovolit, což lze vyvodit ze zastoupení domácích a přespólních dětí ve třídách. Odchod žáků byl však argumentem, který se dal správcem v případě potřeby použít. Využil jej například Simeon Polický při výzvách týkajících se zvýšení jeho platu.⁸¹ Zmíněná studentská mobilita nebyla omezena věkem ani třídou. V Curiových záznamech vidíme zastoupení přespólních dětí ve všech třídách.

Studium na škole nebylo zadarmo. Rodiče či jiný opatrovník musel za dítě především platit stravné a náklady spojené s ubytováním ve škole. Pokud byl školák z domácího prostředí, mohl se stravovat doma a náklady na studium tím úměrně snížit. Jak velké to bylo finanční zatížení, nám přibližuje Kramář Beneš, který za své pachole platil náklady na studium. „*Pět čtvrtí léta*“ jej se stravou, oblečením a náklady na ubytování vyšlo na 20 kop grošů míšeňských.⁸²

Pro městskou školu v Kouřimi bohužel nemáme přímé prameny, které by osvětlily obsah a formu výuky. Nedochoval se žádný školní řád vztahující se ke škole ani jakákoliv jiná pramenná zmínka o něm. Při rekonstrukci výuky je tudíž nutné vycházet z jiných řádů používaných v té době v Čechách. Nejblíže kouřimské praxi je dochovaný školní řád mistra Collina ze čtyřicátých let.⁸³ Collinus rozděluje žáky do tří tříd. První třída se zaměřovala na základy gramatiky, zbožnosti a zpěv, ve druhé třídě převažovala Donatova Grammatika (latina), základní počty a přepis evangelií. Třetí třída do výuky přidává mimo jiné řečtinu a dialektiku. V posledním ročníku museli studenti také aktivně disputovat, tj. v diskusi obhajovat své myšlenky a pracovat s prostudovanými filozofickými díly. Tyto disputace mohli být vedeny i veřejnou formou, kdy k nim správce pozval širší obec. Pro školu, a především jejího správce, to byla nejlepší forma prezentace výsledků před městskou obcí, která školu financovala.⁸⁴

Časový harmonogram výuky byl poněkud odlišný od dnešního. Výuka se rozdělovala na ranní (od úsvitu do 9.00), poobědňní (od 12.00 do 15.00) a konkrétně Collinus pracuje

⁸⁰ Za optimistického předpokladu 10 dětí v ročníku.

⁸¹ Dne 28. 9. 1584 v Kouřimi, Simeon Polický žádá městskou radu o zvýšení služného, ANM, TS-F, kart. 77 (h), fol. 48, 49, 50.

⁸² Z. WINTER, *Život a učení na partikulárních školách*, s. 388.

⁸³ *Elementarius Libellus in Lingua Latina et Bohemica* (Výtisk z roku 1557 uložen v knihovně Národního muzea, sign. 26 F. 18).

⁸⁴ Václav SCHULZ, *Z minulosti českého učitelstva*, Časopis Musea Království českého 73/4, 1899, s. 401.

i s večerní, kde se opakovala denní látka. Výuka probíhala po celý týden.⁸⁵ Po nástupu na školu se tak vzdělání stávalo pro studenta hlavní náplní jeho života. Se svými učiteli a kolegy trávil naprostou většinu času. V případě využití mobility navíc ve zcela cizím prostředí. Jen těžko si asi můžeme udělat představu o tom, jaký vliv musela mít tato zkušenost na dospívání dětí ve věku kolem deseti let.

Zároveň si však není třeba dělat iluze o studijním zápalu mladých žáků docházejících do kouřimské školy. O stavu mravní úrovně žactva nás informuje již mnohokrát citovaný Simeon Polický: „*Dobře a pravdivě onen mudřec Cicero v své třetí knize Devitinatione pověděl: Nic lepšího ani také užitečnějšího obci prokázati nemůžeme, jako když upřímně vyučujeme mládež obzvláště těchto časů a mravů, v kterýchž velice klesla k zlému všemu se sklonila, tak že všech pomoci zkrocována a k dobrému vedena by býti měla.*“⁸⁶ Jednalo se ale zřejmě o obvyklé stížnosti, nijak se nelišící od nářků dnešních učitelů, snad vyjma odkazování se na Cicerona.

Vztahy s obyvateli města

Obyvatel města potkával učitele a studenty latinské školy dennodenně. Bylo to především v kostele, kde školáci byli nápomocni v pěveckém sboru během církevních obřadů. Žáci obstarávali hudební a vokální doprovod i při dalších příležitostech. Sledovat je můžeme ve výdajích jedinců a města při obecních slavnostech, koledách, či při období špatného počasí, kdy jej bylo třeba „vyzvonit“.⁸⁷ Byla to tedy především kulturní oblast, kde žactvo a učitelé byli městu prospěšní. Nemluvě samozřejmě o primární roli školy pro město, tedy prostoru pro vzdělávání dětí.

Z pramenů je však evidentní i jistá neochota obyvatel města poskytovat žákům i učitelům nadstandardní péči, a to například v podobě již zmíněných sousedských obědů. Žáci měli také problémy se svými věkovými vrstevníky napříč celým městem. Již jsem zmiňoval spor s tovaryši řeznického cechu z roku 1568. Ty nebyly zdaleka ojedinělé. O jedenáct let později skupinka výrostků využila situace, kdy všichni byli v kostele a zaútočila na nehlídanou školní budovu. Správce Tomáš Zoubek městskou radu informuje následovně: „[...] *toho času, když jsme my jitřní zpívali, od svévolných mládencův spáchalo, jmenovitě od Jiříka, syna p. Matouše Paška rychtáře, Jana, syna kuchařky u p. Jiříka Trčky, a kdo by tu více byl, bezpochyby žeť oni dobře vědí, totiž že jsou nám skel nemálo vytloukli nejprve házejíce vně do oken, a když jim otevřeno bylo, potom v světnici střevíci, tak že jsem s kantorem z chrámu Páně vyjítí musel, ale tito, když svou vůli provedli, v rychlosti pryč vypadli.*“⁸⁸

Drobné potyčky a dětské naschvály k dětství patřily a lze pro ně nalézt jisté pochopení. Konflikt, který v roce 1584 následoval, však bohužel ukazuje, že agresivní vůči studentům nebyli zdaleka jen jejich vrstevníci. O jednom takovém konfliktu nám podává zprávu Simeon Polický, stěžující si radě města na agresi šafáře v Třebovli vůči studentům: „*Zase pak jdouce*

⁸⁵ Z. WINTER, *Život a učení na partikulárních školách*, s. 629–630.

⁸⁶ Dne 5. 7. 1583 v Kouřimí, Simeon Polický zve inspektory k veřejné zkoušce žáků, ANM, TS-F, kart. 77 (h), fol. 38, 39.

⁸⁷ SOKA Kolín, AMK, racionál purkmistrův, i. č. 727, s. 80, 83.

⁸⁸ Dne 17. 6. 1579 v Kouřimí, Tomáš Zoubek oznamuje městské radě, že mladíci vytloukli škole okna, ANM, TS-F, kart. 77 (h), fol. 32.

ven z Třebovle a vyprosivše sobě tři pecny chleba a něco vaření (nemyslíte již na téhož šafáře) našli ho státi opět na cestě téměř již mezi dvory. A tu on opět hurtem na ně udeřil mluvíce k nim (s odpuštěním): Zvyjebani partici, počkejte! A oni obávajíce se ho dali se v utikání: z kterých jednoho uhonivše a dobře mu přítloukše tři pecny chleba, kterýž jim tu v Třebovli ve dvoře urozeného pana Vojtěcha Zuoba dány byly.⁸⁹ Přidáme-li k této zprávě stížnost Valentina Koptiadese na chování městského rychtáře a biřice, neposkytuje nám to pozitivní obraz o oblíbenosti žáků i kantorů. Je třeba dodat, že kantoři některými svými skutky své oblíbenosti nepomáhali. Zprávy o nadměrném užívání alkoholu a problematických večerech v hospodách nejsou v Kouřimi u kantorů ničím výjimečným.⁹⁰ Všeobecnou reputaci učitelům určitě nezvedaly ani románky s měšťankami. Ve sledovaném období máme detailnější záznamy o třech případech, kdy byla dívka kárána za svůj vztah s kantory, či nadbíhání jim.⁹¹ Nejdále to zašlo v případě dcery Adama a Doroty Pokorných, kdy sama městská rada zakázala styk jejich dcery se školními oficiály, „[...] nebo budou všichni věznění, dcera i rodiče“.⁹² Podotýkám, že ve všech třech případech je žena zmiňována v pozici iniciátora vztahu.

Absolventi

O škole a její kvalitě snad nic nevypovídá lépe než její absolventi. Rekonstrukce života absolventů a jejich uplatnění na trhu práce je velmi náročná práce. Neexistuje pramen, kde by takové informace byly shromážděny. Je tedy nutné vycházet z výpovědí, shody jmen, či v případě známých osobností biografických slovníků. Možné životní cesty rozdělují do čtyř kategorií, kterým se následně budu věnovat – akademická dráha, církevní dráha, úřední dráha, řemeslná nebo obchodní dráha.

Pro první tři kategorie lze uvažovat o absolventově pokračování ve studiu na univerzitě. Z torzovitých seznamů studujících a promováných bakalářů a magistrů na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy je zřejmé, že touto cestou se vydala naprostá menšina studentů. Z nejlépe dochovaných let 1589 až 1618 máme zprávu o 11 absolventech bakalářského a jednom magisterského studia původem z Kouřimi.⁹³ S přihlédnutím na možnost nástupu na některou z blízkých zahraničních univerzit, a tím zvýšení statistiky, lze usuzovat, že v průměru z kouřimské školy získal vysokoškolské vzdělání obrok jeden student. Ke statistice dodávám, že v univerzitních záznamech místopisné přídomky označují místo původu, nikoliv školu, ze které nastoupil. Václav Padias Kouřimský takto nastoupil na univerzitu po dokončení studií na latinské škole v Českém Brodě, původem byl však z Kouřimi.⁹⁴ Údaje jsou tedy zkrácené i faktem, že část svého základního vzdělání mohli kouřimští rodáci získat na jiné škole v rámci mobility.

Malý počet studentů pokračujících v univerzitních studiích však neznamená, že by z kouřimské školy nevzešly výrazné tváře českého humanismu. Již v první polovině 16. století

⁸⁹ Dne 10. 10. 1584 v Kouřimi, Simeon Polický si stěžuje městské radě, že jeho žáci byli v Třebovli zbiti a okradeni, ANM, TS-F, kart. 77 (h), fol. 52, 53.

⁹⁰ SOKa Kolín, AMK, kniha svědomí, i. č. 265, s. 23, 245, 246.

⁹¹ SOKa Kolín, AMK, manuál radního písaře, i. č. 81, s. 313; SOKa Kolín, AMK, kniha svědomí, i. č. 265, s. 203.

⁹² Z. WINTER, *Život a učení na partikulárních školách*, s. 339.

⁹³ Karel BERÁNEK, *Bakaláři a mistři Filozofické fakulty Univerzity Karlovy*, Praha 1988.

⁹⁴ *Rukověť*, IV, s. 90, 378.

školou pravděpodobně prošli Matouš Collinus z Chotěřiny a Matěj Bričí z Licka. V polovině 16. století pak získal v Kouřimi první vzdělání jeden z autorů České konfese Pavel Pressius. V námi sledovaném období byli nejvýznamnějšími frekventanty městské školy Štěpán Olomučanský a Mikuláš Troilus. Štěpán Olomučanský byl kouřimský rodák, který se stal v roce 1609 přísedícím konsistoře podobojí a o rok později byl kaplanem kostela Panny Marie před Týnem. Mikuláš Troilus pocházel z Načeradce. S otcem a matkou se ve svém raném věku přistěhoval do Kouřimi, kde otec Jan od roku 1571 působil jako děkan při chrámu sv. Štěpána. Byť Troilus započal studia nejspíše na latinské škole v Kouřimi, brzy využil studentské mobility a studoval v Praze. Svoji kariéru zasvětil pedagogické dráze, nejprve na latinských školách, později na pražské univerzitě, jejímž rektorem byl v době před osudovým spojením s jezuitskou kolejí.⁹⁵

Někteří absolventi využili svého akademického vzdělání ke kariéře v církevních kruzích. Například Adam Procházka, který se narodil v Kouřimi a získal zde základní vzdělání, se po dokončení studií na univerzitě v roce 1577 stal kaplanem postupně v Kutné Hoře, Poličce a Říčanech. Nutno dodat, že Adam byl radikálním evangelíkem, který proti sobě v nejednom městě poštval katolické obyvatelstvo.⁹⁶

Kariéru v administrativě volili nejen lidé, kteří prošli pouze latinskou školou, ale i ti, kteří získali bakalářské vzdělání. Samozřejmě onen získaný titul umožňoval lepší pozici na trhu práce. Například budoucí erbovník Tomáš Štýrský po škole v Kouřimi pokračoval i v bakalářském studiu a v budoucnu se stal písařem na Novém Městě pražském. Také bratři Josef a Jan Hieronymusovi, původem z Písku, se stali písaři po absolvování latinské školy v Kouřimi a bakalářského studia na pražské univerzitě. Josef byl písařem v Nymburce,⁹⁷ Jan se vrátil do Kouřimi.⁹⁸ S písaři bez vysokoškolského vzdělání se setkáváme především na pozicích pomocných písařů.⁹⁹

Jak tomu však bohužel u starších pramenů bývá, o nejpočetnější skupině máme nejméně záznamů. Osudy lidí, kteří nenastoupili do navazujícího univerzitního vzdělání, ale vrátili se k běžnému řemeslu, nám zůstávají do značné míry skryty. Některé studenty lze spojit s jejich rodinami ve městě, a tak vyvodit potenciální zaměstnání absolventů, případně materiální zajištění rodičů. Jedná se povětšinou o syny dobře zajištěných rodin městských písařů, ševců, soukeníků. Některá příjmení studentů se shodují s členy městské rady. Vzdělání však nebylo striktně uzavřené pro nejbohatší vrstvy. Jak ukazuje příklad Kramáře Beneše, za jistých okolností se mohlo vzdělání dostat i pacholkovi.

Závěr

V tomto příspěvku jsem se zabýval fungováním kouřimské chlapecké školy mezi léty 1547 až 1622. Na počátku druhé poloviny 16. století se školní instituce ve městě těšila dlouhé – dvousetleté tradici, avšak její stav byl havarijní. Náhled do městského účetnictví

⁹⁵ *Rukověť*, V, s. 394.

⁹⁶ *Rukověť*, IV, s. 248

⁹⁷ Marek DUBČANSKÝ, *Česká města a jejich správa za třicetileté války. Zemský a lokální kontext*, Praha 2013, s. 212–213.

⁹⁸ *Rukověť*, II, s. 303.

⁹⁹ SOKA Kolín, AMK, racionál purkmistrův, i. č. 729, s. 40, 49, 65, 99.

ukázal, že se městská rada aktivně snažila od 60. let 16. století situaci řešit a v rámci rozsáhlých investic do svého majetku školu podporovala. Tato podpora však měla své limity. Ty byly dány městským rozpočtem a historickým rozložením hospodářského zajištění školy mezi město, obyvatele města a opatrovníky studentů. Svoji roli při finanční a hmotné podpoře také hrála reputace školy mezi obyvateli. Jak ukázala sonda do městského soudnictví, konfliktní situace mezi oběma stranami nebyly neobvyklé a společně s aférami učitelů s měšťankami přispívaly k neochotě některých obyvatel škole hmotně a finančně vypomáhat nad nutný rámec.

Výuku zajišťoval učitelský sbor o čtyřech až šesti učitelích. Zodpovědnost za fungování instituce nesl správce školy, v pramenech též uváděný jako školní rektor. Pro školu byla příznivá vysoká fluktuace zaměstnanců a studentů. Rekonstrukce obsazenosti pozice správce školy ukázala průměrnou délku výkonu funkce na 2,5 roku. Vysoká mobilita školních zaměstnanců je probádaným fenoménem a tato práce závěry předešlých studií potvrzuje.¹⁰⁰ Příspěvek také poukazuje na vysokou mobilitu studentů. V kouřimské škole tvořili přespolní studenti až 50 % ročníku, přičemž jejich místem původu byla obvykle lokalita v okruhu do 50 km kolem Kouřimi. Zde je patrný rozdíl oproti zaměstnancům, které dle analýzy vzdálenost nelimitovala. Studenti i učitelé tak tvořili částečně cizorodý prvek ve městě, který mohl být negativně vnímán domácím obyvatelstvem. Naopak pro kouřimské děti znamenala mobilita nové kontakty a zkušenosti z jiných měst, které mohly v budoucnu zúročit. Tato fakta mohou napomoci nabourávat představu o českých venkovských městech jako uzavřených komunitních společnostech, odříznutých od problémů světa. Je zároveň nepochybné, že taková zkušenost musela zanechat v životě jednotlivce značnou stopu a mít silný vliv na jeho dospívání.

Škola byla vydržována z prostředků obyvatel města, ale hlavní slovo o personálním obsazení školy měl rektor pražské univerzity, odkud byli mladí učitelé posíláni na partikulární školy učit. Tato situace způsobovala v některých případech spory mezi rektorem a městskou radou. Z dochované komunikace vyplývá, že v takových případech se město nakonec podřizovalo tlaku univerzity. Dalším sporným bodem byla jurisdikční moc nad zaměstnanci školy, kdy učitel při spáchání trestného činu neměl být souzen a zadržován na místě činu, nýbrž souzen a zadržován univerzitou. Kouřimský příklad ukázal, že městští dozorcí pořádku měli tendenci tento právní stav nerespektovat. Bohužel tato problematická oblast městské právní praxe není podrobněji probádána.

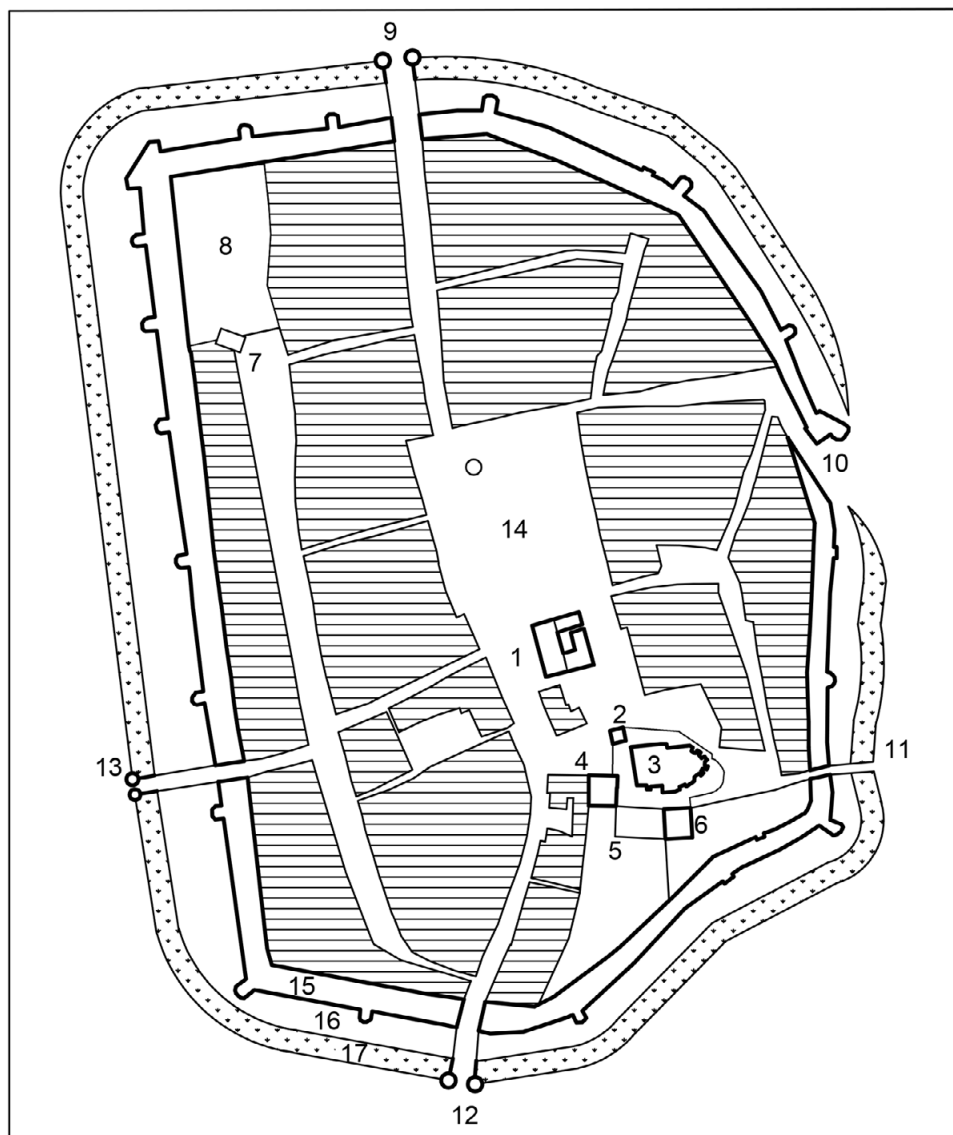
Detailnější náhled do provozu školy je bohužel limitován nedostatkem dochovaných pramenů. Z tohoto důvodu bylo ve výzkumu třeba využít příkladů z jiných regionů, a to především pro popis výuky na škole. Naopak nejhojněji dochovaným pramenem ke kouřimské škole je korespondence správců obsahující stížnosti na nízký honorář. Tyto stížnosti po konfrontaci s dalšími příjmy a osobními aktivitami učitelů příliš neobstojí. Práce učitele nebo školního správce byla určena pro mladé vzdělance na úplném počátku jejich kariéry. I z tohoto důvodu považují finanční a hmotné poměry učitelů v Kouřimi za pochopitelné.

Celkový stav školy na konci sledovaného období byl uspokojivý se zlepšující se tendencí. Škola fungovala o třech třídách v jedné dvoupodlažní budově. Město zvyšovalo ve

¹⁰⁰ Porovnej s: F. ŠMAHEL, *Regionální původ, profesionální uplatnění a sociální mobilita graduovaných studentů pražské univerzity v letech 1433–1622*, ZÁUK 4, 1982, s. 3–28; J. PEŠEK, *Univerzitní správa městských latinských škol v Čechách a na Moravě*, AUC-HUCP 30/2, 1990, s. 41–58.

sledovaném období své investice do školní instituce. Cílem investic bylo primárně zlepšit studijní zázemí a zvýšit kvalitu vyučujících. Naopak cílem investic nebylo školu rozšířit o nové třídy nebo další personál. Tyto cíle se dají považovat za naplněné. Škola fungovala bez přerušení provozu a v průměru minimálně ob jeden rok její absolvent získal vysokoškolské vzdělání. Kouřimské intelektuální prostředí tak ovlivňovalo dětství předních osobností českého humanismu jako byli Matouš Collinus z Chotěřiny, Pavel Pressius, Štěpán Olomučanský a Mikuláš Troilus.

Chlapecká škola byla nedílnou součástí Kouřimi. Významně se podílela na kulturních a náboženských akcích, spoluvytvářela regionální i nadregionální obraz města. Škola poskytovala vzdělání pro chlapce z města a širokého okolí na dostatečné úrovni pro navazující studium na univerzitě. Do jaké míry se tato situace proměnila v důsledku třicetileté války a rekatolizace, je otázka pro další výzkum. Tato sonda do kouřimské školy však prokázala, že detailní analýza konkrétní městské školy je žádoucí a může bohatě přispět k dějinám raně novověké městské každodennosti, dějinám dětství a vzdělanosti. Jedná se o další střípek do pestré mozaiky českého předbělohorského vzdělávacího systému, která stále není zdaleka kompletní.

Obr. 1: Přibližný plán bývalého královského města Kouřim kolem roku 1600¹⁰¹

Legenda: 1 radnice, 2 zvonice, 3 chrám sv. Štěpána, 4 městská škola, 5 místo budoucí školní budovy postavené v 19. století, 6 původní budova děkanství, 7 zaniklý kostel sv. Martina, 8 zaniklé probošství, 9 Pražská brána, 10 Kolínská brána, 11 fortna pro pěší, 12 Malotická brána, 13 Olešická „Hořejší“ brána, 14 rynek s kašnou, 15 pás městských hradeb, 16 příkop, 17 navršený val. Vodorovnou šrafovou je naznačena soukromá zástavba uvnitř městských hradeb.

¹⁰¹ Plán vychází z osobních nákrešů B. Svobody (SOKA Kolín, SB, Kouřim – historie města, sign. R-1169, karton č. 14, fol. 22–24).

Tabulka 1: Seznam správců kouřimské chlapecké školy mezi léty 1567–1621¹⁰²

Rok správy	Jméno	Původ
1567	Vít Hortulanus	X
1568	Václav Nymburský	Nymburk
1569	Zikmund Hiniochus	Litoměřice
1570	Polický Zikmund	Polička
1571	Polický Zikmund	Polička
1572–1575	X	X
1576	Sobenický Viktorin	Stříbro
1577	Sobenický Viktorin	Stříbro
1577	Dentulus Tomáš	Havlíčkův Brod
1578	Dentulus Tomáš	Havlíčkův Brod
1579	Dentulus Tomáš	Havlíčkův Brod
1580	Dentulus Tomáš	Havlíčkův Brod
1581	Dentulus Tomáš	Havlíčkův Brod
1582	X	X
1583	Polický Šimon	Polička
1584	Polický Šimon	Polička
1585	Polický Šimon	Polička
1586	X	X
1587	Čurda Jan	Jičín
1588	Sofoniáš Rosacius	Sušice
1589	Jeremiáš Václav	Chrudim
1590	Jeremiáš Václav	Chrudim
1591	Jeremiáš Václav	Chrudim
1592–1599	X	X
X–1600	Humle z Ruprdorfu Jiří	X
1600	Hofman Jiří	X
1600	Humpl Jan	Praha
1601	Humpl Jan	Praha
1602	Tesák Adam	Říčany
1603	Tesák Adam	Říčany
1603–1604	Schopper Wolfgang	X
1605	Coptiades Valentin	Chlumeck nad Cidlinou
1606	X	X
1607	Kvetonius Jan	X
1608	Hieronýmus Josef	Písek

¹⁰² Místo původu bráno dle záznamů v *Rukověti* I–VI a vlastního výzkumu. Některá místa původu byla odvozena od místopisných přídomků a nelze zaručit jejich přesnost.

Rok správy	Jméno	Původ
1608	Snopecius Jan	Brozany
1609	Horiaeus Jan	Meziříčí
1609	Myconius Daniel	Mnichovo Hradiště
1610	X	X
1611	X	X
1612	Achilles Václav	Beroun
1613	Achilles Václav	Beroun
1614	X	X
1615	X	X
1616	Němčický Jiří	Kutná Hora
1617	X	X
1618	X	X
1619	Kochan Václav	Prachové
1620	Kochan Václav	Prachové
1621	Embambas Tobiáš	Rychnov

Tabulka 2: Seznam prameny zaznamenaných kantorů, kolegů, sukcentorů a officiálů obecně mezi léty 1567–1621¹⁰³

Rok působení	Jméno	Pozice	Původ
1577	Jan Roch	Kantor	
1577	Petr	Kantor	
1580	Pavel Czrhouino	Podkantor	
1599	Písecký Johanes	Kantor	Písek
1599	Burian Benjamín	Kantor	Velvary
1607	Jan Albinus	Kollega	
1607	Jan Artopaeus	Kantor	Bělá u Havlíčkova Brodu
1607	Jan Květonský	Kollega	Hradec Králové
1608	Jan Hovorinus	Kollega	Čáslav
1612	Valentín Coptiades	Kollega	Chlumec nad Cidlinou
1618	Pavel Parlagaius	Kantor	Nová Ves na Moravě
1619	Gabriel Baldvín	Kantor	Libčany

¹⁰³ V roce 1583 se objevuje opakovaně neznámý podkantor, jehož jméno není nikde uvedeno, proto jsem ho nezařadil do tabulky. I u původu officiálů platí poznámka 102.

Die Partikularschule in Kaurim (Kouřim) in der Zeit vom ersten zum zweiten Ständeaufstand

ZUSAMMENFASSUNG

Vorliegende Studie untersucht den Betrieb der Kaurimer Partikularschule in dem Zeitraum von 1547 bis 1622 im breiteren Kontext des städtischen Alltags und des Bildungssystems in dem Zeitraum vor der Schlacht am Weißen Berg. In der Studie werden zahlreiche erhaltene und größtenteils unbearbeitete Quellen städtischer und universitärer Provenienz genutzt. Zu Beginn des untersuchten Zeitraumes stagnierte der Betrieb der Schule und die Schule selbst war ihrem baulichen Verfall nahe. Diesen Zustand beseitigte die Stadt durch erhöhte Investitionen und Rekonstruktionen des Gebäudes in den 60er Jahren des 16. Jahrhunderts. Kommentare zeitgenössischer Beobachter, das beständige Funktionieren der Schule und das Renommee von Intellektuellen, die in der Stadt ihre Kindheit verbrachten, sind Grundlage für eine positive Wertung der Investitionen.

An der Schule in Kaurim wurden stets 4 bis 6 Angestellte beschäftigt, und die Schule war den ganzen untersuchten Zeitraum über ununterbrochen in Betrieb. Die Verwalter der Partikularschule waren hier durchschnittlich 2,5 Jahre tätig, die Beschäftigungsdauer der übrigen Angestellten konnte wegen Mangels an Quellen nicht festgestellt werden. Die Angestellten waren überregionaler Herkunft und kamen aus allen Landesteilen des Königreichs Böhmen. Die Schule unterhielt stets drei Klassen mit unterschiedlicher Schülerzahl. Die Gesamtzahl der Schüler schwankte zwischen 12 und 30, die durchschnittliche Schülerzahl beträgt 18. Die Hälfte der Schüler kam aus anderen Städten, und zwar überwiegend aus einem Umkreis von 50 km. Der Betrieb der Schule wurde aus Mitteln der Stadt finanziert. Mit materiellen Geschenken und finanziellen Zuwendungen beteiligten sich auch die Stadtbewohner an ihrer Finanzierung. Die Beziehungen zwischen den Stadtbewohnern und den Lehrern und Schülern waren nicht reibungslos und es kam zu Zwistigkeiten. In den Konflikten konnte Alkohol eine Rolle spielen, ferner Vorurteile gegenüber Gebildeten, individuelle Streitigkeiten und sexuelle Hintergründigkeiten. Am Betreiben der Schule beteiligt war die Karlsuniversität, die ihr nach Bedarf Lehrer und den Schulverwalter stellte. Nicht immer einigte sich der Stadtrat mit der Universitätsleitung auf die aktuelle personelle Besetzung bzw. auf entsprechende Änderungen. In den nachgewiesenen Konfliktsituationen hatte sich stets die Universität im Streit durchgesetzt. Differenzen waren freilich die Ausnahme. Die Knabenschule war fester Bestandteil der Stadt und beteiligte sich an kulturellen wie religiösen Veranstaltungen; auch deshalb hatte sie sich die ständige Unterstützung des Rathauses und der Bewohner von Kaurim verdient.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

Mgr. Daniel Šťastný
FF UK Praha
daniel.dot.stastny@gmail.com

CESTA ŠVÉDSKÉHO PŘÍRODOVĚDCE CARLA ADOLPHA AGARDHA DO ČECH A DO STŘEDNÍ EVROPY V ROCE 1827 VE SVĚTLE JEHO *ALBA AMICORUM*

ANTONÍN KOSTLÁN

THE JOURNEY OF THE SWEDISH NATURAL SCIENTIST CARL ADOLPH AGARDH TO BOHEMIA AND CENTRAL EUROPE IN 1827 IN THE LIGHT OF HIS *ALBUM AMICORUM*

This study focuses on the Swedish botanist and algologist Carl Adolph Agardh (1785–1859), professor at the University in Lund (1812–1835) and bishop in Karlstad (from 1835). The author outlines the development of his scientific interests and analyses his scientific connections with the Czech Lands, with special attention paid to the *album amicorum* which Agardh kept in 1810–1829. Based on this album and other sources, the study reconstructs Agardh's expedition to Central Europe and northern Italy undertaken in the spring and summer of 1827. Detailed attention is paid to his stay in the Bohemia (Prague and Carlsbad) and to Bohemical entries added to his album during the journey.

Keywords: history of botany – *alba amicorum* – Czech-Swedish scientific contacts

DOI: 10.14712/23365730.2024.19

Der Einfluß der physischen Welt auf die moralische, dies geheimnißvolle
Einanderwirken des Sinnlichen und Außersinnlichen, giebt dem Naturstudium,
wenn man es zu höheren Gesichtspunkten erhebt, einen eigenen,
noch zu wenig gekannten Reiz.

Alexander von Humboldt¹

I. Carl Adolph Agardh (1785–1859) a jeho *album amicorum*

Album amicorum (latinsky též „liber amicorum“, česky „památník“ nebo „štambuch“, německy „Stambuch“, švédsky „stambok“) je specifický kulturní fenomén, který se vyvíjel původně na luteránských, spíše melanchthonsky orientovaných německých vysokých školách v průběhu 16. století, a odtud se rozšířil v období raného novověku po celé střední Evropě i do jiných zemí a také mezi uživatele katolického, kalvínského nebo i jiného

¹ Alexander von HUMBOLDT, *Ansichten der Natur mit wissenschaftlichen Erläuterungen*, I, Tübingen 1808, s. 178. V Agardhově albu je tohoto citátu využito v zápisu Ph. M. Opize – viz Příloha B, edice č. 1.

křesťanského vyznání. V zásadě si je můžeme představit jako drobnější vázanou a pevnými deskami opatřenou knihu obvykle původně s prázdnými listy, kterou si její původní vlastník (tedy **původce** alba) opatřil nikoli za účelem vepisování záznamů vlastní rukou, ale aby ji předkládal různým osobám (tedy **inskriventům**), které pro něj byly důležité z hlediska jeho společenského nebo osobního zájmu, k provedení zápisu stvrzujícího jejich známost či setkání. Rukopis však nadále zůstával v držení svého původce, takže takto získané záznamy pro něj měly hodnotu jednak při udržování osobní paměti, a dále často i pro osobní sebereprezentaci v těch sociálních prostředích, ve kterých se dotyčný snažil etablovat.²

Provádění takových zápisů bývalo dost individuální, a tím pádem co do svých forem rozmanité; přitažlivost některých alb pak zvyšovala i jejich výtvarná složka (často inskribentské erby, portréty, drobná výtvarná díla většinou na symbolické náměty). Velmi záhy se však přece jen ustálil jistý kánon v zakládání a vedení *alb amicorum* (označují jej v dalším textu jako „štambuchová kultura“), který úzce souvisel s faktem, že po několik staletí se gros nově vznikajících památníků ve svém hlavním proudu pojilo s univerzitním prostředím a se vzdělaneckým světem. Teprve v průběhu 18. století, v návaznosti na proměňující se sociální zázemí osob, které si zakládání památníků osvojily, začala se postupně rozměňovat i jejich formální ustálenost a rozšiřovat způsoby jejich užívání. V 19. století se pak fenomén památníku v důsledku masového nárůstu gramotných osob a cenově dostupných papírových záznamníků rozšířil do nejširších mas a do všech věkových skupin, zatímco osoby spjaté s akademickým prostředím přecházely za účelem osobní reprezentace i vědecké komunikace stále výrazněji k modernějším nástrojům.

A přece ještě dlouho do první poloviny 19. století se mohly v evropském prostředí objevovat památníky, které byly pozoruhodně věrné původnímu vymezení tohoto pramene, tak jak jej s sebou přinesla humanistická a renesanční éra. Důkaz toho nám nabízí *album amicorum*, jehož původcem byl švédský přírodovědec Carl Adolph Agardh. Připomeňme si, že jde o vědce, jehož jméno není – a ani nemůže být – ani v dnešní době odborníky zapomenuto, neboť stejně jako v případě jeho staršího slavného krajana Carla von Linné (1707–1778) a vlastně i většiny z desítek jmen odborníků, zmiňovaných v této studii, je dodnes funkčně využíváno v přírodovědné systematice při označování taxonomických kategorií. Tak jako zkratka „L.“ na konci mezinárodně uznávaných latinských názvů živočichů a rostlin nebo jejich skupin odborníkovi napovídá, že jako první dotyčnou jednotlivinu popsal a do systému zařadil Linné, tak rovněž zkratka „C.Agardh“ v latinském názvu zpravidla řas či jejich skupin dodnes zvěštuje, že prvenství v tomto případě náleží Carlu Adolphovi Agardhovi.³

² Z velmi rozsáhlé literatury k fenoménu *alb amicorum* je třeba připomenout: Werner Wilhelm SCHNABEL, *Das Stammbuch. Konstitution und Geschichte einer textsortenbezogenen Sammelform bis ins erste Drittel des 18. Jahrhunderts*, Tübingen 2003 (Frühe Neuzeit, 78); Marie RYANTOVÁ, *Památníky aneb štambuchy, tj. alba amicorum. Kulturně historický fenomén raného novověku*, České Budějovice 2007; Antonín KOSTLÁN, *Bohemikální alba amicorum ve fondech British Library*, *Folia Historica Bohemica* 23, 2008, s. 91–214; Klára BERZEVICZY – Péter LÓRÓS – Zsófia HORNYÁK (Hgg.), „*Ars longa, vita academica brevis*“. *Studien zur Stammbuchpraxis des 16.–18. Jahrhunderts*, Budapest 2009. Odbornému bádání slouží online databáze památníků a jejich fragmentů ve veřejném a soukromém držení *Repertorium Alborum Amicorum (RAA)* – viz <<https://raa.gf-franken.de/de>> (4. 4. 2024).

³ Viz oficiální internetovou stránku *International Plant Names Index (IPNI)*: <<https://www.ipni.org/>> (3. 10. 2023). Podle databáze vytvořené v botanické zahradě v Kew u Londýna mu tak vděčíme za objevení 32 dodnes používaných botanických druhů, 6–7 poddruhů, 10 variet a jedné formy, jakož i za ustavení dvou rodů a čtyř čeledí – viz <<https://powo.science.kew.org>> (3. 10. 2023). Autor této studie není botanik a rád by zde ocenil pomoc dvou internetových platforem, které mu napomohly s orientací v tomto oboru. Jsou to: server *BOTANY.cz* –

Řada generací přírodovědců a cestovatelů z konce 18. a z 19. století, kteří svou odbornou dráhu zasvětili úspěšnému budování tohoto taxonomického systému, si nejenže zajistila aspoň takto nesmrtelnost, ale zároveň i položila základy pro vědecké uchopování živočišné a rostlinné říše, vytvořila pro přírodovědu nová nosná etická pravidla a zároveň do ní vnesla i jistý soutěživý prvek a závodivý étos.

Carl Adolph Agardh se narodil 23. ledna 1785 v malém městečku Båstad (v jihošvédském regionu Skåne, nedaleko od hranic s Dánskem) v obchodnické rodině.⁴ V letech 1799–1805 studoval na univerzitě v Lundu a na této univerzitě od roku 1807 také pedagogicky působil, a to při výuce matematiky a později botaniky a ekonomie. V roce 1812 se tu stal profesorem botaniky a ekonomie (a ve školním roce 1819/20 i rektorem). Souběžně s jeho vysokoškolským působením probíhala i jeho církevní kariéra, která mu nepochybně napomáhala i v lepším životním zajištění. V roce 1816 byl vysvěcen na kněze a stal se vikářem v lundské farnosti kláštera sv. Petra, a to i s příslušnými prebendami. Jeho kariéru významným způsobem ovlivnil švédský diplomat a politik hrabě Lars von Engeström (1751–1826), který od roku 1809 vykonával funkci švédského ministra zahraničních věcí a zároveň byl i kancléřem lundské univerzity. Engeström si Agardha vybral jako domácího učitele pro svého syna Gustava Stanislase (1791–1850) a zprostředkoval mu přístup do stockholmských politických, kulturních i vědeckých kruhů.

V dělbě úkolů mezi švédskými botaniky připadla tehdy Agardhovi jako jeho výzkumná oblast algologie, a je třeba říci, že se svého zadání zhostil se zdarem; jeho práce na tomto poli dosáhly záhy nejen domácího, ale i zahraničního uznání. Připomeňme si, že ve svých publikacích o řasách se Agardh nejprve zaměřoval na severskou scénu,⁵ ale později pojal ideu, že vydá přehled všech dosud známých druhů řas; své dílo *Species algarum*, kde tak

<<https://botany.cz/cs>> (14. 10. 2023); *Zoologisch-Botanische Datenbank ZOBODAT* – <<https://www.zobodat.at>> (14. 10. 2023).

⁴ K Agardhovi viz: Johan Erhard ARESCHOUG, *Carl Adolph Agardh. Professor. Biskop*, in: Lefnadsteckningar öfver Kongl[iga] Svenska Vetenskaps Akademiens efter år 1854 afidna Ledamöter, I, Stockholm 1870, s. 251–296 (anglická verze: Franklyn D. OTT, *Carl Adolph Agardh. Professor. Bishop. A Translation of J. E. Areschoug's 1870 Memorial*, in: Archiv für Protistenkunde 139, 1991, s. 297–312); Alex. ZANDERS, *Ett fosterländskt Bildergalleri CXII. Carl Adolph Agardh*, in: Svenska Familj-Journalen, Band 24, 1885, s. 67–74 – používám internetovou verzi časopisu: <<http://runeberg.org/famijour>> (31. 10. 2023); *Karl Adolph Agardh*, in: Nordisk Familjebok. Konversationslexikon och Realencyklopedi, 2. vyd., I, Stockholm 1904, s. 326–329 – používám internetovou verzi encyklopedie: <<http://runeberg.org/nfba>> (31. 10. 2023); Charlotta LINDSKOG, *Agardh, Carl Adolf*, in: Svenskt biografiskt handlexikon, I, Stockholm 1906, s. 13 – používám internetovou verzi lexikonu: <<http://runeberg.org/sb>> (31. 10. 2023); Alfred Bernhard CARLSSON a kol., *Carl Adolph Agardh*, in: Svenskt biografiskt lexikon (dále SBL, používám internetovou verzi lexikonu: <<https://sok.riksarkivet.se/sbl>> [4. 10. 2023]), I, Stockholm 1918, s. 250–265; Bengt WALLERUS, *Carl Adolph Agardh: romantikern – politikern: tiden i Lund (till 1835)*, Göteborg [1975]; Göran BLOMQUIST, *Elfenbenstorn eller statskepp? Stat, universitet och akademisk frihet i vardag och vision från Agardh till Schück*, Lund 1992, s. 114–117, 120–121, 125–132; Carl FEHRMAN – Håkan WESTLING – Göran BLOMQUIST, *Lund and Learning. The History of Lund University 1666–2004*, Lund 1996, s. 66–69; Magnus KROOK, *Nature and Metamorphosis. A Study of Carl Adolph Agardh's Latin Dissertations and Monographs on Botany and Biology*, Gothenburg 2022 (disertace). Řada dalších starších i novějších a jinak pro českého čtenáře těžko přístupných textů o C. A. Agardhovi je zpřístupněna v rámci internetového projektu *Agardh.se – Släktforskning och information* – viz <<https://www.agardh.se/>> (31. 10. 2023). Z takto zpřístupněných textů o C. A. Agardhovi bylo pro tuto studii využito: Alfred FJELNER, *Skånska mannar från Lund: Carl Adolph Agardh* (původně in: Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1936, Nr. 45 – 16. 2.); Märten BERGMAN, *Något om släkten Agardh som betytt mycket i Skånes kulturliv* (původně in: Byahornet, 1967, Nr. 4); Eric PAMP, *Carl Adolf Agardh* (původně in: Bjärebygdens, årsbok för Bjäre härads hembygdsförening, Båstad 1948).

⁵ Carl Adolph AGARDH, *Synopsis algarum Scandinaviae*, Lundae 1817. Přehled jeho tištěných prací viz A. B. CARLSSON a kol., *Carl Adolph Agardh*, s. 263–265.

hodlal učinit, začal vydávat v roce 1820, ale práci na něm pak – z důvodů, ke kterým se ještě dostaneme – přerušil a vrátil se k němu až na sklonku 20. let.⁶ Mezitím v roce 1824 vydal knihu *Systema algarum*, v níž shrnul své dosavadní práce a přehledně nashromáždil charakteristiky asi jednoho sta rodů, do kterých se dal roztrždit asi jeden tisíc druhů řas, které tehdy znal buď z vlastní zkušenosti, nebo na základě odborné literatury;⁷ takto ustavenou představu o rozmanitosti a hierarchii této specifické oblasti živého světa pak ve svých dalších dílech ještě dále rozvíjel a doplňoval.⁸ I když dnešní přírodovědné bádání dalo v průběhu času v některých případech přednost taxonomii prováděné některými jeho souputníky nebo následovníky, zakladatelské místo v dějinách algologie Agardhovi rozhodně nikdo neupřel.

Algologie ovšem nebyla jedinou oblastí v rámci botaniky, k níž se Agardh vyjadřoval. V dané době měly velký význam i jeho práce k budování botanického taxonomického systému obecně a zabýval se kromě jiného i anatomií a fyziologií rostlin. Navíc výzkumná činnost a práce na lundské univerzitě nepředstavovaly jediné aktivity, do kterých se Agardh pouštěl. Jako zástupce duchovenstva z lundské diecéze se účastnil v letech 1817–1835 (s přestávkami) švédského říšského sněmu. Často tu prosazoval své názory na úpravu švédského ústavního systému a v druhé polovině dvacátých let byl i vtažen do komise, která měla navrhnout reformu švédského školství; to Agardha přimělo, aby zřetelně formuloval své názory na úlohu škol na různých stupních, od základních až po vysoké. Jeho profesorský titul jej opravňoval i k výuce ekonomiky, což byla další oblast, která jej přitahovala i publikačně. Na sněmu a v tisku vyvolal i diskusi ohledně vlastnictví a využívání lesního hospodářství; zveřejňoval též své názory na fungování švédského národního hospodářství, aby dosahovalo finanční rovnováhy a prosperity. Zabýval se rovněž otázkami výhodnosti a problematičnosti státního dluhu a úvěrovou agendou – na tomto poli nebyl pouhým teoretikem, ale sám účinně napomáhal při budování různých regionálních finančních ústavů (typu našich „kampeliček“) i bank a při ozdravování místních, regionálních i celostátních financí.

Zásadní změna v jeho životě přišla v roce 1835, kdy byl jmenován biskupem v Karlstadu. Místo jeho nového církevního působení bylo natolik vzdáleno od Lundu, že se musel rozloučit s výukou na tamní univerzitě a vzdát se tamní profesury. O dva roky později, v roce 1837, se navíc stal i řádovým biskupem (tedy biskupem královských rytířských řádů). I jako biskup si udržoval svůj vliv na říšském sněmu a v politické sféře, nicméně ve stále větší míře se publikačně přesouval na pole teologie (ostatně v roce 1845 dosáhl i v tomto oboru doktorátu). Patřil přitom k představitelům konzervativního protestantismu, což kontrastovalo s faktem, že v rámci svých názorů na společnost a hospodářství prosazoval spíše liberální a reformátorské postoje, takže byl jak pro své současníky, tak i pro historiky často nezařaditelnou, ne-li kontroverzní, tak určitě eklektickou postavou („chameleon“, jak jej označil jeden z historiků).⁹ Zemřel v Karlstadu pár dnů po svých 74. narozeninách 28. ledna 1859.

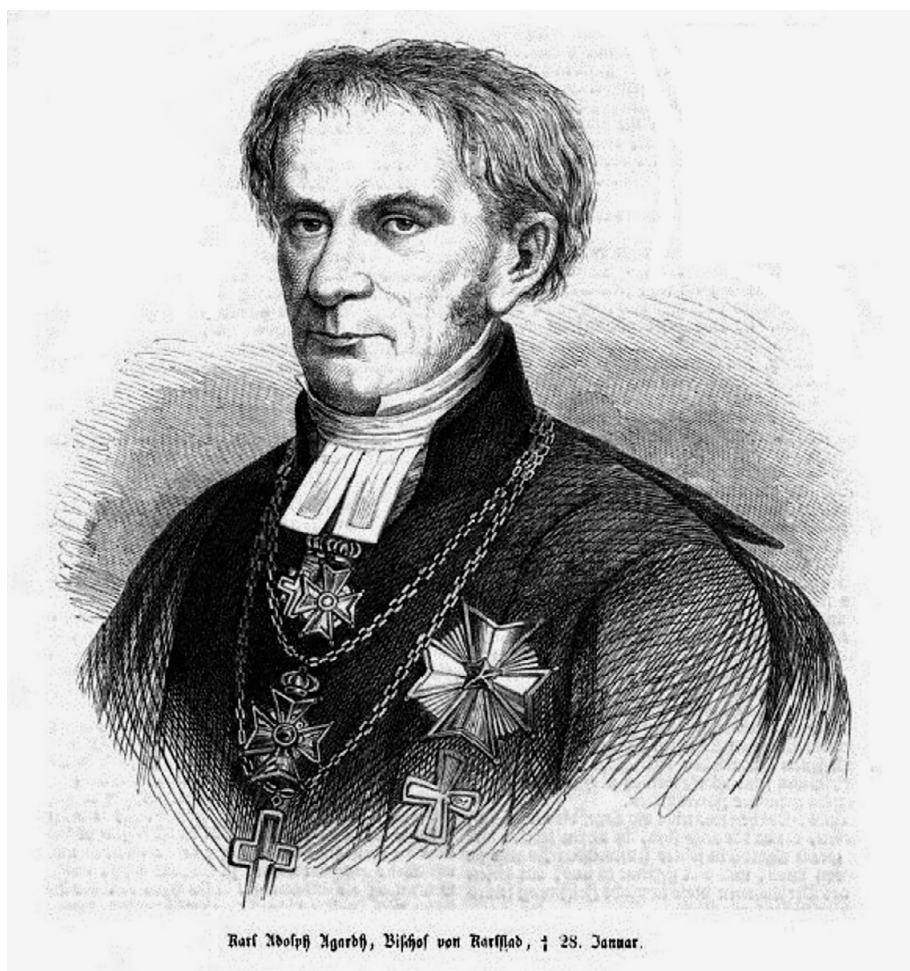
Za svoji činnost dosáhl Agardh řady poct. V roce 1817 se stal členem Královské švédské akademie věd (Kungliga Svenska Vetenskapsakademien, pod č. 372) a od roku 1821 až do své smrti byl jedním z 16 členů její třídy pro zoologii a botaniku; v roce 1866 vydala

⁶ Carl Adolph AGARHD, *Species algarum rite cognitae*, I–II, Gryphiswaldiae 1820–1828.

⁷ Carl Adolph AGARHD, *Systema algarum*, Lundae 1824.

⁸ Viz např. Carl Adolph AGARHD, *Icones algarum Europaeorum*, Lipsiae 1820–1835.

⁹ Sven-Éric LIEDMAN, *Carl Adolph Agardh (Gestalter i svensk lärdomshistoria 3)*, in: Lychnos (Uppsala), 1986, s. 71–108. Používám internetovou verzi díla: <<https://www.agardh.se/node/27>> (19. 9. 2023).

Obr. 1: Portrét karlstadského biskupa C. A. Agardha v jeho nekrologu (Lipské noviny Illustrirte Zeitung 26. 3. 1859, s. 1)

akademie na jeho počest pamětní medaili.¹⁰ V červenci 1831 byl Agardh zvolen za člena Švédské akademie (Svenska Akademien), tedy instituce, která sloužila spíše ke zvelebování národního jazyka a kultury; svého členství se ujal v srpnu 1834.¹¹ V roce 1819 byl zvolen členem německé přírodovědné akademie Leopoldina,¹² a právě tak byl členem řady dalších vědeckých společností v Prusku, Rakousku, Francii, Holandsku, Anglii, Rusku i v USA (v New Yorku a ve Philadelphii). Na jeho počest byla svého času

¹⁰ Erik Wilhelm DAHLGREN (ed.), *Kungl[iga] Svenska Vetenskapsakademien. Personförteckningar 1739–1915*, Stockholm 1915, s. 66, 98, 254.

¹¹ Viz seznam členů Švédské akademie na jejich internetových stránkách: <<https://www.svenskaakademien.se/svenska-akademien/ledamotsregister/>> (4. 4. 2024).

¹² Viz seznam členů této společnosti: <<https://www.leopoldina.org/mitglieder/mitglieder-seit-1652/>> (4. 4. 2024).

nazvána – a to je další znak, který jej pojí s většinou botaniků zmiňovaných v této studii – řada botanických druhů.¹³

Známost Agardhova jména se tedy neomezovala jen na Švédsko a velmi dobře byl znám i v Čechách, a to dlouho před tím, než sem zavítal. Osobní styky tu Agardh udržoval přitom s nikým menším, než byl tehdejší první prezident Společnosti vlasteneckého muzea v Čechách, hrabě Kašpar Šternberk (1761–1838), tou dobou asi největší přírodovědná autorita působící v českých zemích.¹⁴ Jejich vzájemná ve francouzštině vedená korespondence (alespoň pokud můžeme usuzovat z deseti dochovaných Agardhových dopisů odeslaných cca v letech 1823–1833) rozhodně nebyla formálního rázu, ale řešila celou řadu konkrétních botanických problémů.¹⁵ Byl to také Kašpar Šternberk, kdo Agardha přizval ke zpracování přírodovědných sbírek, které koncem 18. století nashromáždil během svého pobytu na Filipínách a v Jižní Americe českoněmecký botanik a cestovatel Thaddäus X. Haenke (1761–1816) a které byly v roce 1821 zakoupeny do Prahy. Ze Šternberkova podnětu byla tato pozoruhodná sbírka tříděna a odborné veřejnosti zpřístupňována v projektu *Reliquiae Haenkeanae*, na kterém se podíleli především Karel Bořivoj Presl (1794–1852) a další čeští botanici. Pro zpracování některých oblastí byli však zvoleni zahraniční odborníci, jako např. pro oblast hub Christian Gottfried Daniel Nees von Esenbeck (1776–1858), pro lišejníky Heinrich Gustav Flörke (1764–1835), pro sítiny Ernst Heinrich Friedrich Meyer (1791–1858) nebo pro řasy právě Agardh.¹⁶

Vzájemné styky obou vědců se záhy dočkaly též institucionálního zaštitění. V roce 1823 jmenovala Fyziokratická společnost v Lundu, na jejíž činnosti měl Agardh významný podíl, hraběte Šternberka svým čestným členem. A naopak – na Šternberkův návrh byli již 24. března 1824 Agardh a spolu s ním i chemik Jöns Jacob Berzelius (1779–1848) ze Stockholmu a zoolog Sven Nilsson (1787–1883) z Lundu zvoleni fakticky jako jedni z prvních cizinců za čestné členy Společnosti vlasteneckého muzea v Čechách, a aby byli o její činnosti informováni, dal jim pravidelně zasílat její *Verhandlungen*.¹⁷ Nepochybně jako důkaz vděčnosti za tuto poctu zaslal Agardh do Prahy muzeu, jak o tom informoval jednatel muzejní společnosti v březnu 1826, „*ein Geschenk von Algen verschiedener Meere*.“¹⁸

¹³ Viz jeho nekrolog: *Karl Adolph Agardh*, in: *Illustrierte Zeitung* (Leipzig), XXXII, No. 821, 26. 3. 1859, s. 1–2.

¹⁴ Ke Šternberkovi Jiří MAJER, *Kašpar Šternberk a jeho doba*, Příbram 1988; TÝŽ, *K výzkumné a organizační činnosti Kašpara Šternberka*, Dějiny věd a techniky 29/2, 1996, s. 65–87; TÝŽ, *Kašpar Šternberk*, Praha 1997; Claudia SCHWEIZER, *Johann Wolfgang von Goethe und Kaspar Maria von Sternberg: Naturforscher und Gleichgesinnte*, Wien 2004.

¹⁵ Viz Památník národního písemnictví – Literární archiv Praha, fond Šternberk Kašpar hrabě, korespondence vlastní přijatá, Agardh Karl Adolf (starší sign. 15/H/6). K tomu viz i J. MAJER, *Kašpar Šternberk* (1997), s. 115.

¹⁶ Carl Adolph AGARDH, *Algae*, in: Karel Bořivoj Presl (ed.), *Reliquiae Haenkeanae, seu Descriptiones et icones plantarum, quas in America meridionali et boreali, in insulis Philippinis et Marianis collegit Thaddaeus Haenke, Tomus I, Pragae 1825*, s. 8–12. K tomu viz Bolemír VÁCLAV NĚBESKÝ, *Dějiny Musea království českého*, Praha 1868, s. 32–33; Josef HANUŠ, *Národní museum a naše obrození*, II, Praha 1923, s. 108–112; Eva HOFFMANNOVÁ, *Jan Svatopluk Presl. Karel Bořivoj Presl*, Praha 1973 (reprint Brandýs nad Orlicí 2007), s. 138–148. Viz i dopisy K. B. Presla hraběti K. Šternberkovi z 21. 11. 1823 a 22. 7. 1825 – Památník národního písemnictví – Literární archiv Praha, fond Šternberk Kašpar hrabě, korespondence vlastní přijatá, Presl Karel Bořivoj (starší sign. 15/H/9).

¹⁷ *Auszug aus dem Protokolle der am 24. März 1824 [...] gehaltenen zweyten allgemeinen Versammlung der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen*, in: *Verhandlungen der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen*, Heft 2, Prag 1824, s. 41–42; J. HANUŠ, *Národní museum*, II, Praha 1923, s. 121 a 154; J. MAJER, *Kašpar Šternberk a jeho doba*, s. 32 a 63.

¹⁸ *Vortrag des Geschäftsleiters Maximilian Millauer, in der vierten allgemeinen Versammlung am 15. März 1826*, in: *Verhandlungen der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen*, Heft 5, Prag 1826, s. 9.

Auszug aus dem Protokolle

der am 24. März 1824

im Sitzungssaale des hochlöbl. böhmisch-ständischen Landesauschusses gehaltenen zweyten allgemeinen Versammlung
der Gesellschaft des waterländischen Museums in Böhmen.

§. 1. Zum stellvertretenden Mitgliede des Ausschusses, wurde durch persönliche schriftlich vorgenommene Wahl, und zwar fast einstimmig, der hochgeborne Fürst Rudolph von Kinsky erwählt; der seinen Platz im Ausschusse sogleich einnahm.

§. 2. Zu Revisoren der Rechnungen des Jahres 1823 wurden mit allgemeiner mündlicher Bestimmung erwählt:

Graf Franz von Wratisl.

Graf Friedrich von Schönborn.

Graf Johann von Thun.

Hr. Johann Worschitzky, Magistratsrath in Prag.

§. 3. Zu Ehrenmitgliedern wurden in Folge des vom Hrn. Präsidenten selbst, gemachten Vor-

trages, gleichfalls mit allgemeiner mündlicher Bestimmung erwählt:

Graf Bray, Präsident der botanischen Gesellschaft in Regensburg.

Baron von Schottheim, großherzogl. Sachsen-gothaischer Kammerpräsident.

Hr. Rees von Esenbeck, Präsident der Karolinisch-Leopoldinischen Gesellschaft in Bonn.

Baron von Cuvier, Sekretär der naturhistorischen Abtheilung bei der K. Akademie der Wissenschaften in Paris.

Hr. Doktor Buckland, Vicepräsident der geologischen Gesellschaft in Oxford.

Ritter von Bergelius, Sekretär der K. Gesellschaft der Wissenschaften in Stockholm.

Hr. Prof. Agardh in Lund, Sekretär der physiko-rationalen Gesellschaft daselbst.

Hr. Prof. Nilsson in Lund, Vorsteher der akademischen Sammlungen daselbst.

Hr. Franz Kurz, regulirter Chorherr und Pfarrer zu St. Florian in Oesterreich ob der Enns.

Hr. Peter von Röppen, russisch-kaiserlicher Hofrath:

welchen somit die betreffenden Diplome sammt dem 1. und 2. Hefte der Verhandlungen, zuzusenden sind.

Obr. 2: C. A. Agardh spolu s dalšími zahraničními vědci zvolen čestným členem Společnosti vlasteneckého muzea v Čechách.

Výtah z protokolu 2. valného shromáždění 24. března 1824

K osobnímu setkání Šternberka s Agardhem došlo nejpozději v září 1830, když se oba dva účastnili sjezdu německých přírodovědců a lékařů v Hamburku.¹⁹ Vědecká spolupráce mezi oběma přírodovědci pokračovala i později a nikoli náhodou byl švédský algolog jmenovitě uveden v roce 1833 mezi osobami, které odbornou radou či pomocí Šternberkovi přispěly k napsání jeho díla *Versuch einer geognostisch-botanischen Darstellung der Flora der Vorwelt*.²⁰ Napomohl totiž k identifikaci některých řas, které byly důležité pro Šternberkovu argumentaci ohledně pravěkého vývoje, byť tak vždy neučinil s úplnou jistotou, ale jen odhadem, což hrabě omluvně komentoval: „[...] wir dürfen es daher unserem Freund Herrn Professor Agardh nicht verargen, wenn er bei dem Umstand, dass er unsere Sammlungen nicht gesehen, nach den blossen Zeichnungen, die wir ihm mit unseren Zweifeln vorlegten, nicht durch ein unbedingtes Urtheil entscheiden wollte.“²¹ Kašpar Šternberk

¹⁹ *Die Versammlung Deutscher Naturforscher und Aerzte, im Jahr 1830, in Hamburg*, in: Notizen aus dem Gebiete der Natur- und Heilkunde, Band XXIX, Nr. 624 (Dezember 1830), sl. 115–122; Nr. 625 (Januar 1831), sl. 129–140.

²⁰ Kašpar von STERNBERG, *Versuch einer geognostisch-botanischen Darstellung der Flora der Vorwelt*, Heft 5–6, Prag 1838, předmluva, s. 2.

²¹ K. v. STERNBERG, *Versuch*, Heft 5–6, s. 16.

v tomto výroku výstižně shrnul nevýhody spolupráce systematizujících botaniků oné doby „na dálku“, která byla nepochybně typická i pro dřívější Agardhovu spolupráci s českými přírodovědci ve dvacátých letech.

Podívejme se nyní podrobněji na Agardhovo *album amicorum*, jak se nám dochovalo v jeho písemné pozůstalosti uložené v univerzitní knihovně v Lundu.²² Představuje je menší rukopis podlouhlého formátu v pevných kožených deskách, který se snadno převážel, a tak jej bylo možno brát bez potíží i na kratší či delší cesty. Původce si je zřejmě opatřil (nebo dostal darem) ve Stockholmu někdy v únoru 1810 a od samého počátku s ním počítal jako se svým budoucím památníkem, kam se mu budou zapisovat osobnosti, na které by si rád uchoval výraznější vzpomínku. V průběhu let 1810–1829 se mu tam nakonec zapsalo a podepsalo v šesti švédských obcích a v devatenácti místech mimo Švédsko 79 osob. Agardhovi při založení památníku bylo již 25 let, takže měl studentská léta za sebou a stál na prahu své profesionální dráhy. To se hodně odráží do charakteru alba, které bychom mohli do značné míry označit jako profesorský nebo učenecský památník,²³ jakkoli první časové vrstvy nesou pečeť komplexnějšího přístupu.

Obr. 3: Počet inskribentů v Agardhově *albu amicorum* podle roku zápisu (graf)

²² Podrobný popis viz Příloha A k této studii.

²³ K pojmu profesorský památník viz Werner Wilhelm SCHNABEL, *Professoren in Stammbüchern – Stammbücher von Professoren. Rollenkonstellationen und inszenatorische Praxis*, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis, 60/1, 2020, s. 101–124; k pojmu učenecský památník viz A. KOSTLÁN, *Bohemikální alba*, s. 168–169.

O tom, jakým způsobem Agardh album využíval, se hodně dozvíme z grafu (obr. 3), na němž je přehledně shrnut počet inskribentů, kteří se do jeho alba podepsali v jednotlivých letech. Vidíme, že v první fázi existence památníku (kterou lze datovat do února až září roku 1810) se mu věnoval jeho původce s nadšením a podařilo se mu do něj nashromáždit zápisy nejméně dvaceti inskribentů. Patřily sem především významné kulturní, literární a politické osobnosti ze švédského hlavního města, kde lundský učenec pobýval v únoru a březnu 1810, jako byli např. spisovatelé a literáti Lorenzo Hammarsköld (1785–1827), Lars August Ekmarck (1785–1869), Clas Livijn (1781–1844). Nechyběl mezi nimi ani Agardhův žák Gustav Stanislas von Engeström, syn tehdejšího švédského ministra zahraničních věcí. Ovšem už ve Stockholmu se Agardh v roce 1810 potkal také s představiteli botanického výzkumu, a v žádném případě nešlo o neznámá jména, protože jedním z nich byl Olof Peter Swartz (1760–1818), po Linného smrti jedna z největších autorit švédské přírodovědy,²⁴ zde se mu do památníku rovněž zvěčnil botanik ze šlechtických kruhů Anton Fredrik Wrangel af Sauss (1786–1842).

Agardh obohatil památník významně také při své cestě do Berlína, zvláště když se mu do něj ve Vadsteně podepsal botanik a lichenolog Erik Acharius (1757–1819) a v Hamburku Carl Magnus Gripenberg (1754–1818), švédský důstojník tou dobou v nemilosti (zřejmě proto z cenzurních důvodů odřízl Agardh z alba text zápisu a ponechal si jen podpis s datem).²⁵ V Berlíně samotném pobýval Agardh v dubnu a v květnu 1810 a podepsal se mu sem nejen botanik a lichenolog H. G. Flörke, ale i dalších pět jeho neméně významných kolegů. Flörke sám s dvěma dalšími botaniky, kterými byli Johann Heinrich Friedrich Link (1767–1851) a Christian Friedrich Hornschuch (1793–1850) pak do alba připojili i své podobenky ve formě tehdy oblíbených černých portrétních siluet.²⁶ Další významná obohacení památníku získal Agardh v červnu 1810 v Lundu na univerzitě, a to zřejmě i od těch svých univerzitních kolegů, kteří k svému zápisu nepřipojili datum a určení místa; mezi takové patřil kromě jiných i Anders Jahan Retzius (1742–1821), který o dva roky později odešel do důchodu, a uvolnil tak v Lundu pro Agardha a některé další profesorskou pozici. Dalších zápisů pak Agardh dosáhl od různých místních botaniků při svém algologickém výzkumu různých vzdálenějších oblastí Švédska, který podniknul v srpnu a v září 1810, a při následné návštěvě Kodaně.²⁷

Je třeba hned také připomenout, že zřejmě z prvních měsíců po založení alba v únoru 1810 pochází i jeho relativně bohatá výtvarná výzdoba. Jsou tu namalovány dvě alegorické ilustrace, jejichž autory jsou švédští malíři Johan Fredrik von Breda (1788–1835) a Fredric Westin (1782–1862), a dále je do alba zařazeno – vedle již zmíněných portrétních siluet odkazujících k německému původu – dvanáct portrétů různých mužů, které jsou

²⁴ O deset let později napsal na něj Agardh nekrolog: Carl Adolf AGARDH, *Olof Swartz*, Flora oder Botanische Zeitung (dále jen Flora) 3/47, 1820, s. 550–558. Tento řezenský časopis je pro léta 1818–1844 přístupný prostřednictvím rakouského internetového projektu *ANNO Historische Zeitungen und Zeitschriften* – <<https://anno.onb.ac.at/>> (1. 11. 2023).

²⁵ Viz pozn. 115. Gripenberg byl jedním z důstojníků, kteří byli zodpovědní za vydání některých území Rusům v roce 1808, což byl rozhodující moment švédsko-ruské války, který vedl v důsledku ke ztrátě Finska.

²⁶ K technice a dobovému kontextu tohoto typu portrétní siluety viz Anežka MIKULCOVÁ, *Portrétní silueta v českých zemích od 18. do 19. století*, Praha 2020 (disertační práce FF UK); TÁŽ, *Tvorba siluet. Zábava (nejen) pražské společnosti přelomu 18. a 19. století*, in: *Město se baví – od středověku do roku 1848. Praha jako centrum kulturního života*, Praha 2021 s. 599–620.

²⁷ K tomu viz i Lars LÖFGREN, *Carl Adolph Agardhs alger i Arboga och Kil*, T-Veronikan, 22/4, 2017, s. 6–7.

Obr. 4: Němečtí přírodovědci H. G. Flörke a J. H. F. Link na portrétních siluetách (ukázka výzdoby Agardhova *alba amicorum*, fol. 3r)

vyvedeny v různých technikách (portrét tužkou, akvarel, tisk portrétů vzniklých s využitím fyzionotrace).²⁸ Autorem řady z nich je švédský malíř Leonard Henrik Roos af Hjelmsäter (1787–1827), který je v albu i podepsán. Na dvou z těchto portrétů je zřejmě tehdy Agardh sám, a pokud můžeme ostatní portrétované identifikovat, jde o významné švédské osobnosti kulturního, politického i vědeckého života, z nichž některé stvrdily svůj vztah k Agardhovi i zápisem do jeho alba. Jedna stránka alba se proměnila v malý herbář, což se zřejmě stalo v dubnu 1810 zásluhou berlínského přírodovědce Ernsta Ludwiga Heima (1747–1834).

Koncem roku 1810 zřejmě už přestal památník Agardha zajímat a v nejbližších letech se k němu vracel již jen velmi sporadicky; až do roku 1820 do něj zřejmě přibýlo pouhých sedm zápisů, a to obvykle od různých vědeckých návštěvníků v Lundu. Změnu přinesla až Agardhova cesta do Paříže v lednu a v únoru 1821. Zde se švédský botanik setkal se špičkovými představiteli francouzské přírodovědy a osm z nich se mu zapsalo do jeho alba. Nechyběl mezi nimi Antoine-Laurent de Jussieu (1748–1836), René Louiche Desfontaines (1750–1833) nebo např. Louis-Claude Richard (1754–1821) i se svým synem Achillem Richardem (1794–1852). V Paříži se podle svědectví alba setkal i s německým, zde žijícím přírodovědcem Karlem Sigismundem Kunthem (1788–1850) a s finskošvédským botanikem Christianem von Steven (1781–1863), který jinak působil v Rusku, ale právě tou dobou si ze studijních důvodů projížděl Evropu a na čtyři měsíce zakotvil i v Paříži.²⁹

²⁸ Portrétovací metodu fyzionotrace vyvinul na sklonku 18. století francouzský portrétista Gilles-Louis Chrétien (1754–1811). Viz A. MIKULCOVÁ, *Portrétní silueta*, s. 66, 95.

²⁹ K jejich setkání v Paříži viz Alexander von NORDMANN, *Christian Steven, der Nestor der Botaniker*, Bulletin de la Société Imperiale des naturalistes de Moscou 38/1, 1865, s. 101–161, zde s. 119. Agardhova cesta vedla v roce 1821 i do Itálie, odtud si ale žádné zápisy do alba nepřivezl. K jeho zahraničním cestám viz: A. B. CARLSSON a kol., *Carl Adolph Agardh*, s. 250.

Obr. 5: Portrét 25letého C. A. Agardha od malíře L. H. Roose af Hjlemsäter (ukázka výzdoby Agardhova *alba amicorum*, fol. 5v)

Po cestě do vlasti se pak v únoru 1821 potkal v Bonnu s lékařem a botanikem Christianem G. D. Neesem von Esenbeck a jeho bratrem Theodorem Friedrichem Ludwigem (1787–1837); o něco později se mu do alba podepsal v Göttingen lékař a botanik E. H. F. Meyer, pozdější profesor v Královci. Setkání s Ch. G. D. Neesem a E. H. F. Meyerem mělo nepochybně pracovní ráz navozený přizváním všech tří (a ještě berlínského Flörkeho, u něhož se Agardh tehdy také možná opětovně stavěl) do Šternberkova projektu *Reliquiae Haenkeanae*, který se tou dobou už rozjížděl. Po návratu do vlasti Agardh opět památník odložil a s výjimkou ojedinělého zápisu v roce 1824 se mu dlouhých šest let nevěnoval. Teprve cesta, kterou podnikl v roce 1827 do střední Evropy a severní Itálie, jej přiměla k polozapomenutému albu se vrátit a získat do něj dalších 31 zápisů (podrobně viz v dalším oddíle této studie). Tak našel jeho památník poslední využití, k němuž se pak později přidružily již jen dva náhodné zápisy z let 1828 a 1829; posledním zapsaným do Agardhova alba (v Lundu k 26. 10. 1829) je skotský zemědělský chemik a mineralog James Finlay Weir Johnston (1796–1855), který na přelomu 20. a 30. let přijel do Švédska a jehož učitelem se tu stal J. J. Berzelius.

Významnou roli při analýze památníků hraje i sledování jazyka či jazyků, v nichž byly jednotlivé zápisy vyhotoveny. Nejčastěji bývala volena řeč, která byla považována v dané komunitě za „lingua franca“, tedy při komunikaci uvnitř národní společnosti národní jazyk a v rámci mezinárodní vzdělánecké komunity spolehlivě až do druhé poloviny 18. století latinský jazyk. V době vzniku Agardhova památníku však již latina byla i v této funkci na ústupu a nahrazovaly ji národní jazyky velkých etnických skupin, jak je představovala ve

střední Evropě především němčina. Tento generační posun od latiny k němčině téměř až parodicky vyjádřil v Agardhově albu rakouský parazitolog polského původu Karl Moritz Diesing (1800–1867), jeden z nejmladších inskribentů, když tradiční kurtoazní latinskou frází vložil do německé dedikace.³⁰ Množství použitých jazyků se pak ve sledované době zvětšovalo i v návaznosti na to, jak někteří inskribenti z menších evropských etnických celků cítili v duchu dobových národně obrozovacích snah potřebu zpřítomňovat v pamětních zápisech i svou mateřštinu.

Tato obecná konstatování o užívání jazyka v památnících můžeme dobře ilustrovat na Agardhově albu. Vezmeme-li v úvahu pouze zápisy švédských inskribentů do tohoto alba učiněné ve Švédsku, zjistíme, že v nadpolovičním počtu případů (55%) použili pro svůj zápis švédštinu; vedle toho ve větší míře přišla ke slovu ještě i latina (30 % zápisů), zatímco jednotlivě (vždy po 5 %) se uplatnila i němčina, francouzština a angličtina. Podíváme-li se nyní na Agardhovo album jako celek, zjistíme, že nejčastějším komunikačním jazykem byla němčina (47 %), po ní následovala latina (25 %) a teprve po ní švédština (13 %). V častějším výskytu tu pak nalezneme i francouzštinu (7 %), zatímco čtyři další jazyky se tu používají už jen velice nahodile (dánština, čeština, italština, angličtina). I rozbořem užitých jazyků se ukazuje, že album sloužilo původně dvěma různým účelům, v rámci domácí komunity a v rámci mezinárodní vzdělánecké komunity, přičemž účelem spojený s druhou jmenovanou komunitou postupně převládl.

Stručně tedy můžeme shrnout naše poznatky o Agardhově památníku. Ukazuje se, že bylo původně založeno jako výraz osobní sebezprezentace, když tento nadaný regionální učenec z Lundu začal být vtahován v roce 1810 ve Stockholmu v důsledku své preceptorské vazby na rodinu von Engeström do vyšší společnosti. Zápisy vysokých královských úředníků a známých literátů, stejně jako i portréty a nové kresby od oblíbených švédských malířů mu měly napomáhat při otevírání cesty v jeho další kariéře v hlavním městě, avšak jeho reálné působení na univerzitě v Lundu a navštěvování odlehlých švédských regionů za účelem algologického výzkumu jej dováděly k odlišnému, z hlediska kariéry méně nosnému okruhu inskribentů. Tento protiklad vedl u Agardha k ochabnutí zájmu o památník v jeho původním vymezení, ale záhy si redefinoval okruh osob, na které by si rád prostřednictvím zápisů v albu uchovával osobní vzpomínku. Počínaje berlínskou cestou v roce 1810 v albu shromažďoval Agardh především významné odborníky z oboru, kterému se tehdy věnoval s velkou náruživostí, a neopomněl si svůj památník přibalit na cesty v těch případech, kdy mohl předpokládat, že takových osob potká větší množství. Dokumentoval si proto na jeho stránkách jak svou pařížskou cestu v roce 1821, tak i středoevropskou a severoitalskou cestu v roce 1827. Byly to především zápisy z těchto dvou cest, které definitivně vtiskly Agardhovu památníku charakter profesorského, resp. učeneckého *alba amicorum*, a vytvořily tak z něj významný pramen pro evropské dějiny vědy a pro sledování vědecké kurtoazie v minulých staletích.

³⁰ Album, fol. 65r, Diesingův zápis z května 1827: „Mit der innigster Bitte ‚sis mihi Praeceptor facilis et liberalis, discipulum in me habebis gratissimum‘ empfiehlt sich Ihrer freuen Gewogenheit und Freundschaft Ihr ergebenster Paul Diesing.“

II. Agardhova badatelská cesta do střední Evropy a do severní Itálie v roce 1827

Zaměříme se nyní přímo na středoevropskou a italskou Agardhovu cestu z roku 1827, a pokusme se ji s využitím záznamů v jeho *albu amicorum* – samozřejmě i v kombinaci s jinými prameny, které jsou k dispozici – zrekonstruovat.³¹ Bude nás kromě jiného zajímat, jak pečlivě byla tato cesta dopředu naplánována a do jaké míry se do její konečné podoby podepsala náhoda či šťastné a nešťastné okolnosti. Výpravy za horizont všedních dní či dokonce na jiné kontinenty byly ostatně pro generaci botaniků, které se zde věnujeme, časovou výzvou. Víme, že právě z Prahy vzešel ve stejné době botanik, kterého uskutečňování jeho badatelských výprav do Itálie, na Blízký východ i Egypta a posléze i kolem světa přivedlo až za hranice jeho finančních i duševních schopností – mám na mysli Franze Wilhelma Siebera (1789–1844),³² víme též, že i řada českých botaniků, které v tomto příběhu zastihneme poklidně sedět na jejich pražských či vídeňských židlích, pár let předtím sama prošla dobrodružnou objevnou cestou přinejmenším srovnatelnou s tou Agardhovou – ať už to byl Johann Christian Mikan (1769–1844) a Johann Emanuel Pohl (1782–1834), kteří se účastnili v letech 1817–1818, resp. 1817–1821 rakouské výzkumné výpravy do Brazílie,³³ anebo Karel Bořivoj Presl, který podnikl v roce 1817 dlouhou výpravu na Sicílii, ze které kromě jiného zasílal objevné dopisy svému bratru.³⁴ Ti všichni se ocitli v situaci, kdy museli zvažovat, zda dají v průběhu cesty přednost objevitelskému nadšení, každodenní úmorné odborné práci, náhodné příležitosti, ochraně svého zdraví nebo omezenému rozpočtu – a o to více nás může zajímat, jak se s tím vším vyrovnal švédský přírodovědec, jemuž se zde věnujeme.

Víme, že hlavním motivem k cestě byla Agardhova práce na druhém dílu jeho stěžejního díla *Species algarum*, ve kterém chtěl přiblížit všechny tehdy známé rody a druhy řas.³⁵ Při práci si však uvědomil, že jsou velmi kusé jeho znalosti zejména jadranských a středomořských řas, a nemohl se proto odhodlat odevzdat dílo do tisku. Rozhodl se tudíž pro

³¹ Z dalších pramenů má svou zásadní důležitost popis cesty, který Agardh sepsal v červnu 1828 pro Johana Emanuela Wikströma (1789–1856), vydavatele tehdejší švédské botanické ročenky – viz: *Agardhs berättelse om sin botaniska resa till Österrike och nordöstra Italien år 1827*, in: *Årsberättelse om framstegen uti botanik: för år 1827*, Stockholm 1827, s. 278–292. Oficiální zpráva o jeho cestě, kterou předložil Švédské akademii věd, vyšla později v německém překladu: Carl Adolph AGARDH, *Bericht über eine botanische Reise nach Oesterreich und dem nordöstlichen Italien im Jahre 1827*, Flora 14/2, 1831, s. 17–27; 14/3, 1831, s. 39–46.

³² K Sieberovi a jeho botanickým sbírkám viz Friedrich Carl DIETRICH, *X. Franz Wilhelm Sieber, ein Beitrag zur Geschichte der Botanik vor sechzig Jahren*, Jahrbuch des Königlichen botanischen Gartens und des botanischen Museums zu Berlin, Band 1, 1881, s. 278–306; Antonín NOVOTNÝ, *Pražský biedermayer na cestách*, in: *Staropražské variace na motiv Praha a cizina*, Praha 1958, s. 203–209; Jiří MARTÍNEK, *První české cesty kolem světa*, in: *Cizí, jiné, exotické v české kultuře 19. století*. Sborník příspěvků z 27. ročníku symposia k problematice 19. století. Plzeň, 22.–24. února 2007, Praha 2008, s. 79–86.

³³ Jiří MARTÍNEK – Miloslav MARTÍNEK, *Z Čech za poznáním světa (Expedice českých cestovatelů od 17. do počátku 19. století)*, Acta Universitatis Carolinae 1996, Nr. 5, Z pomocných věd historických XIV (Sborník k 70. narozeninám doc. PhDr. Jaroslava Kašpara, CSc.), Praha 1999, s. 125–135; C. SCHWEIZER, *Johann Wolfgang von Goethe*, s. 119–126; Benoît LOEUILLE, *Vědecké výpravy do Brazílie v 19. století: přínos českých přírodovědců pro rakousko-brazílskou expedici*, in: *Po stopách českých cestovatelů. Objevování Brazílie (paralelní název portugalsky)*, São Paulo 2020, s. 44–49.

³⁴ Edice těchto dopisů: Francesco M. RAIMONDO – Gianniantonio DOMINA (eds.), *Il diario del viaggio in Sicilia di Karel B. Presl. Tratto dal manoscritto di K. B. Presl. Briefe in die Heimat, geschrieben auf einer Reise durch Sizilien und Italien (Lettere in patria su un viaggio in Sicilia e Italia)*, Palermo 2007.

³⁵ Viz pozn. 6.

výpravu do těchto oblastí, a to s konkrétním záměrem prozkoumat jihoevropskou mořskou vegetaci a porovnat ji se severskou. Pozorováním skupin řas, které žijí především v teplejších vodách, chtěl získat chybějící data jak pro budování taxonomické systematiky řas, tak i pro poznání jejich fyziologie obecně.³⁶ Díky svým politickým konexím se mu pak podařilo získat od švédské vlády na tento účel dotaci na cestu ve výši 600 tolarů (v početních tola-rech hamburské banky). Podle svého původního záměru chtěl Agardh na své cestě Němec-kem, Čechami a Rakouskem jen rychle projet a hlavní pozornost věnovat botanické práci v Benátkách, Terstu a jižní Francii; domů do Švédska se pak měl vrátit cestou přes Paříž.³⁷

Zpočátku se při přípravě cesty ukazovaly určité potíže v jeho snaze vyřídit včas všechny cestovní formality, a to zřejmě hlavně v důsledku liknavosti rakouských úřadů. Obrátil se proto 11. března 1827 na svého slavného krajana, kterým byl chemik J. J. Berzelius, se žádostí o pomoc; Berzelius mu mohl pomoci jednak z titulu své funkce sekretáře Královské švédské akademie věd, a dále i díky svým předchozím cestovatelským zkušenostem. Jak vyplývá z Berzeliovy odpovědi zasláné Agardhovi 23. března, podařilo se zřejmě Agar-dhův vjezd do habsburské monarchie ošetřit prostřednictvím „vědecké diplomacie“, a to konkrétně s pomocí českého botanika J. E. Pohla, který tehdy působil ve Vídni v blízkosti císařského dvora a s nímž se znal Berzelius osobně, protože se oba dva zúčastnili v červenci 1822 legendárního výstupu Johanna Wolfganga von Goethe (1749–1832) a hraběte Kašpara Šternberka na Komorní hůrku u Chebu.³⁸ Pohl přislíbil, že předá co nejdříve tehdejšímu rakouskému kancléři Klemensovi Wenzelovi von Metternich (1773–1859) velmi příznivou referenci o Agardhovi, na jehož příjezd se těšil. Vybízel jej dokonce, aby s sebou do Vídně přivezl jedno ze svých děl v reprezentativní úpravě, protože císař František I. (1768–1835) velmi rád diskutuje s botaniky, takže nelze dokonce vyloučit ani Agardhovu audienci.³⁹

Na cestě se Agardh především věnoval výzkumu řas, a to zpočátku zejména prostřednic-tvím herbářů a botanických sbírek v místech, která navštívil (herbář Jean-Jacquesa Rous-seaua tehdy v Berlíně,⁴⁰ herbář Franze Xavera von Wulfen ve Vídni a Štýrském Hradci).⁴¹ Odjížděl totiž ze Švédska na přelomu března a dubna 1827, jakmile mu meteorologická situace dovolila přejet moře mezi švédským Ystadem a německým Stralsundem, takže projížděl řadou regionů ještě v mrazivém období před objevením jarní vegetace. Až pro Čechy s radostí konstatoval, že zdejší květena začala své zvláštnosti rozvíjet již v dubnu.⁴² V Terstu, v Benátkách i v pozdějších fázích cesty pak již jednoznačně v jeho práci převa-žoval terénní výzkum. Jakkoli Agardh cestu chápal jako ryze pracovní, neváhal na ni vzít jako svého společníka svého syna Jacoba Georga Agardha (1813–1901). Potřeboval ho jako pomocníka a zároveň doufal, že cestou v něm povzbudí zájem o botaniku. V tom se

³⁶ Viz AGARDH, *Bericht*, s. 17–18.

³⁷ Christian Friedrich HORNSCHUCH, *Botanische Notizen aus Schweden*, Flora 10/8, 1827, s. 122–124. V květnu 1827 během vídeňského pobytu viděl Agardh další cestu takto: Štýrský Hradec, Lublaň, Terst, Benátky, Comacchio, Bologna, Florencie, Pisa, La Spezia, Janov, Pavia, Milán, Komské jezero, Lago Maggiore, Sim-plonský průsmyk a Ženevské jezero. Viz *Correspondenz*, Flora 10/28, 1827, s. 436.

³⁸ Vincenz PRÖKL, *Goethe in Eger. Nach seinem Tagebuche und Mittheilungen von Augenzeugen*, Wien 1879, s. 9; C. SCHWEIZER, *Johann Wolfgang von Goethe*, s. 6, 9 a 76; J. MAJER, *Kašpar Šternberk* (1997), s. 119.

³⁹ Henrik G. SÖDERBAUM (ed.), *Jac. Berzelius lettres*, sv. 10. *Correspondance entre Berzelius et Carl Adolf Agardh (1819–1847)*, Uppsala 1925, č. 11 a 12, s. 24–26.

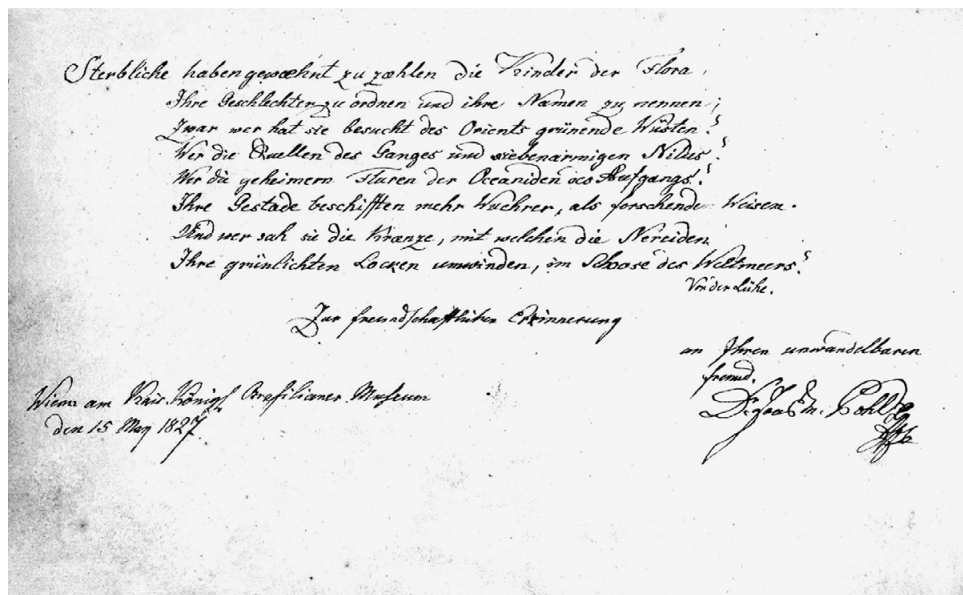
⁴⁰ Viz AGARDH, *Bericht*, s. 18–19; Winfried Georg SEBALD, *Byt ve venkovském domě*, Praha 2018, s. 39–61.

⁴¹ Viz AGARDH, *Bericht*, s. 19–20; Ferdinand Christian GUSTAV ARNOLD, *Zur Erinnerung an F. X. Freiherrn v. Wulfen*, Verhandlungen der Zoologisch-Botanischen Gesellschaft in Wien 32, 1883, s. 143–174.

⁴² *Agardhs berättelse*, s. 282; AGARDH, *Bericht*, s. 21–22.

rozhodně nezklamal; nejenže Jacob Georg během cesty našel např. vzácný květ huseníku na hoře Nanos (v dnešním Slovinsku),⁴³ ale později se sám stal významným švédským botanikem, který po otcově vzoru rovněž obdržel profesuru botaniky na univerzitě v Lundu.⁴⁴

Ze Švédska ujížděl tehdy dvaatřicetiletý Agardh se svým třináctiletým synem přes Greifswald a Berlín do Drážďan, kde si 27. dubna prohlédl zdejší botanickou zahradu v doprovodu jejího spoluzakladatele a profesora přírodních dějin na zdejší lékařské akademii Heinricha Gottlieba Ludwiga Reichenbacha (1793–1879), který mu při té příležitosti věnoval některé řasy ze svých sbírek. Další směr Agardhovy cesty se pak ubíral přes Prahu (k jeho pražskému pobytu viz část III této studie) do Vídně. Ve Vídni Agardh strávil asi deset dní (odhadem od 6. do 16. května 1827) a hlavní náplní jeho návštěvy zde byla prohlídka zdejší botanické zahrady, které si velmi považoval, protože v ní byly ve velké úplnosti shromážděny stromy a keře z území celého Německa. Zsvěcenými průvodci po zahradě mu byl inspektor této zahrady Joseph Franz von Jacquin (1766–1839) a jeho asistent K. M. Diesing. Dále tu švédský botanik podnikal četné exkurse do vídeňských zahrad, parků i okolní volné přírody (na kopce Kahlenberg a Leopoldsberg). Na těchto výpravách ho doprovázeli Friedrich Martin Josef Welwitsch (1806–1872), Eduard Fenzl (1808–1879) a někteří další tehdejší studenti. Ve Vídni se setkal i s kustodem zdejšího muzea Leopoldem Trattinnickem (1764–1849), zatímco český botanik a cestovatel J. E. Pohl jej seznámil s botanickými objevy vzešlymi z výpravy do Brazílie, které se před několika lety zúčastnil.

Obr. 6: Zápis českého botanika J. E. Pohla datovaný ve Vídni 15. května 1827 (Agardhovo album amicorum, fol. 70v)

⁴³ K synově účasti v expedici viz *Agardhs berättelse*, s. 279, 285 aj.; AGARDH, *Bericht*, s. 18, 24.

⁴⁴ Nils SVEDELIIUS, *Jacob Georg Agardh*, in: SBL, I, Stockholm 1918, s. 268–274. Jacob Georg se narodil v Lundu 8. prosince 1813.

S Johannem Zählbrucknerem (1782–1851) a Fenzlem zamířil pak přes Videňské Nové Město na Schneeberg, což mu dovolilo prozkoumat velké množství alpské flóry. Přes Semmering a různá štýrská pohoří, která mu připomínala idylickou severskou přírodu, pak docestoval do Štýrského Hradce. Po příjezdu sem se stal Agardh ve dnech 22.–24. května 1827 hostem někdejšího vojenského velitele z bitev u Drážďan a Lipska Karla Schmutze (1787–1873), který se na svém sídle věnoval svým topografickým, národohospodářským a botanickým zálibám.⁴⁵ Nejvíce zde však švédského badatele přitahovaly rozsáhlé botanické sbírky a zahrada zdejšího zemského muzea Joanneum; první seznámení s nimi mu zřejmě poskytl 24. května zde působící český lékař a botanik Josef Karel Malý (1797–1866); o den později se mu již věnoval tehdejší tamní profesor botaniky a chemie Lorenz Chrysant von Vest (1776–1840).⁴⁶ Ze Štýrského Hradce Agardh zamířil směrem k Jaderskému moři; po cestě na něj velmi zapůsobila Postojenská jeskyně (v dnešním Slovinsku, uvádí ji pod názvem Adlersberg) se svou divokou krásou a podzemními vodami.⁴⁷ Hlavními cíli jeho cesty byly však Terst a Benátky, v nichž se pak téměř po tři měsíce věnoval intenzivnímu mikroskopickému pozorování, sbírání a klasifikaci mořských řas; zatímco v Terstu díky jeho otevřenosti a častým bouřkám shledával jejich větší hojnost, mezi benátskými kanály bránícími větším přírodním vzruchům oceňoval zase, že se řasám daří dosáhnout rozvinutějších forem.⁴⁸ Jeho syn se mezitím věnoval pod dohledem ochotného Davida Heinricha Hoppe (1760–1846), lékaře a vydavatele časopisu *Flora oder Botanische Zeitung*, objevoval přírodních krás v přilehlých italských a slovinských regionech.

I na pobřeží Jadranu našel Agardh další ochotné odborníky, kteří mu s jeho prací pomáhali. V Terstu to byl především italský botanik a lékárník Bartolomeo Biasoletto (1793–1858) a dále tou dobou zde též působící lékárník Friedrich Karl Ludwig Rudolphi (1801–1849). V Benátkách mu byli k ruce ředitel zdejší botanické zahrady Giuseppe Ruchinger st. (1761–1847) společně se svým synem Giuseppem Ruchingerem ml. (1803–1856). Byla velká výhoda, že mladý Ruchinger již dříve v roce 1818 sepsal benátskou flóru a ve svém soupisu věnoval patřičnou pozornost i řasám. Bezpečně tedy věděl, kam Agardha zavést, aby hledáním nemarnil svůj drahocenný čas; připomeňme, že svou odbornou kariéru zakončil v letech 1835–1856 jako profesor pražské univerzity a v Praze i zemřel.⁴⁹

Když Agardh nasbíral dostatek poznatků o jadranských řasách, rozhodl se, že provede jejich komparaci s řasami středomořskými, a chtěl proto projet severní Itálií směrem k Janovu. Dostal se však z Benátek jen několik desítek kilometrů do Padovy, když vážně onemocněl jaterní chorobou. Vrátil se tedy na rakouské území do Klagenfurtu, kde se svěřil do péče tamního lékárníka a botanika Aloise Traunfellnera (1782–1840). Lékaři mu důrazně doporučili, aby se vrátil do chladnějšího klimatu a začal se léčit v Karlových Varech.

⁴⁵ Ke Schmutzovi viz Günther KATZMANN, *Schmutz, (Johann) Karl*, in: Österreichisches Biographisches Lexikon (dále ÖBL), X, Wien 1994, s. 347–348; užívám elektronickou verzi lexikonu: <<https://biographien.ac.at/oebl/>> (11. 9. 2023).

⁴⁶ K botanickým sbírkám v Joanneu i oběma zmiňovaným badatelům viz Detlef Rainer ERNET, *Zur Geschichte der Botanik am Joanneum in Graz im 19. Jahrhundert*, Mitteilungen der Abteilung Geologie, Paläontologie und Bergbau am Joanneum, Heft 55, Graz 1997, s. 103–122.

⁴⁷ *Agardhs berättelse*, s. 281; AGARDH, *Bericht*, s. 21. Ke ztotožnění této lokality viz Johan HÜBNER, *Zeitungs- und Conversations-Lexikon*, I, Leipzig 1824, s. 14.

⁴⁸ Viz AGARDH, *Bericht*, s. 23–24.

⁴⁹ Giuseppe RUCHINGER jun., *Flora dei lidi Veneti*, Venezia 1818, s. 260–276. Viz i Sergio DUDA, *Ruchinger, Giuseppe d. J.*, in: ÖBL, IX, Wien 1987, s. 311.

Zamířil proto do Salzburgu, ale zvolil zajímavější cestu přes východotyrolskou mokřinu Brühl u Matri a Radstadtské Taury. V chladných horách se mu ulevilo, a tak se po příjezdu do Salzburgu chystal spíše na cestu do Alp. Projevy nemoci se však brzo zase vrátily, a to jej přinutilo, aby ze zdravotních důvodů nakonec zvolil jako svůj nejbližší cíl přece jen Karlovy Vary. Tak došlo k největšímu paradoxu Agardhovy cesty: Karlovy Vary, tedy lokalitu, v níž nakonec učinil řadu ze svých nejvýznamnějších objevů, totiž ve svém pracovním itineráři původně vůbec neměl a rozhodl se pro jejich návštěvu ryze ze zdravotních důvodů. I u Agardha se tak do jisté míry opakovala stejná situace jako u jeho známějšího krajana J. J. Berzelia, který také původně zavítal do Karlových Varů v letech 1821–1822 kvůli svému zdraví (periodická bolest hlavy, které ho zbavily až karlovarské prameny), ale zapojil se tu hned i do chemického rozboru zdejších minerálních vod i do průzkumů původu vyhaslé sopky Komorní hůrka a později i v Čechách se nacházejících meteoritů.⁵⁰

Po cestě za léčením navštívil Agardh nejprve Mnichov, kde se s ním 18. srpna setkal Lorenz Oken (1779–1851), legenda německé přírodovědy, a s ním i profesor mnichovské univerzity Carl Friedrich Philipp von Martius (1794–1868), další účastník někdejší brazilské výpravy z let 1817–1820, jakož i další zdejší profesori Gotthilf Heinrich von Schubert (1780–1860) a Ignaz Döllinger (1770–1841). V Landshutu se s ním o tři dny později setkal Joseph August Schultes (1773–1831), původem z Rakouska a tou dobou ředitel zdejší chirurgické školy. Dne 24. srpna už Agardha hostilo Řezno a i zde našel pár odborných kolegů, kteří se mu po dobu jeho průjezdu rádi věnovali. Byli to Georg Felix (1773–1846), který se jako zahradník staral o zdejší botanickou zahradu, a Franz Gerhard Eschweiler (1796–1831), botanik vyučující na zdejším královském lyceu. Až o dva dny později, 26. srpna 1827 dorazil profesor Agardh do Karlových Varů, a ubytoval se společně se svým synem U zlatého lva na Chebské ulici.⁵¹

Agardh v Karlových Varech záhy připadl na myšlenku, že zdejší voda mu může být užitečná hned dvojím způsobem, jednak pro své léčivé účinky, a dále i jako předmět odborného zájmu.⁵² Hned po procedurách podnikal proto pravidelné výzkumné exkurse, a obohatil tak zisk své cesty o řadu nových výsledků. V Karlových Varech si rovněž našel čas, aby si udělal pořádek ve všech objevech, které po cestě učinil. Vyhotovil zde podrobný soupis všech nově objevených rodů a druhů řas, který dokončil 8. září 1827. Aby s nimi co nejdříve seznámil odbornou veřejnost, zaslal jej okamžitě Botanické společnosti v německém Řezně, která vznikla pod patronací Kašpara Šternberka a v jejímž čele stál již zmiňovaný D. H. Hoppe. Práce byla předložena na zasedání této společnosti 3. října a téměř vzápětí pak v říjnu a v listopadu vyšla tiskem v časopise *Flora oder Botanische Zeitung*.⁵³ O sedm

⁵⁰ Carl GRIMBERG, *Svenska folkets underbara öden*, IX, Stockholm 1926, s. 363; Jacob BERZELIUS, *Undersökning af Mineralvattnen i Carlsbad, Töplitz och Königswart i Böhmen*, in: Kongliga Vetenskapsacademiens Handlingar för år 1822, Stockholm 1822, s. 139–182, 195–232. Viz i Pavel VLAŠIMSKÝ, *Berzelius Jöns Jacob*, in: Biografický slovník českých zemí. Bene-Bez, Praha 2006, s. 459. Osobní vzpomínku na Berzeliův pobyt v Karlových Varech přináší hudebník Wenzel Johann TOMASCHEK, *Fortsetzung der Selbstbiographie*, in: *Libussa IX*, 1850, s. 324.

⁵¹ Liste der angekommenen Kur- und Badegäste in der königl. Stadt Kaiser-Karlsbad im Jahre 1827, č. 73, 28. 8., s. 2.

⁵² AGARDH, *Bericht*, s. 41.

⁵³ Carl Adolph AGARDH, *Aufzählung einiger in den österreichischen Ländern gefundenen neuen Gattungen und Arten von Algen, nebst ihrer Diagnostik und beigelegten Bemerkungen*, *Flora* 10/40, 1827, s. 625–640; 10/41, 1827, s. 641–646.

Flora

oder

Botanische Zeitung.

Nro. 40. Regensburg, am 28. Oct. 1827.

1. *Aufzählung einiger in den österreichischen*) Ländern gefundenen neuen Gattungen und Arten von Algen, nebst ihrer Diagnostik und beigefügten Bemerkungen; von Hrn. Prof. Agardh in Lund.*

(Vorgelegt in der Sitzung der botanischen Gesellschaft zu Regensburg am 3. October 1827.)

Auf einer Reise nach Triest und Venedig, und von dort nach Carlsbad, hatte ich Gelegenheit einige neue Arten von Algen zu bemerken. Die genauere Untersuchung dieser und anderer gab mir Veranlassung, etwa zehn neue Gattungen aufzustellen. Da die Vertheilung der Arten unter die Botaniker, selbst wenn die Entdeckungen ohne Interesse wären, ihre Diagnostik und eine Auctorität für ihren Namen nothwendig macht, so hoffe ich, daß ihre Bekanntmachung vielen angenehm seyn werde. Es ist übrigens möglich daß eine oder die andere

*) Alle hier aufgezählten Arten sind in der österreichischen Monarchie, obgleich in verschiedenen Theilen derselben gefunden, eine einzige ausgenommen.

R r

Obr. 7: Agardhovo shrnutí výsledků jeho expedice do střední Evropy a severní Itálie (první strana článku v reženském časopise *Flora oder Botanische Zeitung*, říjen 1827)

let později vyšel překlad podstatné části této práce do francouzštiny na stránkách ročenky *Almanach de Carlsbad*.⁵⁴

Léčba pokračovala úspěšně a asi po čtrnácti dnech pobytu v Karlových Varech se Agardh již cítil zdravý a rozhodl se pro cestu domů. Odjížděl přes Lipsko, kde se s ním 12. září 1827 setkal zdejší lékař Justus Wilhelm Martin Radius (1797–1884) a přírodovědec Gustav Kunze (1793–1851), o den později se Agardh potkal v Halle se zdejším botanikem Kurtem Sprenglerem (1766–1833). Dlouhá cesta střední Evropou a severní Itálií se pomalu chýlila ke svému závěru, a nakonec končila tam, kde před půl rokem začínala, totiž v Berlíně. Tentokrát jím Agardh již jen neprojížděl, ale nechal si čas na setkání se spřízněnými dušemi z botanických kruhů. Mezi ně patřil Eilhard Mitscherlich (1794–1863), profesor chemie na berlínské univerzitě, se kterým se setkal 16. září. O dva dny později jej pozdravil botanik a mimořádný berlínský profesor medicíny Christian Gottfried Ehrenberg (1795–1876), kurátor zdejšího královského herbaria Diederich Franz Leonhard von Schlechtendal (1794–1866) a inspektor berlínské botanické zahrady Christoph Friedrich Otto (1783–1856); zdá se tudíž, že i závěrečné berlínské dny byly povýtce pracovní. V Berlíně se potkal i s ředitelem zdejší botanické zahrady a známým básníkem Adalbertem von Chamisso (1781–1838), který mu do jeho památníku vepsal svou novou báseň *Das Schloß Boncourt*, což je vzpomínka na zámek, ve kterém jako chlapec vyrůstal; báseň byla otištěna poprvé téhož roku v druhém vydání Chamissovy knihy o Petru Schlemihlovi.⁵⁵ Celkový průběh Agardhovy výzkumné expedice nám v porovnání s jeho původními představami názorně shrnuje mapa na obr. 8.

Když se doma ve Stockholmu Agardh zamýšlel, jaký byl celkový přínos jeho cesty, mohl vyjádřit spokojenost. Jestliže doposud měl ve své „*systema algarum*“ podchyceno asi tisíc druhů řas, přinesla cesta důkazy o existenci dalších cca sto druhů (z nichž osmdesát určil Agardh již během cesty a zbytek doma s pomocí knih). O deset se rovněž zvýšil počet známých rodů řas, takže nově jich měl Agardh podchyceno kolem sto deseti.⁵⁶ S pár výjimkami byly přitom všechny nové řasy objeveny na území habsburské monarchie, a to konkrétně na dvou místech – jednak u severního pobřeží Jaderského moře (tedy kolem Terstu a Benátek, což bylo po vídeňském kongresu rovněž habsburské území), jednak v Karlových Varech. V západočeských lázních přitom Agardh objevil sedm druhů rodu *Frustulia* (z toho tři žijící v horkých pramenech), deset druhů rodu *Oscillatoria* (z toho devět v horkých pramenech) a patnáct dalších druhů spadajících celkem do třinácti dalších rodů (z toho tři druhy v horkých pramenech).⁵⁷ Celkový počet Agardhem nově objevených karlovarských druhů řas tedy odpovídá 32, takže lze konstatovat, že do karlovarského pobytu spadá jedna třetina z jeho objevů učiněných během cesty. Agardhův přínos při poznávání českého algologického bohatství záhy ocenil jeho pokračovatel, kustod sbírek Národního muzea August Joseph

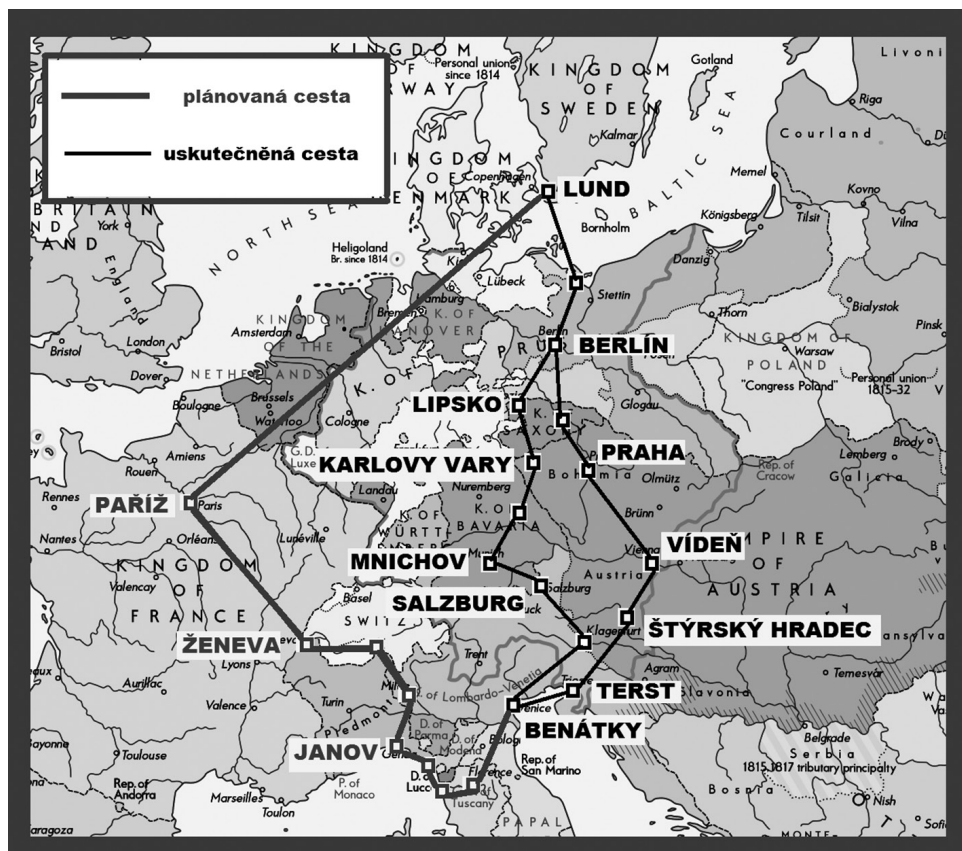
⁵⁴ *Des conserves thermales de Carlsbad. Extrait de Mémoire intitulé: Nouveaux genres et espèces d'Algues trouvées dans diverses contrées des Etats autrichiens, avec leur diagnostic et des observations par M. le professeur Agardh, de Lund, en Suède. Voyez la Flore on Gazette botanique (allemande) de Ratisbonne, Nos. 40 et 41, 1827*, in: *Almanach de Carlsbad*, roč. 4, Prague 1834, s. 49–60.

⁵⁵ Adalbert von CHAMISSO, *Peter Schlemihl's wundersame Geschichte*, Nürnberg 1827 (2. vyd.), s. 181–182.

⁵⁶ *Agardhs berättelse*, s. 292; AGARDH, *Bericht*, s. 45–46.

⁵⁷ Podle souhrnného přehledu Agardhových karlovarských objevů, jak je publikoval Christian FISCHER, *Flora in Karlsbad*, in: Joseph Ernest Ryba, *Karlsbad und seine Mineralquellen in ihren wichtigsten Beziehungen*, Prag 1836 (2. doplněné vydání), s. 292–314, zde s. 295.

Carl Corda (1809–1849),⁵⁸ dodnes je s uznáním odbornými kruhy ceněn a pravidelně připomínán, byť – samozřejmě – v průběhu času jsou některé jeho závěry podrobovány komentářům nebo korekcím.⁵⁹

Obr. 8: Výzkumná expedice C. A. Agardha (březen–září 1827): původní představy a skutečný průběh

⁵⁸ Viz např. August Joseph Carl CORDA, *Essais sur les Oscillatoires des termes de Carlsbad*, in: Almanach de Carlsbad, roč. 6, Prague 1936, s. 176–224.

⁵⁹ Viz např. Eduard HLAWAČEK, *Karlsbad in geschichtlicher, medicinischer und topographischer Beziehung*, Karlsbad 1880, s. 355; Antonín HANSGIRG, *O dosavadním výzkumu českých řas sladkovodních*, in: Vesmír 12/14, 1882–1883, s. 158–160, zde s. 159; Anton HANSGIRG, *Prodromus der Algenflora von Böhmen*, I, Prag 1886, s. 5–7; Tsang-Pi CHANG, *Untersuchungen am Typusmaterial von „Frustrulia (Cymbella) ventricosa Agardh“ (Pennales, Bacillariophyceae)*, *Berichte der Bayerischen Botanischen Gesellschaft*, 82, 2021, s. 5–17.

III. Carl Adolph Agardh v Čechách a bohemikální zápisy v jeho *albu amicorum*

Mezi bohemikální budeme řadit ty ze zápisů v Agardhově albu, které vznikly:

- v době Agardhova pobytu na území Českého království na přelomu dubna a května 1827 (4 zápisy);
- v době Agardhova pobytu v rakouských zemích, a to od inkskribentů českého původu (2 zápisy);
- během Agardhova návratu na území Českého království v září 1827 (2 zápisy).

Ještě však než přikročíme k jejich konkrétnímu výčtu a rozboru, připomeňme si nejprve, že naprostá většina zápisů shromážděných v Agardhově albu, ať již bohemikálních či nebohemikálních, dodržuje formální znaky, jaké se pro zápisy do památníků ustálily v předchozích staletích.⁶⁰ Obvyklý zápis se tedy i zde skládá zpravidla ze tří či čtyř oddělených částí. Tvoří jej obvykle:

- 1) tzv. *devíza*, v níž je osvětlen nebo symbolicky naznačen proklamovaný důvod vzniku zápisu. Tradičním důvodem v období raného novověku bývalo stvrzení přátelství mezi inkskribentem a původcem alba; to je však v případě Agardhova památníku již většinou nahrazeno spíše kolegiálním vyjádřením příslušnosti ke stejnému vědnímu oboru. To mohlo mít podobu tradičního antického citátu (např. údajný Pliniův výrok „*Flos est plantarum gaudium!*“, jak jej sem zapsal D. F. L. von Schlechtendal),⁶¹ nebo třeba i rozsáhlého výkladu o filosofických základech botaniky od časů Linného a o potřebě vědecké analýzy, jaký sem zapsal pár měsíců před svou smrtí nestor francouzské botaniky L.-C. Richard.⁶² Často však devíza mohla také vyjadřovat jen obecně lidské moudrosti a postesky či osobní reflexi;
- 2) *dedikace* (tedy obdarovávací formule určená přímo osobě, které je zápis věnován, která může, ale nemusí zahrnovat i jmenovitou identifikaci této osoby) doprovázená obvykle *datací* (uvedením místa vzniku zápisu a data);
- 3) *podpis* (identifikace osoby, která zápis vytvořila), který může být propojen s dodatečnými informacemi o inkskribentově profesním nebo sociálním zařazení. Dedikace a podpis mohou na sebe nabalovat velmi rozvinuté formulace spojené s dobovou kurtózií – a naopak, jejich omezování či vynechávání mohou signalizovat inkskribentovo přesvědčení, že původci alba nemusí své místo ve společenské hierarchii dané skupiny nijak zvlášť dokazovat.

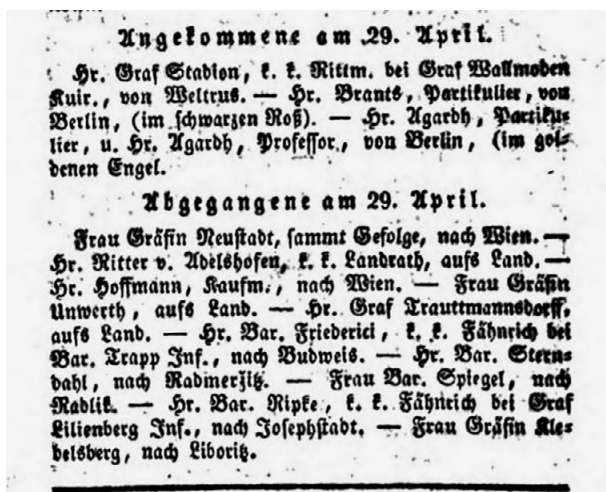
To vše bychom měli vzít v potaz i při posuzování, do jaké míry se v bohemikálních zápisech v Agardhově albu, kterým se budeme věnovat v následujících odstavcích, odráží konvenční znalost štambuchové kultury a do jaké míry jsou výsledkem prosazující se individuality dotyčného inkskribenta. Není třeba zdůrazňovat, že štambuchová kultura pronikala do gramotných, s německou kulturní tradicí spjatých i do česky komunikujících šlechtických, měšťanských i vzdělaneckých vrstev v českých zemích rovněž již v raném

⁶⁰ K formálním znakům zápisů do alb viz M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 248–313; A. KOSTLÁN, *Bohemikální alba*, s. 95–96.

⁶¹ Viz Agardhovo album, fol. 10v. Citát má pocházet z díla *Naturalis historia*, jehož autorem je Gaius Plinius Secundus (23–79 n. l.), v jeho XVI. knize se však v této podobě nenachází.

⁶² Album, fol. 8r. Podobně tu zanechal ve svém zápisu delší latinskou úvahu o botanické metodě Jacques Étienne Gay, viz fol. 11r.

novověku a byla tu v dobrém povědomí i v první polovině 19. století,⁶³ tedy v době, které se tu meritorně věnujeme. Důkaz nám o tom ostatně může nabídnout pár veršů, které pro potěšení sobě i lidem kolem sebe složil v době své mladosti J. Ch. Mikan, tedy jeden z profesorů pražské univerzity podepsaných v Agardhově albu. V básni *Erfahrung und Rath* z roku 1799 si vzal Mikan na mušku svého satirického ostří právě učenecské památníky oslavující přátelství: „*Freundschaft ist ein Knotenstock auf Reisen, / Lieb' ein Stäbchen zum Spazierengeh'n*«. / *Angemerkt im Stammbuch' eines Weisen / Hab' ich diesen wahren Satz geseh'n*.“⁶⁴ A v roce 1805 vznikla jeho básnička *In das Stammbuch eines Mädchens*, která nám dosvědčuje, že Mikanovi byla dobře známa i druhá, tou dobou již nepochybně rozšířenější funkce památníku jakožto společensky nosného a rozverného komunikačního prostředku mezi různými generacemi a napříč pohlavími.⁶⁵

Obr. 9: Novinová zpráva o příjezdu Carla Adolpha Agardha se synem 29. dubna 1827 do Prahy (Příloha listu K. K. priv. Prager Zeitung 1827, č. 68, 1. 5., s. 4)

Na území Českého království přijel profesor Agardh na jaře 1827 ze Švédska přes Greifswald, Berlín a Drážďany a víme, že jeho cílem byla Praha. Sem dorazil podle úřední zprávy otištěné v pražských novinách společně se synem 29. dubna;⁶⁶ ubytoval se v hotelu U zlatého anděla (Zum goldenen Engel) v Celetné ulici, tedy v jednom ze tří tehdy nejproslulejších

⁶³ K tomu viz např. sbírku drobných veršů vhodných k vepsání do českých památníků: Bedřich PEŠKA, *Slova do kněh památních*, Praha 1849. Obecně M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 391–406.

⁶⁴ Johann Christian MIKAN, *Kinder meiner Laune, ältere und jüngere und scherzhafte. Zur fernern Unterstützung der Witwen und Waisen der in Böhmen an der Cholera verstorbenen*, Prag 1833, s. 5.

⁶⁵ J. Ch. MIKAN, *Kinder*, s. 6. K této širší roli památníků v období biedermeieru a romantismu viz např. Alexander GUANO, „... in ewiger Freundschaft...“ – *Die Stammbücher des beginnenden 19. Jahrhunderts unter besonderer Berücksichtigung der Stammbücher von Theresia Kravogl und Ignaz von Pallaus*, Veröffentlichungen des Tiroler Landesmuseums Ferdinandeum 83, 2003, s. 43–62.

⁶⁶ K Agardhovu příjezdu do Prahy: K. K. priv. Prager Zeitung 1827, č. 68, 1. 5., s. 4 (Anhang).

staroměstských hotelů.⁶⁷ Necelý týden pražského pobytu využil Agardh velmi intenzivně. Pravděpodobně se mu sice nepodařilo setkat s hrabětem Kašparem Šternberkem, který tou dobou byl asi na svém zámku v Březině, odkud se sám chystal vyrazit na zahraniční cestu,⁶⁸ ale i tak zde pobývala řada dalších odborníků, jejichž jména znal Agardh z dřívější spolupráce nebo z odborného tisku. Zdá se však, že z celého pražského pobytu udělal na Agardha největší dojem výše zmiňovaný pražský rodák F. W. Sieber, botanik a cestovatel (zřejmě první Čech, který uskutečnil cestu kolem světa), který tou dobou ovšem už podle jiných svědectví projevoval zjevné známky duševní choroby. Pro Agardha však to byl člověk „známý pro svou individualitu, pro své rozsáhlé cesty a pro své osudy“, který tu švédského badatele obdařil sbírkou extrémně vzácných a zcela nových řas z Austrálie.⁶⁹

Dne 2. května se Agardh sešel s tehdy téměř již čtyřicetiletým Philippem Maximilianem Opizem (1787–1858), botanikem a lesníkem, který stál od roku 1819 v čele pražského „Pflanzentausch-Anstalt“ (Ústavu pro vyměňování rostlin), tedy instituce přes občasnou kritiku, která na její adresu někdy zaznívala, pro rozvoj botaniky nesmírně užitečné; připomeňme jen, že v roce 1827 měl tento ústav už 359 členů převážně z různých německých, rakouských, švýcarských a italských oblastí.⁷⁰ V pozadí jejich setkání nepochybně stála Agardhova zvědavost, zda se prostřednictvím Opizova ústavu či Opize samotného nebude moci seznámit s nějakými jemu dosud neznámými druhy řas, a to tím spíše, že Opiz v předcházejících letech vydal několik knih o kryptogamních rostlinách, v nichž se kromě mnoha jiného věnoval i řasám.⁷¹ Zároveň se Opiz podle pozdějšího Agardhova popisu cesty stal společně s Preslem (není specifikováno, který z bratrů to byl) průvodcem při jeho botanických exkurzích po pražských botanických zahradách i plenéru, které byly asi hlavní náplní jeho zdejšího pobytu.⁷²

Opiz byl znám jako neúnavný přírodovědec téměř až posedlý výzkumnou a organiza-torskou prací na poli botaniky.⁷³ Nikterak proto nepřekvapí, že se rozhodl, že jako devízu

⁶⁷ Dům U zlatého anděla, Celetná čp. 588/29, Praha 1. Viz: *Die bekanntesten Einkehr- und Gasthöfe in Prag*, in: *Prag, wie es war und wie es ist*, Band II, Prag 1832, s. 546.

⁶⁸ *Correspondenz-Nachrichten*, Flora 10/21, 1827, s. 335–336; Šternberk odjel 23. května z Březiny do Výmáru a dalších německých měst a s jeho návratem se počítalo až k 22. červenci.

⁶⁹ *Agardhs berättelse*, s. 280; AGARDH, *Bericht*, s. 17.

⁷⁰ K tomu Karel DOMIN, *Filipa Maximiliana Opize „Naturalientausch“ (1823–1830). (Příspěvek k dějinám botaniky v Čechách II)*, Věstník Královské české společnosti nauk, třída matematicko-přírodovědecká, 1943/II, Praha 1944; rozbor složení této Opizovy spolupracovnícké základny nabídl Jan JANKO, *Opizův ústav výměny přírodnin a jeho místo ve vývoji institucionální základny české vědy*, *Práce z dějin přírodních věd* 17, Praha 1983, s. 79–102.

⁷¹ Viz např. Phillip Maximilian Opiz, *Böheims phänogamische und cryptogamische Gewächse*, Prag 1823, s. 133–135.

⁷² AGARDH, *Bericht*, s. 20–21.

⁷³ Opiz sám pocházel z Čáslavi a již ve třinácti letech nabídl první popis květeny v oblasti svého rodného regionu. Ač původně autodidakt a po značnou část svého života úředník v Čáslavi, v Semíně, Pardubicích a od roku 1814 v Praze (do vskutku výzkumné pozice byl jmenován vlastně až roku 1843, kdy se stal revizorem botanických sbírek pražského Českého muzea), představoval jednu z tehdejších hlavních hnacích sil při botanickém výzkumu Čech a střední Evropy. V desítkách svých drobných soupisů a studií či větších knih neúnavně přispíval k popisu středoevropské flóry, k taxonomickému zařazování a vymezování jednotlivých druhů, k jejich odbornému pojmenování v latině i v národních jazycích, jakož i k botanické topografii. K Opizovi: Vilém Rudolf WEITENWEBER, *Filip Maximilian Opiz. Životopisný nástin*, Živa 8, 1860, s. 114–119; *Opiz Filip Maximilian*, in: František Ladislav Rieger (ed.), *Slovník naučný*, V, Praha 1866, s. 1073–1075; *Opiz, Philipp Maximilian*, in: Constantin Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* (dále jen WURZBACH – používám internetovou verzi slovníku: <<http://www.literature.at/collection.alo?objid=11104>> [13. 9. 2023]), XXI, 1870, s. 68–71; Kliment ČERMÁK, *Filip Maximilian Opiz. Nástin životopisný*, Čáslav 1883; Ernst WUNSCHMANN, *Opiz*,

pro svůj zápis do Agardhova alba použije citát z tehdy velmi oblíbeného spisku německého přírodovědce Alexandra von Humboldt (1769–1859) *Ansichten der Natur*, v němž se konstatuje, že vliv fyzického světa na „morální“, toto tajemné spolupůsobení smyslového a mimosmyslového, dává studiu přírody, pokud je povýšeno k vyšším zřetelům, svou vlastní, zatím ještě příliš málo známou přitažlivost („*Reiz*“; viz příloha B k této studii, č. 1). Pro Opize rozhodně nebyl fenomén památníku neznámou věcí, protože jeho otec, český osvícenec, knihovník a historik Johann Ferdinand Opiz (1741–1812) si rovněž vedl své *album amicorum* a shromažďoval v něm v letech 1797–1808 zápisy;⁷⁴ byl to jeden z otcových rukopisů, které Philipp Maximilian předal do Českého muzea. Velmi poučeně tedy vybavil svůj zápis do Agardhova alba nejen příslušnou datací (psáno v Praze 2. května), ale též – přesně v souladu se štambuchovou kurtoazií, ale možná i se skutečnými sympatiemi, které k němu cítil – se v dedikaci označil za Agardhova nejvřelejšího obdivovatele a vyslovil prosbu, aby jeho zápis v albu švédskému botanikovi čas od času jejich setkání připomenul. Jako dobrý psycholog pak neváhal a umístil svůj zápis nikoli na náhodně zvolené místo v albu, ale až na jeho poslední folio (73r), u něhož se dalo předpokládat, že osoba volně listující albem je jen málokdy vynechá.

Místem, jehož návštěvu Agardh v Praze rozhodně nevynechal, byla univerzitní botanická zahrada, která se tehdy nalézala na Smíchově (v blízkosti dnešních ulic V botanice a Preslova). Stěží mohl pro exkursi po ní najít lepšího průvodce, než byl tehdy už sedmapadesátiletý J. Ch. Mikan, pod jehož vedením počet rostlin pěstovaných v zahradě vzrostl do roku 1827 na 10 tisíc druhů (včetně alpských a vysokohorských, ale i tropických a afrických rostlin).⁷⁵ Jedna z jejich společných výprav, které se spolu s nimi zúčastnili i Jan Svatopluk Presl (1791–1849) a jeho bratr Karel Bořivoj Presl, pravděpodobně končila na blízkém vrchu Petříně, takže vhodné završení pracovního dne nabízela restaurace *Auf der Hasenburg*, která se nacházela v polovině petřínského kopce (tam, kde je dnes umístěna restaurace Nebozízek) a byla po celé 19. století oblíbena mimo jiné proto, že se z ní nabízel krásný pohled na pražské panorama.⁷⁶ Právě sem totiž situoval J. Ch. Mikan svůj zápis do Agardhova alba a ze souvislostí můžeme vyvozovat, že současně s ním se zde podepsali 3. května i bratři Preslové.⁷⁷

Philipp Maximilian, Allgemeine deutsche Biographie (dále ADB), XXIV, Leipzig 1887, s. 378–380; Vinzenz MAIWALD, *Die opizische Periode in der floristischen Erforschung Böhmens*, in: Jahres-Bericht des öffentlichen Stifts-Obergymnasiums der Benediktiner zu Braunau in Böhmen am Schlusse des Schuljahres 1891–1892, Braunau 1891–1892, s. 23–102; Bohumír NĚMEC a kol., *Philipp Maximilian Opiz und seine Bedeutung für die Pflanzentaxonomie*, Prag 1958; Vladimír SKALICKÝ, *Význam díla Filipa Maxmiliána Opize pro poznání květeny Čech*, Preslia 59, 1987, s. 253–261.

⁷⁴ Knihovna Národního muzea, sign. VI F 22. Neměl jsem v ruce, odkazují podle soupisu: František M. BARTOŠ, *Soupis rukopisů Národního musea v Praze*, II, Praha 1927, č. 2015, s. 33.

⁷⁵ V. MAIWALD, *Die opizische Periode*, s. 132–133. K zahradě Moritz WILLKOMM, *Der k. k. botanische Garten vor und nach der Katastrophe*, Bohemia 63/261, 25. 9. 1890, Beilage, s. 1–2; Filip PAULUS – Šárka STEINOVÁ – Jiří ŠTĚCHOVSKÝ, *Univerzitní botanické zahrady v Praze v letech 1775–1945*, Praha 2017, s. 19–144.

⁷⁶ Ludwig LANGE, *Prag und seine nächsten Umgebungen in malerischen Original-Ansichten nach der Natur aufgenommen*, Darmstadt 1841, s.83; *Prag in der Westentasche. Ein Führer für Fremde und Einheimische*, Prag 1870, s. 16.

⁷⁷ Kromě shodného data (u vědomí Mikanovy chybné datace, k níž viz pozn. 135) o společném vzniku zápisů svědčí i jejich umístění v Agardhově albu: Mikanův zápis byl učiněn na prázdnou lichou stranu jednoho z listů (fol. 27r), zápis J. S. Presla pak na zadní stranu nejbližšího dalšího listu (fol. 28v) a zápis K. B. Presla na následující lichou stranu (29r), takže zápisy obou bratří mohl čtenář vidět pohromadě a působily na něj zrcadlovým dojmem.

Botanik a entomolog J. Ch. Mikan byl jak svou rodinnou tradicí, tak i vlastním působením úzce spojen s pražskou Karlo-Ferdinandovu univerzitou,⁷⁸ proslul nicméně i svými objevnými výpravami do vzdálených krajů. V roce 1811 se účastnil expedice na Maltu, do Španělska a na Baleáry a v letech 1817–1818 byl jako přírodovědec a botanik členem rakouské vládní expedice do Brazílie, která se uskutečnila na státní náklady u příležitosti svatby arcivévodkyně Marie Leopoldiny (1797–1826) s portugalským korunním princem Pedrem (pozdější brazilský císař Petr I., 1798–1834).⁷⁹ Před svým penzionováním, k němuž došlo v roce 1831, se Mikan pohyboval mezi Prahou a Vídní, kde se spolupodílel na zpracování botanických sbírek přivezených z Brazílie, podnikl však i delší výpravu do Itálie.⁸⁰ Mikan byl zároveň člověkem, který ze světa vědy stále častěji unikal ke svým múzickým zálibám. Hodně se angažoval v pořádání nejrůznějších koncertů a akcí často pro dobročinné účely (ve prospěch pražských špitálů, sirotčinců apod.) a v boji proti choleře, zároveň byl i příležitostným veršotepcem publikujícím četné, většinou oslavné německé básně.⁸¹

Více k této múzické nežli k vědecké straně jeho osobnosti odkazuje i devíza jeho zápisu, který na Petříně učinil do Agardhova alba. Vepsal sem krátké čtyřverší, jehož autorem je rakouský básník Johannes Aloys Blumauer (1755–1798),⁸² autora ovšem nejmenoval, protože doba dvacátých let 19. století se už příliš neznala k Blumauerovým radikálně osvícenským a svobodozednářským postojům. Verše byly věnovány třem krátkým okamžikům v lidském životě, jak je představují přání, sen a chvíle, která člověka může obšťastnit (viz příloha B k této studii, č. 2). Ve velmi obřadné dedikaci rozehrál pak Mikan jednak motiv nadhozený již v devíze zápisu a popřál Agardhovi, aby mu štěstí a radost přinášel každý okamžik jeho života, a dále tu vyjádřil naději, že si Agardh najde prostor pro vzpomínku na něj. Sám sebe pak u podpisu v zápise identifikoval jako profesora botaniky v Praze.

Ve srovnání s Mikanovým záznamem (ale i s ostatními v němčině formulovanými mnohomluvnými zápisy českých nebo z Čech pocházejících přírodovědců) vypadají zápisy bratří Preslů do Agardhova alba na první pohled až příliš stručně, ba téměř až protestně (viz příloha B k této studii, č. 3 a 4). Každý z nich se vešel do pouhých dvou rádek, z nichž první přináší stručnou devízu (v případě tehdy pětatřicetiletého Jana Svatopluka v latině, v případě třiatřicetiletého Karla Bořivoje v češtině) a druhý českou dataci a podpis; oba dva

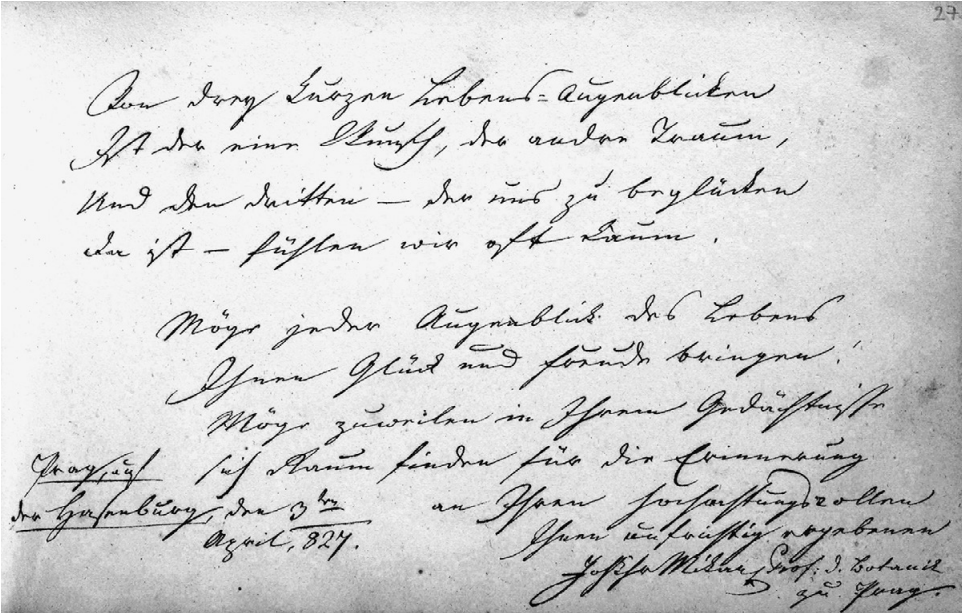
⁷⁸ J. Ch. Mikan se narodil v prosinci 1769 v Teplicích v rodině tamního lázeňského lékaře Josepha Gottfrieda Mikana (1743–1814), který pak od roku 1773 (resp. 1775) působil až do svého penzionování v roce 1811 jako profesor chemie a botaniky na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě. Johann Christian vystudoval roku 1793 medicínu na této univerzitě a postupně zde začal od roku 1796 vyučovat botaniku a chemii na filosofické i na lékařské fakultě. Roku 1800 byl tu jmenován řádným profesorem všeobecné přírodovědy a technologie a v roce 1812 profesorem botaniky. Viz Johann Nepomuk DRUCHSA, *Cypresen. Biographien der im letzten Decennium zu Prag verstorbenen verdienten Persönlichkeiten*, Band I, Heft 6, Prag 1854, s. 149–174; Mikan, Johann Christian, in: WURZBACH, XVIII, 1868, s. 263–265; V. MAIWALD, *Die opizische Periode*, s. 132–134; Harald RIEDL, *Mikan, Johann Christian*, ÖBL, VI, Wien 1974, s. 280; Brigitte HOPPE, *Mikan, Johann Christian*, Neue Deutsche Biographie (dále NDB), XVII, Berlin 1994, s. 491–492.

⁷⁹ J. Ch. MIKAN, *Kinder*, s. 95–170; A. NOVOTNÝ, *Pražský biedermeier*, s. 198–203; J. MARTÍNEK – M. MARTÍNEK, *Z Čech za poznáním světa*, s. 131–132; B. LOEUILLE, *Vědecké výpravy*, s. 44–45.

⁸⁰ Třetí významnou Mikanovou výpravou byla cesta do Itálie v roce 1829, během níž navštívil kromě jiného i Vesuv a Etnu; tato výprava však měla už více turistický a ozdravný ráz. Viz J. Ch. MIKAN, *Kinder*, s. 171–320.

⁸¹ Z jeho veršované tvorby připomeňme: Johann Christian MIKAN, *An Ferdinand I. Kaiser von Oesterreich, König von Böhmen, als er im ersten Jahre Seiner Regierung Böhmen und die Prager Universität mit Seiner Gegenwart beglückte*, Prag 1835; TÝŽ, *Prag an die Deutschen Naturforscher und Aertze. Im Jahre 1837*, Prag, s. d. [1837].

⁸² Základní informace k němu: WURZBACH, I, 1885, s. 436–444; Gustav GUGITZ, *Blumauer, Alois*, in: NDB II, Berlin 1955, s. 326–327.

Obr. 10: Zápis českého botanika J. Ch. Mikana v Praze na jaře 1827 (Agardhovo album amicorum, fol. 27r)

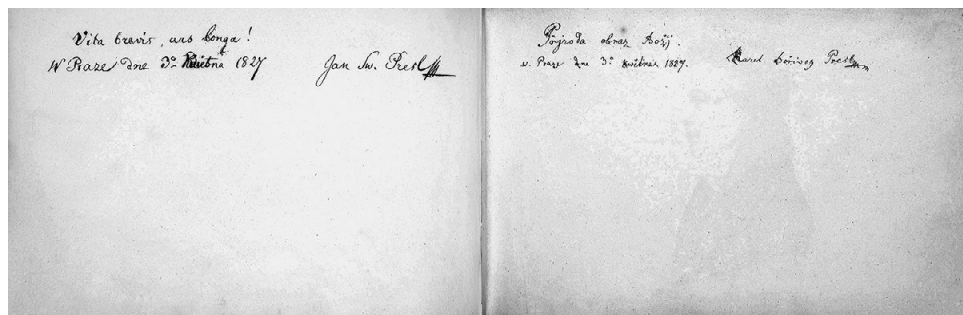
řádky jsou napsány co nejbliže hornímu okraji alba, takže je vyloučeno jejich významnější grafické působení na čtenáře. Stručnost zápisu, volba jazyka, vynechání dedikace i grafická podoba – všechno svědčí o snaze odlišit se od Mikanova způsobu zápisu do alba (který zřejmě vznikl před očima obou Preslů při společném posezení), a vyjádřit tak svou generační a národnostní nezávislost. A přece svými oběma devízami, které bratři Preslové k zápisu do Agardhova alba zvolili, zůstali oba naplno v tradiční štambuchové kultuře.

Devíza, kterou použil J. S. Presl (tedy „Vita brevis, ars longa“), patří k jedné z nejčastějších frází, které byly vepisovány do památníků již od 16. století; její obliba ostatně ani v první polovině 19. století nijak neutichala, jak můžeme dosvědčit na příkladu německého hudebního skladatele Ludwiga van Beethovena (1770–1827), který prakticky ve stejné době vepisoval do památníků některých svých přátel hudebníků notové záznamy kánonů právě na tato slova.⁸³ Citát, který bývá ve své původní řecké verzi připisován Hippokratovi, a v latinské verzi Senecovi,⁸⁴ umožňoval staršímu z bratří Preslů označit přírodovědu, tedy odbornou disciplínu, kterou jako inskribent sdílel s původcem alba, za umění (ars, resp. techné) přetrvávající ve svém přínosu do budoucích generací. Podobným směrem k obraně společného zájmu zřejmě mířilo i krátké české konstatování „Příroda – obraz Boží“, které

⁸³ Kánony *Ars longa, vita brevis*, WoO 170, WoO 192 a WoO 193 – vepsány do památníků Johanna Nepomuka Hummela 1816, George Smarta 1825 a Barryho Coopera asi rovněž 1825; viz internetová stránka *The „Complete“ Beethoven, Day 349*: <<https://www.completebeethoven.com/day349.html>> (16. 11. 2023).

⁸⁴ Viz Klaus BARTELS, *Geflügelte Worte aus der Antike. Woher sie kommen und was sie bedeuten*, Darmstadt 2013, s. 148–150.

jako svou devízu užil K. B. Presl. Posun oproti biblickému výroku označujícím člověka za obraz Boží (imago Dei)⁸⁵ nepochybně souvisel s dobovými obranami přírodovědy proti nařčením, že svým odborným zájmem odvádí od Boha k „materialismu“. Jak to v jedné z takových obran vyjádřil o pár let později hrabě Kašpar Šternberk: „V žádné vědě, leda v hvězdářství, kteréž vlastně také jen větev přírodnictví jest, nezjevuje se všemoudrost stvořitelova tak patrně, jako v přírodních vědách, kdež od nejmenšího do největšího tvorů všec-ko svého mistra oznamuje. [...] Přírodnictví jest tedy to studium, kteréž veliké dílo mistrovo nejpatrněji znáti učí a jeho chválu nejzřetelněji vyslovuje.“⁸⁶

Obr. 11: Zápisy J. S. Presla (vlevo) a K. B. Presla (vpravo) v Praze 3. května 1827 (Agardhovo album amicorum, fol. 28v a 29r)

Preslové vlastně řešili nesnadnou úlohu, totiž jak zachovat při zápisu do Agardhova alba maximum zásad štambuchové kultury, aby přitom nemuseli použít němčinu – tedy jazyk, od jehož zprostředkovatelské role se jako čeští vlastenci snažili co nejvíce oprostit,⁸⁷ nicméně však zároveň nepochybně jazyk, kterým se s Agardhem po dobu jeho pobytu v ústním styku dorozumívali. Postupovali přitom oba podle téhož vzorce, se kterým jako s návrhem jejich osobité formy zápisu zřejmě přišel starší Jan Svatopluk, jenž se zapisoval jako první, a kterému se mladší Karel Bořivoj – jako v řadě jiných situací – přizpůsobil. J. S. Presl byl po právu uznáván za jednoho z nejvýznamnějších přírodovědců své doby,⁸⁸ nicméně tato role pro něj nebyla jediným horizontem, ke kterému vztahoval úspěšnost svého snažení. Paralelně s tím se u něj prosazovala i služba obrozujícímu se českému národnímu celku,

⁸⁵ Genesis 1,27: „Bůh stvořil člověka ke svému obrazu, stvořil ho k obrazu Božímu [...]“

⁸⁶ *Řeč presidenta, Kašpara hraběte z Šternberka, v obecném shromáždění Společnosti českého museum dne 18. dubna 1838*, in: *Časopis Českého museum* (dále ČČM) 12/4, 1838, s. 467–468.

⁸⁷ K tomu má řadu postřehů Vladimír MACURA, *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*, Praha 1995, s. 42–60, 118–129.

⁸⁸ Jan Svatopluk Presl vystudoval lékařství na pražské univerzitě (mezi jeho učitele patřil mimo jiné i J. Ch. Mikán) a s výjimkou olomouckého intermezza se na lékařské fakultě této univerzity také etabloval nejprve jako asistent a od roku 1819 až na práh revolučních událostí roku 1848 jako profesor zoologie a anatomie. S výjimkou dvou společných prací publikovaných za mlada společně s bratrem publikoval J. S. Presl své knihy jen česky; šlo především o významné publikace v oblasti botaniky, zoologie, chemie, mineralogie a technologie. Z literatury k němu: Vilém WEITENWEBER, *Nástiny životopisů českých přírodoskumců*, Živa 1/1, 1853, s. 22–27; V. MAIWALD, *Die opizische Periode*, s. 138–145; E. HOFFMANNOVÁ, *Jan Svatopluk Presl. Karel Bořivoj Presl*; Veli KOLARI, *Jan Svatopluk Presl und die tschechische botanische Nomenklatur*, Helsinki 1981.

k němuž se obracel nejenom v proklamativních vlasteneckých a politických akcích, ale především ve svých úspěšných pokusech o kultivaci českého jazyka a o jeho povznese- ní na vyšší kulturní úroveň. K tomu cílila jeho snaha zařadit češtinu mezi jazyky, které mají vlastní a s moderní přírodovědou korespondující pojmenování pro široké okruhy flóry a fauny, vlastní terminologii v řadě vědních oborů, odborné periodikum schopné referovat v národním jazyce o řadě složitých přírodovědných otázek (časopis *Krok* vydávaný v letech 1821–1840) i vlastní odbornou literaturu, v níž se nové odborné poznatky sdělují jazykem srozumitelným širokým vrstvám.

I když se K. B. Presl nevyhýbal úkolu napomáhat po bratrově boku službě národu, byl mnohem výrazněji vřazen jak svou kariérou, tak i svými výzkumnými záměry a publikač- ními výstupy do tehdy bouřlivě se ustavující moderní evropské přírodovědy. Jeho odborná činnost se tak příliš nelišila od prací, které ve stejné době vykonávali jeho zahraniční kole- gové v Německu, Švédsku nebo Francii, protože i oni především podrobovali zkoumání květeny domácí i exotickou (o jeho zásluhách na vydání Haenkova herbáře i o jeho cestě na Sicílii jsme se tu už zmínili), pokoušeli se o vybudování pokud možno úplné taxonomické systematiky pro určitou geografickou či jinak vymezenou sféru a o její publikování v mezi- národně srozumitelném jazyce (jak jej ve střední Evropě představovala latina a němčina). O tom, že byl Karel Bořivoj mnohem výrazněji než jeho bratr integrován do mezinárodních vazeb, svědčí nejen členství v řadě zahraničních vědeckých společností (zatímco členem císařské akademie ve Vídni byli s bratrem oba, členem německé Leopoldiny byl od roku 1837 jen Karel Bořivoj, a právě tak řady dalších společností a spolků v Řezně, Hamburku, Bruselu, Londýně, Moskvě aj.), ale i velký počet diskusí a polemik, které vedl s různými zahraničními autory v jazykově německých odborných časopisech. A mimochodem není pro nás bez zajímavosti, že později v třicátých letech se častým terčem nesouhlasných názorů a kritiky ze strany K. B. Presla stával právě C. A. Agardh.⁸⁹

Nazítí po setkání s Mikanem a Presly se již Agardhův pražský pobyt chýlil ke konci, neboť 4. května odtud odjel směrem na Vídeň.⁹⁰ Ani v císařském sídelním městě se však v Agardhově albu neztratily bohemikální stopy, protože se mu sem 15. května 1857 pode- psal v České Kamenici narozený a tehdy pětáctýřicetiletý přírodovědec J. E. Pohl. Toho od dětství přitahovala botanika, ale věnoval se odborně i publikačně rovněž mineralogii, zoologii a paleontologii.⁹¹ V roce 1817 se stal dalším z účastníků rakouské objevitelské

⁸⁹ Viz Carl Adolph AGARDH, *Antwort auf zwei Bemerkungen des Hrn. Dr. Presl über meine Ansichten von den Staubefäsen und der Frucht*, *Flora* 16/37, 1833, s. 577–584; Carl B. PRESL, *Bemerkungen über den Bau der Blumen der Balsamineen*, Prag 1836; recenze této knihy viz *Naturwissenschaften* (2538), *Literarische Zeitung* 1836, Nr. 38, s. 734. Karel Bořivoj Presl působil v letech 1822–1846 jako kustod přírodovědeckých sbírek Českého muzea v Praze a od 1832 zároveň i jako profesor všeobecného přírodopisu a technologie na filozofické fakultě pražské univerzity. K jeho osobě: V. WEITENWEBER, *Nástiny životopisů*, *Živa* 1/2, 1853, s. 56–59, 1/33, 1853, s. 83–86; V. MAIWALD, *Die opizische Periode*, s. 138–145; E. HOFFMANNOVÁ, *Jan Svatopluk Presl. Karel Bořivoj Presl*; Jan ŠTĚPÁNEK, *Karel B. Presl: od květeny Sicílie po tropické kapradiny*, *Živa* 60 (98), č. 4, 2004, příloha, s. LXXV; Jitka KŘESÁLKOVÁ – Giannantonio DOMINA, *Introduzione*, in: F. M. Raimondo – G. Domina (eds.), *Il diario*, s. 5–11.

⁹⁰ *Abgegangene am 4. Mai*, in: K. K. priv. *Prager Zeitung* 1827, č. 71 (6. 5.), s. 4 (Anhang).

⁹¹ J. E. Pohl vystudoval v roce 1808 lékařskou fakultu pražské univerzity a po pět let pak působil na této škole jako suplent při výuce různých aspektů přírodovědy. Pracoval v oněch vojensky vzrušených časech i v různých lékařských rolích a zároveň se pohyboval jako odborník i kolem tehdejších českých významných botanických zahrad – zámecké zahrady barona Antona Hochberga von Hengersdorf (1762–1831) v Hluboší u Příbrami a Kanálské zahrady na Královských Vinohradech, kterou zřídil hrabě Joseph Emanuel Malabaila de Canal (1745–1826). Postupně se v průběhu doby stal členem či čestným členem v patnácti českých, moravských,

cesty do Brazílie, zprvu jako mineralog, a po Mikanově návratu do vlasti i jako botanik.⁹² Když se odtud po čtyřech letech také sám vrátil, byl nejenom plný nových poznatků i zážitků, ale i všude vítanou celebritou, před kterou se otvíraly dveře na různých společenských úrovních. Četné botanické, mineralogické i zoologické nálezy, které se zásluhou účastníků výpravy podařilo z Brazílie přivést, byly včetně další hmotné a obrazové dokumentace soustředěny ve Vídni na jednom místě. Tak vzniklo tamní Brazílské muzeum (Brasilianisches Museum), které až do svého zániku v roce 1836 sídlilo ve dvanácti místnostech druhého patra domu v Johannes-Gasse (č. 972). Pohl patřil ke správcům muzea a bydlel přímo v něm;⁹³ zde také učinil 15. května 1827 svůj zápis do Agardhova alba. K jeho úkolům patřilo nejenom provádět odborníky a vzácné hosty po sbírkách, ale především odborně vyhodnotit zde nashromážděnou brazilskou flóru, o což se pokoušel v díle, jehož první díl vydal právě toho roku.⁹⁴

Jeho zápis v Agardhově albu (viz Příloha B k této studii, č. 5) je proveden v němčině a vedle detailní datace obsahuje i úslužně přátelskou dedikaci, která naznačuje, že podepsaný byl znalý všech tajů zdvořilostní kurtoazie. Za svou devízu si Pohl zvolil delší úryvek z didaktické básně *Hymnus an Flora*, jejímž autorem byl v Rakousku usedlý úředník a básník Karl Emil von der Lühe (1751–1801).⁹⁵ V části básně, kterou si Pohl vybral k citování, se autor zamýšlí nad domýšlivostí smrtelníků, kteří se domnívají, že mají už dost znalostí, aby se mohli pokusit o celkové vyčíslení a klasifikaci rostlinné říše. Upozorňuje přitom, že existují rozsáhlé oblasti, o nichž dosud není mnoho známo, jako jsou orientální, asijské a africké země nebo pobřeží a dna světových oceánů. Vhodně zvoleným citátem dokázal Pohl jednak Agardha pochválit za jeho snahu doplnit si znalosti osobní expedicí k Jadranu, a dále i obecně poukázat na přínos účastníků dálných výprav, mezi nimiž tehdy v Rakousku patřil on sám k těm nejuznanějším.

Dalšího bohemikálního zápisu do svého alba se Agardh dočkal ve Štýrském Hradci. Inskribentem se tu stal tehdy třicetiletý lékař a botanik Josef Karel Malý (v německé verzi Joseph Karl Maly). Ten se narodil v Praze v březnu 1797 na Hradčanech do chudé zahradnické rodiny.⁹⁶ Díky podpoře hraběte Thuna, jednoho z otcových zaměstnavatelů, studoval

německých, rakouských i švýcarských učených společnostech a rok před svou smrtí byl zvolen za člena německé přírodovědné společnosti Leopoldina. Viz Wilhelm Rudolph WEITENWEBER, *Biographische Skizzen böhmischer Naturforscher, Nr. 9: Johann Emanuel Pohl*, in: *Lotos, Zeitschrift für Naturwissenschaften*, roč. 3, Prag 1853, s. 25–28; Pohl, *Johann Baptist Emanuel*, in: WURZBACH, XXIII, 1872, s. 28–31; Siegmund GÜNTHER, *Pohl, Johann Emanuel*, in: ADB, Band 26, Leipzig 1888, s. 369–370; V. MAIWALD, *Die opizische Periode*, s. 134–135; Harald RIEDL, *Pohl, Johann Emanuel*, in: ÖBL, VIII, Wien 1983, s. 154.

⁹² Viz Johann Emanuel POHL, *Reise im Innern von Brasilien*, I–II, Wien 1832–1837; J. MARTÍNEK – M. MARTÍNEK, *Z Čech za poznáním světa*, s. 132–134; B. LOEUILLE, *Vědecké výpravy*, s. 46–48.

⁹³ Viz dobového průvodce po tomto muzeu: *Brasilianisches Museum (k. k.) in der Johannesgasse Nr. 972 im 2. Stocke*, in: *Literarischer Anzeiger*, Jena 1823, Nr. 9, Beylage (též zvláštní otisk, Wien s. d.). K botanickým sbírkám v tomto muzeu viz Kaspar von STERNBERG, *Die Brasilianischen Herbarien in Wien*, *Flora* 6/39, 1823, s. 609–614.

⁹⁴ Joannes Emanuel POHL, *Plantarum Brasiliae icones et descriptiones*, I–II, Vindobonae 1827–1831.

⁹⁵ K němu viz WURZBACH, XVI, 1867, S. 140–141. Báseň *Hymnus an Flora* původně vyšla anonymně ve Vídni v roce 1797, později již pod básnickovým jménem v letech 1802, 1803 a 1824. Je třeba připomenout, že ji bez uvedení autora obsahuje i čtvrtá sbírka Herderových Dopisů na podporu humanity (k roku 1794) – viz Johann Gottfried HERDER, *Briefe zu Beförderung der Humanität, IV. Sammlung, Nr. 43* – používám digitální edici díla v rámci Projektů Gutenberg: <<https://www.projekt-gutenberg.org/herder/humanita/chap005.html>> (3. 9. 2023).

⁹⁶ Viz matriční zápis z 2. března 1797: Archiv hl. m. Prahy, Sbírká matrik, matrika narozených kostela sv. Víta na Hradčanech 1784–1821, sign. VÍT N8, pag. 148.

na pražské univerzitě, kde získal v prosinci 1823 hodnost doktora lékařství.⁹⁷ Již tehdy se velmi intenzivně zaobíral botanikou a spolupracoval mj. s Opizem. Záhy začala pozornost Malého přitahovat možnost intenzivního botanického studia, jakou umožňovaly rozsáhlé sběry rostlinného charakteru ve štýrském zemském muzeu Joanneum. Přestěhoval se proto v roce 1824 do Štýrského Hradce a otevřel si tu lékařskou praxi; zároveň se tu však s plným nasazením věnoval i botanice. Výsledkem byla řada jeho knih, které seznamovaly s rozmanitostí a systematikou rostlinné říše v řadě rakouských, resp. středoevropských regionů (se zvláštním ohledem na Štýrsko). Jak již bylo připomenuto, po Agardhově příjezdu do Štýrského Hradce jej provázela společně s profesorem L. Ch. von Vestem po zdejších botanických sbírkách. Agardhovi se do alba zapsal německy 24. května 1827 ve stručném zápise bez dedikace (viz příloha B k této studii, č. 6); jako svou devízu si zvolil bonmot, který byl společnou pochvalou nejen pro švédského profesora a pro něj osobně, ale i pro všechny tehdejší přírodovědce (moudrý muž je vášnivým sběratelem a obdivovatelem pokladů přírody).⁹⁸

Podruhé vstoupil Agardh na půdu Českého království, když sem zavítal na zpáteční cestě z bavorského Mnichova, aby se v lázních Karlovy Vary jednak léčil ze svého onemocnění, které ho potkalo cestou, a dále aby prozkoumal výskyt řas ve zdejších teplých i studených pramenech (k tomu viz výše). Během asi dvou týdnů, které tu strávil na sklonku srpna a v první polovině září 1827, se ovšem ani zde nevyhýbal společenským stykům, takže ani jeho *album amicorum* nezahálelo. Neváhal ani vyjet z lázni do jejich blízkého okolí, takže měl možnost setkat se v nedalekém Pirkerhammeru (též Hammer, dnes Březová) s tamním tehdy šestadvacetiletým továrníkem a regionálním botanikem Christianem (resp. Johannem Christianem Gottliebem) Fischerem (1801–1892). Ten se narodil v Erfurtu a navštěvoval tamní fyzikálně-chemický institut pro mladé adepty farmacie. V roce 1824 převzal po svém zemělém otci vedení březovské továrny na porcelán, jejímž se stal pak v roce 1831 i spoluvlastníkem (a v letech 1846–1853 jediným vlastníkem). V průběhu času se mu podařilo její produkci povýšit na úroveň oceňovanou na domácích průmyslových výstavách i v zahraničí (konkrétně v Londýně). Přispěl k tomu i jeho odborný zájem o chemické složení porcelánové masy; intenzivně se rovněž zajímal o lišejníky a květeny v karlovarském regionu, a pokud mohl, rád své znalosti probíral s významnými přírodovědci přijíždějícími do Karlových Varů (mj. s hrabětem Šternberkem, J. Zahlbrucknerem a dalšími).⁹⁹

⁹⁷ K němu: Ludwig HOHENBÜHEL-HEUFLER, *Vermischtes. Dr. Josef Maly in Gratz*, *Bonplandia – Zeitschrift für die gesammte Botanik* 5, 1857, s. 108–112; *Gallerie der österreichischen Botaniker – Joseph Carl Maly*, *Österreichische Botanische Zeitschrift* 11/1, 1861, s. 1–6; *Malý (Maly) Josef Karel*, in: Jakub MALÝ (red.), *Stručný všeobecný slovník věcný (Malý slovník naučný)*, díl VIII, Praha 1884, s. 516; *Josef Karel Malý*, in: František Ladislav RIEGER (red.), *Slovník naučný*, X, Praha 1873, s. 384; Harald RIEDL, *Maly, Joseph Karl*, in: ÖBL, VI, Wien 1973, s. 43; D. R. ERNET, *Zur Geschichte*, s. 115.

⁹⁸ K dalším Malého osudům je třeba dodat, že po odchodu profesora von Vesta do vyšších funkcí suploval v letech 1830–1832 výuku na katedře botaniky v Joanneu a později přednášel o botanice pro posluchače chirurgie na zdejší univerzitě. V důsledku těžké choroby někdy po roce 1850 ohluchnul, a musel se tak zřítí své lékařské praxe; pokud mu to neuhdy a hmotná nouze dovolovaly, věnoval se však i nadále botanickému výzkumu. Některá jeho díla vydal až po jeho smrti jeho syn Richard Maly (1839–1891), pozdější profesor chemie v Olomouci, v Innsbrucku a konečně od roku 1886 i na pražské německé univerzitě; k němu viz Wilfrid OBERHUMMER, *Maly, Richard*, ÖBL VI, Wien 1973, s. 43–44.

⁹⁹ K Fischerovi: V. MAIWALD, *Die opizische Periode*, s. 115–116. K jeho roli v pirkenhammerské továrně viz Alena BRAUNOVÁ, *Kouzlo keramiky a porcelánu*, Praha 1985, s. 291–294; TÁŽ, *Porcelánová tradice*, Karlovy Vary 1992, s. 188–190.

Příjezd profesora Agardha k němu do Březové 9. září 1827 byl proto pro mladého továrníka nejen velmi příjemným vytržením od každodenních pracovních povinností, ale nepochybně i zřetelným potvrzením, že i s jeho pomocí se počítá ve vědeckém světě. Rozsáhlý zápis, který toho dne učinil do Švédova památníku, se nezdržoval s vymyšlením devízy a hned s prvními slovy se proměnil ve velmi vášnivou dedikaci, jejímž účelem bylo vyjádření vděčnosti za Agardhův několikahodinový pobyt. Zároveň pisatel do zápisu fixoval i profesorův slib, že se sem v blízké době vrátí, s využitím odkazu na antickou mytologii („*Néreidy našich léčebných pramenů*“) mu popřál hodně zdraví a prohlásil se za Agardhova obdivujícího přítele (viz příloha B k této studii, č. 8).

Ch. Fischer se i později věnoval systematicky botanickému bádání a pro potřeby druhého vydání knihy Josefa Arnošta Ryby (1795–1856) o minerálních pramenech Karlových Varů z roku 1836 vypracoval kapitolu *Flora von Karlsbad*,¹⁰⁰ v níž neopomněl připomenout někdejší Agardhovu návštěvu a jeho podíl na popisu zdejších řas.¹⁰¹ Učinil i některé zajímavé objevy, jako když např. při studiu nalezišť křemeliny u Františkových Lázní si jako jeden z prvních povšiml, že tato hornina je tvořena z velké části schránkami rozsivek; tento jeho postřeh jmenovitě ocenil v roce 1837 i hrabě Kašpar ze Šternberku.¹⁰² Později Fischer působil již mimo české území v Sasku.¹⁰³

Zápisem Ch. Fischera by mohl náš výběr bohemikálních zápisů v Agardhově albu klidně končit, kdyby se ovšem mezi tehdejšími zahraničními návštěvníky Karlových Varů neobjevila další osoba, která zde se švédským algologem rovněž přišla do styku a která byla požádána, aby se mu podepsala do jeho památníku. Německý filosof Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling (1775–1854) v té době sice působil na významných univerzitních a akademických postech v Erlangen a v Mnichově,¹⁰⁴ poměrně často však odtud zajížděl nabrat nových sil do svého oblíbeného lázeňského města Karlovy Vary.¹⁰⁵ Zde se pak na sklonku léta 1827 opakovaně potkával s Agardhem, který jej přizval k pozorování svých fyziologických experimentů s karlovarskými řasami, jejichž úkolem bylo mimo jiné i ohledat nezřetelnou hranici mezi rostlinným a živočišným světem; podle pozdějšího Agardhova popisu cesty Schellinga nejvíce zaujal jeho pokus s proměnou řasy *Tetraspora lubrica* v živočišný organismus.¹⁰⁶ Tehdy dvaapadesátiletý Schelling ve svém německy psaném zápise do alba z 6. září 1827 (viz příloha B této studie, č. 7) předpověděl úspěšnou kompletní Agardhova rostlinného systému a poděkoval mu za to, že se mohl seznámit s jeho mikroskopickými pozorováními světa řas a mikroorganismů. Tato pozorování označil za

¹⁰⁰ Ch. FISCHER, *Flora*, s. 292–313. Rybova kniha i s Fischerovou kapitolou se dočkala i třetího vydání v roce 1844.

¹⁰¹ Ch. FISCHER, *Flora*, s. 295.

¹⁰² Viz *Řeč presidenta, Kašpara hraběte ze Šternberka, ve všeobecném shromáždění Společnosti českého museum dne 5. dubna 1837*, ČČM 11/3, 1837, s. 359.

¹⁰³ Ve čtyřicátých letech začal Fischer budovat svou druhou továrnu na porcelán v německém Cvikově, kam posléze v roce 1853 přenesl i veškerou svou aktivitu. Zde se věnil i do zdejšího politického a kulturního života a v tomto městě i později zemřel. Viz *Die Porzellanfabrik von Christian Fischer in Zwickau*, in: *Album der Sächsischen Industrie*, I, Neusalza 1856, s. 156–157.

¹⁰⁴ Z nadobýcej početné literatury k Schellingovi lze aspoň připomenout: Milan SOBOTKA, *K otázkám Schellingovy filozofie*, Praha 1975; Týž, *Schelling a Hegel: studie k světonázorovému a metodologickému vývoji v německé klasické filozofii*, Praha 1987; Jochen KIRCHHOFF, *Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling. Mit Selbstzeugnissen und Bilddokumenten*, Reinbek 1988; Hans Michael BAUMGARTNER – Harald KORTEN, *Friedrich Wilhelm Joseph Schelling*, München 1996; Jindřich KARÁSEK, *Schellingova metafyzika přírody*, Červený Kostelec 2017.

¹⁰⁵ V letech 1827–1830 tu pobýval každoročně, jak nám ukazuje dobový přehled lázeňských celebrit – viz *Almanach de Carlsbad*, roč. 6, 1836, s. 27.

¹⁰⁶ AGARDH, *Bericht*, s. 43.

40

Ihrer im Einigen Sinne, wird das
 Größten mächtig –

Voraussetzung für das vollständige Pflanzen-
 System des Herrn Prof. Agardh,
 dessen seltene mittheilungsbereite Beobachtun-
 gen in der Algen- und Infusorien-
 Welt mich in Europa haben muß. Aeger-
 nungen und Leistungen beschließen

Carl Adolph v. D. Agardh. F. W. J. Schelling
 1827.

Obr. 12: Zápis německého filosofa F. W. J. von Schellinga v Karlových Varech 6. září 1827 (Agardhovo *album amicorum*, fol. 40r)

velmi příjemná a poučná a s ohledem na ně uvedl svůj zápis devízou, která je vtipnou replikou na novozákonní výrok: Kdo je věrný v těch nejmenších věcech, ten se stane mocným v těch největších.¹⁰⁷

Dobrou vzpomínku na dobu těch několika dnů, kdy si v Karlových Varech se Schellingem vyměňovali své názory a postřehy o tajemstvích přírody, si uchoval i Agardh. Schellinga jako přírodního filosofa znal samozřejmě už předtím a v souladu s jeho názory do značné míry formuloval i filosofické a teologické zarámování své vlastní, jinak spíše empirické výzkumné práce.¹⁰⁸ Výrazem jeho hluboké úcty vůči německému filosofovi se stala o něco později německy psaná čtyřstránková dedikace, kterou Agardh předradil dost neorganicky své systematické botanické příručce vydané v letech 1829–1830 ve švédštině pro poučení svých krajanů. V této dedikaci označil Schellinga za iniciátora tohoto díla a dobu s ním strávenou v Karlových Varech označil jako „nejzajímavější dny svého života“.¹⁰⁹ V pozdějším období jeho vášeň pro Schellinga a jeho filosofii už asi poněkud polevila, ale když

¹⁰⁷ Původní biblický výrok zní v české verzi: „Kdo je věrný v nejmenší věci, je věrný také ve velké.“ (Lukáš 16,10, český ekumenický překlad). Na Schellingův zápis upozornil a jeho první edici připravil již Åke DAVIDSSON, *Några stamböcker i Lunds Universitetsbibliotek*, in: *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen* 55, 1968, s. 33–58, zde s. 52. Reprodukcí zápisu přináší i M. KROOK, *Nature*, s. 53.

¹⁰⁸ Ke vztahu Agardha k Schellingovi podrobně viz M. KROOK, *Nature*, s. 46–67; S.-E. LIEDMAN, *Carl Adolph Agardh*, s. 71–108.

¹⁰⁹ Karl Adolph AGARDH, *Lärobok i Botanik*, I, Malmö 1829–1830, úvodní dedikace Lessingovi, s. 1, uvádí jako důvod vzniku publikace: „Ihr Wunsch dass ich die Ansichten, welche so oft – in den interessantesten Tagen meines Lebens – Gegenstände meiner persönlichen Unterredungen mit Ihnen waren, der Prüfung eines grösseren Publicums unterwerfen [...]“

Schelling přednášel v letech 1841–1842 v Berlíně, Agardh si jeho přednášky dojel osobně poslechnout. V rámci stejné cesty ostatně také navštívil v červnu 1842 znovu i Karlovy Vary, ale tentokrát už jenom jako lázeňský host užívající si patřičného renomé.¹¹⁰

Máme-li náš průzkum osmi bohemikálních záznamů v Agardhově *albu amicorum* shrnout, musíme nejprve připomenout, že výběr inskribentů do tohoto alba procházel dvojitým sítím. První selekci prováděl sám Agardh, a to svým výběrem zahraničních kolegů, na které se obracel s žádostí o pomoc a o setkání na své cestě. Druhou selekci pak s sebou přinášel průběh setkání s těmito osobami a jejich ochota a připravenost provést zápis do památníku. Nesmí nás tedy udivovat, že osoby, jejichž zápisy zde nalézáme, byly vesměs seznámeny se zásadami „štambuchové kultury“ a byly ochotny tyto zvyklosti více či méně i dodržovat; v jejich přístupu k jednotlivým zápisům nicméně můžeme zaznamenat poměrně zajímavé variace.

Devízou byly opatřeny všechny bohemikální záznamy v Agardhově albu s výjimkou zápisu západočeského továrníka a regionálního botanika Ch. Fischera, který ovšem chybějící devízu vynahradil vřelostí své dedikace. V ostatních případech byly jako devízy zvoleny většinou okřídlené slogany; v jednom případě byl použit citát z přírodovědné autority (A. von Humboldt) a ve dvou dobové verše (K. E. von der Lüche, anonymně J. A. Blumauer). S výjimkou obecně lidského poselství vepsaného J. Ch. Mikanem jsou všechny ostatní devízy interpretovatelné jakožto proklamace společné příslušnosti zapisující se osoby a držitele alba C. A. Agardha do okruhu představitelů tehdejší evropské přírodovědy (tedy mezi „Männer unserer Gilde“, jak to vyjádřil v jiné souvislosti jeden z německých přírodovědců);¹¹¹ je v nich připomínána přitažlivost přírodovědného bádání, jeho trvalý přínos, jeho sbírková činnost a jeho další úkoly, jakož i jeho teologické souvislosti a jeho étos.

Zatímco dedikace ve třech případech chybí (Preslové a J. K. Malý), dataci a příjmení zapisovatele (spolu s křestními jmény nebo jejich zkratkami) obsahují všechny zápisy; ve dvou případech pocítoval inskribent potřebu připojit ke svému jménu i dovysvětlení svého vztahu k pražské univerzitě (J. Ch. Mikan a J. K. Malý). Nejvýrazněji se od očekávané normy odchylují oba záznamy bratří Preslů, a to jak volbou jazyka (jediné dva neněmecké mezi bohemikálními zápisy), grafickou podobou (nahuštění zápisu do dvou řádek při horním okraji folia, „zrcadlové“ vyhotovení obou zápisů na stejné dvojstraně) i dalšími znaky (vedle chybějící dedikace vůbec snaha o maximální stručnost). Vedle jejich zřejmě vlastenecky motivované snahy vyhnout se v písemné podobě němčině jakožto komunikačnímu nástroji je k tomu mohla dovést i skepse vůči samotnému fenoménu *alb amicorum*, který tehdy prožíval dobu svého posledního rozkvětu a mohl být nastupujícími generacemi považován už za málo funkční nástroj.

Z tohoto okruhu se jen zdánlivě vymyká zápis německého filosofa F. W. J. von Schellinga, učiněný v září 1827 v Karlových Varech. Dobře nám totiž symbolizuje přitažlivost nejen tohoto města, ale celého západočeského lázeňského trojúhelníku (vedle Varů i Mariánské Lázně a Františkovy Lázně), chápaného tehdy jako regulérní součást německého kulturního okruhu, pro německou a potažmo i pro evropskou intelektuální a vědeckou elitu; nebylo

¹¹⁰ K jeho návštěvě Karlových Varů v červnu 1842 viz *Correspondenz aus Böhmen*, Bohemia, ein Unterhaltungsblatt 15/73, 19. 6. 1842, s. 4; *Bade-Sallon*, Der Humorist 6/201, 8. 10. 1942, s. 3.

¹¹¹ Byl to bonnský mineralog a geolog Jacob Nöggerath (1788–1877). Viz Jacob NÖGGERATH, *Ausflug nach Böhmen und die Versammlung der deutschen Naturforscher und Aerzte in Prag im Jahr 1837*, Bonn 1838, s. 82.

konec konců bez významu, že i dva švédští vědci, kteří do těchto končin zavítali původně z ozdravných důvodů (tedy J. J. Berzelius a C. A. Agarth), se rozhodli aktivně zapojit do výzkumu zdejšího osobitého přírodního prostředí (četné minerální prameny, pozůstatky vulkanické činnosti aj.). Ještě o deset let později, kdy se hrabě Kašpar Šternberk pokusil o překonání regionální uzavřenosti české přírodovědy tím, že prosadil konání každoročního sjezdu německých přírodovědců a lékařů v září 1837 v Praze, neváhali někteří němečtí učenci rozjet se na tuto událost s dostatečným časovým předstihem, aby se stačili seznámit s přírodovědnými parametry a zvláštnostmi právě tohoto západočeského regionu.¹¹²

Příloha A

Popis *alba amicorum* Carla Adolpha Agardha (1785–1859)

Popis rukopisu: Papírový rukopis v pevných deskách s červenou kůží, 73 průběžně tužkou číslovaných folií s přídávky: ke třem stranám alba jsou špendlíkem připojeny další původně samostatné listy se zápisy¹¹³ a jeden list s tištěným portrétem.¹¹⁴

Rozměry folia: 200 × 130 mm (na délku), některé listy atypicky oříznuty, a to zřejmě i z cenzurních důvodů.¹¹⁵

Identifikace účelu a původce alba: Na první liché stránce v rukopisu (fol. 1r) je Agardhovou rukou učiněn zápis v tomto znění:

„*Liber amicorum C[arol]i A[dolph]i Agardh Professoris Lundensis.*

En cas que ce livre soit perdu, je prie chacun, dans les mains duquel il pourra tomber de la faire envoyer à son possesseur C[arl] A[dolf] Agardh professeur à Lund en Suède.“

Na fol. 2r pak následuje původcův podpis společně s datací ve Stockholmu 14. února 1810; k tomuto dni můžeme datovat založení alba.

Písemné zápisy v albu: Pro písemné zápisy je v albu využito 78 stran (včetně tří mechanicky připojených), a to jak na liché, tak na sudé straně jednotlivých folií. První dvě popsané liché stránky v albu využil jeho vlastník pro svou sebezprezentaci (fol. 1r a 2r), a pak sem postupně provedlo svůj zápis 79 dalších osob, a to na náhodně zvolená místa, jejich souhrn nevykazuje znaky předem určené pevné hierarchizace. Zpravidla se dodržuje princip, že pro zápis jedné osoby je k dispozici celá jedna strana alba. Některé zápisy jsou však delší;¹¹⁶ na některých stranách se naopak sešly zápisy od více inškríbentů.¹¹⁷

Časový rámec vzniku zápisů: 1810–1829

Rekapitulace míst, ve kterých vznikly zápisy:

– **ve Švédsku:** Laholm, Lund, Örebro, Stockholm, [Stora] Roo, Vadstena;

¹¹² Viz kapitoly věnované přírodním poměrům ve Františkových Lázních, Mariánských Lázních, Karlových Varech a v jejich okolí v Nöggerathově „reportáži“ ze sjezdu – NÖGGERATH, *Ausflug*, s. 82–172. K průběhu pražského sjezdu viz jeho protokol: KASPAR VON STERNBERG – JULIUS VINCEZ VON KROMBOLZ (Hgg.), *Bericht über die Versammlung deutscher Naturforscher und Aerzte in Prag im September 1837*, Prag 1838.

¹¹³ K fol. 16r (Schultes), fol. 17r (Mitscherlich) a fol. 52r (Trattinnick).

¹¹⁴ K fol. 16v.

¹¹⁵ Tak na fol. 67r je ze zápisu politického emigranta C. M. Gripenberga odříznuta devíza a ponechána jen datace a podpis.

¹¹⁶ Básníci inškríbenti Chamisso a Molbech použili každý na svůj zápis dvě strany: na fol. 09v–10r a fol. 69r–69v.

¹¹⁷ Po dvou inškríbentech se zapsalo na fol. 8v, 59r a 61r, tři jsou podepsáni na fol. 7v.

- *mimo Švédsko*: Berlín, Bonn, Březová, Drážďany, Göttingen, Halle, Hamburk, Karlovy Vary, Kodaň, Landshut, Lipsko, Mnichov, Paříž, Praha, Řezno, Štýrský Hradec, Terst, Vídeň, Wiener Neustadt.

Rekapitulace jazyků použitých v zápisech: angličtina (A), čeština (Č), dánština (D), francouzština (F), italština (I), latina (L), němčina (N), švédština (Š).

Frekvence užití jazyků v Agardhově albu podle místa vzniku zápisu¹¹⁸

Místo vzniku zápisu		L	N	Š	Č	D	F	I	A	Celkem
Švédsko	Zápisy Švédů	6	1	11	–	–	1	–	1	20
	Zápisy cizinců	1	4	–	–	1	–	–	1	7
	Celkem	7	5	11	–	1	1	–	2	27
Mimo Švédsko	Čechy	1	4	–	2	–	–	–	–	7
	Dánsko	1	–	–	–	1	–	–	–	2
	Francie	4	2	–	–	–	4	–	–	10
	Německé země	5	21	–	–	–	1	–	–	27
	Rakouské země	3	7	–	–	–	–	–	–	10
	Terst	–	1	–	–	–	–	1	–	2
	Celkem	14	35	–	2	1	5	1	–	58
Celé album	Všechny zápisy	21	40	11	2	2	6	1	2	85

Jmenovitý výčet inskribentů v albu v chronologickém sledu

Č.	Datum ¹¹⁹	Místo ¹²⁰	Osoba	Jazyk ¹²¹	Fol.
1	[100214]	[Stockholm]	Carl Adolph Agardh (1785–1859): úvodní zápis původce alba	LF	01r
2	100214	Stockholm	Carl Adolph Agardh (1785–1859): podpis původce alba	Š	02r
3	100222	Stockholm	Lorenzo Hammarsköld (1785–1827), švédský kritik a literární historik	Š	68r
4	100224	Stockholm	Lars August Ekmarck (1785–1869), švédský úředník a spisovatel	Š	06v
5	100224	Stockholm	Olof Peter Swartz (1760–1818), švédský botanik	A	52r
6	100225	Stockholm	Anton Fredrik Wrangel af Sauss (1786–1842), švédský šlechtic a botanik	Š	56r
7	100301	Stockholm	Pehr Lagerhjelm (1787–1856), švédský metalurg	Š	25v

¹¹⁸ Čísla uváděná v této tabulce jsou celkově o něco vyšší, než je celkový počet zápisů v albu, což je dáno tím, že v některých zápisech došlo k užití více jazyků.

¹¹⁹ Datum je uváděno ve shodě se zněním zápisu ve formátu RRMMDD (rok, měsíc, den); tak např. 100214 = 14. února 1810. V hranatých závorkách jsou uváděna data, která pramen sám neuvádí, ale která jsou vyvozena ze souvislosti. Pokud nelze určit den, kdy zápis vznikl, uvádí se interval, v kterém mohl vzniknout; zápisy jsou v takovém případě řazeny k poslednímu dni takového intervalu.

¹²⁰ Místo vyhotovení zápisu je uvedeno ve shodě se zněním zápisu. Pokud v zápise není uvedeno, ale dá se vyvodit ze souvislosti, je uváděno v hranaté závorce.

¹²¹ Rozvedení zkratk označujících jednotlivé jazyky viz výše v textu.

Č.	Datum ¹¹⁹	Místo ¹²⁰	Osoba	Jazyk ¹²¹	Fol.
8	100301	Stockholm	Clas Livijn (1781–1844), švédský právník a básník	Š	36r
9	100305	Stockholm	Gustav Stanislas von Engeström (1791–1850), švédský důstojník	F	31r
10	100308	Vadstena	Erik Acharius (1757–1819), švédský botanik a lichenolog	L	53r
11	100325	Hamburk	Carl Magnus Gripenberg (1754–1818), švédský důstojník, tou dobou v politickém exilu	N	67r
12	100405	Berlín	Carl Ludwig Willdenow (1765–1812), německý botanik a lékárník	N	51v
13	100405	Berlín	Heinrich Gustav Flörke (1764–1835), německý botanik a lichenolog	N	52v
14	100407	Berlín	Ernst Ludwig Heim (1747–1834), německý lékař a přírodovědec	N	51r
15	100515	Berlín	Friedrich Gottlob Hayne (1763–1832), německý botanik a farmakolog	N	54r
16	100517	Berlín	Johann Centurius von Hoffmannsegg (1766–1849), německý botanik, entomolog a ornitolog	L	53v
17	100517	Berlín	Johann Christoph Friedrich Klug (1775–1856), německý lékař, botanik a entomolog	N	55r
18	100605	Lund	Arvid Henric Florman (1761–1840), švédský lékař a anatom	L	49r
19	100822	Örebro	Jacob August von Hartmansdorff (1792–1856), švédský politik	Š	45r
20	100831	[Stora] Roo	Lars Reinhold Nils Dalman (1789–1858), švédský botanik	N	59r
21	100917	Laholm	C. Anderson	Š	71r
22	100922	Kodaň	Jens Wilken Hornemann (1770–1841), dánský botanik	L	48v
23	110410	Kodaň	Niels Hofman – Bang (1776–1855), dánský botanik	D	48r
24	120531	Lund	Christian Molbech (1783–1857), dánský historik a spisovatel	D	69r-69v
25	130624	Lund	Johann Friedrich Christian Wuttig (1783–1850), německý chemik	N	60r
26	150803	Lund	Neidentifikovatelný zápis („Schwarz jun[ior]“?)	N	54v
27	190123	Lund	Johan Fredrik af Lundblad (1791–1854), švédský diplomat a autor historických děl	Š	12r
28	190602	Lund	Pehr Henrik Ling (1776–1839), švédský pedagog a spisovatel	Š	72v
29	[100214-200618]	[Lund]	Johan Lundblad (1753–1820), švédský klasický filosof, působil v Lundu	L	63v

Č.	Datum ¹¹⁹	Místo ¹²⁰	Osoba	Jazyk ¹²¹	Fol.
30	200816	[Lund] ¹²²	Franz Carl Mertens (1764–1831), německý botanik a algolog, profesor v Brémách	N	58v
31	210123	Paříž	Christian von Steven (1781–1863), finskošvédský botanik a entomolog	N	43r
32	210128	[Paříž]	Louis-Claude Richard (1754–1821), francouzský botanik a profesor medicíny v Paříži	L	08r
33	[210129]	[Paříž]	Antoine-Laurent de Jussieu (1748–1836), francouzský botanik	L	07v
34	[210129]	[Paříž]	René Louiche Desfontaines (1750–1833), francouzský botanik	F	07v
35	[21]0129	[Paříž]	Achille Richard (1794–1852), francouzský botanik a lékař ¹²³	L	07v
36	210131	Paříž	Karl Sigismund Kunth (1788–1850), německý botanik žijící tehdy v Paříži	LN	62r
37	210204	Paříž	Jacques-Julien Houtou de La Billardière (1755–1834), francouzský botanik a cestovatel	F	08v
38	210204	Paříž	Jean-Baptiste-Pierre Guépin (1778–1858), francouzský botanik	F	08v
39	210204	Paříž	Jacques Clarion (1779–1844), francouzský lékař a botanik	F	09r
40	210204	Paříž	Jacques Étienne Gay (1786–1864), francouzský botanik	L	11r
41	210212	Bonn	Theodor Friedrich Ludwig Nees von Esenbeck (1787–1837), německý botanik	LN	62v
42	210212	[Bonn]	Christian Gottfried Daniel Nees von Esenbeck (1776–1858), německý botanik a lékař	N	63r
43	210221	Göttingen	Ernst Heinrich Friedrich Meyer (1791–1858), německý botanik a lékař	LN	61r
44	[100214-211006]	[Švédsko]	Anders Jahan Retzius (1742–1821), švédský chemik, botanik a entomolog	L	58r
45	240816	Lund	Adolph Wilhelm Otto (1786–1845), německý anatom	AN	42v
46	[100214-241031]	[Švédsko]	Leonard Henrik Roos af Hjelmsäter (1787–1827), švédský malíř ¹²⁴	Š	72r
47	270427	Drážďany	Heinrich Gottlieb Ludwig Reichenbach (1793–1879), německý botanik a zoolog	N	61v

¹²² K Mertensově návštěvě u Agardha v Lundu ve dnech 14.–16. 8. 1820 viz *Biographische Skizzen verstorbener bremischer Aerzte und Naturforscher*, Bremen 1844, s. 360–361.

¹²³ Inskribent sice datuje zápis k 29. lednu 1820, ale Agardhova cesta do Paříže se uskutečnila až o rok později – viz Christian Friedrich HORNSCHUCH, *Botanische Neuigkeiten aus Schweden*, Flora 4/4, 1821, s. 49. Vročení v dataci je tudíž mylné, jak ostatně vyplývá z faktu, že inskribentův otec se na vedlejší fol. 8r podepsal k 28. lednu 1821. Z uspořádání zápisů na fol. 7v se zdá pravděpodobné, že všichni tři zde podepsaní učinili zápis najednou ve stejný den.

¹²⁴ Zápis musel vzniknout před malířovým odjezdem do Kolumbie v říjnu 1824 – viz Magnus OLAUSSON, *Leonard Henric Roos*, in: SBL, XXX, Stockholm 1998–2000, s. 357.

Č.	Datum ¹¹⁹	Místo ¹²⁰	Osoba	Jazyk ¹²¹	Fol.
48	270502	Praha	Philipp Maximilian Opiz (1787–1858), českoněmecký botanik a lesník	N	73r
49	27[05]03	Praha	Johann Christian Mikan (1769–1844), českoněmecký botanik, entomolog a cestovatel ¹²⁵	N	27r
50	270503	Praha	Jan Svatopluk Presl (1791–1849), český přírodovědec	LČ	28v
51	270503	Praha	Karel Bořivoj Presl (1794–1852), český botanik a lékař	Č	29r
52	270515	Vídeň	Joseph Franz von Jacquin (1766–1839), rakouský chemik a botanik	LN	13r
53	270515	Vídeň	Johann Emanuel Pohl (1782–1834), český botanik a cestovatel	N	70v
54	[270506- 270516]	[Vídeň]	Leopold Trattinnick (1764–1849), rakouský botanik a mykolog	L	52r
55	[270506- 270516]	Vídeň	Karl Moritz Diesing (1800–1867), rakouský botanik a parazitolog polského původu	NL	65r
56	270517	Wiener Neustadt	Johann Zahlbruckner (1782–1851), rakouský botanik	N	71v
57	270522- 270524	Štýrský Hradec	Karl Schmutz (1787–1873), štýrský vojenský velitel, historický topograf a botanik	N	68v
58	270524	Štýrský Hradec	Josef Karel Malý (1797–1866), český botanik působící ve Štýrském Hradci	N	65v
59	270525	Štýrský Hradec	Lorenz Chrysanth von Vest (1776–1840), profesor botaniky a chemie na Joanneu	N	37r
60	270630	Terst	Bartolomeo Biasoletto (1793–1858), italský botanik a farmakolog	I	42r
61	2706[30]	Terst	Friedrich Karl Ludwig Rudolphi (1801–1849), německý botanik působící v Terstu	N	59r
62	270818	Mnichov	Lorenz Oken (1779–1851), německý přírodovědec	N	13v
63	270818	Mnichov	Gotthilf Heinrich von Schubert (1780–1860), německý lékař, přírodovědec a přírodní filosof	N	46r
64	270818	Mnichov	Carl Friedrich Philipp von Martius (1794–1868), německý botanik a etnograf	N	60v
65	270821	Landshut	Joseph August Schultes (1773–1831), rakouský botanik působící v Bavorsku	L	16r
66	270824	Řezno	Georg Felix (1773–1846), německý botanik	N	41r
67	270824	Řezno	Franz Gerhard Eschweiler (1796–1831), německý botanik	N	59v
68	270906	Karlovy Vary	Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling (1775– 1854), německý filosof	N	40r
69	270909	Březová	Christian Fischer (1801–1892), německý továrník a botanik	N	44r

¹²⁵ K dataci zápisu viz pozn. 135.

Č.	Datum ¹¹⁹	Místo ¹²⁰	Osoba	Jazyk ¹²¹	Fol.
70	270912	Lipsko	Justus Wilhelm Martin Radius (1797–1884), německý patolog a oftalmolog	N	19r
71	270912	Lipsko	Gustav Kunze (1793–1851), německý zoolog, entomolog a botanik	N	20r
72	270913	[Halle]	Kurt Sprengler (1766–1833), německý botanik	F	49v
73	270916	Berlín	Eilhard Mitscherlich (1794–1863), německý chemik a mineralog	N	17r
74	270918	Berlín	Diederich Franz Leonhard von Schlechtendal (1794–1866), německý botanik	L	10v
75	270918	Berlín	Christoph Friedrich Otto (1783–1856), německý zahradník a botanik	N	43v
76	270918	Berlín	Christian Gottfried Ehrenberg (1795–1876), německý zoolog a mikrobiolog	N	50r
77	2709[16]- 2709[30]	Berlín	Adalbert von Chamisso (1781–1838), francouzský básník a botanik žijící v Berlíně	N	09v- 10r
78	280415	Stockholm	Erik Gustaf Geijer (1783–1847), švédský spisovatel a historik	L	61r
79	[100214- 291026]	[Švédsko]	Neidentifikovaná osoba (monogram „CEE“)	Š	15r
80	[100214- 291026]	[Lund]	Jonas Brag (1781–1857), astronom, působil na univerzitě v Lundu ¹²⁶	L	64v
81	291026	Lund	James Finlay Weir Johnston (1796–1855), skotský zemědělský chemik a mineralog	L	14r

Obrazová a botanická výzdoba alba: Celkem 16 stránek v albu je využito pro obrazovou výzdobu, jedna další strana je využita jako herbář.¹²⁷ Z výtvarných děl zde shromážděných má naprostá většina portrétní charakter:

- Nejčastěji jsou zastoupeny portréty tužkou mužů z profilu. Ve třech případech je jako jejich autor uveden švédský malíř miniatur a portrétů Leonard Henrik Roos af Hjelmsäter (1787–1827),¹²⁸ dalších pět profilových portrétů sice autora neuvádí, ale Roosovo autorství nelze vyloučit.¹²⁹ Na dvou z těchto portrétů (fol. 5v a fol. 7r) je zřejmě znázorněn držitel alba Carl Adolph Agardh, na ostatních pak vesměs významní představitelé švédského vědeckého, kulturního a politického života.
- Dva akvarelové portréty neidentifikovaných mužů lze opět vztáhnout ke švédskému prostředí.¹³⁰

¹²⁶ V zápise se pisatel identifikoval pouze jako „JB“, k určení jeho osoby slouží pozdější vpisok tužkou.

¹²⁷ Viz fol. 50v, na němž jsou shromážděny lisované sušené úlomky rostlin, patrně jako příloha zápisu E. L. Heima na fol. 51r.

¹²⁸ Fol. 5v – pravděpodobně Carl Adolph Agardh (1785–1859), vlastník alba; fol. 39r – Johan Fredrik von Breda (1788–1835), švédský malíř; fol. 57r – Anton Fredrik Wrangel af Sauss (1786–1842), švédský šlechtic a botanik.

¹²⁹ Fol. 7r – pravděpodobně Carl Adolph Agardh (1785–1859), vlastník alba; fol. 18r – Johan Christoffer Askelöf (1787–1848), švédský vydavatel a publicista; fol. 30r; fol. 34r – Gustav Stanislas von Engeström (1791–1850), švédský důstojník; fol. 66r – Lorenzo Hammarsköld (1785–1827), švédský kritik a literární historik.

¹³⁰ Viz fol. 22r a 24r (označeno „Dillman“).

- V albu jsou obsaženy i tři tehdy velmi oblíbené portrétní siluety, na nichž jsou vesměs zachyceni němečtí botanici.¹³¹
- Album obsahuje i dva tištěné portréty neidentifikovaných osob vytvořené s využitím fyzionotrace.¹³²

Neportrétní výzdobu alba představují dvě ilustrace (tužka, akvarel v odstínech šedi), z nichž autorem první (fol. 38r – kresba nahého muže na mořském pobřeží) je malíř Johan Fredrik von Breda (1788–1835), zatímco druhé (fol. 70r – kresba anděla s lyrou, datováno k 18. 2. 1810) malíř Fredric Westin (1782–1862).

Archivní uložení alba: Lunds universitet (Lundská univerzita, Švédsko), Universitetsbiblioteket, fond Carl Adolph Agardhs arkiv, Vol. 55.

Digitální edice alba: ALVIN. Platform for digital collections and digitized cultural heritage: <<https://www.alvin-portal.org/alvin/attachment/document/alvin-record:186300/ATTACHMENT-0155.pdf>> (4. 4. 2024)

Literatura o albu: Åke DAVIDSSON, *Några stamböcker i Lunds universitetsbibliotek*, in: Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen 55, 1968, s. 33–58 (k Agardhovu albu s. 50–53); popis alba přiložený k digitální edici v projektu ALVIN: <<https://www.alvin-portal.org/alvin/view.jsf?pid=alvin-record:186300>> (4. 4. 2024); popis alba v databázi *Repertorium Alborum Amicorum (RAA)*, sign. 1810_agardh: <https://raa.gf-franken.de/de/suche-nach-stambuechern.html?permaLink=1810_agardh> (4. 4. 2024).

Příloha B

Edice bohemikálních zápisů v Agardhově *albu amicorum*

Edice vychází z transliteračních zásad a v mezích možností se snaží naznačovat i grafické řešení jednotlivých zápisů. V případech, kdy zápis či jeho části byly napsány v paralelních sloupcích, přináší edice přepis jednotlivých sloupců do řádků, a to tak, aby zápis pokud možno končil inskribentovým podpisem. Hranatými závorkami jsou naznačeny jednak rozvedené zkratky, a dále i v případě citátů z literárních děl odlišnosti psaného textu od tištěné předlohy.

1) *Philipp Maximilian Opiz (1787–1858): Praha, 2. května 1827 (fol. 73r)*

Der Einfluß der physischen Welt auf die moralische, dies geheimnißvolle Ineinanderwirken des Sinnlichen und Außersinnlichen, giebt dem Naturstudium, wenn man es zu höheren Gesichtspunkten erhebt, einen eigenen, noch zu wenig gekannten Reiz.

Humboldt, Ans[ichten] der Nat[ur] I, p. 178¹³³

Prag am 2ten Mai 1827

Ich bitte mit diesen Zeilen, dann und wann die
Erinnerung an Ihren wärmsten Verehrer
P[hilipp] M[aximilian] Opiz
zurückzurufen

¹³¹ Fol. 3r – Heinrich Gustav Flörke (1764–1835), německý botanik, a Johann Heinrich Friedrich Link (1767–1851), německý botanik; 4r – Christian Friedrich Hornschuch (1793–1850), německý botanik.

¹³² Fol. 16v (připojeno špendlíkem); fol. 47v (přilepeno).

¹³³ Opiz odkazuje na vydání této knihy z roku 1808 v nakladatelství J. G. von Cotta, k němu viz pozn. 1.

2) Johann Christian Mikan (1769–1844): Praha, 3. května 1827 (fol. 27r)

Von drey kurzen Lebens-Augenblicken
ist der eine Wunsch, der and[e]re Traum,
vnd den dritten – der uns zu beglücken
da ist – fühlen wir oft kaum.¹³⁴

Prag, auf der Hasenburg, den 3ten April [1]827.¹³⁵

Möge jeder Augenblick des Lebens Ihnen Glück und Freude bringen! Möge zuweilen in
Ihrem Gedächtnisse sich Raum finden für die Erinnerung
an Ihren hochachtungsvollen Ihnen aufrichtig ergebenen
Joh[ann] Chr[istian] Mikan, Prof[essor] d[er] Botanik zu Prag.

3) Jan Svatopluk Presl (1791–1849): Praha, 3. května 1827 (fol. 28v)

Vita brevis, ars longa!

W Praze dne 3° května¹³⁶ 1827

Jan Sw[atopluk] Presl

4) Karel Bořivoj Presl (1794–1852): Praha, 3. května 1827 (fol. 29r)

Přjroda – obraz Boží.

W Praze dne 3° května 1827

Karel Bořiwog Presl

5) Johann Emanuel Pohl (1782–1834): Vídeň, 15. května 1827 (fol. 70v)

Sterbliche haben gewaehnt zu zaehlen die Kinder der Flora,
Ihre Geschlechter zu ordnen und ihre Namen zu nennen;
Zwar wer hat sie besucht des Orients grünende Wüsten?
Wer die Quellen des Ganges und siebenarmigen Nilus?
Wer die geheimer[e]n Fluren der Oceaniden des Aufgangs?
Ihre Gestade beschifften mehr Wuchrer, als forschende Weisen.
Und wer sah sie die Kraenze, mit welchen die Nereiden
Ihre grünlichten Locken umwinden, im Schoose des Weltmeers?
Von der Lühe¹³⁷

Wien am Kais[erlichen] König[lichen] Brasilianer Museum den 15 May 1827
Zur freundschaftlichen Erinnerung an Ihren unwandelbaren freund
Dr. Jo[hann] Em[anuel] Pohl

¹³⁴ Čtyřverší je převzato z básnické sbírky: Johannes Aloys BLUMAUER, *Gedichte*, 1782, s. 15 (jedna ze slok básně *Eile des Lebens – An Lilla*). Bylo přetištěno též v brněnském kalendáři Jurende's Mährischer Wanderer, roč. 3, 1814, s. 50.

¹³⁵ Mikan skutečně datuje svůj zápis k 3. dubnu 1827, tato datace je ale nepochybně mylná, protože Agardh dorazil do Prahy až 29. dubna. V dataci se tedy Mikan spletl o měsíc; to se ostatně stalo i v zápise Jana Svatopluka Presla, který se však záhy sám opravil (viz další zápis v této edici).

¹³⁶ Pisatel původně napsal „dubna“, vzápětí však přepsal na „května“.

¹³⁷ Viz Karl Emil von der LÜHE, *Hymnus an Flora*, in: *An Flora und Ceres*, Wien 1802, s. 5–6.

6) Josef Karel Malý (1797–1866): Štýrský Hradec, 24. května 1827 (fol. 65v)

Der Weise ist ein eifriger Sammler und Bewunderer der Schätze der Natur.
Gratz den 24 May 1827

Josef Karl Maly
doktor der Med[izin] von Prag

7) Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling (1775–1854): Karlovy Vary, 6. září 1827 (fol. 40r)

Wer im Kleinsten treu, wird des Größten mächtig ---
Voraussagung für das vollständige Pflanzensystem des Herrn Prof[essor] Agardh, dessen sinnreiche mikroskopische Beobachtungen in der Algen- und Infusorien-Welt mich in diesen tagen aufs Angenehmste und Lehrreichste beschäftigt.
Carlsbad 6. Sept[ember] 1827

Fr[iedrich] W[ilhelm] J[oseph] Schelling

8) Christian Fischer (1801–1892): Březová, 9. září 1927 (fol. 44r)

Unvergeßlich werden mir stets die wenigen Stunden seyn, welche ich in Ihrem so belehrenden und freundschaftlichem (!) Umgang glücklich verlebte, und mein Herz schmelzt in den angenehmsten Vorgefühlen, wenn ich an die Erfindung Ihres Versprechnus der Rückkehr im nächsten Jahre, denke.

O möchten die Nereiden unsrer Heilquellen, auf deren Dank Sie sich so große Ansprüche erwerben, Sie durch das köstlichste Geschenk, durch Gesundheit belohnen – und Sie sich zuweilen Ihres Sie hoch verehrenden Freundes erinnern.

Pirkenhammer bey Carlsbad
am 9. Sept[em]b[er] 1827

Christian Fischer

Grantová podpora

Tato studie vznikla s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., RVO: 68378114.

Die Reise des schwedischen Naturwissenschaftlers Carl Adolph Agardh nach Böhmen und Mitteleuropa im Jahre 1827 im Lichte seines *Album amicorum*

ZUSAMMENFASSUNG

Die Studie ist in drei Teile unterteilt, deren erster die Überschrift trägt *Carl Adolph Agardh (1785–1859) und sein Album amicorum*. In diesem Teil wird der Lebenslauf der Hauptfigur, welcher diese Studie gewidmet ist, behandelt: des schwedischen Naturwissenschaftlers und Ökonomen Carl Adolph Agardh, von 1812–1835 Professor an der Universität Lund und ab 1835 Bischof in Karlstad. Erinnert wird insbesondere an Agardhs Beitrag zu Botanik und Algologie. Besondere Aufmerksamkeit gilt Agardhs Zusammenarbeit mit böhmischen Naturwissenschaftlern (regelmäßige Korrespondenz mit Graf Caspar Sternberg, März 1824 Ehrenmitgliedschaft in der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen, 1825 Beteiligung an dem böhmischen Botanikprojekt *Reliquiae Haenkeanae*, u. a. m.). Ferner befasst sich die Studie mit Agardhs *Album amicorum*, das sich heute in der Universitätsbibliothek Lund befindet. Das Album entstand in den Jahren 1810–1829 und enthält Eintragungen von 79 Inskribenten, die auf dem Territorium des heutigen Schweden, Deutschlands, Frankreichs, Dänemarks, Österreichs, der Tschechischen Republik und Italiens erfolgten. Die Studie konstatiert, dass das Album zur Zeit seiner Entstehung Ende des ersten Drittels des 19. Jahrhunderts überraschenderweise die Prinzipien der sogenannten Stammbuchkultur respektiert, wie sie sich im Laufe der Frühen Neuzeit im Rahmen des deutschen und mitteleuropäischen Universitätsmilieus etabliert hatte. Insbesondere mit Verweis auf die Analyse der Entstehungszeit der einzelnen Einträge im Album (s. dazu das Diagramm in Abb. 3) führt uns die Analyse zu der Erkenntnis, dass es ursprünglich der Selbstdarstellung Agardhs beim Aufbau seiner Karriere in der schwedischen Gesellschaft diene, sich dann aber sehr schnell zu einem „Andenkenbuch“ von Gelehrten bzw. Professoren wandelte, in welchem es Agardh gelang, Eintragungen und Unterschriften von zahlreichen bedeutenden europäischen Botanikern der damaligen Zeit zu sammeln.

Der zweite Teil der Studie steht unter der Überschrift *Agardhs Forschungsreise nach Mitteleuropa und Norditalien 1827*. Hier wird auf der Grundlage von Analysen der Eintragungen in Agardhs *Album amicorum* sowie späterer, den Reiseverlauf rekapitulierender Nachrichten die Reise selbst, welche Agardh ursprünglich zum Zweck der Bekanntschaft mit Algen in der Adria und dem Mittelmeer im Frühjahr und Sommer 1827 angetreten hatte, detailliert skizziert. Sie führte über Berlin, Dresden, Prag, Wien und Graz nach Triest und Venedig und sollte von hier ursprünglich nach Südfrankreich und nach Paris weitergehen. Agardhs Erkrankung zwang ihn jedoch, seine Reiseroute zu ändern und über Salzburg und München nach Karlsbad zur Behandlung zu fahren. Auch in den hiesigen kalten und warmen Quellen fand Agardh zahlreiche Algen, die er untersuchte. Im September fuhr er dann von hier aus über Leipzig und Berlin zurück nach Lund. Eine Rekapitulierung der wissenschaftlichen Ergebnisse dieser Reise hat gezeigt, dass Agardh etwa hundert für ihn neue Algenarten entdeckte, die in ungefähr zehn Gattungen eingeordnet werden konnten, wobei auf Karlsbad – also jene Stadt, mit deren Besuch der schwedische Forscher ursprünglich gar nicht gerechnet hatte – etwa ein Drittel der neuen Algenarten fiel.

Der dritte Teil der Studie trägt die Bezeichnung *Carl Adolph Agardh in Böhmen und die bohemikalischen Notizen in seinem Album amicorum*. In ihr werden Agardhs Besuchsverlauf in Prag Ende April und Anfang Mai 1827 eingehend beschrieben und acht bohemikalische Eintragungen in seinem Album einer Analyse unterzogen. Vier der Eintragungen entstanden in Prag (2. Mai: der Botaniker und Förster Philipp Maximilian Opiz; 3. Mai: die Prager Professoren Johann Christian Mikan und Josef Svatopluk Presl sowie der damalige Kustos der naturwissenschaftlichen Sammlungen des Böhmisches Museums Karel Bořivoj Presl), zwei stammen von der Hand tschechischer Botaniker, die in den österreichischen Landen tätig waren (15. Mai in Wien: Johann Emanuel Pohl; 24. Mai in Graz: Josef Karel Malý), und zwei Eintragungen waren in Karlsbad und Umgebung erfolgt (6. September: Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling; 9. September: der Fabrikbesitzer und Botaniker Christian Fischer). Angesichts der Begeisterung Agardhs, mit dem Philosophen Schelling zusammengetroffen zu sein, wird kurz daran erinnert, wie dieses Zusammentreffen den schwedischen Botaniker in Zukunft auf bedeutende Weise beeinflussen sollte.

Die Studie enthält zwei Beilagen. Beilage A *Beschreibung des Album amicorum von Carl Adolph Agardh (1785–1859)* enthält äußere und innere Quellenkritik seines Albums und befasst sich darüber hinaus eingehend mit

einer Rekapitulierung der Orte, an denen die einzelnen Einträge erfolgten, ferner mit einer Statistik der im Album verwendeten Sprachen (Englisch – mit Abkürzung A bezeichnet, Tschechisch – Č, Dänisch – D, Französisch – F, Italienisch – I, Latein – L, Deutsch – N, Schwedisch – Š) sowie mit der graphischen und in einem Falle auch botanischen Ausstattung des *Album amicorum*. Kern dieser Beilage ist eine Tabelle (*Namentliche Aufzählung der Inskribenten in chronologischer Abfolge*), in der für jede Eintragung in Agardhs Album Ort und Tag ihrer Anfertigung, die genaue Identifizierung des Inskribenten, die Sprache der Eintragung sowie das Blatt, auf dem der Eintrag steht, angeführt sind. Beilage B mit der Überschrift *Edition der bohemikalischen Eintragungen in Agardhs Album amicorum* enthält die Edition aller acht Einträge, die im dritten Teil dieser Studie analysiert sind.

Deutsche Übersetzung von Wolf B. Oerter

PhDr. Antonín Kostlán, CSc.
Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.
kostlan@usd.cas.cz

NESTOR ČESKÉ MEDICÍNY. PROFESOR BOHUMIL EISELT MEZI UNIVERZITOU, LÉKAŘSKOU VĚDOU A EMANCIPAČNÍMI SNAHAMÍ ČECHŮ V HABSBURSKÉ MONARCHII

JAN BOUKAL

THE NESTOR OF CZECH MEDICINE: PROFESSOR BOHUMIL EISELT BETWEEN THE UNIVERSITY, MEDICAL SCIENCE, AND EMANCIPATION EFFORTS OF THE CZECHS IN THE HABSBURG MONARCHY

This article deals with the life and work of Bohumil Eiselt (1831–1908), a physician and university professor. In contrast to earlier biographies of Eiselt, which drew mainly on his own memoirs, this text focuses on Eiselt's role in the late stage of the Czech national revival on both the national and local level. Included in this contribution are also some often-neglected aspects of his life, which nevertheless helped form his personality, especially his daily life and his family.

Keywords: Bohumil Eiselt – history of medicine – Charles-Ferdinand University – Czech national revival – division of university in 1882 – daily life of a scientist

DOI: 10.14712/23365730.2024.20

Bohumil Eiselt patřil k předním osobnostem české lékařské vědy a univerzitního lékařství druhé poloviny 19. století.¹ Přestože je Eiseltova univerzitní a vědecká kariéra poměrně

¹ O Bohumilu Eiseltovi vzniklo již dříve několik převážně drobnějších biografí, výběrově uvádím encyklopedická hesla: Karel CHODOUNSKÝ, *Eiselt Bohumil Jan*, in: Ottův slovník naučný VIII, Praha 1894, s. 461–462; Michal NAVRÁTIL, *Almanach českých lékařů: s podobiznami a 1000 životopisů: na paměť 50 letého jubilea Spolku a Časopisu lékařů českých*, Praha 1913, s. 53–56; Josef ADAMEC – Karel BERÁNEK – Ludmila HLAVÁČKOVÁ – Jana NOSÁKOVÁ – Eva ROZSÍVALOVÁ, *Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348–1939*, Praha 1988, s. 90–91; Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Eiselt, Bohumil Jan*, in: Biografický slovník českých zemí, XV, Dvořák – Enz, Praha 2012, s. 552–553. Z článků: Emerich MAIXNER, *Jan Bohumil Eiselt. Krátká historie Pražské lékařské fakulty. Hippokratismus ve vnitřní medicíně*, Časopis lékařů českých 41/42–45, 1902, s. 1035–1039, 1059–1067, 1083–1092, 1111–1116; Ondřej SCHRUTZ, *Jan Bohumil Eiselt*, Osvěta 1908, č. 38, s. 895–905; František PROCHÁZKA, *Ke stoleté památce narozenin profesora dra Bohumila Eiselta*, Časopis lékařů českých 70 (35), 28. 8. 1931, s. 1193–1204; Bohumil VACEK, *K padesátému výročí úmrtí prof. Bohumila Eiselta 1831–1908*, Vnitřní lékařství 5, 1958, s. 794–796; Otakar MATOUŠEK, *Lékaři a přírodovědci doby Purkyňovy. Dr. Bohumil Eiselt, zakladatel Spolku a Časopisu českých lékařů*, Časopis lékařů českých 39, 1962, s. 1183–1887; Eva ROZSÍVALOVÁ, *Příspěvek k vývoji institucionální základny 1. interní kliniky v Praze 1881–1938*, Časopis lékařů českých 120/50, 1981, s. 1539–1541; Jiří KOLÁR, *130 let českého vyučování vnitřního lékařství v Českých zemích. Profesor Eiselt – nestor českých lékařů*, Časopis lékařů českých 133, 1994, s. 444–445; Václav JIRÁSEK – Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Bohumil Jan Eiselt*, in: Václav Jirásek a kol., *Dějiny 1. interní kliniky*, Praha 1996, s. 23–41; Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Čtyřnásobné jubileum Bohumila Eiselta (1831–1908)*, Časopis lékařů českých 150, 2011, s. 619–623; Otakar BRÁZDA, *Profesor vnitřního lékařství Bohumil Eiselt*, Křížovatka. Čtvrtletník Všeobecné fakultní nemocnice v Praze a 1. lékařské fakulty UK 2 (duben/červen) 2014, s. 31. Cenným zdrojem

dobře známa, jiným aspektům jeho života nebyla dosud věnována pozornost. Cílem tohoto příspěvku je komplexnější pohled na Eiseltův život, který nebyl vyplněn pouze lékařskou, vědeckou a pedagogickou činností.

Původ a studentská léta

Narodil se jako Johann Nepomuk Gottlieb Eiselt 29. srpna 1831 v Poličce. Jeho otcem byl pražský rodák doktor Jan Nepomuk Eiselt (1805–1868), absolvent filozofické a lékařské fakulty Karlo-Ferdinandovy univerzity a ve své době známý lékař, autor vlastivědných a historických prací psaných německy a entomolog. Bohumilovou matkou byla Kateřina (1810–1887), rozená Lamačová, dcera obchodníka Jana Lamače.² Mladý Eiselt začal užívat jméno Bohumil (popřípadě Bohumil Jan či Jan Bohumil), patrně aby se odlišil od svého otce.

Školu vychodil Eiselt v Táboře, odkud posléze přešel na gymnázium v Jindřichově Hradci, kde dokončil parvu (přípravnou třídu). Jelikož byl jeho otec roku 1842 přeložen z Tábora do Jičína, po absolvování parvy přešel na gymnázium v Jičíně, kde studoval v letech 1843–1847. Eiseltovi učitelé se jak v Jindřichově Hradci, tak i v Jičíně rychle střídali vzhledem k jejich častým nemocem, úmrtím a přesunům. Studium Eiselt ukončil v červenci roku 1847, kdy obdržel vysvědčení. Poté následovala velká slavnost, jíž se účastnili i představitelé města. Součástí slavnosti byla i mše a děkvné řeči v němčině a v latině, přičemž Eiselt proslavil německou děkvnou řeč.³

Mladý Eiselt se rozhodl jít v otcových stopách, a dokonce svého otce překonat, neboť nejenže směřoval své další kroky k tomu, aby se stal lékařem, nýbrž rovněž aspiroval na

informací jsou dva Eiseltovy autobiografické spisy: Bohumil Jan EISELT, *5. února 1855 – 15. února 1895*, Praha 1899; TÝŽ, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, Praha 1908. Eiseltova pozůstalost je uložena zejména v Archivu Univerzity Karlovy (dále jen AUK), fond Bohumil Eiselt, k. 1–4. Fond, který zpracoval Jan Boukal, obsahuje zejména Eiseltovy osobní doklady, korespondenci (především telegramy z roku 1895) a doklady o jeho pedagogické a lékařské činnosti. Část jeho korespondence a některé strojopisy jeho syna Artura Eiselta se nacházejí v Literárním archivu Památníku národního písemnictví (dále jen LA PNP, fond Eiselt Bohumil Jan, kart. 1), viz Karol BÍLEK, *Bohumil Jan Eiselt (1831–1908): písemná pozůstalost*, Praha 1988. Součástí tohoto fondu je i rešerše k dějinám rodiny Eiseltových, kterou provedla spisovatelka Maryša Radoňová-Šárecká, viz LA PNP, fond Eiselt Bohumil Jan, kart. 1, Maryša Radoňová-Šárecká, *Rodina Eiseltova* (dále jen jako M. RADOŇOVÁ-ŠÁRECKÁ, *Rodina Eiseltova*).

² Státní oblastní archiv (dále SOA) Hradec Králové, fond Sbírka matrik Východočeského kraje, sign. 1656, ukn.7569, Matrika narozených 1817–1833 v Poličce, fol. 308. O Janu Nepomuku Eiseltovi a jeho díle podrobně Jindřich RŮŽIČKA, *O dvojmístné vlastenectví dějepisců Poličky z 30. let minulého století: (J. N. Eiselt a A. Hájek)*, Acta Musei Reginaehradecensis, série B, Scientiae sociales = Práce muzea v Hradci Králové, série B, Vědy společenské, 1964, s. 75–105; Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Eiselt, Johann Nepomuk*, in: Biografický slovník českých zemí, XV, Dvořák–Enz, Praha 2012, s. 553–554; Otakar BRÁZDA, *Slavné lékařské rody: Tři generace Eiseltů*, Terapie 03, 2018, s. 26; V. JIRÁSEK – L. HLAVÁČKOVÁ, *Bohumil Jan Eiselt*, s. 23. Vzpomínky na něj sepsal také jeho vnuk Artur EISELT, *Paměti neslavného člověka*, nepublikovaný strojopis uložený v Ústavu dějin lékařství a cizích jazyků I. lékařské fakulty Univerzity Karlovy, Praha 1926, s. 2 (další exemplář uložen v LA PNP); LA PNP, fond Eiselt Bohumil Jan, kart. 1, Artur Eiselt, *Dějiny MUDr. Jana Eiselta, otce profesora Bohumila Eiselta. Životopisný článek; o vztahu J. N. Eiselta k entomologii stručně Jan JANKO – Soňa ŠTRBÁNOVÁ, Věda Purkyňovy doby*, Praha 1988, s. 66.

³ LA PNP, fond Eiselt Bohumil Jan, Doklady, potvrzení o zaplacení školního platu místní školy v Táboře z let 1839 a 1841, 2 ks; tamtéž, potvrzení o zaplacení školního platu na gymnáziu v Jindřichově Hradci z let 1841 a 1842; AUK, fond Bohumil Eiselt, kart. 1, 1/1/1/1, Potvrzení o absolvování gymnázia v Jičíně, Bohumil EISELT, *Poslední hodina gymnasia šestitřídního (1847)*, Jubilejní památník c. k. vyššího gymnasia jičínského (1807–1907), Jičín 1907, s. 171–173; stov. Josef VITKE, *Výnikající učitelé a žáci obnoveného gymnasia jičínského*, tamtéž, s. 93.

prestižní pozici vědce a vysokoškolského učitele. Prostřednictvím vědecké práce se Eiselt snažil nejen pomáhat lidem jako lékař, nýbrž rovněž podporovat emancipační snahy Čechů, které navazovaly na národní obrození. Uvědomoval si, že česká lékařská věda v mnoha směrech zaostává, včetně terminologie a možnosti publikovat práce v českém jazyce.⁴

Eiselt zahájil studium na pražské filosofické fakultě. Později vzpomínal, že měl ve velkém přednáškovém sále v Klementinu až 700–800 spolužáků. Z konkrétních vyučujících mu zůstaly vzpomínky na profesora geometrie a algebry Josefa Ladislava Janderu, profesora řečtiny a latiny Michaela von Canavala, profesora přírodních věd Bořivoje Presla, profesora filosofie Františka Exnera a profesora náboženství Jana Pavla Padlezáka. Později přibyli mezi Eiseltovy učitele ještě fyzik Adam Petřina a historik Karel Jan Vietz. Obzvláště strach vyvolával mezi studenty, včetně Eiselta, velmi přísný Jandera.⁵ Jako student se Eiselt zúčastnil revoluce v roce 1848. Chodil po Praze vyzbrojen šavlí a oděn ve stejnokroji studentského spolku Slavia. Takto přijel na návštěvu dostavníkem i za svými rodiči, tehdy žijícími v Jičíně, a ti jej donutili šat svléknout. Záhy se však opět vrátil do Prahy a jako člen studentské legie se věnoval vojenským cvičením s puškou a hlídkám.⁶

V říjnu 1850 absolvoval Eiselt zkoušky z fyziky na filosofické fakultě a mohl tak nastoupit na fakultu lékařskou.⁷ Mezi jeho učitele na lékařské fakultě náleželi botanik Vincent František Kostecký, mineralog August Emanuel Reuss, zoolog František Nickerl, lékaři Josef Hamerník, Anton Jaksch a Josef Halla (v čele klinik), Vincenc Alexandr Bochdálka (anatomie), Giuseppe Ruchinger (obecná patologie), Joseph Engel (patologická anatomie), Friedrich Rochleder (lučba-chemie), Johann Waller (syfilidologie), Ferdinand Karl Arlt (oftalmologie), František Piřha (chirurgie), Bernhard Seyfert (porodnictví), Matěj Popel (soudní lékařství) a Jan Evangelista Purkyně (fyziologie). Eiseltovi z dob studií na lékařské fakultě zůstaly v paměti pitvy napolo shnilých nebožtíků v Karolinu pod dohledem Alexandra Bochdálka. Některé Eiseltovy spolužáky tento zážitek natolik odradil, že raději přestoupili na jinou fakultu. Zatímco některé ze svých učitelů Eiselt vyloženě obdivoval (zejména Purkyněho), jiných si příliš nevážil pro jejich zastaralé názory (Seyfert). Některé přednášky přišly Eiseltovi nesrozumitelné, zůstal na nich zapsán, ale reálně je nenavštěvoval. Studium lékařství završil 31. 7. 1854 absolutoriem. Poté musel ještě složit dvě rigorózní zkoušky, aby se mohl stát doktorem medicíny. První zkouška sestávala z botaniky, mineralogie, zoologie, anatomie, fyziologie, embryologie a všeobecné patologie, druhé rigorózum sestávalo z chemie, vnitřního a očního lékařství, patologické anatomie, farmakologie a soudního lékařství. Před zkouškami musel jakožto uchazeč o rigórozum odevzdat 2 popisy nemocí a pitevní protokol. Po absolvování rigorózních zkoušek musel Eiselt dojet na Hradčany za arcibiskupem Bedřichem ze Schwarzenbergu jakožto kancléřem univerzity a žádat jej o promoci.⁸

⁴ Srov. analogicky pro mladší období s přesahy do 19. století Martin FRANC a kol., *Habitus českých vědců 1918–1968*, Praha 2021, s. 24–31. Autoři v případě následování vědecké kariéry napříč generacemi hovoří o „rodinné anamnéze“.

⁵ AUK, fond Katalogy posluchačů Karlo-Ferdinandovy univerzity, k. 150, inv. č. 439; Bohumil EISELT, *Z mých vzpomínek*, in: Majales: památník jubilejní slavnosti akademické ve dnech 26.–29. května 1899, Praha 1899, s. 6–8.

⁶ B. EISELT, *Z mých vzpomínek*, s. 6–8; kontext viz Jiří PŘENOSIL, *Pražští studenti v revolučním roce 1848*, in: Jana Ratajová (ed.), *Pražský student. Univerzitní studenti v dějinách Prahy*, Praha 2008, s. 59–68.

⁷ AUK, fond Katalogy posluchačů Karlo-Ferdinandovy univerzity, k. 97, inv. č. 320; J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 1. Srov. též M. RADOŇOVÁ-ŠÁRECKÁ, *Rodina Eiseltova*, s. 1.

⁸ J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 8, srov. M. RADOŇOVÁ-ŠÁRECKÁ, *Rodina Eiseltova*, s. 5. O studiu lékařství obecně pro dobu krátce před Eiseltovými studijními léty Ludmila HLAVÁČKOVÁ – Eva

Eiselt byl promován 12. února 1855 za přítomnosti rektora Františka Piřhy, děkana lékařského kolegia Josefa Hasnera, rytíře z Arthy, a děkana lékařské fakulty Ignáce rytíře Nádherného. Eiseltovým promotorem byl jeho dřívější učitel botanik Kostelecký.⁹ Jak během studia na filozofické fakultě, tak na fakultě lékařské, byl Eiselt patrně pilným studentem, o čemž svědčí dochovaný soubor jeho podrobných zápisků z přednášek.¹⁰ V čase svého studia měl ovšem Eiselt patrně i jiné aktivity. V jeho pozůstalosti v Archivu Univerzity Karlovy se uchovalo pět čísel (I–V) ručně psaného studentského lékařského časopisu „Kataplasmen u Fomente“, jehož tvůrci (ukrytí pod přezdívkami) jsou v časopise vyjma satiricky pojatých výjevů z lékařského a studentského života vportrétováni. Ve vzhledu jednoho z autorů lze spatřit výraznou vizuální podobnost s Eiseltem, a lze jej tak snad označit za jednoho z možných tvůrců uvedeného časopisu.¹¹

První roky na fakultě

Ukončením studia ztratil Eiselt pravidelný příjem od rodičů 20 zlatých měsíčně a musel se začít žít sám. Nastoupil jako externí preparand do oddělení Dr. Hally ve všeobecné nemocnici. Získal služební byt přímo v areálu nemocnice, který sdílel s chebským lékařem Valentinem Schmiedem. Byt se nacházel při koridoru do místností s pacienty trpícími cholerou. Eiselt ani jeho spolubydlíci neměli za práci v nemocnici žádný plat, jen diety. Záhy byli oba povýšeni na interní preparandy s platem 10 zlatých, ovšem nárok na diety ztratili. Když byl roku 1855 Hallův asistent Duchek povolán coby profesor do Lvova, na Duchkovo místo nastoupil Eiselt. Tím si značně polepšil, začal brát 400 zlatých měsíčně a měl otop, lojové svíčky i stravu zdarma.¹² Kromě této práce a literární činnosti (o ní dále) se Eiselt nadále vzdělával. Dne 2. května 1855 získal titul magistr porodnictví a 26. února 1856 se stal po absolvování dalších zkoušek doktorem chirurgie.¹³ Kromě toho pracoval v zoochemickém ústavu dr. Lehra, kde se zdokonaloval v oblasti lučby (chemie).¹⁴

V době své asistentury vykonal Eiselt dvě zahraniční studijní cesty. První směřovala roku 1858 do Paříže, přičemž cestou navštívil lékařské ústavy ve Würzburgu, Erlangen

ROZSÍVALOVÁ, *Studium a přednášky na lékařské fakultě pražské univerzity*, Praha 1984, pro období po revoluci a následných podmínkách studia viz Jan HAVRÁNEK a kol., *Dějiny Univerzity Karlovy*, III, 1802–1918, Praha 1997, zde zvl. kapitola Ludmily Hlaváčkové, *Dějiny lékařské fakulty 1848–1883*, s. 139–153; dále Ludmila HLAVÁČKOVÁ – Petr SVOBODNÝ, *Dějiny pražských lékařských fakult 1348–1990*, Praha 1992, s. 59–63. Od roku 1850 bylo pro budoucí adepty lékařství povinné studovat 1 rok na filosofické a poté 4 roky na lékařské fakultě.

⁹ B. J. EISELT, 5. února 1855 – 15. února 1895, s. 3, č. 1, přepis Eiseltova doktorského diplomu.

¹⁰ AUK, fond Bohumil Eiselt, kart. 1, 1/2//1–11.

¹¹ AUK, fond Bohumil Eiselt, kart. 3, 3/4//1–5.

¹² AUK, fond Matriky, k. 15, matřika M 64, s. 138; B. J. EISELT, 5. února 1855 – 15. února 1895, s. 3–5, č. 2–3 jmenování preparandem, č. 5. jmenování asistentem, č. 7 prodloužení asistentury; Bohumil EISELT, *Jaké zlaté časy byly dřív!*, in: Majales: památník jubilejní slavnosti akademické ve dnech 26.–29. května 1899, Praha 1899, s. 30–31; J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 11–14; V. JIRÁSEK – L. HLAVÁČKOVÁ, *Bohumil Jan Eiselt*, s. 25.

¹³ B. J. EISELT, 5. února 1855 – 15. února 1895, s. 4–5, č. 4 a 6: opisy diplomů magistra porodnictví a doktora chirurgie; J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 9; V. JIRÁSEK – L. HLAVÁČKOVÁ, *Bohumil Jan Eiselt*, s. 24. Předpokladem k získání titulu magistra porodnictví byl doktorát z lékařství, absolvování přednášek z porodnictví a praxe v porodnici. V případě titulu doktora chirurgie bylo nutné absolvovat další dvě rigorózní zkoušky spojené s pitvou. Srov. též M. RADOŇOVÁ-ŠÁRECKÁ, *Rodina Eiseltova*, s. 6.

¹⁴ V. JIRÁSEK – L. HLAVÁČKOVÁ, *Bohumil Jan Eiselt*, s. 25.

a Tübingen. V Paříži si Eiselt všiml především celkové podoby nemocnic, jejich vybavení (zejména počtu lůžek pro pacienty) a užívaných léčebných postupů v případech konkrétních nemocí. Celkem navštívil 7 nemocnic a seznámil se rovněž se členy pařížského spolku německých lékařů.¹⁵ Roku 1858 vykonal velkou studijní cestu po Německu a Velké Británii. V Německu se setkal v Berlíně se slavným lékařem Rudolfem Virchowem, s nímž navázal přátelské vztahy, a s Friedrichem von Esmarchem v Kielu. Odtud odjel lodí do Edinburghu, kde se setkal s Virchowovým názorovým oponentem Johnem Hughesem Bennetem. Eiseltovými životopisci bývá opomíjena zmínka uvedená v jeho vlastním životopise o návštěvě lékařské univerzity v Newcastle upon Tyne, odkud dále cestoval do Londýna. Zde byl pohoršen stavem místních nemocnic, s výjimkou nemocnice Germans Hospital ve východolondýnském Dalstonu. V Londýně strávil tři týdny.¹⁶

Souběžně s prací na univerzitě působil Eiselt také v letech 1859–1861 jako lékař ve vychovatelně pro nalezence v Řepích, kde se při výkonu své práce nakazil „egyptskou oční nemocí“ (nosokomiální trachomová epidemie). Jelikož se nakazil bez kontaktu s nemocným, usoudil, že k přenosu mohlo dojít vzduchem, přičemž tuto svou teorii později i publikoval. Eiseltovým pomocníkem při ošetřování nemocných v Řepích byl i někdejší loupežník Václav Babinský.¹⁷ Eiselt se rovněž intenzivně věnoval práci na své habilitaci, přičemž v habilitační práci se zabýval pacientem trpícím cukrovkou, u kterého se snažil zjistit „*vliv rozmanité potrawy, nápojů a léků na jakost moče*“. Práci obhájil a dne 24. ledna 1861 se stal soukromým docentem.¹⁸ Nedlouho poté, 24. dubna, proslovil již jako docent v doktorském kolegiu lékařské fakulty, přednášku o „*egyptské oční nemoci*“.¹⁹

Docentem a profesorem

Čerstvě habilitovaný docent Eiselt zahájil výuku přednáškami z patologie v letním semestru akademického roku 1860/1861. Nebylo mu ovšem umožněno, aby bral své žáky do Všeobecné nemocnice, protože přístup k pacientům byl odepřen všem mimo samotných lékařů. Svě studenty proto vodil do nemocnice milosrdných sester pod Petřínem. V létě 1862 získal povolení přednášet v posádkové nemocnici v Karlíně a k jeho požadavku, aby mohl přednášet dvakrát týdně i česky, neměl ředitel této nemocnice dr. Franz šlechtic z Russheimu žádné námítky. České přednášky pak konal pravidelně až do rozdělení

¹⁵ Theofil EISELT, *Spitále und Aerzte in Paris*, Allgemeine Wiener medizinische Zeitung, 1858, I: Nr. 16, s. 61–62; II: Nr. 18, s. 69–70; III: Nr. 22, s. 84–85; IV: Nr. 24, s. 93–94; V: Nr. 25, s. 96–97; VI: Nr. 29, 113–114; VII: Nr. 30, s. 117–118; VIII: Nr. 33, s. 129–130. O Virchovi s odkazy na další zdroje např. Petra LENNIG, *Virchow, Rudolf*, in: Neue Deutsche Biographie, XXVI, Berlin 2016, s. 822–825, o Bennetovi ANONYM, *Bennett, John Hughes*, in: Encyclopædia Britannica, III, Cambridge 1911, s. 741.

¹⁶ J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 14; AUK, fond Bohumil Eiselt, kart. 1, 2/1/2/1: dopis rodičům odeslaný z Londýna; srov. V. JIRÁSEK – L. HLAVÁČKOVÁ, *Bohumil Jan Eiselt*, s. 24.

¹⁷ J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 18–21; Theophil EISELT, *Eiterkörperchen in der Luft. Eine aëroskopische Studie*, Wochenblatt der KK Gesellschaft der Ärzte in Wien 17, 1861, s. 97–99, komentář redakce s. 100; srov. V. JIRÁSEK – L. HLAVÁČKOVÁ, *Bohumil Jan Eiselt*, s. 25.

¹⁸ B. J. EISELT, *5. února 1855 – 15. února 1895*, s. 6, č. 8.; J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 15.

¹⁹ AUK, fond LF KFU, k. 13, č. 378. Srov. též AUK, fond Bohumil Eiselt, kart. 1, 2/2/2/1: dopis od děkana Lékařské fakulty Čejky z 11. dubna téhož roku, v němž žádá Eiselta o proslovení přednášky na doktorském kolegiu dne 14. května. Patrně došlo k přesunutí termínu kolegia.

univerzity. Co se týče možnosti přednášet česky, nebyl v tomto boji Eiselt na lékařské fakultě zcela osamocen, neboť již od roku 1860 se objevují i české přednášky Jana Evangelisty Purkyně a Jana Špotta a od počátku 60. let přednáší pravidelně v češtině i Eduard Grégr.²⁰ Celkem se od 60. let 19. století až do rozdělení univerzity na lékařské fakultě odvážilo přednášet v češtině pouze 14 lékařů, včetně Eiselta.²¹ Hlavním politickým bojovníkem za češtinu na univerzitě a podporovatelem snah českých vysokoškolských pedagogů se stal František Ladislav Rieger.²²

Dne 15. ledna 1862 bylo vydáno první číslo Časopisu lékařů českých pod vedením redaktorů Josefa Podlipského, který měl na starosti administrativu a jazykovou stránku, a Bohumila Eiselta, jenž dbal o vědecký obsah časopisu. Ten vznikl jako podpůrná tiskovina Spolku českých lékařů. Vydávání časopisu s sebou neslo ve svých počátcích rozličné nesnáze. S ohledem na stav české lékařské terminologie psali autoři článků své texty mnohdy raději v němčině a redakce je nechávala překládat.²³ Podle svědectví jeho syna Artura Eiselta byl Bohumil Eiselt kvůli časopisu pronásledován rakouskými berními úřady, které se mylně domnívaly, že má z vydávání časopisu nějaké příjmy.²⁴ Až 26. 6. 1862 byl oficiálně založen Spolek lékařů českých na základě návrhu, který již dříve předložil Eiselt Purkyněmu. Dřívější pokusy o založení českého lékařského spolku (doložitelné od roku 1860) byly neúspěšné. Eiselt s Grégrem a Purkyněm oslovili v roce 1860 se stanovami 300 lékařů, ovšem jen 11 jich bylo ochotno ke stanovám připojit svůj podpis. Přesto tehdy tyto snahy českých lékařů vyvolaly protiakci německých lékařů, kteří zareagovali založením svého spolku *Verein der praktischen Ärzte*.²⁵ Vznik spolku a časopisu lékařského zaměření v češtině nebyl rozhodně žádným solitérním projektem, nýbrž zapadá do kontextu své doby, od 50. do 80. let 19. století vznikla většina základních přírodovědných a lékařských periodik a stejně tak i spolků v českých zemích.²⁶

Již v roce 1862 uvažoval Eiselt, že by mohl dosáhnout kariérního vzestupu na některé z univerzit na území tehdejší Ruské říše, jak sděloval neuvedenému adresátovi (snad

²⁰ J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 16; srov. též Jaroslav GOLL, *Rozdělení pražské univerzity Karlo-Ferdinandovy roku 1882 a počátek samostatné univerzity české*, Praha 1908, s. 8; Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Čeština v medicíně a na pražské lékařské fakultě (1784–1918)*, in: Místo národních jazyků ve výchově, školství a vědě v habsburské monarchii 1867–1918. Sborník z konference, Praha, 18.–19. listopadu 2002, Praha 2003, s. 327–344; V. JIRÁSEK – L. HLAVÁČKOVÁ, *Bohumil Jan Eiselt*, s. 31.

²¹ L. HLAVÁČKOVÁ, *Čeština v medicíně a na pražské lékařské fakultě*, s. 332–337; Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Výbudování teoretických ústavů české lékařské fakulty v letech 1883–1884*, *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* (dále jen AUC-HUCP) 22/1, 1982, s. 123–152, zde s. 125; Ladislav NIKLIČEK, *Význam druhého pražského období Jana Evangelisty Purkyně pro dějiny české vědy*, AUC-HUCP 27/1, 1987, s. 91–122, zde s. 115.

²² Srov. např. Marcela C. EFMERTOVÁ, *České země v letech 1848–1918*, Praha 1998, s. 362.

²³ Časopis lékařů českých 1/1, 1862; B. J. EISELT, *5. února 1855 – 15. února 1895*, s. 6, č. 9; J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 17–18; Petr SVOBODNÝ – Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004, s. 143; Ladislav NIKLIČEK, *Význam druhého pražského období Jana Evangelisty Purkyně pro dějiny české vědy*, s. 114.

²⁴ Srov. A. EISELT, *Paměti*, s. 9.

²⁵ B. J. EISELT, *5. února 1855 – 15. února 1895*, s. 6, č. 10; J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 21–22; Karel ČERNÝ – Petr SVOBODNÝ (edd.), *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada. Lékařství*, Praha 2023, s. 277; J. JANKO – S. ŠTRBAŇOVÁ, *Věda Purkyňovy doby*, s. 237; V. JIRÁSEK – L. HLAVÁČKOVÁ, *Bohumil Jan Eiselt*, s. 28–30; Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Die Gründung von Vereinen und Zeitschriften der Deutschen Ärzte in Böhmen in der sechziger und siebziger Jahren des 19. Jahrhunderts*, in: Michal Svatoš – Luboš Velek – Alice Velková (edd.), *Magister noster*. Sborník statí věnovaný in memoriam prof. PhDr. Janu Havránkovi, CSc., Praha 2005, s. 205–217.

²⁶ Srov. např. M. C. EFMERTOVÁ, *České země v letech 1848–1918*, s. 363.

Dušanu Vilému Lamblovi) ve svém dopise.²⁷ V této době však zatím zůstaly tyto jeho úvahy na úrovni představ. Po smrti Josefa Čejky na sklonku roku 1862 se uvolnilo místo ordináře Klinického oddělení pro prsní nemoci, na které následujícího roku nastoupil právě Eiselt. Měl k dispozici jednoho ordináře a byl povinen přednášet německy o prsních nemocech, totéž však přednášel i česky.²⁸ Od roku 1863 byly stále intenzivnější požadavky o zavedení plošné českojazyčné výuky na lékařské fakulty, přičemž jedním z hlavních iniciátorů těchto snah byl právě Eiselt.²⁹ Roku 1864 byl Eiselt na základě návrhu Dušana Viléma Lambla povolán univerzitním senátem v Charkově jako profesor na tamní univerzitu. Pro Eiselta se jednalo o neobyčejně lákavou nabídku. Učil se rusky, připravil si koncept nástupní přednášky a začal si vyřizovat pas, aby mohl odjet.³⁰ Narazil však na odpor své rodiny, svůj uvažovaný odchod do Charkova konzultoval i s Rokitanským, Duchkem a Purkyněm. K jeho konečnému rozhodnutí, zda se kariérně posunout a finančně si polepšit nebo dále snášet jeho vlastními slovy „*neutěšené poměry zdejší a starosti životní*“, výrazně přispěla hromadně zasláná prosba Eiseltových 84 studentů z 6. ledna 1865, žádajících ho, aby setrval v Praze, nadále snášel rozličná příkoří, a pro české studenty tak zůstala zachována možnost výuky lékařství v českém jazyce. Tento národní apel vlastenecky zaměřeného Eiselta přiměl k setrvání na jeho Alma mater.³¹ Eiselt skutečně pokračoval ve své dosavadní činnosti a vysloužil si povýšení na mimořádného profesora pražské univerzity.³² V průběhu roku 1865 byl společně s Rokitanským zapojen do komunikace týkající se Purkyněho penzionování.³³ V roce 1866 se stal Eiselt mimořádným profesorem. Jeho jmenování v uvedené době je patrně reakcí na Thunovu rezoluci z téhož roku, na jejímž základě došlo ke zrovnoprávnění obou vyučovacích jazyků na pražské univerzitě.³⁴ Během prusko-rakouské války léčil Eiselt krátce i rakouské vojáky v Černínských kasárnách, kteří se ovšem během pruské okupace Prahy rozutekli. Pomáhal také pruským vojákům, nakaženým cholerou, kteří se ubytovali v bytě naproti Eiseltovým. Několik pruských vojáků se dokonce usídlilo i v jeho bytě.³⁵ V akademickém roce 1866/1867 Eiseltovi hrozilo zrušení výuky překvapivě vzhledem k velkému množství studentů na klinice pro nemoci prsní, nakonec si však i s podporou studentů svou výuku obhájil.³⁶ Po smrti J. E. Purkyněho v roce 1869 byl Eiselt všeobecně považován za vůdčí osobnost českého univerzitního lékařstva.³⁷ Téhož roku byl rovněž společně s Františkem Cyrilem Kampelíkem iniciátorem založení stipendia

²⁷ AUK, fond Bohumil Eiselt, kart. 1, 2/2/1//2/1. Uchováno v podobě konceptu, není jisté, kdy a zda vůbec byl dopis odeslán.

²⁸ J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 22–23; Srov. V. JIRÁSEK – L. HLAVÁČKOVÁ, *Bohumil Jan Eiselt*, s. 25.

²⁹ Srov. F. PROCHÁZKA, *Ke stoleté památce narozenin profesora dra Bohumila Eiselta*, s. 1201.

³⁰ B. J. EISELT, *5. února 1855 – 15. února 1895*, s. 7, č. 12; AUK, fond Bohumil Eiselt, kart. 2, 3/2//1, koncept nástupní přednášky na univerzitu v Charkově.

³¹ B. J. EISELT, *5. února 1855 – 15. února 1895*, s. 8, č. 13; J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 23–24; V. JIRÁSEK – L. HLAVÁČKOVÁ, *Bohumil Jan Eiselt*, s. 25–26.

³² B. J. EISELT, *5. února 1855 – 15. února 1895*, s. 8, č. 14.

³³ Vladislav KRUTA, *Ke sklonku Purkyňova působení na universitě. Jednání s K. Rokitanským o pensionování a o možném nástupci*, AUC-HUCP 11/1–2, 1971, s. 52–73. Srov. J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 28–29.

³⁴ Srov. J. GOLL, *Rozdělení pražské university*, s. 15 a 21, text rezoluce s. 73–74; V. JIRÁSEK – L. HLAVÁČKOVÁ, *Bohumil Jan Eiselt*, s. 27.

³⁵ J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 25.

³⁶ Tamtéž, s. 26.

³⁷ L. HLAVÁČKOVÁ, *Vybudování teoretických ústavů české lékařské fakulty v letech 1883–1884*, s. 128.

pro stolicí anatomie a fyziologie, o něž Purkyně neúspěšně usiloval.³⁸ Na základě dekretu rektora Josefa Blažiny z 30. listopadu 1870 byl Eiseltovi zvýšen plat na 1000 zlatých.³⁹

Dne 19. 4. 1871 podal Eiselt žádost, aby bylo možné přednášet česky nejen v «prvním oddělení», ale české přednášky mohly být proslovovány v rámci celé výuky vnitřního lékařství. Ministerstvo vyučování pak 22. 7. 1871 souhlas udělilo, což byl počátek 1. české lékařské kliniky. Jeho české přednášky byly uznány za rovnocenné s německými. Současně se již, na rozdíl od přednášek z předchozích akademických roků, jednalo o přednášky povinné.⁴⁰

Sešedesátá léta 19. století byla pro Eiselta kromě univerzitní výuky vyplněna rovněž prací na rozsáhlém díle *Odborná Pathologie a Therapie* (viz kapitola o Eiseltově vědecké práci), jednáním o rozšíření fakultní nemocnice a odborným posouzením stavu nemocnic v zemi. Eiselt konkrétně zaznamenal své dojmy z nemocnic ve Dvoře Králové a v Hostiném, které byly ve velmi špatném stavu.⁴¹

Již v průběhu roku 1879 se s Eiseltem počítá jakožto s předním zástupcem českojazyčných pedagogů Lékařské fakulty, který by měl být společně s Václavem Vladivojem Tomkem z filozofické fakulty, Antonínem Randou z právnické fakulty a Vincencem Náhlavským z teologické fakulty členem komise, jež by měla požadovat ve Vídni rovnoprávnost českých a německých pedagogů na univerzitě.⁴² Dne 1. října 1879 se v Královské české společnosti nauk sešla komise, mající za úkol vypracovat obsazení českých stolic na univerzitních fakultách, přičemž byl přítomen i Eiselt za lékařskou fakultu.⁴³ V reakci na prohlášení německých profesorů a docentů z prosince 1879, v němž se nelichotivě vyjádřili k požadavkům českých vysokoškolských pedagogů téže univerzity, vydali čeští profesori a docenti v únoru 1880 požadavek na rozdělení univerzity. Jedním ze signatářů této německy psané výzvy byl i „*Theoph. Eiselt, a. o. Professor*“.⁴⁴

Již v roce 1880 vytvořil Bohumil Eiselt návrh na obsazení stolic lékařské fakulty, a ten pak vložil do svého dopisu Františku Ladislavu Riegerovi z 21. 7. téhož roku. Pro českou fakultu vytipoval i své české kolegy působící na univerzitách mimo české země. Obzvláštní zájem měl Eiselt na přesunu Eduarda Alberta do Prahy. Ve svém dopise současně Riegerovi sdělil, že „*jednotlivé profesury nejsou žádná universita, a národ bez university vším právem staví se nedospělým národům*“.⁴⁵ Financování české univerzity odhadl na 200 000 až

³⁸ Blanka ZILYNSKÁ – Jindra DUCHOŇOVÁ (edd.), *Jan Evangelista Purkyně v dokumentech Archivu Univerzity Karlovy*, Praha 1986.

³⁹ B. J. EISELT, *5. února 1855 – 15. února 1895*, s. 10, č. 18; J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 29; B. EISELT, *Jaké zlaté časy byly dřívě!*, s. 31.

⁴⁰ J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 30–32; ANONYM, *Drobnosti*, Časopis lékařů českých 10 (41), 14. 10. 1871, s. 328; L. HLAVÁČKOVÁ, *Výbudování teoretických ústavů české lékařské fakulty v letech 1883–1884*, s. 125; J. HAVRÁNEK a kol., *Dějiny Univerzity Karlovy*, III, s. 149; K. ČERNÝ – P. ŠVODBNÝ (edd.), *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Lékařství*, s. 277; V. JIRÁSEK – L. HLAVÁČKOVÁ, *Bohumil Jan Eiselt*, s. 32.

⁴¹ B. J. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 33–40.

⁴² Dopis Františka Ladislava Riegra Albertu Pražákoví, viz František KAMÍČEK (ed.), *Paměti a listář Dr. Aloise Pražáka*, II, *Listář z let 1849–1901*, Praha 1927, s. 228; Jan HAVRÁNEK, *Česká univerzita v jednání rakouských úřadů do roku 1881*, AUC-HUCP 22/1, 1982, s. 35–69, zde s. 47.

⁴³ J. HAVRÁNEK, *Česká univerzita v jednání rakouských úřadů do roku 1881*, s. 51.

⁴⁴ Opis této výzvy viz J. GOLL, *Rozdělení pražské univerzity*, s. 88–93; kontext viz J. HAVRÁNEK a kol., *Dějiny Univerzity Karlovy*, III, s. 183–185.

300 000 zlatých.⁴⁵ Eduard Albert se ovšem stal přednostou 1. chirurgické kliniky ve Vídni, přičemž Eiselt mu při této příležitosti zaslal gratulaci.⁴⁶ Od roku 1880 docházel Eiselt rovněž z fakulty do Emauzského opatství, kde jej tamní komunita beuronských mnichů zvolila za svého lékaře.⁴⁷

Jednání na českém místodržitelství na počátku března 1881, týkající se rozdělení univerzity, se účastnil rytíř von David a hrabě Latour za ministerstvo vyučování a za univerzitu z české strany právník Antonín Randa, filolog Jan Kvíčala a Eiselt, ze strany německé právník Karl Czyhlarz, fyzik a filosof Ernst Mach, lékař Ewald Hering a rektor Hugo Kremer von Auenrode. Zvláště dlouhé byly diskuze mezi Eiseltem a Heringem, které se týkaly umístění a využívání ústavů lékařské fakulty. Současně vyslovil Eiselt požadavek na zřízení české lékařské fakulty ke dni 1. října 1881. K vydělení samostatné české lékařské fakulty v rámci české univerzity, zřízené v následujícím roce, ovšem tehdy ještě nedošlo.⁴⁸

Teprve po odchodu Hally do penze byl Eiselt na základě dekretu vydaného 28. července 1881 jmenován řádným profesorem.⁴⁹ Po odchodu Antona Jaksche na odpočinek roku 1881 převzal jeho velkou nerozdělenou kliniku, kterou po rozdělení univerzity (1882) a vzniku samostatné české lékařské fakulty (1883) převedl na českou univerzitu a učinil z ní její 1. kliniku. Jakožto vedoucí kliniky musel Eiselt řešit rozličné problémy, například s Phillipem Knollem z budoucí německé univerzity se dohadoval kvůli počtu lůžek pro různé kliniky.⁵⁰

Eiselt byl před vznikem samostatné české lékařské fakulty lákán Eduardem Albertem, aby nastoupil roku 1882 na lékařskou fakultu ve Vídni, kde se uvolnilo místo po Vojtěchu Duchkovi, zesnulém v březnu. Albert po Eiseltovi žádal zaslání životopisu a přehled německy publikovaných prací, Eiselt ovšem stejně jako v případě nabídky z Charkova odmítl a zůstal v Praze.⁵¹

Na počátku roku 1883 byl do Prahy vyslán z Vídně profesor Langer, který byl pověřen posouzením situace ohledně rozdělení ústavů lékařské fakulty. Langer jmenoval komisi sestávající z Bohumila Eiselta, chirurga Viléma Weisse, gynekologa Jana Strenga, dermatovenerologa Vítězslava Janovského a Morice Smolera, ředitele všeobecné nemocnice. Komise dospěla k závěru, že by se mohly ústavy české lékařské fakulty umístit do vojenské nemocnice na Dobytčím trhu (Karlovo náměstí) nebo do novostavby v blízkosti letohrádku Amerika. Komise měla posléze vypracovat písemné podklady pro vznik české lékařské fakulty.⁵²

⁴⁵ Jan HEIDLER (ed.), *Příspěvky k listině dra Frant. Lad. Riegra, II, Z let 1872 až 1903*, Praha 1926, s. 132–133, č. 334. Srov. L. HLAVÁČKOVÁ, *Výbudování teoretických ústavů české lékařské fakulty v letech 1883–1884*, s. 144.

⁴⁶ Helena KOKEŠOVÁ, *Eduard Albert (1841–1900): český intelektuál ve Vídni*, Praha 2014, s. 74–77, 82.

⁴⁷ J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 38–39.

⁴⁸ J. HAVRÁNEK, *Česká univerzita v jednání rakouských úřadů do roku 1881*, s. 57; L. HLAVÁČKOVÁ, *Výbudování teoretických ústavů české lékařské fakulty v letech 1883–1884*, s. 132.

⁴⁹ B. J. EISELT, *5. února 1855 – 15. února 1895*, s. 13, č. 25 (dekret o jmenování řádným profesorem); J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 43–44, srov. E. ROZSÍVALOVÁ, *Příspěvek k vývoji institucionální základny 1. interní kliniky*, s. 1539.

⁵⁰ Srov. např. E. ROZSÍVALOVÁ, *Příspěvek k vývoji institucionální základny 1. interní kliniky*, s. 1539; Jan SURMAN, *Universities in Imperial Austria, 1848–1918: a social history of an academic space*, West Lafayette 2019, s. 180–181.

⁵¹ Viz čtyři dopisy E. Alberta adresované Eiseltovi – LA PNP, fond Eiselt Bohumil Jan, kart. 1, Dopisy, Eduard Albert. Srov. L. HLAVÁČKOVÁ, *Výbudování teoretických ústavů české lékařské fakulty v letech 1883–1884*, s. 144; M. NAVRÁTIL, *Almanach českých lékařů*, s. 48.

⁵² L. HLAVÁČKOVÁ, *Výbudování teoretických ústavů české lékařské fakulty v letech 1883–1884*, s. 133–135.

K rozdělení lékařské fakulty mezi českou a německou univerzitu však dochází až v akademickém roce 1883/1884.⁵³ Předtím Eiselta čekalo jedno z jeho velkých životních zklamání. Očekával, že se stane prvním děkanem nově zřízené české lékařské fakulty. Dne 25. června 1883 se sešel společně s dalšími profesory budoucí české lékařské fakulty v pracovně rektora české univerzity Václava Vladivoje Tomka, aby zde došlo k volbě. Zvolen byl ovšem chirurg a urolog Vilém Weiss. Dle svědectví Artura Eiselta jeho otec Bohumil zvolení Weisse děkanem špatně snášel, nejen s ohledem na své vlastní zásluhy pro rozvoj českého univerzitního lékařství, ale rovněž díky jejich dávnému nepřátelství. Eiseltovo zklamání bylo o to větší, když se Weiss stal děkanem fakulty ještě dvakrát, a dokonce i rektorem. Weiss byl ve svých názorech značně konzervativní, a to se týkalo i lékařské vědy, značná část lékařské obce byla přesvědčena, že pocty úřadu děkana se mělo dostat Eiseltovi.⁵⁴

Eiselt na české univerzitě (1883–1902)

Pedagogickou činnost na české lékařské fakultě zahájil Eiselt přednáškami o odborné patologii a terapii vnitřních nemocí a o nemocech močového ústrojí.⁵⁵ Značnou část svého času na české univerzitě věnoval Eiselt zvelebování své kliniky. Po rozdělení univerzity začal budovat na české lékařské fakultě klinickou knihovnu. Dosavadní knihovní fond z pozůstalosti Vincence Krombholze byl dle Eiselta vyloženě nedostačující (jeho vlastními slovy se jednalo o „*skoro úplně bezcenné škváry*“) a byl odklizen na půdu. Přestože Eiselt usiloval o vybudování centrální knihovny pro nemocnici, podařilo se mu získat pouze tříletou dotaci na vybudování „klinického muzea“, jehož smyslem bylo shromažďování fotografií pacientů s neobvyklými diagnózami a dále toxikologických preparátů a sbírek. Mnohé změny na klinice se týkaly jejích stavebních úprav i jejího vnitřního rozvržení, které neodpovídalo dobovým požadavkům. Vznikaly nové laboratoře, byty pro zaměstnance, a dokonce i kancelář pro přednostu kliniky, kterou Eiseltovi předchůdci postrádali. V prostorech, které byly v žalostném stavu a které česká univerzita sdílela s německou univerzitou (např. infekční oddělení), se snažil Eiselt prosadit alespoň drobné úpravy.⁵⁶ U příležitosti 100 let od narození Purkyněho inicioval Eiselt společně s Vladimírem Tomsou na univerzitě oslavy dne 17. 12. 1887.⁵⁷

⁵³ J. GOLL, *Rozdělení pražské university*, s. 63; Otto URBAN, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982, s. 358; P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 148; K. ČERNÝ – P. SVOBODNÝ (edd.), *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Lékařství*, Praha 2023, s. 281; V. JIRÁSEK – L. HLAVÁČKOVÁ, Bohumil Jan Eiselt, s. 36.

⁵⁴ J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 55–56, kde se sám vyjadřuje o svém vztahu k Weissovi; stov. též AUK, fond Akademický senát, Normálie, 1882–1883, kart. 1, inv. č. 5; A. EISELT, Paměti, s. 7; L. HLAVÁČKOVÁ, *Výbudování teoretických ústavů české lékařské fakulty v letech 1883–1884*, s. 145–146; TÁŽ, *Bohuslav Jiruš – první profesor farmakologie a farmakognosie na české lékařské fakultě*, Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie. = Acta Musei Nationalis Pragae. Series A – Historia 67, č. 3–4, 2013, s. 18.

⁵⁵ *Seznam přednášek, kteréž se odbývají budou na c. k. české Karlo-Ferdinandské univerzitě v Praze během zimního semestru 1883–4*, Praha 1883, s. 7.

⁵⁶ J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 47–49; stov. V. JIRÁSEK – L. HLAVÁČKOVÁ, *Bohumil Jan Eiselt*, s. 37–38, E. ROZSÍVALOVÁ, *Příspěvek k vývoji institucionální základny I. interní kliniky v Praze 1881–1938*, s. 1540.

⁵⁷ AUK, fond Lékařská fakulta Univerzity Karlovy 1883–1953, k. 1, inv. č. 5, protokol z 20. října 1887; B. ZILYN-SKÁ, Blanka – J. DUCHOŇOVÁ (edd.), *Jan Evangelista Purkyně*, s. 21.

Dle nepsané tradice měl prý Bohumil Eiselt v 90. letech 19. století soukromě vyučovat skupinu ošetřovatelek poté, co byla výuka ošetřovatelství v pražské Všeobecné nemocnici ukončena.⁵⁸ Co se týče ošetřovatelek, již od převzetí Jakschovy kliniky se Eiselt snažil zlepšit zde jejich pracovní podmínky a zejména jim vyčlenit samostatnou místnost, aby nemusely spát ve stejných místnostech jako pacienti.⁵⁹

Významné místo v životě Bohumila Eiselta zaujal rok 1895, kdy jej potkaly dvě významné životní události. První z nich byla velká slavnost v Národním muzeu u příležitosti jubilea jeho 40 let od absolvování studia a současně působení v lékařském oboru. Slavnost byla plánována již od listopadu předchozího roku, přičemž hlavními iniciátory oslav byli Ivan Horbaczewski (toho času děkan lékařské fakulty), Karel Maydl, Vítězslav Janovský, Jaroslav Hlava a František Hamza. První fáze oslav byla zahájena 14. ledna 1895, kdy Eiseltovi blahopřálo vedení všeobecné nemocnice a Spolek českých mediků pak konal slavnost v Měšťanské besedě, kde Josef Reinsberg proslovil přednášku *Česká lékařská věda v době působení Eiselta a národně-vědecká činnost jeho*. Po přednášce byl Eiselt zvolen protektorem spolku. Vrchol oslav ovšem nastal 15. ledna. Jakmile Eiselt ráno vstoupil do nemocnice, byl uvítán všemi lékaři a asistenty, jejichž jménem mu bylo gratulováno dr. Antoním Veselým a dr. Vlastimilem Klímou. Za primáře a ordináře mu gratulovali prof. Filip Pick (z pražské německé univerzity) a Vítězslav Janovský a poté i veškeré jeho aktuální studentstvo, které jej slavnostně uvítalo, jakmile vstoupil do posluchárny. V půl dvanácté se Eiselt a všichni gratulanti přesunuli do Pantheonu Národního muzea, kde jej přivítali nejen jeho žáci a kolegové, ale též zástupci různých spolků a organizací, včetně nelékařských. Eiselt zasedl mezi představitele českých univerzit. Po vystoupení spolku Hlahol následovaly oslavné řeči Emericha Maixnera a Josefa Thomayera, po kterých obdržel Eiselt dar pro svou kliniku – svůj portrét, vyhotovený malířem Viktorem Olivou. Poté došlo ke čtení gratulačních telegramů, z nichž největšího ohlasu nabyl latinský od Eduarda Alberta a český od Eduarda von Hofmanna. Další gratulační kolečko lékařů bylo zakončeno proslovem Ivana Horbaczewského a na něj navázali další blahopřející, včetně historika Josefa Emlera či deputace Eiseltova rodného města Poličky a města Jindřichův Hradec, s nímž je rovněž spjata jeho mládí. Spolek českých lékařů pak udělil Eiseltovi čestné členství, které před ní obdrželi pouze dva čeští lékaři, většinou byli čestnými členy lékaři mimo hranice Rakouska-Uherska, jako byli Louis Pasteur či Rudolf Virchow. Po předání slavnostní adresy speciálního vydání Časopisu českých lékařů následovala opět hudební vložka Hlaholu, po které byl oslavenec konečně připuštěn ke slovu. Poděkoval za vše, co pro něj jeho přátelé a kolegové učinili a zejména ocenil čestné členství ve Spolku českých lékařů. Slavnost v Pantheonu zakončil krátký proslov Maixnerův, poté se oslavy přesunuly do Národního domu na Královských Vinohradech. Zhruba 400 lékařů, politiků a zástupců studentů se zde bavilo za doprovodu hudby pražského Sokola. Samotný Eiselt přišel v doprovodu své manželky Matyldy a dcery Marie Maixnerové. Opět došlo k předčítání dopisů a telegramů gratulantů, kteří se nemohli dostavit osobně, a oceňování. Společnost setrvala v Národním domě až do pozdních hodin.⁶⁰ V dubnu

⁵⁸ P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 130.

⁵⁹ E. ROZSÍVALOVÁ, *Příspěvek k vývoji institucionální základny 1. interní kliniky v Praze 1881–1938*, s. 1539.

⁶⁰ J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 66–76; ANONYM, *Oslava jubilea čtyřicetiletého doktorátu prof. dr. Jana Bohumila Eiselta*, Časopis lékařů českých 34/8, 1895, s. 153–156; proslovy Reinsberga a Thomayera otištěny v Časopise lékařů českých 34/7, 1895; M. RADOŇOVÁ-ŠÁRECKÁ, *Rodina Eiseltova*, s. 23.

téhož roku byl pak Eiselt jmenován dvorským radou, ohlas tohoto ocenění však již nebyl tak velký ve srovnání s Eiseltovou velkou oslavou v lednu.⁶¹

Jakožto přední představitel univerzitního lékařstva se Eiselt účastnil pohřbu Eduarda Alberta dne 30. září 1900.⁶² Dekretem císaře Františka Josefa I. ze dne 29. srpna 1901 obdržel Eiselt za své zásluhy Leopoldův řád.⁶³ Ještě poslední semestr svého působení na fakultě, tedy letní semestr akademického roku 1901/1902, byl aktivním pedagogem. Na lékařské fakultě vyučoval od pondělí do pátku odbornou patologii a terapii od 8 do 10 hodin a v odpoledních hodinách pak prováděl společně s odbornými asistenty vizity.⁶⁴ Eiseltova poslední přednáška na Lékařské fakultě a poslední vizita jsou dokonce zachyceny fotograficky.⁶⁵ Dne 1. 10. 1902 odešel na odpočinek.⁶⁶ Eiseltovy kliniky se poté ujal jeho zeť Emerich Maixner.⁶⁷ Za dobu Eiseltova života prošlo jeho přednáškami 13 721 studentů. Dle všeho byl velmi oblíbený učitel a jeho přednášky byly hojně navštěvovány.⁶⁸

Poslední léta života (1902–1908)

Na sklonku života ovšem Eiselt nijak nezahálel, věnoval se jednak literární tvorbě (zejména vzpomínkového charakteru) a dobročinným aktivitám. Roku 1907 kupříkladu finančně podpořil místo spjaté s jeho mládím, jičínské gymnázium. V tomtéž roce se zde rovněž zúčastnil sjezdu abiturientů.⁶⁹

Na sklonku života trpěl Eiselt rozličnými nemocemi: dnou, hypertrofií prostaty, nefroli-thiasou, a urosepsií. Dle svědectví syna Artura se Eiselt ošetřoval sám a prováděl si katetri-zace, aniž by dbal zvýšené hygieny, což jeho zdravotní stav ještě zhoršilo.⁷⁰

Těsně před smrtí mu vyšla tiskem jeho práce o vzniku první české kliniky. Po návratu z Jindřichova Hradce s manželkou a synem Rudolfem dne 21. srpna nic nenasevěčovalo tomu, že se přiblížil Eiseltův odchod. V noci z 21. na 22. srpna k sobě povolal jako lékaře svého bývalého asistenta Jana Semeráda, ale záhy jej poslal pryč. Obklopen svou rodinou před jednou hodinou v noci 22. srpna 1908 Eiselt zemřel se slovy „*Nechejte už toho léčení a rozezněte svíce, už je vše marné*“. Pohřben byl o dva dny později do rodinné hrobky na

Část gratulačních telegramů od Eiseltových přátel a žáků se uchovala v AUK, fond Bohumil Eiselt, kart. 1, 2/2/3//3/1/1–158; LA PNP, fond Eiselt Bohumil Jan, kart. 1, Tisky, pozvánka na banket ke 40. výročí doktorátu B. J. Eiselta z roku 1895.

⁶¹ AUK, fond Bohumil Eiselt, kart. 1, 1/3//2, opis dekretu vepsaný na s. 15 exempláře tisku B. J. EISELT, 5. února 1855 – 15. února 1895; AUK, fond Bohumil Eiselt, kart. 1, 2/2/3//4/1–35 gratulační telegramy; zpráva o jmenování publikována ve Wiener Zeitung Nr. 88, Samstag den 13. April, Amtlicher Theil.

⁶² H. KOKEŠOVÁ, *Eduard Albert*, s. 66, 253.

⁶³ AUK, fond Bohumil Eiselt, kart. 1, 1/3//2, opis dekretu vepsaný na titulní stranu exempláře tisku B. J. EISELT, 5. února 1855 – 15. února 1895; J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 118–119.

⁶⁴ *Seznam přednášek na c. a k. české universitě Karlově-Ferdinandově v Praze v letním běhu 1902*, Praha 1902, s. 12.

⁶⁵ F. PROCHÁZKA, *Ke stoleté památce narozenin profesora dra Bohumila Eiselta*, s. 1200–1202.

⁶⁶ J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 122.

⁶⁷ J. HAVRÁNEK a kol., *Dějiny Univerzity Karlovy*, III, s. 248.

⁶⁸ V. JIRÁSEK – L. HLAVÁČKOVÁ, *Bohumil Jan Eiselt*, s. 38–41. Srov. soupisy a přehledy Eiseltových studentů z let 1860–1900: AUK, fond Bohumil Eiselt, kart. 3, 4//2/1–3.

⁶⁹ ANONYM, *Dary*, Krakonoš. List věnovaný otázkám politickým, hospodářským a společenským. Neodvislý orgán severovýchodních Čech 29/39–41, 27. září 1907, s. 5; ANONYM, *Slavnosti gymnasia jičínského*, Jičínské noviny. Neodvislý list svobodomyšlný 26/20, 6. října 1907, titulní strana.

⁷⁰ A. EISELT, *Paměti*, s. 10.

Vyšehradském hřbitově. Pohřbívajícím duchovním byl Vincenc Švehla. Krátkou smuteční řeč nad hrobem pronesl J. Thomayer.⁷¹ Hrobka Eiseltových, vyzdobená mosaikou z dílny akademického malíře Viktora Foestera, je doposud ozdobou Vyšehradského hřbitova. Tuto hrobku si objednal sám Eiselt a ještě za svého života stihl její podobu konzultovat se zmíněným výtvarníkem.⁷²

Eiseltova vědecká a publikační činnost

S prvními Eiseltovými publikačními výstupy se lze setkat již v době krátce po jeho abso-lutoriu. Jeho mentor prof. Halla mu světil referátovou část jím vydávaného časopisu *Prager Vierteljahrschrift für praktische Heilkunde*.⁷³ V tomtéž časopise uveřejnil Eiselt i rozsáhlou komentovanou bibliografii svého učitele J. E. Purkyně, čímž výrazně vypomohl budoucím historikům lékařství.⁷⁴ Časopisecké články se posléze staly Eiseltovou doménou. Kromě výše uvedeného *Vierteljahrschriftu* a samozřejmě *Časopisu lékařů českých* publikoval své práce i v periodikách *Allgemeine Wiener medizinische Zeitung* a *Wochenblatt der k. k. Gesellschaft der Ärzte in Wien*. Některé z Eiseltových časopiseckých studií byly vydány rovněž jím samotným nebo jeho nakladatelem Šimáčkem jako separáty. Za samostatnou monografii bývá považován drobný text *Splenotyf*.⁷⁵

Monumentálním dílem Bohumila Eiselta jsou jím redigované svazky *Odborné pathologie a therapie*. Česká lékařská věda nutně potřebovala rozsáhlé vědecké kompendium, které by česky popisovalo rozličné nemoci a možnosti jejich léčení. Mělo se jednat o kolektivní dílo zahrnující všechna odvětví lékařské vědy, tudíž nebylo v silách jednoho člověka pojmout všechna témata a od začátku se počítalo s rozsáhlým kolektivem autorů. S úmyslem vydávat toto dílo přišel Eiselt již roku 1860, poté navrhoval vydávání od roku 1863. V roce 1863 a znovu pak v roce 1877 byl Eiselt na schůzi Spolku lékařů českých zvolen za redaktora budoucího díla. Spolek lékařů českých měl získávat na vznik díla dobrovolné příspěvky, k realizaci prvního svazu ovšem došlo až mnohem později. První sešit vyšel v roce 1878, celý první svazek byl hotov v roce následujícím. Pátý svazek byl vydán roku 1889,

⁷¹ Archiv hlavního města Prahy (dále AMP), fond Sbirka matrik, sign. SM Z 19, Řím. kat. Smíchov, Matrika zemřelých XIII 1907–1914, fol. 78; Jan SEMERÁD, *Za profesorem drem Bohumilem Eiseltem*, in: *Časopis lékařů českých*, 29. 8. 1908, 47(35), s. 1015–1017, dokončení 5. 9. 1908, 47(36), s. 1038–1039. Další nekrology (výběrově) např. ANONYM, *Dr. Bohumil Jan Eiselt*, *Národní listy*, 22. 8. 1908, 48 (231, odpolední vydání), s. [2]; ANONYM, *Prof. Bohumil Jan Eiselt*, Světozor: světová kronika současná slovem i obrazem: časopis pro zábavu i poučení, 28. 8. 1908, 8(45), s. 1057; ANONYM, *Bohumil Eiselt mrtev*, *Jitřenka: časopis pro zábavu a poučení*, 1. 9. 1908, 27(17), s. 265–267; ANONYM, *Dvorní rada Bohumil Jan Eiselt*, *Almanach České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění*, 1908, 19(1), s. 104–115; ANONYM, *Jan Bohumil Eiselt*, *Ohlas od Nežárky: Týdeník pro poučení a zábavu, pro zájmy obecné, společenské a politické*, 28. 8. 1908, 38(35), s. 336.

⁷² Vladislava ŘÍHOVÁ – Zuzana KŘENKOVÁ, *Viktor Foerster a mozaiková tvorba pro náhrobky*, *Epigraphica & Sepulcralia* 9, 2020, s. 261–266; TYTĚZ, *Pražská mozaikářská dílna Viktora Foerstera: přehled monumentálních zakázek*, *Staletá Praha* 33/1, 2017, s. 48.

⁷³ J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 13.

⁷⁴ Theophil EISELT, *Purkyně's Arbeiten. Eine literarhistorische Skizze*, *Vierteljahrschrift für die praktische Heilkunde* 3, 1859, mimoř. příl., str. 1–20. Srov. Eva ROZSÍVALOVÁ, *Dějiny lékařství na pražské lékařské fakultě před založením Časopisu lékařů českých*, *AUC-HUCP* 10/2, 1969, s. 47–56, zde s. 55.

⁷⁵ Srov. J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 76–78; AUK, fond Bohumil Eiselt, kart. 2, 3/1/1–21.

šestý zůstal nedokončen. Příčin k ukončení vydávání bylo dle Eiselta několik, samotní autoři a jejich rodiny byli stíháni rozličnými chorobami, což znemožňovalo dokončit zadanou práci, a rovněž opadal zájem autorů se na kompendiu podílet a autoři se raději pustili do vlastních projektů.⁷⁶ Eiselt byl jako redaktor s prací některých svých spolupracovníků prý tak nespokojen, že namísto vysokoškolských pedagogů psali některé kapitoly i obyčejní praktičtí lékaři. Pokud nemohl k některým tématům najít vhodného autora, sepsal posléze příslušnou kapitolu sám.⁷⁷ Eiselt měl rovněž společně s Václavem Staňkem a dalšími členy Spolku českých lékařů obzvláštní zásluhu na vydání *Slovníku lékařské terminologie*.⁷⁸ Po roce 1872 publikoval Eiselt již převážně v češtině.⁷⁹ Další Eiseltovou monografií jsou *Rozpravy o nemocech sdělných*, v níž se zabývá infekčními nemocemi.⁸⁰

Krátce před smrtí publikoval Eiselt knihu *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, která je navzdory svému názvu spíše autobiografií se zvláštním zaměřením na jeho vědeckou a pedagogickou činnost. Kromě toho kniha obsahuje na závěrečných stranách rovněž rozličné zvláštní a anonymizované případy, jimiž se v průběhu své lékařské a konsiliární praxe zabíral.⁸¹ Eiselta si pro jeho vědeckou práci cenili i lékaři mimo české země, a proto byl v průběhu života jmenován čestným členem lékařských společností v Bělehradě, Krakově a Varšavě a dopisujícím členem Lékařské společnosti ve Vídni.⁸²

Eiseltovy odborné a zájmové aktivity mimo univerzitu

Kromě práce na univerzitě poskytoval Bohumil Eiselt rovněž lékařskou péči komukoliv, kdo o ni požádal, včetně členů pražských měšťanských a českých šlechtických rodů.⁸³ Mimo působení v lékařském a univerzitním prostředí byl Eiselt krátce i městským radním a členem měšťanské besedy, ale obojího brzy zanechal.⁸⁴ Od roku 1865 usiloval Purkyně společně s Eiseltem, Karlem Kořistkou, Václavem Staňkem a Václavem Zengrem o vznik Společnosti českých přírodovědců, lékařů a techniků a s tím spjatý sjezd, ovšem s ohledem na následující události (Purkyněho smrt, prusko-rakouská válka) tehdy k založení

⁷⁶ B. J. EISELT, *5. února 1855 – 15. února 1895*, s. 12, č. 24; J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 36–38, 56–64; L. HLAVÁČKOVÁ, *Výbudování teoretických ústavů české lékařské fakulty v letech 1883–1884*, s. 124–125; V. JIRÁSEK – L. HLAVÁČKOVÁ, *Bohumil Jan Eiselt*, s. 28.

⁷⁷ Tak vzpomíná A. EISELT, *Paměti*, s. 9.

⁷⁸ *Slovník lékařské terminologie*, Praha 1863; Kontext viz J. JANKO – S. ŠTRBÁNOVÁ, *Věda Purkyňovy doby*, s. 221.

⁷⁹ Srov. Karel ČERNÝ – Petr SVOBODNÝ (edd.), *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Lékařství*, Praha 2023, s. 345. Navzdory tvrzení autorů, že Eiselt po roce 1872 „tiskl už pouze česky“, publikoval Eiselt například v roce 1899 v časopise Wiener klinische Rundschau text *Zur Diagnose des Flecktyphus*.

⁸⁰ Bohumil Jan EISELT, *Rozpravy o nemocech sdělných*, Praha 1904. Původní rukopis AUK, fond Bohumil Eiselt, kart. 2, 3/1/19.

⁸¹ Srov. Eva ROZSÍVALOVÁ, *Učitelé pražské university jako historické medicíny v první čtvrtině 20. století*, AUC-HUCP 11/1–2, 1971, s. 79–84, zde s. 80.

⁸² J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 52; ANONYM, *Naše vyobrazení*, Besedy lidu 9/47, 1901, s. 562–563; V. JIRÁSEK – L. HLAVÁČKOVÁ, *Bohumil Jan Eiselt*, s. 30.

⁸³ Ze šlechtických rodů, jejichž členy a služebnictvo Eiselt ošetřoval, jsou doloženi Kolowratové, Dobřenští a Schwarzenberkové – viz AUK, fond Bohumil Eiselt, k. 1, 2/2/3/3/25, tamtéž, 2/2/3/4/6 a 2/2/3/4/17, LA PNP, fond Eiselt Bohumil Jan, Dopisy, Karel Schwarzenberg. O konkrétních měšťanech (anonymizovaných) se často Eiselt zmiňuje ve své knize o vzniku lékařské kliniky.

⁸⁴ Tak vzpomíná syn A. EISELT, *Paměti*, s. 9. Dochovaný přehled Eiseltových příjmů a výdajů viz AUK, fond Bohumil Eiselt, kart. 1, 1/4/4–5.

takovéto společnosti nedošlo.⁸⁵ Od té doby se Eiselt zúčastnil sjezdů jiných takovýchto spolků, až konečně v roce 1880 se podařilo obdobný sjezd zorganizovat i v Praze, přičemž hlavními svolavateli sjezdu byli mineralog Jan Krejčí a geodet Karel Kořistka, oba z české techniky, Eiselt a matematik František Studnička z české univerzity. Přestože se jednalo o akci organizovanou mimo univerzitu, přednášky s lékařskou tematikou se uskutečnily na Eiseltově klinice. Samotný Eiselt zde proslovil přednášky *O diagnose carcinosy plen syrovatečných* a o *Uhláku střevním* (sněti slezinné).⁸⁶ Na konci února 1868 byl Bohumil Eiselt zvolen společně s architektem Josefem Zítkem a novinářem Antonínem Otakarem Zeithammerem členem školní deputace při Malostranském gymnáziu.⁸⁷ V srpnu roku 1879 se Eiselt výrazně podílel na osazení pamětní desky Karla Rokitského v Hradci Králové a organizaci souvisejících oslav.⁸⁸ V roce 1889 se Eiselt s Maixnerem zúčastnili odhalení pamětní desky profesoru Josefu Škodovi v Plzni, ovšem dojmy obou byly rozpačité, neboť Plzeňští nechápali Škodův význam a na slavnostech šetřili.⁸⁹

Neméně významnou aktivitou Eiseltova života bylo i členství v různých učených společnostech. Od roku 1853 byl členem Matice české při Společnosti Musea Království českého.⁹⁰ Roku 1879 se stal členem mimořádné třídy matematicko-přírodnické v Královské české společnosti nauk. V roce 1882 byl v rámci druhého sjezdu českých lékařů a přírodopzpytců zvolen předsedou komitétu a samotného sjezdu.⁹¹ Když vznikla roku 1890 Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, byl Eiselt 5. prosince téhož roku jmenován jejím čestným členem. U příležitost přijetí publikoval svou práci o splenotyfu (střevním tyfu).⁹² Eiselt rovněž nikdy nepřerušil kontakt se svým rodným městem, tedy Poličkou. Vlastnil zde malý domek, který do roku 1902 pronajímал místnímu muzejnímu spolku *Palacký*, který zde deponoval muzejní sbírky a rovněž finančně podporoval místní dobročinné spolky. Jedním z nich byl i *Dobročinný spolek paní a dívek*, který na jeho počest a z vděčnosti za sponzorování kuchyně pro chudé školáky dokonce uspořádal Eiseltův večer.⁹³ Krátce před smrtí daroval Poličským květiny pro městský park, které objednal z Holandska a některé sám vypěstoval u své vilky v Jindřichově Hradci.⁹⁴

Eiseltova každodennost, rodinné zázemí a přátelé

O soukromém životě a povahových vlastnostech Bohumila Eiselta máme pouze útržkovité zprávy, ale přesto i z nich lze odvodit mnohé poznatky, umožňující plastičtěji poznat jeho

⁸⁵ J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 51; J. JANKO – S. ŠTRBÁNOVÁ, *Věda Purkyňovy doby*, s. 251.

⁸⁶ JOSEF THOMAYER, *Oznamovatel sjezdu českých lékařův a přírodopzpytcův v Praze 1880*, s. I. 1880, úvodní ne-stránkované oznámení, dále s. 2–4.

⁸⁷ AUK, fond Bohumil Eiselt, kart. 1, 2/2/2/2.

⁸⁸ B. J. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 40; Hvězdoslav ŠTEFAN – Olga PROCHÁZKOVÁ – Ivo ŠTEINER, *Karel Rokitsanský*, Hradec Králové 2005, s. 66–71.

⁸⁹ J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, 52–53; M. RADOŇOVÁ-ŠÁRECKÁ, *Rodina Eiseltova*, s. 20.

⁹⁰ *Výtah z oučitů Musea Království českého*, in: *Časopis českého museum* 27/3, 1853, s. 14.

⁹¹ J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 51–52; B. J. EISELT, *5. února 1855 – 15. února 1895*, s. 15.

⁹² *Věstník České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění* 10, 1891, 1(1), s. 13.

⁹³ JAKUB KUČERA, *Život v Poličce v 19. století*, nepublikovaný rukopis bakalářské práce obhájené na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice, Pardubice, 2021, s. 52–153, 61–62.

⁹⁴ ANONYM, *Bohumil Eiselt mrtev*, s. 266.

život. Eiselt byl zjevně povahy spíše uzavřené a mrzuté, díky čemuž si od své manželky vysloužil přízvisko „bručoun“. Byl poměrně šetrný a snažil se k šetrnosti vést i své potomky, kterým šetřil peníze a vkládal je na vkladní knížky. Sám si rovněž dělal výpisy o bankovních vkladech a výdajích. Eiselt obvykle vstával v půl šesté ráno, v šest snídal v kavárně u Karla IV. a o půl sedmé odsud vyrážel na fakultu. Na ni chodíval v každém počasí pěšky. Téměř nenavštěvoval hostince a pivo pil jen během pobytů v Jindřichově Hradci. Občas však zašel do vinárny u Patschů na Ferdinandově (dnešní Národní) třídě. V poledne se vracel domů na oběd, odpoledne se opět věnoval lékařské činnosti. Konzumoval málo masa, ostatně jako celá jeho rodina. Odpoledne chodíval s manželkou na procházky po pražských parcích, k večeru si pohrál s dětmi a poté se odebral do své pracovny, kde se do nočních hodin věnoval vědecké práci.⁹⁵ Důležitým rysem Eiseltovy osoby, promítajícím se nejen do jeho osobního života, ale zejména do kariéry i mimouniverzitních aktivit bylo jeho vlastenectví. Pěkným příkladem Eiseltova prosazování češtiny jakožto úředního jazyka na univerzitě je jeho příspěvek k agendě týkající se habilitace Matěje Pešiny. Zatímco většina dokumentů ze strany fakulty i tehdejšího ministerstva kultu je v němčině, Eiseltův návrh o připuštění Pešiny k habilitaci je česky.⁹⁶ Eiselta se dotýkalo, byl-li v cizině považován za Rakušana. Z národních tendencí v českých zemích v 19. století, jak je definoval Jiří Kořalka, by pro Eiselta nejvíce seděl koncept „češství“, kdy sám sebe nepovažoval za Němce, Rakušana a ani „všeobecného Slovana“ nebo panslavistu (navzdory dřívějším sympatiím k Ruské říši). Právě pro příznivce této identity je důležitý důraz na užívání českého jazyka v písemném i slovním projevu, při úředním styku i při běžné komunikaci.⁹⁷ Ústrky pro své české vlastenectví trpěl Eiselt nejen od svých německých kolegů na univerzitě, jak by se dalo očekávat, ale rovněž od členů své rodiny. Dle svědectví Artura Eiselta byl otec Bohumila Jan Nepomuk Eiselt toho názoru, že „*kdyby ten syn toho čecháčství nechal, vedlo by se mu dobře*“.⁹⁸ V dopise Eduarda Alberta Eiseltovi odesílatel naznačoval, že v případě přechodu Eiselta z Prahy do Vídně by mu k získání místa na tamní univerzitě dopomohlo mimo jiné i to, že má německé příjmení, což mu zjevně neimponovalo.⁹⁹

Svůj volný čas trávil především v rodinném kruhu. Předkové Eiseltova otce Jana Nepomuka pocházeli z Jablonce a z Prahy.¹⁰⁰ O Eiseltových rodičích jsme se již zmínili v souvislosti s jeho narozením. Otcova smrt dne 7. 1. 1868 byla jednou z velkých rodinných událostí a parte vydané při té příležitosti je vodítkem pro rekonstrukci počtu členů nejbližší rodiny.¹⁰¹ Po smrti Jana Nepomuka Eiselta se z Hradce do Prahy přestěhovala i Eiseltova matka, která zde pak žila až do své smrti roku 1887.¹⁰²

⁹⁵ A. EISELT, *Paměti*, s. 7–10; M. RADOŇOVÁ-ŠARECKÁ, *Rodina Eiseltova*, s. 21–22; Václav VYŠÍN, *Asistenti profesora Eiselta*, Časopis lékařů českých 70/35, 28. 8. 1931, s. 1204.

⁹⁶ AUK, fond Lékařská fakulta Univerzity Karlovy 1882–1953, k. 38, inv. č. 958; srov. Milada SEKÝRKOVÁ, *Univerzita jako úřad? Správní vývoj pražské univerzity od tereziánských reforem do roku 1950 a její písemnosti (s důrazem na období do roku 1850)*, Praha 2020, s. 109.

⁹⁷ Srov. Jiří KOŘALKA, *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914*, Praha 1996, s. 52–63.

⁹⁸ A. EISELT, *Paměti*, s. 7.

⁹⁹ LA PNP, fond Eiselt Bohumil Jan, Dopisy, Eduard Albert, dopis z 26. 3. (?) 1882.

¹⁰⁰ A. EISELT, *Paměti*, s. 2.

¹⁰¹ AUK, fond Bohumil Eiselt, kart. 3, 6//4/10.

¹⁰² A. EISELT, *Paměti*, s. 3–4; AUK, fond Bohumil Eiselt, kart. 1, 2/2/3//2/1–6 kondolence zaslané u příležitosti úmrtí Eiseltovy matky, mezi příbuznými a známými z Jičína a Hradce Králové je i královéhradecký biskup Jan Evangelista Hais.

Bohumil Eiselt měl tři sourozence – bratra Karla, který se věnoval advokacii v Českých Budějovicích a Klatovech,¹⁰³ bratra Eugena, (1854–1926), právníka, a sestru Viktorii, provdanou za uherského finančního komisaře Piaczeka.¹⁰⁴ Více informací však máme pouze o Eugenovi, který byl doktorem práv a advokátem, členem městské správy, redaktorem *Časopisu českých advokátů* a autorem prací ze stavebního práva. Od smrti starého Jana Nepomuka Eiselta žil Eugen se svým bratrem Bohumilem a s matkou v Praze, po uzavření sňatku se odstěhoval do vlastního bytu. Eugenovou manželkou byla Josefa, rozená Tobišová (1864–1926), a měli spolu dceru Annu (1883–?), provdanou Červinkovou, spisovatelku a manželku právníka a spisovatele Adolfa Červinky (1875–1936) a matku publikujícího právníka Eugena Červinky.¹⁰⁵

Svůj život spojil ve věku 28 let Bohumil Eiselt dne 21. listopadu 1859 s 20letou Matyldou (1839–1926), rozenou Pišovou. Ke sňatku došlo v místě bydliště nevěsty, v Hradci Králové.¹⁰⁶ Matylda byla skutečně bohatou nevěstou, její otec Václav Piša byl vlastníkem domu a krámu v Hradci a současně držitelem tří selských usedlostí v okolí města.¹⁰⁷ Pro vědce 19. a počátku 20. století nebylo manželství jen otázkou vztahovou, nýbrž obecně vzato bylo i záležitostí společenskou a s ohledem na možnost zisku věna i ekonomicky výhodnou.¹⁰⁸ Se sňatkem zcela nepochybně souvisí i Eiseltovy dochované účty za nákup nábytku a zrcadel do jeho pražského bytu z podzimu 1859.¹⁰⁹ Matylda Eiseltová trpěla dle dochovaných svědectví jejich syna Artura „přehnanou žárlivostí“, byla vznětlivá a neměla pochopení pro práci svého manžela. Současně však byla údajně dobrou kuchařkou a milovnicí divadla. Pět jejich společných dětí (Václav, Vít, Bohumil, Emil a Viktorie) zemřelo již v dětském věku. Děti byly pohřbeny na Malostranském hřbitově. V důsledku těchto ztrát úzkostlivě dbala na životosprávu svých přeživších dětí a později i vnoučat. Dospělosti se dožili synové Artur (1860–1939), Rudolf (1881–1950) a dcera Marie (1862–1938), provdaná Maixnerová.¹¹⁰ Dle svědectví Artura Eiselta byl Bohumil vzorným otcem a měl své děti rád.¹¹¹ Bohumil s Matyldou žili na Újezdě v domě patřícím Eiseltově matce Kateřině, dům však později získala Eiseltova sestra Viktorie Piaczeková. Ta dům prodala městu, které jej zbořilo a na jeho místě vznikla novostavba. Od roku 1882 žili Eiseltovi na rohu ulic

¹⁰³ SOA Hradec Králové, fond Sbirka matrik východočeského kraje, sign. 1657, fol. 22. Dostupné online: <<https://matriky.online/zamrsk/000-01657/25/#>> (15. 12. 2023); A. EISELT, *Paměti*, s. 3.

¹⁰⁴ A. EISELT, *Paměti*, s. 3.

¹⁰⁵ AMP, fond Magistrát hlavního města Prahy I. Soupis pražského obyvatelstva 1830–1910 (1920), Pražští příslušníci, kart. 53, Eiselt Eugen. Dostupné online: <<http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/permalink?xid=1E6C5C0823A911E08F90005056C00008&scan=1#scan1>> (3. 11. 2023); A. EISELT, *Paměti*, s. 3–4; Michal NAVRÁTIL, *Almanach československých právníků: životopisný slovník čs. právníků, kteří působili v umění, vědě, krásném písemnictví a politice od Karla IV. počínaje až na naše doby*, Praha 1930, s. 66 (Červinka) a 89 (Eiselt).

¹⁰⁶ SOA Hradec Králové, fond Sbirka matrik Východočeského kraje, sign.: 51-3509, 1850-4.1878, fol. 224–225.

¹⁰⁷ A. EISELT, *Paměti*, s. 11.

¹⁰⁸ Srov. Martin FRANC a kol., *Habitus českých vědců 1918–1968*, Praha 2021, s. 119n. se sondami do 2. poloviny 19. století.

¹⁰⁹ AUK, fond Bohumil Eiselt, kart. 1, 1/4//1–2.

¹¹⁰ AMP, fond Magistrát hl. m. Prahy I. Soupis pražského obyvatelstva 1830–1910 (1920), Pražští příslušníci, k. 53, č. 100, Eiselt, Bohumil Johann; AUK, fond Bohumil Eiselt, kart. 3, 6//3/1–2, drobné tisky s oznámením o úmrtí syna Emila; J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 123 – zde zmínky o příčinách úmrtí dětí bez jejich rozlišení; A. EISELT, *Paměti*, s. 13–14; Evžen STROUHAL, *Profesor Čeněk Strouhal: zakladatel české experimentální fyziky*, Praha 2012, s. 28.

¹¹¹ A. EISELT, *Paměti*, s. 7–8.

Myslíkovy a Spálené, na Václavském náměstí, později znovu ve Spálené a na sklonku života na Smíchovském nábřeží. V pozdějším věku byla Matylda častou návštěvnici Františkových Lázní a Poděbrad.¹¹²

Oba synové pokračovali ve stopách svého otce. Starší syn Artur Eiselt studoval lékařství v Praze a ve Vídni, která se stala jeho prvním působištěm. Posléze se uchytil jako asistent na pražské lékařské fakultě, kde byl do roku 1892. Z fakulty přešel do léčebny v Dobrušce, nejprve jako sekundář a poté jako primář, a odsud do nemocnice v Bohnicích, kde na sklonku své kariéry působil jako ředitel. Na odpočinek přesídlil do rodinné vily v Jindřichově Hradci, kde se věnoval svým botanickým zájmům.¹¹³

Mladší syn Rudolf Eiselt dokončil studium na lékařské fakultě v roce 1905. Jeho specializací bylo interní lékařství. Po absolutoriu pracoval ve všeobecné fakultní nemocnici a posléze i jako asistent na lékařské fakultě. V roce 1912 byl pověřen vybudováním sanatoria pro nemocné tuberkulózou Na Pleši v Brdech a v tomtéž roce se i habilitoval. Po dokončení sanatoria roku 1920 se stal jeho prvním ředitelem. Od téhož roku byl i mimořádným profesorem a intenzivně se začal zabývat i gerontologií. V osobním životě se mu ovšem příliš nedařilo, manželka Anna jej opustila a zůstal sám se dvěma syny, s jejichž výchovou mu pomáhal bratr Artur.¹¹⁴ I oba synové Rudolfa Eiselta Evžen (1916–1981) a Bohumil (1913–2013) a jeho snacha Františka se věnovali lékařskému povolání a dodnes se mu věnují i jejich potomci.¹¹⁵

Dcera Marie Eiseltová, narozená 10. 5. 1862, byla přítelkyní Eiseltova žáka Emericha Maixnera a společně byli předtanečnický při plese českých mediků roku 1881. Sňatek s Maixnerem uzavřela 11. 7. 1883. Maixnerovi měli syny Emericha (lékaře) a Artura (právníka). Marie zemřela roku 1938, je pohřbena v rodinné hrobce Maixnerových na Olšanských hřbitovech.¹¹⁶ Mariin manžel Emerich Maixner byl Eiseltovým žákem a později asistentem, roku 1880 se habilitoval, o čtyři roky později se stal mimořádným profesorem

¹¹² AUK, fond Bohumil Eiselt, kart. 3, 6//5/1–19. Srov. A. EISELT, *Paměti*, s. 5–8; M. RADOŇOVÁ-ŠÁRECKÁ, *Rodina Eiseltova*, s. 16, 24.

¹¹³ Duchoslav PANÝREK, *Nad hrobem zajímavého muže (MUDr. Artur Eiselt)*, Praktický lékař: časopis pro další vzdělávání lékařů, 5. 6. 1939, 19/11, s. 245–246, A. EISELT, *Paměti*, c. d.; J. ADAMEC – K. BERÁNEK – L. HLAVÁČKOVÁ – J. NOSÁKOVÁ – E. ROZSÍVALOVÁ, *Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348–1939*, s. 185.

¹¹⁴ AUK, fond Lékařská fakulta UK 1883–1953, osobní spis, inv. č. 258; Vojtěch TOLAR, *Prof. Dr. Rudolf Eiselt šedesátníkem*, Časopis lékařů českých 80, 1941, s. 390–393; ANONYM, *Profesor Rudolf Eiselt zemřel*, Časopis lékařů českých 89, Praha 1950, s. 1426; Petr SVOBODNÝ, *Eiselt Rudolf Richard*, in: Biografický slovník českých zemí 15, Praha 2012, s. 554; J. ADAMEC – K. BERÁNEK – L. HLAVÁČKOVÁ – J. NOSÁKOVÁ – E. ROZSÍVALOVÁ, *Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348–1939*, s. 185–186; Otakar BRÁZDA, *Slavné lékařské rody*, s. 26.

¹¹⁵ J. ADAMEC – K. BERÁNEK – L. HLAVÁČKOVÁ – J. NOSÁKOVÁ – E. ROZSÍVALOVÁ, *Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348–1939*, s. 185; Vladimír PACOVSKÝ, *Z dějin české gerontologie a geriatry*, Časopis lékařů českých 145/9, 2006, s. 752; Marie HOMOLOVÁ, „Byl jsem prostě dobrodruh“ říká osmaosmdesátiletý chirurg Bohumil Eiselt, *momentální patriarcha staletého lékařského rodu*, Lidové noviny, 7. 7. 2001, s. 25 – zde i zjednodušený a nekompletní rodokmen Eiseltů dovedený do začátku 21. století; František TVAROH, *Zemřela dr. Františka Eiseltová*, Praktický lékař 46/20, 1966, s. 800; Národní autority: Eiselt, Evžen, 1916–1981. Dostupné online: <https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000006586&local_base=AUT> (2. 6. 2023); Národní autority: Eiselt, Bohumil: <https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000006584&local_base=AUT> (2. 6. 2023).

¹¹⁶ AMP, fond Magistrát hl. m. Prahy I. Soupis pražského obyvatelstva 1830–1910 (1920), Pražští příslušníci, karton 186, Maixner Emerich. Dostupné online: <<http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/permalink?xid=4F80272BA10411E181D4002215111B5A>> (2. 6. 2023); Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Z historie českých lékařských plesů*, AUC-HUCP 39/1–2, 1999, s. 93–112, zde s. 95–96. Údaj o úmrtí pochází z hrobky Maixnerových na Olšanských hřbitovech.

a v roce 1888 profesorem řádným. Byl členem mnoha odborných společností, autorem četných publikací, a dokonce obdržel šlechtický titul s predikátem „z Roblínova“.¹¹⁷

Eiselt s ohledem na svou spíše uzavřenou povahu neměl mnoho přátel. Syn Artur považoval za otcovy nejbližší přátelé Zengera, Kořistku a Studničku.¹¹⁸ Profesor Václav Karel Bedřich Zenger (1830–1908) byl optik, astrofyzik a meteorolog a působil na české technice. S Eiseltlem se patrně mohli setkat při studiu na filosofické fakultě, neboť byli vrstevníky.¹¹⁹ Profesor Karel rytíř Kořistka (1825–1906), geodet a kartograf, působil pedagogicky na pražské polytechnice a po jejím rozdělení na německé technice.¹²⁰ Profesor František Studnička (1836–1903) byl matematik, působící nejprve na pražské technice a posléze na české univerzitě, kde se stal prvním děkanem české filosofické fakulty a v akademickém roce 1888/1889 dokonce rektorem.¹²¹ Eiselt se rovněž přátelsky sblížil s kanovníkem od sv. Víta Eduardem Terschem (1823–1898), docentem na teologické fakultě, který byl původně Eiseltovým pacientem.¹²² Osobou, s níž udržoval Eiselt přátelské styky spíše z praktických důvodů, byl nakladatel a knihtiskař František Šimáček, vydavatel všech Eiseltových spisů.¹²³ Po určitou dobu mohl Eiselt považovat za přítele i pozdějšího matematika a univerzitního rektora Čenka Strouhala, který se stal domácím učitelem Eugena a Artura Eiseltových a v domácnosti Eiseltových i žil. S rodinou trávil i svátky, a dokonce se neúspěšně ucházel o ruku Eiseltovy dcery Marie. O ni však současně již tehdy projevoval zájem i její pozdější manžel Emerich Maixner. Mezi Eiseltlem a Strouhalem došlo v prosinci 1881 v této souvislosti k bližší nespécifikovanému nedorozumění, za něž se Strouhal Eiseltovi dopisem z 12. 1. následujícího roku hluboce omlouval. Eiselt omluvu nepřijal a jakožto českého vlastence jej jistě nepotěšilo, že mu Strouhal napsal dopis německy. Rodina Eiseltových se Strouhalem poté zcela přerušila kontakt, a to až do chvíle, kdy Strouhalův bývalý žák Artur Eiselt léčil v Bohnicích jeho manželku.¹²⁴ Spíše písemného charakteru byl velmi přátelský vztah Eiselta s Eduardem Albertem, což bylo vzdáleností Albertových působišť od Prahy. Přesto se však stýkali příležitostně i osobně.¹²⁵

Díky přátelství se Studničkou, který měl vilku v Jindřichově Hradci, se Eiselt rozhodl vystavět venkovské sídlo pro svou rodinu tamtéž. Patrně jej místo rovněž lákalo díky vzpomínkám na mládí, jehož část zde strávil. Vila v někdejší Růžové ulici projektovaná stavitelem Janem Kocabem dostala jméno Bajeto a dosud se nachází na břehu rybníka Vajgar. Eiselt do vily zajížděl o nedělích a o prázdninách dostavníkem ze Soběslavi,

¹¹⁷ Ludmila HLAVÁČKOVÁ – Petr SVOBODNÝ a kol., *Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348–1939*, II, Praha 1993, s. 70–71.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 8.

¹¹⁹ Albert Vojtěch VELFLÍK, *Dějiny technického učení v Praze*, II, Praha 1910, s. 111–118.

¹²⁰ A. V. VELFLÍK, *Dějiny technického učení v Praze*, I, Praha 1906–1909, s. 454–460.

¹²¹ Martina BEČVÁŘOVÁ, *František Josef Studnička (1836–1903) a česká univerzita*, in: Místo národních jazyků ve výchově, školství a vědě v habsburské monarchii 1867–1918. Sborník z konference, Praha, 18.–19. listopadu 2002, Praha 2003, s. 511–529; A. V. VELFLÍK, *Dějiny technického učení v Praze*, II, s. 86–91, srov. M. RADOŇOVÁ-ŠÁRECKÁ, *Rodina Eiseltova*, s. 17–18.

¹²² Antonius PODLAHA, *Series praepositorum, decanorum, archidiaconorum aliorumque praelatorum et canonicorum s. metropolitanae ecclesiae Pragensis a primordiis usque ad praesentia tempora*, Praeae 1912, s. 339–341; A. EISELT, *Paměti* s. 8.

¹²³ M. RADOŇOVÁ-ŠÁRECKÁ, *Rodina Eiseltova*, s. 16.

¹²⁴ LA PNP, fond Eiselt Bohumil Jan, Dopisy, Čeněk Strouhal, dopis 12. 1. 1882; E. STROUHAL, *Profesor Čeněk Strouhal*, s. 23, 25, 37, 51–52, 179; A. EISELT, *Paměti*, s. 58–59.

¹²⁵ LA PNP, fond Eiselt Bohumil Jan, kart. 1, Dopisy, Eduard Albert; srov. J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 54, kde se Eiselt sám vyjadřuje o svém vztahu k Albertovi.

kam se dopravoval z Prahy vlakem. Zde odpočíval a věnoval údržbě stromů a květin na zahradě. S manželkou, Studničkou a právníkem Antonínem Schulzem zde hrával karetní hru whist.¹²⁶ Výstavbu „venkovského sídla“ si mohl Eiselt jako honorovaný vysokoškolský pedagog dovolit.¹²⁷ Hmotný doklad přátelství Eiselta se Studničkou je dosud uchován v Archivu Univerzity Karlovy, a to Studničkova edice spisu Tycha Brahe *Brevissimum planimetriae compendium* s osobním věnováním Eiseltovi.¹²⁸

Druhý život Bohumila Eiselta

Již za svého života byl Eiselt oslavován, o čemž svědčí velké množství jubilejních i oslavných textů, které byly publikovány nejen v Časopise lékařů českých,¹²⁹ ale též v běžném celostátním i regionálním tisku.¹³⁰ Navzdory faktu, že byl Bohumil Eiselt velikánem české lékařské vědy 2. poloviny 19. století, příliš nepronikl do historického povědomí, od čehož se i odvíjí, že je dochováno málo viditelných památek odkazujících k jeho životu. Jednou z nejvýraznějších je rodinný hrob, v němž kromě něj samotného odpočívá též jeho manželka Matylda, bratr Eugen s manželkou a dcerou, synové Artur a Rudolf a vnukové Bohumil a Evžen se svými manželkami.¹³¹ V areálu II. kliniky 1. lékařské fakulty se nachází Eiseltova síň, zrekonstruovaná v roce 1996, která byla původně Thomayerovou posluchárnou z roku 1902. Síň je vybavena portréty Eiseltova učitele Josefa Hally, samotného Bohumila Eiselta, jeho dvou žáků Emericha Maixnera a Josefa Thomayera a generačně mladších lékařů Josefa Pelnáře, Antonína Vančury a Františka Herlese. Místnost je rovněž vybavena Eiseltovou bustou a při vstupu pamětní deskou.¹³² Na zdi posluchárny 2. interní kliniky se nachází pamětní deska s částí projevu prof. Pelnáře o významu Eiselta pro českou lékařskou vědu.¹³³ Na rozhraní ulic Újezd a Hellichova (Újezd 455/48) se nachází dům osazený pamětní deskou, informující, že v oněch místech stával dům obývaný Eiseltem, přičemž je zdůrazněna jeho zakladatelská činnost v rámci Spolku českých lékařů a Časopisu lékařů českých.¹³⁴ Eiselt je ve veřejném prostoru připomínán i mimo Prahu, například ve vestibulu Teoretických ústavů Lékařské fakulty Univerzity Palackého v Olomouci se v nápisové pásce se jmény velikánů lékařské vědy vyjímá jeho jméno mezi Pavlovem, Purkyněm, Pasteurem a Thomayerem.¹³⁵ Velkou poctou pro Eiselta rovněž již za jeho života bylo, že lékařská župa Lanškroun – Lito-myšl – Polička – Vysoké Mýto se na jeho počest nazývala župou Eiseltovou.¹³⁶

¹²⁶ AUK, fond Bohumil Eiselt, kart. 1, 1/4//3. Návrh na přestavbu domu. Současná adresa je nábřeží Ladislava Stehny 28, Jindřichův Hradec II. Srov. též Ludvík DOMEČKA, *Antonín Schulz*, Ohlas od Nežárky: Týdeník pro poučení a zábavu, pro zájmy obecné, společenské a politické, 10. 3. 1916, s. 2–4; M. RADOŇOVÁ-ŠARECKÁ, *Rodina Eiseltova*, s. 18, 24. Záznamy o výsadbě stromů a rostlin v Jindřichově Hradci viz AUK, fond Bohumil Eiselt, kart. 3, 5/5//3.

¹²⁷ Srov. pro 20. století Martin FRANC a kol., *Habitus českých vědců 1918–1968*, Praha 2021, zvláště s. 148–158.

¹²⁸ AUK, fond Bohumil Eiselt, kart. 3, 5/5//5.

¹²⁹ Viz poznámka č. 1.

¹³⁰ Jan NERUDA, *Podobizny a karikatury*, I, Praha 1915, s. 100–101.

¹³¹ V. ŘÍHOVÁ – Z. KRĚNKOVÁ, *Pražská mozaikářská dílna Viktora Foersterera*, s. 48.

¹³² Jiří KOLÁŘ, *Eiseltova síň: první česká klinika v zemích Koruny české*, Praha 1996.

¹³³ J. KOLÁŘ, *130 let českého vyučování vnitřního lékařství*, s. 444.

¹³⁴ Dostupné online: <<https://mapy.cz/s/dukonesosa>> (15. 12. 2023).

¹³⁵ Dostupné online: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Teoreticke_ustavy.JPG> (15. 12. 2023).

¹³⁶ J. B. EISELT, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, s. 122.

Obr. 1: Portrétní fotografie Bohumila Eiselta z roku 1867, Ateliér Lachmann (Zdravotnické muzeum NLK, Sbirka dokumentů, AD 222-1964)

Obr. 2: Portrétní fotografie Bohumila Eiselta, Ateliér Langhans, počátek 20. století (AUK, fond Bohumil Eiselt, k. 3, 5/1//1)

Závěr

Význam Bohumila Eiselta pro dějiny lékařství tkví zejména v jeho zásluhách na poli organizování lékařského spolkového života, jeho potřebě vyburcovat českou lékařskou obec k vědecké práci a moderním kompendiím v českém jazyce a jeho zásluhách o vznik české lékařské fakulty. Přestože *Odborná therapie a pathologie* zůstala torzem Eiseltových snů, současně se stala odrazovým můstkem pro další badání. Eiselt stál u počátku kariéry tisíců lékařů působících v průběhu 19. a 20. století. V dějinách lékařské vědy stojí Eiselt poněkud neoprávněně ve stínu svého učitele Purkyně i svých žáků Maixnera a Thomayera. Po smrti Purkyněho byl ovšem téměř celou druhou polovinu 19. století vůdčí osobností českého lékařstva, ale i procesu české národní emancipace na úrovni celozemské i regionální.¹³⁷

Poděkování

Doc. PhDr. Ludmile Hlaváčkové a PhDr. Anně Flieglové z Ústavu dějin lékařství a cizích jazyků 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy, Mgr. Šimonu Krýslovi ze Zdravotnického muzea při Národní lékařské knihovně, Mgr. Lence Dvořákové z Muzea Jindřichohradecka, PhDr. Bohdanu Zilynskému, Ph.D., z Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, prof. PhDr. Petru Svobodnému, Ph.D., z Ústavu dějin Univerzity Karlovy a archivu Univerzity Karlovy.

Grantová podpora

Studie vznikla v rámci řešení programu COOPERATIO HIST, obor History and Philosophy of Science.

JAN BOUKAL

Der Nestor der tschechischen Medizin: Professor Bohumil Eiselt zwischen Universität, medizinischer Wissenschaft und den emanzipatorischen Bestrebungen der Tschechen in der Habsburgermonarchie

ZUSAMMENFASSUNG

Professor Bohumil Eiselt (28. 8. 1831, Polička – 22. 8. 1908, Prag) wurde nach dem Tode von J. E. Purkyně zur führenden Kraft bei der Entfaltung der Medizinwissenschaft in den böhmischen Ländern. Seiner Bedeutung für die Medizinwissenschaft zum Trotz, steht er aber etwas im Schatten seines Lehrers J. E. Purkyně und seiner Schüler Maixner und Thomayer. Bei der Wahl seines zukünftigen Berufs war für den jungen Eiselt bestimmend, dass auch sein Vater ein bedeutender Arzt war, und schließlich schritten auch seine Söhne und Enkel in Eiselts

¹³⁷ Srov. např. Ludmila HLAVÁČKOVÁ – Petr SVOBODNÝ – Jan BŘÍZA, *Dějiny Všeobecné fakultní nemocnice v Praze 1790–2010*, Praha 2011, s. 65. K vlivu Eiselta na formování Thomayera viz Jiří HAVLÍK, *Obraz Josefa Thomayera (1853–1927) v očích jeho přátel a následovníků i v jeho vlastních*, AUC-HUCP 43/1–2, 2003, s. 107–134, zde s. 132.

Fußstapfen. Nach bescheidenen Anfängen nach dem Absolutorium an der medizinischen Fakultät der Prager Universität arbeitete er sich mit seinem Fleiß allmählich zum Dozenten und schließlich auch zum Professor hoch. Gleichzeitig engagierte er sich bei der Entstehung des ersten tschechischen Ärztevereins und seiner Zeitschrift (beides 1862). Er hatte Anteil an der Entwicklung der medizinischen Terminologie im Tschechischen und an der Herausgabe des ersten medizinischen Kompendiums *Odborná pathologie a terapie* (Fachpathologie und Therapie), das allerdings am Desinteresse von Mitautoren ein Torso blieb. Es war insbesondere Eiselts Verdienst, dass im Rahmen der Universitätsteilung, wenngleich mit Verspätung, 1883 auch die tschechische medizinische Fakultät entstand. Auch nach der Pensionierung ruhte Eiselt nicht und widmete sich fleißig der literarischen Arbeit. Um Eiselts Persönlichkeit komplexer zu verstehen, sind in dieser Arbeit auch Egodokumente aus dem Archiv der Karlsuniversität und dem Literaturarchiv der Gedenkstätte für das Nationale Schrifttum verwendet worden, so dass es auch gelang, Eiselts familiäres Milieu und seinen Alltag teilweise zu rekonstruieren.

Deutsche Übersetzung von Wolf B. Oerter

PhDr. Jan Boukal, Ph.D.

Ústav dějin UK a archiv UK, Praha

jan.boukal@ruk.cuni.cz

„NAUKA O LYOFILIZOVANÝCH JAHODÁCH“¹ ANEB NÁČRT HISTORIE KATEDRY VYSOKÉ FREKVENCE A VAKUOVÉ TECHNIKY (1953–1959) A KATEDRY ELEKTRONIKY A VAKUOVÉ FYZIKY (1959–1989) MATEMATICKO-FYZIKÁLNÍ FAKULTY UNIVERZITY KARLOVY

MAREK BRČÁK

‘THE THEORY OF LYOPHILISED STRAWBERRIES’ OR THE HISTORY OF THE DEPARTMENT OF HIGH FREQUENCIES AND VACUUM TECHNOLOGY (1953–1959) AND THE DEPARTMENT OF ELECTRONICS AND VACUUM PHYSICS (1959–1989) OF THE FACULTY OF MATHEMATICS AND PHYSICS OF THE CHARLES UNIVERSITY

This study deals with the history of the Department of Surface and Plasma Science of the Faculty of Mathematics and Physics of the Charles University, which in the academic year 2023/2024 celebrates 70 years since its foundation. In the course of its existence, its name changed twice. Originally, it was founded in 1953 as the Department of High Frequencies and Vacuum Technology. In 1959, its name changed to the Department of Electronics and Vacuum Physics, and since 2006, it has its current name. This text focuses especially on this department’s history during the rule of the Communist Party of Czechoslovakia, i. e., in 1953–1989.

Keywords: Faculty of Mathematics and Physics of the Charles University – Department of High Frequencies and Vacuum Technology of the Faculty of Mathematics and Physics of the Charles University – Department of Electronics and Vacuum Physics of the Faculty of Mathematics and Physics of the Charles University – history of physics – Vilém Kunzl (1906–1980) – Libor Pátý (1929–2021) – Ludmila Eckertová (1924–2009) – INTERKOSMOS

DOI: 10.14712/23365730.2024.21

Dne 26. 1. 2024 si Katedra fyziky povrchů a plazmatu Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy slavnostním shromážděním připomněla 70 let od svého založení v roce 1953. Setkání proběhlo v budově fakulty na Malé Straně, tj. v bývalém Profesním domu Tovaryšstva Ježíšova, v historickém refektáři, kde se dnes konají například konference či bakalářské promoce Univerzity Karlovy. V rámci této akce jsem přednesl příspěvek o historii tohoto pracoviště, které dříve neslo pojmenování uvedená v názvu článku. Rozšířenou písemnou verzí této přednášky, která byla zaměřena na dějiny katedry v období vlády

¹ „Z prvních přednášek dr. Pátého jsme nabyli dojmu, že vakuová fyzika je nauka o lyofilizovaných jahodách a jiných podobných věcech. Brzy jsme ale všichni přišli na to, že vakuová fyzika, to jsou díry a netěsnosti.“ Takto na své první kontakty s vakuovou fyzikou během studií vzpomíná v roce 1983 profesor Vladimír Matolín (* 1951), který se později stane dlouholetým vedoucím Katedry elektronové fyziky a vakuové fyziky (1999–2006) a Katedry fyziky povrchů a plazmatu Matematicko-fyzikální fakulty (dále jen MFF) Univerzity Karlovy (2006–2007; 2011–2017). Lyofilizace (neboli sušení mrazem) je jeden z procesů průmyslového využití vakuové fyziky, kdy například v ovoci dochází k vysušení přirozeně obsažené vody za extrémně nízké teploty a tlaku. Vladimír MATOLÍN, *Vzpomínky diplomatů*, in: L. Pátý (ed.), 30 let Katedry elektroniky a vakuové fyziky MFF UK. Sborník ze semináře pořádaného katedrou v říjnu 1983, Praha 1985, s. 87–88.

komunistické strany, předkládám v této studii. Referát jsem pronesl na základě pozvání doc. Jiřího Pavlu, současného vedoucího Katedry fyziky povrchů a plazmatu MFF UK, kterému rovněž patří můj velký vděk za cenné připomínky k této stati.²

Archiv Univerzity Karlovy v roce 2021 převzal do svých sbírek paměti profesorky Ludmily Eckertové (1924–2009),³ dlouholeté pracovnice katedry, které mu daroval její vnuk David Pátý. Po prvním přečtení tohoto velice zajímavého textu, v němž autorka vzpomíná na své dětství, studium, mj. na doktorát, který absolvovala v Moskvě, a na akademickou dráhu na Matematicko-fyzikální fakultě,⁴ jsem se rozhodl, že by bylo velice žádoucí tyto paměti vydat, na čemž v současné době s kolegyní Janou Ratajovou pracuji, a to i v součinnosti s Katedrou fyziky povrchů a plazmatu MFF UK. V této souvislosti Archiv Univerzity Karlovy převzal v roce 2023 i osobní pozůstalosti manželů Ludmily Eckertové a Libora Pátého (1929–2021),⁵ dvou koryfejí a „otců zakladatelů“ uvedené katedry, které zpřístupnil veřejnosti v rámci jednoho archivního fondu. Ten nese název *Rodinný archiv Ludmily Eckertové a Libora Pátého*, jehož jsem archivní správce. Popsanou cestou jsem se tedy dostal k velice zajímavé historii Katedry fyziky povrchů a plazmatu MFF UK.

Tímto se dostávám k tomu, jaké prameny k dějinám studované katedry jsou k dispozici. Kromě úředních tisků, jako jsou Seznamy přednášek Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy označované jako tzv. Karolinky či Seznamy osob Univerzity Karlovy z různých let, například k roku 1957 atd., lze pracovat zejména s prameny v Archivu Univerzity Karlovy, kde je uložen fond MFF UK, který však není inventárně zpracován. V rámci něj se nachází několik tematických řad, v nichž lze nalézt relevantní materiál. Na prvním místě je třeba uvést spisy děkanátu, kde bych vyzdvihl zápisy z kolegia děkana a vědeckých rad a zaměstnanecké spisy. Dále jsou k dispozici materiály Základní organizace KSČ MFF UK. Jako poslední je nutné jmenovat ještě materiály rehabilitační komise vzniklé po roce 1990. Bohužel se ve fondu MFF UK nedochoval téměř žádný aktový materiál ke katedře, tj. aspoň zápisy ze schůzí pracoviště,⁶ což dosti komplikuje bádání. V Archivu Univerzity Karlovy lze nalézt ještě řadu jednotlivin ve specializovaných fondech, jako je například Fotoarchiv. Největší bohatství ke studované instituci však poskytuje Rodinný archiv Ludmily Eckertové a Libora Pátého, z něhož jsem nejvíce čerpal při psaní této studie. Ten kromě zmíněných pamětí obsahuje i xerokopii pamětní knihy katedry, která byla vedena

² Pro dějiny vědy je právě typická spolupráce historiků a expertů daného odvětví, jelikož ani jeden z nich by sám nedokázal napsat kvalitní dějiny jakékoliv vědní specializace, neboť jednomu by chyběl kontext historický a druhému pak ten oborový. Daniel ŠPELDA, *Proměny historiografie vědy*, Praha 2009, s. 13–21.

³ Ludmila Eckertová byla odbornice na fyziku tenkých vrstev a povrchů a dlouholetou pracovníci na studované katedře, téměř od jejího založení (nastoupila k 1. 9. 1954). Archiv Univerzity Karlovy (dále jen AUK), Matematicko-fyzikální fakulta Univerzity Karlovy (dále jen MFF UK), Zaměstnanecké spisy, 1956–1995, kart. 10, spis Ludmily Eckertové. K její osobnosti blíže Jiří PAVLUCH – Jan WILD, *Osmdesáté narozeniny Ludmily Eckertové*, Československý časopis pro fyziku (dále jen ČČF) 54/5, 2004, s. 312–313; Jiří PAVLUCH, *In memoriam prof. Ludmily Eckertové*, ČČP 59/6, 2009, s. 423–424.

⁴ Rukopis paměti Ludmily Eckertové je uložen v AUK, Rodinný archiv Ludmily Eckertové a Libora Pátého (dále jen RALELP), kart. 1 (prozatímní číslování, fond není uspořádán).

⁵ Libor Pátý byl odborník v oboru vakuové fyziky, na katedře působil v letech 1954–1958 a 1962–1993. AUK, MFF, Zaměstnanecké spisy, 1956–1995, kart. 42, spis Libora Pátého. K jeho osobnosti blíže například Zpravodaj České vakuové společnosti (dále jen ZČVS) 29/1, 2021. Toto číslo, které nese název *Pocta Liboru Pátému*, je celé věnované jeho životu a dílu.

⁶ To však neznamená, že zápisy nebyly vedeny, částečně jsou dochovány v pozůstalosti prof. Rudolfa Hracha (1943–2018), působícího na studovaném pracovišti, která je v současnosti uložena na katedře. O existenci těchto pramenů se autor dozvěděl až po přijetí studie do tisku, tudíž nemohly být prozatím zohledněny.

Liborem Pátým od roku 1956, přičemž obsahuje zápisy pro období 1953–1975.⁷ Originál pamětní knihy je bohužel dnes nezvěstný.

Když bylo v roce 1983 slavnostně připomínáno 30 let katedry, která tehdy nesla název *Katedra elektroniky a vakuové fyziky* (viz obr. 1; dále jen KEVF), bylo rovněž uskutečněno slavnostní zasedání, jež se spolu s jubilejním seminářem konalo 4. října uvedeného roku. Při této příležitosti se podrobně vzpomínalo na historii katedry a ze zasedání vznikl i sborník, který uspořádal Libor Pátý. Ten nese název *30 let Katedry elektroniky a fyziky MFF UK*⁸ a je základní literaturou ke studované problematice.

Nyní už pojďme k počátkům vakuové fyziky v českých zemích. Na slavnostním zasedání v roce 1983 měl úvodní referát⁹ Jiří Prostějovský (*1927–?),¹⁰ v rámci nějž se zamýšlel nad významem vakuové fyziky pro závažné objevy moderní fyziky. Za zrod oboru označil onen den roku 1643, kdy Evangelista Torricelli (1608–1647) vytvořil nad ustupující hladinou rtuti prostor, který byl podle jeho představy zcela prázdný. Tento pokus nezávisle na Torricellim ve středoevropském regionu zopakoval a zpropagoval český kapucín s italskými kořeny Valerián Magni (1586–1661).¹¹ Jako druhý na zmiňované jubilejní konferenci vystoupil L. Pátý, který přednesl příspěvek s názvem *Fyzika nízkých tlaků a 30 let Katedry elektroniky a vakuové fyziky*,¹² v němž se věnoval již moderním počátkům oboru. Za jeho novodobého českého předchůdce označil fyzika Václava Dolejška (1895–1945), který zahynul během druhé světové války v Terezíně. Zde byl uvězněn v důsledku odbojové činnosti, když se podílel na zajišťování spojení s československou exilovou vládou v Londýně prostřednictvím ilegální vysílačky, kterou pomohl zkonstruovat.¹³ Válečné období obecně posílilo postavení vakuové fyziky jako vědního oboru, jehož počátky je však třeba u nás hledat již ve 20. a 30. letech,¹⁴ a to vzhledem k jejímu významu ve výrobě vysokofrekvenčních elektronek uplatňujících se v radaru¹⁵ či tehdy rychle se rozvíjející jaderné fyzice. Zájem o tyto elektronky vedl československou vládu a armádu k tomu, že se zasadila o výchovu odborníků na Univerzitě Karlově

⁷ AUK, RALELP, *Pamětní kniha* [Katedry vysoké frekvence a vakuové techniky a Katedra elektroniky a vakuové fyziky MFF UK], kart. 24 (prozatímní číslování).

⁸ L. PÁTÝ (ed.), *30 let Katedry*.

⁹ Jiří PROSTĚJOVSKÝ, *Význam vakuové fyziky pro závažné objevy moderní fyziky*, in: L. Pátý (ed.), *30 let Katedry*, s. 7–20.

¹⁰ Jiří Prostějovský, odborný asistent na KEVF MFF UK v letech 1956–1992, autor skript *Katedra elektroniky a vakuové fyziky matematicko-fyzikální fakulty: Metoda měření*, Praha 1966. AUK, MFF UK, Zaměstnanecké spisy, 1956–1995, kart. 47, spis Jiřího Prostějovského.

¹¹ Tomáš NEJESCHLEBA, *Valerian Magni (1586–1661) o vakuu*, *Dějiny věd a techniky* (dále jen DVT) 48/3, 2015, s. 135–150.

¹² Libor PÁTÝ, *Fyzika nízkých tlaků a 30 let KEVF*, in: Týž (ed.), *30 let Katedry*, s. 21–36.

¹³ AUK, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy (dále jen PFF UK), 1921–1953, inv. č. 41, spis Václav Dolejšek; Ivo KRAUS, *Václav Dolejšek*, in: Květa Stejskalová a kol., *Vědci, vynálezci a podnikatelé v Českých zemích*, Praha 2017, s. 47–88.

¹⁴ V souvislosti se studiem výbojů v plynech v rámci experimentální fyziky a následně s výrobou prvních elektronek, v níž vakuová metodika hrála podstatnou roli. Emilie TĚŠINSKÁ, *Český fyzik August Žáček (1886–1961), vědecká kariéra a předčasná penzionování*, *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* (dále jen AUC-HUCP) 48/1, 2008, s. 89–109; TÁŽ, *Několik dodatků k životopisu českého fyzika Augusta Žáčka*, AUC-HUCP 54/2, 2014, s. 127–203; Ivo KRAUS a kol., *Věda v českých zemích. Dějiny fyziky, geografie, geologie, chemie a matematiky*, Praha 2019, s. 82–91.

¹⁵ Libor PÁTÝ, *Radar a Žáčekův magnetron*, in: Richard Vašek (ed.), *Věda a armáda – věda a válka (1914–2004)*, Sborník příspěvků z mezinárodní konference (Praha 24.–25. 11. 2004), Praha 2006, s. 93–97.

se specializací na vysoké frekvence a vakuovou fyziku, což mj. přispělo k založení sledované katedry.¹⁶

Její vznik byl i součástí velkých změn na tehdejší Univerzitě Karlově, kdy se velké fakulty již za vlády komunistické strany, která se v Československu chopila moci po únoru 1948, po sovětském vzoru¹⁷ rozdělovaly na menší specializované celky.¹⁸ V případě Přírodovědecké fakulty (dále jen PŘF UK), kde se dosud fyzikální obory vyučovaly, došlo k jejímu rozdělení v roce 1952 na tři části: geologicko-geografickou, biologickou a matematicko-fyzikální, která tehdy měla krátce na starosti i chemické obory. K faktickému rozdělení po stránce správní a ekonomické se přistoupilo až o rok později.¹⁹ Vznik nových menších fakult se ukázal být plně funkční jen v případě matematicko-fyzikální fakulty, nikoliv však ostatních dvou fakult, které v roce 1959 byly opět sloučeny v jednu s tím, že k ní byly navráceny i chemické obory.²⁰ Lze poukázat na to, že stejný osud potkal i filozofickou²¹ či pedagogickou²² fakultu. Součástí sovětizace vysokých škol také bylo to, že velké katedry a ústavy²³ se v 50. letech na nových fakultách rovněž členily na menší celky dle užších vědeckých specializací,²⁴ což opět přispělo k založení tohoto fyzikálního pracoviště. Na tomto místě je též potřeba zdůraznit, že proces rozčleňování kateder a ústavů byl součástí i přirozeného vývoje, když velké ústavy již v době meziválečné se postupně začaly dělit na oddělení. Přebírání sovětského modelu v první polovině 50. let však tento vývoj dle mého

¹⁶ Emilie TĚŠINSKÁ, *Personální a institucionální proměny fyzikálních oborů v Českých zemích za války*, in: Hana Barvíková (ed.), *Věda v českých zemích za druhé světové války*: sborník z konference (= *Práce z dějin Akademie věd*. ser. C3), Praha 1998, s. 167–190, zde s. 169; L. PÁTÝ, *Fyzika nízkých tlaků a 30 let KEVF*, s. 21.

¹⁷ K sovětzací vysokých škol v Československu po roce 1948 je nutné uvést alespoň tyto práce: John CONNELLY, *Zotročená univerzita. Sovětzace vysokého školství ve východním Německu, v českých zemích a v Polsku v letech 1945–1956*, Praha 2008 (anglický originál: *Captive University: The Sovietization of East German, Czech, and Polish Higher Education, 1945–1956*, Chapel Hill 2000); Jiří PULEC – Pavel URBÁŠEK, *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*, Olomouc 2012. Connelyho kniha je jedinečná svým střeoevropským záběrem a ukazuje, že na první pohled monolitní východní blok měl v oblasti vysokého školství v jednotlivých sovětských satelitech různá specifika, Urbášek s Pulcem zase napsali knihu s důvěrnou znalostí domácích archivních pramenů jakožto ředitel univerzitních archivů v Brně a Olomouci.

¹⁸ Petr CAJTHAML, *Proměny role univerzit v systému vysokých škol*, AUC-HUCP, 52/1, 2012, s. 61–69; na příkladu lékařských fakult Univerzity Karlovy viz Petr SVOBODNÝ, *Lékařské fakulty, nebo lékařské akademie. Vysokoškolská výuka medicíny a lékařská věda v sovětském bloku ve 40. až 60. letech 20. století*, DVT 50/1, 2017, s. 9–27.

¹⁹ Jindřich BEČVÁŘ, *Matematicko-fyzikální fakulta*, in: Jan Havránek – Zdeněk Pousta (edd.), *Dějiny univerzity Karlovy*, IV, Praha 1998, s. 495–509, zde s. 495.

²⁰ Břetislav FAJKUS, *Přírodovědecká fakulta*, in: J. Havránek – Z. Pousta (edd.), *Dějiny univerzity Karlovy*, IV, s. 473–493, zde s. 473–474.

²¹ Josef PETRÁŇ, *Filozofové dělají revoluci: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948–1968–1989)*, Praha 2015.

²² Chruďoš VORLÍČEK, *Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy ve vývoji učitelského vzdělání v Československu*, AUC-HUCP 15/2, 1975, s. 53–100; Blanka ZILYNSKÁ, *Pedagogická fakulta*, in: J. Havránek – Z. Pousta (edd.), *Dějiny univerzity Karlovy*, IV, s. 511–532.

²³ V roce 1950 vstupovaly do života na vysokých školách nové organizační jednotky fakult, tj. katedry, jež nahradily dosavadní fakultní ústavy, semináře či stolice, které vedl určitý profesor. Katedry byly zamýšleny jako nástroje kolektivní spolupráce celých vědních oborů, proto byly mnohem rozsáhlejší než výše uvedené dřívější administrativní jednotky. Katedry sdružovaly akademiky a vědecké pracovníky téhož vědního oboru, popřípadě velmi příbuzných oblastí. Ač se některá pracoviště odvolávala slovem ústav v názvu instituce na prvorepublikovou tradici dřívějších profesorských stolic, například Fyzikální ústav MFF UK, stále se jednalo vlastně o katedry, zřízené dle §15 zákona č. 58/1950 sb., o vysokých školách.

²⁴ Jakub JAREŠ, *Dějiny vysokého školství v Československu po roce 1945*, AUC-HUCP 52/1, 2012, s. 13–23, zde s. 21–23.

názoru výrazně urychlilo, jelikož před rokem 1950 se konzervativní profesorské sbory vzniku nových fakultních ústavů spíše bránily, což lze doložit na PřF UK.²⁵

Sovětizace vysokého školství tedy přinesla řadu zásadních strukturálních a systémových změn, které se z dlouhodobého hlediska většinou ukázaly jako neudržitelné (například již zmíněné rozdělení filozofické fakulty). Některé zásahy se ale ukázaly jako funkční, což byl případ založení MFF UK v roce 1952 a na ní Katedry vysoké frekvence a vakuové techniky o rok později. Nicméně převažující negativní jevy sovětizace, jako například politicky motivovanou perzekuci studentů a vyučujících, nelze rozhodně pominout.²⁶ V případě MFF UK byly politické zásahy²⁷ oproti společenskovědním fakultám mnohem menší, a to i později po roce 1968,²⁸ na rozdíl třeba od již zmiňované filozofické fakulty.²⁹

Pojďme již nyní k založení sledované instituce. K jejímu oficiálnímu ustanovení došlo na počátku akademického roku 1953/1954 pod názvem *Katedra vysoké frekvence a vakuové techniky*. O založení katedry její pamětní kniha informuje následovně: „*Katedra vysoké frekvence a vakuové techniky na Matematicko-fyzikální fakultě Karlovy univerzity v Praze byla založena v měsíci říjnu 1953.*“³⁰ Jejím prvním vedoucím byl profesor Vilém Kunzl (1906–1980),³¹ který na MFF UK nastoupil k 1. 9. 1953, když se stal nejprve vedoucím oddělení pro výzkum vysokých frekvencí a vakuovou techniku³² při Katedře fyziky (jmenován byl k 7. 9.). Dne 22. 9. 1953 fakultní rada MFF UK schválila reorganizaci Katedry fyziky,³³ pod níž byl v roce 1950 sloučen dosavadní Fyzikální ústav a Ústav a seminář

²⁵ AUK, PřF UK, 1921–1953, inv. č. 1–18, Protokoly ze schůzí profesorského sboru 1920–1939.

²⁶ Jakub JARĚŠ, „Indiferentní – možnost převýchovy!“ *Cíle tzv. studijní prověrky na vysokých školách a jejich realizace*, in: Marie Černá – Jaroslav Cuhra a kol., *Prověrky a jejich místo v komunistickém vládnutí: Československo 1948–1989*, Praha 2012, s. 20–53.

²⁷ Petr CAJTHAML, *Mechanismy politického řízení Univerzity Karlovy v druhé polovině padesátých let*, *Východočeské listy historické* 27, 2010, s. 99–108.

²⁸ S nástupem normalizace z politických důvodů bylo některým pracovníkům znemožňováno získávání vědeckých a pedagogických hodností, nemohli se účastnit výuky aspirantů, po určitou dobu měli zakázány či omezeny výjezdy do zahraničí a v neposlední řadě jim mohl být ztížen přístup k výuce (opět většinou krátkodobě). Na druhou stranu MFF UK zaměstnala vyhozené lingvisty z FF UK Zdeňka Stříbrného (1924–2014), Petra Sgalla (1926–2019) a Petra Piňhu (* 1938) atd. Na fakultě mohli studovat lidé, kteří by z kádrových důvodů na jiných fakultách nemohli být přijati. J. BEČVĚR, *Matematicko-fyzikální fakulta*, s. 500; Petr VOPĚNKA, *Klady a zápory izolované vědy*, in: Antonín Kostlán (ed.), *Věda v Československu v období normalizace (1970–1975): sborník z konference*, (Praha, 21.–22. listopadu 2001), Praha 2002, s. 25–33; Michal BASCH, *Příznaky doby*, in: Ivan Netuka – Milena Stiborová (edd.), *Jubilejní almanach*, Praha 2002, s. 14; Miroslav BRDIČKA, *Vzpomínky blednou, ale nemizí...*, in: tamtéž, s. 19–22; Věra PROCHÁZKOVÁ, *Rozhovor s prof. PhDr. Evou Hajičovou, DrSc.*, in: Jan Chromý – Eva Lehečková (edd.), *Rozhovory s českými lingvisty, I*, Praha 2007, s. 69–108, zde s. 74–79. Na sledované katedře se tyto restriktce týkaly například L. Eckertové, která jako bývalá předsedkyně ZO KSC MFF UK vystoupivši ze strany po srpnu 1968 (AUK, MFF UK, ZO MFF KSC, kart. 33, Vystoupení L. Eckertové z KSC na vlastní žádost ke dni 5. 6. 1969), nemohla být připuštěna k profesorskému jmenovacímu řízení či k řízení vedoucímu k získání titulu doktora věd (DrSc.), nebo L. Pátého, jenž musel z politických důvodů katedru v letech 1958–1962 opustit. AUK, MFF UK, Zaměstnanecké spisy, 1956–1995, kart. 42, spis Libora Pátého.

²⁹ Jakub JARĚŠ – Klára PINEROVÁ – Matěj SPURNÝ – Kateřina VOLNÁ, *Prověřená fakulta: KSC na Filozofické fakultě UK v letech 1969–1989*, Praha 2009; Petr CAJTHAML – Marek ĐURČANSKÝ, *Dobové souvislosti a ohlas prověrek politické a třídní spolehlivosti v roce 1958 na Univerzitě Karlově*, *Práce z dějin Akademie věd* 2/2, 2010, s. 118–130.

³⁰ AUK, RALELP, kart. 24, *Pamětní kniha*, Zápisy k roku 1953 (nepaginováno).

³¹ Libor PÁTÝ, *Prof. Dr. Vilém Kunzl, první vedoucí katedry*, in: týž (ed.), *30 let Katedry*, s. 97–105.

³² K ustanovení samostatného oddělení došlo v květnu 1953 na základě usnesení děkana, které předtím projednala a schválila fakultní rada. AUK, MFF UK, 1952–1970, Děkanát, kart. 1, Zápis ze schůze fakultní rady ze dne 5. 5. 1953.

³³ Tamtéž, kart. 30, Zápis ze schůze fakultního vedení ze dne 22. 9. 1953.

teoretické fyziky fungující ještě při PřF UK. Tato velká katedra, která v roce 1952 přešla z PřF UK na MFF UK, se na základě reorganizace rozčlenila právě na Katedru vysoké frekvence a vakuové techniky, Katedru obecné fyziky a mechaniky a Katedru nukleární fyziky a fyziky pevných látek.³⁴ Tato pracoviště s výjimkou sledované katedry se v 50. letech dále členila, to však již není tématem mé studie.³⁵ Bohužel dosud neznáme přesné datum, kdy došlo k reorganizaci, a tudíž nevíme ani den, kdy byla založena sledovaná katedra. Z dosavadních nalezených pramenů je pouze zřejmé, že k jejímu vzniku došlo v říjnu 1953.

Součástí plánů na reorganizaci Katedry fyziky na MFF UK, kterou měl po praktické stránce na starosti její tehdejší vedoucí Ladislav Zachoval (1906–1982),³⁶ bylo získání V. Kunzla, původně docenta PřF UK a pracovníka spektroskopického ústavu (spolupracovníka V. Dolejška), pro MFF UK, s nímž se počítalo jako s novým vedoucím pro Katedru vysoké frekvence a vakuové techniky.³⁷ K přeložení došlo na základě rozhodnutí Ministerstva vysokých škol (5. 8. 1953),³⁸ přičemž žádost (14. 11. 1952) byla prostřednictvím rektorátu podána ještě na jemu předcházející instituci, tj. na Ministerstvo školství, věd a umění (2. 12. 1952).³⁹

Na tomto místě je třeba připomenout, že V. Kunzl se tehdy podílel na budování Fyzikálního ústavu na Univerzitě Komenského v Bratislavě, a to jako jeho ředitel v letech 1947–1953,⁴⁰ a do slovenské metropole v letech 1953–1954 často dojížděl (za účelem školení aspirantů a asistentů a dozírání nad budováním univerzitních fyzikálních laboratoří), což fungování katedry dosti komplikovalo. V jeho zaměstnaneckém spisu jsou cesty doloženy na základě žádostí o proplacení nákladů 25 takovýchto cest, které trvaly vždy mezi 4 až 7 dny. Do Bratislavy na základě dohody mezi oběma univerzitami cestoval minimálně dvakrát do měsíce, což v praxi znamenalo, že téměř polovinu roku nebyl na pražském pracovišti

³⁴ Do 20. 10. 1953 měl Ladislav Zachoval, dosavadní vedoucí Katedry fyziky MFF UK, děkanu předložit definitivní návrh na rozčlenění fyzikálních pedagogických pracovníků dle nových kateder. Tamtéž, Zápisy ze schůze fakultního vedení ze 6. 10. 1953.

³⁵ Emanuel KLIER, *Rozvoj fyzikálních pracovišť na Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy v letech 1953–1978*, *Pokroky matematiky, fyziky a astronomie* (dále jen PMFA) 23, 1978, s. 9–15.

³⁶ K jeho osobnosti například Karel VACEK, *Prof. Dr. Ladislav Zachoval sedmdesátiletý*, PMFA 21/3, 1976, s. 175–176.

³⁷ Není bez zajímavosti, že L. Pátý jako pamětník vzpomíná na prof. Zachovala zcela negativně jako na komunistu, který se neprávem dostal do čela fyziky na MFF UK, a jeho přínos ohledně založení katedry zcela opomíjí. Libor PÁTÝ, *Počátky a rozvoj Katedry elektroniky a vakuové fyziky MFF UK*, ČČF 56/4, 2006, s. 249–252, zde s. 252. Přítom archivní prameny o něm vypovídají jako o člověku organizačně schopném, který se skutečně prakticky zasadil o vznik samostatné Katedry elektroniky a vakuové fyziky. AUK, MFF UK, Děkanát, 1952–1970, kart. 1, Fakultní rady 1952–1956, kart. 30, zápisy z vedení fakulty 1952–1954. To mj. potvrzuje vzpomínka Jiřiny Vějvodové, která jako odborná asistentka byla u vzniku sledované instituce. Jiřina VĚJVODOVÁ, *Vzpomínky na vznik Katedry elektroniky a vakuové fyziky*, in: L. Pátý (ed.), *30 let Katedry*, s. 89.

³⁸ Archiv Univerzity Komenského v Bratislavě, Rektorát Univerzity Komenského, Personálne oddelenie – pedagogickí zamestnanci, sign. B II/2, kart. 107, Osobní spis Viliam Kunzl, Přípis Ministerstva vysokých škol o přeložení V. Kunzla ze dne 5. 8. 1953 vydaný náměstkem Františkem Kahudou.

³⁹ AUK, MFF UK, Zaměstnanecké spisy, 1956–1995, kart. 31, spis Vilém Kunzl. Převedení V. Kunzla předtím jednomyslně schválila Fakultní rada MFF. Tamtéž, 1952–1970, Děkanát, kart. 30, Zápisy ze schůze fakultní rady ze dne 4. 11. 1952.

⁴⁰ Archiv Univerzity Komenského v Bratislavě, Rektorát Univerzity Komenského, Personálne oddelenie – pedagogickí zamestnanci, sign. B II/2, kart. 107, osobní spis Viliam Kunzl. Srov. Ondrej DOLAN, *Prehľad profesorov Univerzity Komenského 1919–1966. Prehľad pracovísk 1919–1948*, Bratislava 1968, s. 142, 248.

Dostupné online: <https://uniba.sk/fileadmin/tuk/nasa_univerzita/RUK/Profesori_na_UK_1919-1966.pdf> (20. 2. 2024); Juraj ŠEBESTA, *Zakladateľ slovenskej fyziky. Život a dielo Dionýza Ilkoviča*, Bratislava 2019, s. 158–163, 172–184, 252.

k zastížení.⁴¹ Z toho důvodu za něho ve vedení katedry často suploval jeho zástupce Čestmír Muzikář (1926–1966), pozdější profesor na Katedře teoretické fyziky MFF UK.⁴²

Katedra po svém založení stejně jako jiná nová pracoviště trpěla svými „porodními“ bolestmi. V první řadě lze zmínit nedostatek prostoru,⁴³ který jí byl vyčleněn (převzala původní laboratoře a kancelář V. Dolejška), což byl tehdejší problém na celé fakultě.⁴⁴ Dalším úskalím byla absence potřebného vybavení (viz obr. č. 2), například vodičů, základních elektrotechnických součástek a materiálů i odborné literatury.⁴⁵ Mimo jiné nebyla napsána ani skripta k předmětům, jež katedra vyučovala. Ludmila Eckertová ve svých pamětech na založení katedry vzpomíná následovně: „*Katedra byla založena rok před mým příjezdem [1954] a pro novou specializaci bylo nutno vše teprve vybudovat: přednášky, cvičení, praktika, podmínky pro diplomové práce.*“⁴⁶ Či na jiném místě: „*Už jako nastupující asistenti jsme museli vypracovávat zcela nové přednášky a připravovat praktika, a to včetně potřebných fyzických prací (instalace, stavba aparatur, sklářské práce atd.). Dělalí jsme to ale rádi a nepamatují se, že bychom se nějak zvláště zabývali svými osobními hmotnými podmínkami, ačkoliv naše platy byly nízké (jako odborný asistent kandidát věd [CSc.] jsem měla asi 1700 Kčs měsíčně). Mrzelo nás spíše to, že nebyly prostředky pro vybavení laboratoří. Začínalí jsme v laboratořích s holými zdmi, vybavenými starým nábytkem a jedinými přístroji, které zbyly po Němcích [jak po Německé univerzitě, tak i po německé armádě], bylo několik rotačních vývív. Mnohé se muselo řešit improvizací, často za pomoci elektro-materiálů po německé armádě, které byly k dispozici.*“⁴⁷

K „nízkým“ platům, jak je popisuje Ludmila Eckertová, je vhodné dodat, že dle jejího dochovaného zaměstnaneckého spisu měla ve skutečnosti o něco vyšší mzdu, a to 1800 Kčs (od 1. 7. 1955 pak 2050 Kčs).⁴⁸ Tato čísla je potřeba dát do obecného kontextu, aby měla nějakou vypovídací hodnotu. V roce 1954 čtvrt kila másla v tehdejších československých korunách stálo 10,50 Kčs; lahvové pivo 10° 1,50 Kčs či motorka Jawa 250 ccm 8800 Kčs.⁴⁹ Průměrný hrubý příjem fyzických osob v Československu byl v roce 1954 tehdy necelých 1200 Kčs, takže práce na katedře byla v porovnání se situací v jiných pracovních oblastech hodnocena nadstandardně,⁵⁰ byť podmínky v Československé akademii věd⁵¹ byly ještě výrazně příznivější, k tomu však ještě dále. Obecně k tzv. reálným mzdám v oblasti

⁴¹ AUK, MFF UK, Zaměstnanecké spisy, 1956–1995, kart. 31, spis Vilém Kunzl.

⁴² AUK, MFF UK, Zaměstnanecké spisy, 1956–1995, kart. 37, spis Čestmír Muzikář; srov. Václav VOTRUBA, † *Profesor Čestmír Muzikář*, ČČF 16/6, 1966, s. 568–569.

⁴³ L. PÁTÝ, *Fyzika nízkých tlaků a 30 let KEVF*, s. 22.

⁴⁴ AUK, MFF UK, Děkanát 1952–1970, kart. 20, Dislokační komise 1955–1977; srov. Jiřina MOTTLOVÁ, *Vznik a vývoj Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy*, diplomová práce MFF UK, Praha 1978, s. 17–19.

⁴⁵ L. PÁTÝ, *Fyzika nízkých tlaků a 30 let KEVF*, s. 22–24; Eva TOMKOVÁ – Petr ŘEPA, *Vzpomínky na prof. Libora Pátého a na začátky Katedry fyziky povrchů a plazmatu MFF UK*, ZČVS 29/1, 2021, s. 13–17, zde s. 13–14; Antonín KOKES, *Vzpomínky diplomatů*, in: L. Pátý (ed.), 30 let Katedry, s. 84; Jiří KOLOVRAT, *Vzpomínky diplomatů*, in: L. Pátý (ed.), 30 let Katedry, s. 84–85.

⁴⁶ AUK, RALELP, kart. 1, Rukopis paměti Ludmily Eckertové, kapitola *Osobní vzpomínky na MFF UK*, s. 14.

⁴⁷ Tamtéž, s. 14–15.

⁴⁸ AUK, MFF UK, Zaměstnanecké spisy, 1956–1995, kart. 10, spis Ludmily Eckertové.

⁴⁹ *Statistická ročenka republiky Československé*, Praha 1957, s. 206–207. Je však otázka, co vše si mohli fyzici za své příjmy koupit. Podrobněji k životnímu stylu v Československu v letech 1948–1967 viz Jiří KNAPIK – Martin FRANC (edd.), *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967*, I–II, Praha 2011.

⁵⁰ Viz data Českého statistického ústavu, dostupná online: <<https://www.czso.cz/documents/10180/60664312/1100251839.pdf/a531d6c1-596c-4b86-8993-3121aa823baa?version=1.0>> (15. 2. 2024).

⁵¹ K ní dosud nejpodrobněji: Martin FRANC – Věra DVOŘÁČKOVÁ (edd.), *Dějiny československé akademie věd*, I, (1952–1962), Praha 2019.

vědy je nutné dodat, že tehdy byly o 19% vyšší než průměrná mzda a byly nejvyšší v celé ekonomice. Naopak v období meziválečném bylo finanční zajištění vědců mnohem horší, obzvláště odborných asistentů.⁵²

Na tomto příkladu je hezky vidět, že lidská paměť si často upravuje skutečnost. Obecně je potřeba uvést, že s paměti L. Eckertové jako historickým pramenem je potřeba zacházet velice obezřetně, a to nejen kvůli jejich značné subjektivitě a výběru zaznamenaných informací, což je povšechný problém jakýchkoliv pamětí, ale i z důvodu toho, že autorka je sepsala pod dojmem nedostatečného společenského uznání ze strany její alma mater, tj. MFF UK, než by jí dle jejího názoru náleželo a které po roce 1989 očekávala.⁵³

Dalším ze zásadních problémů v 50. letech bylo i odmítání kybernetiky jako buržoazní pavědy. Nebylo tomu tak jen ve fyzice, ale i v řadě dalších oborů, což způsobovalo zaostávání za Západem.⁵⁴ Problémem pro fungování katedry však bylo i počasí, a to vzhledem k tomu, že budova na Karlově se tehdy dala velmi špatně vytápět, což zhoršovalo podmínky práce v laboratořích. Například na základě pamětní knihy katedry se dokonce dozvídáme, že v únoru a březnu 1956 v Praze panovaly tak velmi silné mrazy (až -30°C), že popraskala většina skleněných vakuových systémů.⁵⁵ Je nutné si uvědomit, že to byl velký problém, protože jenom část vybavení se dala vyrobit ve fakultní dílně (tehdy byl na fakultě zaměstnáván sklář⁵⁶ a součástí výuky byl mj. i sklářský kurz⁵⁷) a vzhledem k plánovanému hospodářství⁵⁸ se dalo o nové vybavení požádat až příští rok. Rok se tedy nepracovalo.

Dalším problémem byl odchod mladých vědců-absolventů. I přesto, že po celou dobu rostl počet zaměstnanců katedry,⁵⁹ perspektivní jedince jí v 50. a 60. letech neustále přetahovala Akademie věd Československé republiky či resortní ústavy, z nich zejména Výzkumný ústav pro vakuovou elektrotechniku,⁶⁰ které jim nabízely mnohem lepší platové podmínky (dokonce až téměř dvojnásobně vyšší), vybavení a možnosti k vycestování.

⁵² Dana MUSILOVÁ, „Resignaci svou odůvodňuji nemožností uhájit z asistentkého platu slušnou, vzdělaní mému přiměřenou existenci.“ *K platovým a pracovním podmínkám asistentek vysokých škol v Československu 1918–1939*, Práce z dějin Akademie věd 14/1, 2022, s. 1–10; Adéla JÚNOVÁ MACKOVÁ – Martin FRANC, *Ekonomický kapitál českých vědců*, in: Martin Franc a kol., *Habitus českých vědců 1918–1968. Příklady dvou generací*, Praha 2021, s. 134–187, zde s. 134–148, 168–170.

⁵³ Z četné literatury vyjadřující se k pamětem jako historickému prameni upozorňuje například Jan RANDÁK, *Životní světy, paměti a jejich interpretace*, in: Milada Sekyrková (ed.), *Paměti a vzpomínky jako historický pramen (= Práce z dějin techniky a přírodních věd 10)*, Praha 2006, s. 79–89.

⁵⁴ Helena DURNOVÁ, *Stroje na zpracování informací, čili matematické: výpočetní technika v Československu 1945–1960*, in: Igor Janovský – Jana Kleinová – Hynek Střítecký (edd.), *Věda a technika v Československu v letech 1945–1960 (= Práce z dějin techniky a přírodních věd 24)*, Praha 2010, s. 257–264.

⁵⁵ AUK, RALELP, kart. 24, *Pamětní kniha*, Zápisy k roku 1956 (nepaginováno).

⁵⁶ E. TOMKOVÁ – P. ŘEPA, *Vzpomínky na prof. Libora Pátého*, s. 13–14; J. KOLOVRAT, *Vzpomínky diplomatů*, in: L. Pátý (ed.), 30 let Katedry, s. 84–85.

⁵⁷ *Seznam přednášek na matematicko-fyzikální fakultě v studijním roce 1955/1956*, Praha 1955, s. 12.

⁵⁸ Alice TEICHOVÁ, *Die Grenzen der Planwirtschaft in der Tschechoslowakei: Meze plánovaného hospodářství v Československu*, in: Gernot Heiss – Alena Míšková – Jiří Pešek – Oliver Rathkolb (edd.), *An der Bruchlinie: Österreich und die Tschechoslowakei nach 1945 = Na rozhraní světů: Rakousko a Československo po 1945*, Wien 1998, s. 59–76, 425–440.

⁵⁹ Ludmila ECKERTOVÁ, *Personální obsazení KEVF v letech 1954–1983*, in: L. Pátý (ed.), 30 let Katedry, s. 74–77.

⁶⁰ Například asistenti Emil Vrchovecký a Vítězslav Veselý (* 1919), kteří byli u zrodu katedry, ji již roku 1954 opustili a přešli do rezortních ústavů, přičemž druhý z nich se v roce 1962 na fakultu vrátil. AUK, RALELP, kart. 24, *Pamětní kniha*, Zápisy k roku 1954 (nepaginováno); AUK, MFF UK, *Zaměstnanecké spisy, 1956–1995*, kart. 65, spis Vítězslava Veselého.

Velká fluktuace pracovníků byla dána někdy i jejich ne zcela výjimečným odchodem⁶¹ do emigrace.⁶² Na druhou stranu vztahy s akademií nebyly jen takto černobílé,⁶³ jelikož její pracovníci vyučovali na katedře jako externisté.⁶⁴ Dále akademie stejně jako rezortní ústavy přenechávaly katedře rovněž některé své nadbytečné vybavení či zapůjčovaly přístroje.⁶⁵ Platformou pro spolupráci fyziků univerzitních a z Československé akademie věd byla samozřejmě i Jednota československých matematiků a fyziků,⁶⁶ v rámci níž se velmi angažovali i členové sledované katedry, a to i v rámci jejího vedení, například L. Eckertová, V. Kunzl, L. Pátý, P. Řepa, J. Vejvodová atd.⁶⁷

Katedra v době vlády komunistické strany nespolupracovala jen s Československou akademií věd, ale také s Fakultou elektrotechniky ČVUT, pro niž zajišťovala praktická cvičení z vakuové fyziky.⁶⁸ Dále byla běžná spolupráce s průmyslovými podniky, jimž doškolovala pracovníky; témata kvalifikačních prací byla zadávána i na základě spolupráce s těmito podniky.⁶⁹ Například lze zmínit Tesla Vršovice a Holešovice, se kterými se katedra podílela na vývoji vysílacích elektronek,⁷⁰ či Výzkumný ústav průmyslové chemie a technologie v Hradci Králové, pro nějž prováděla výzkum vlastností adsorpčních snímačů vlhkosti za účelem vývoje prakticky použitelného elektrického vlhkoměru pro měření velmi nízkých koncentrací vodní páry v plynném prostředí. Nově vyvinutý vlhkoměr se pak v Československu skutečně vyráběl a patentově chráněné licence vzniklé v souvislosti s jeho vývojem

⁶¹ Například po srpnu 1968 odešli do zahraničí odborní asistenti Jaroslav Novák (* 1939), který poté působil na Institut de recherche d'Hydro-Québec v Montréal, a Vladimír Fuchs (* 1935), který později pracoval na Massachusetts Institute of Technology v Bostonu a Canada Center Magnetic Fusion v Montréal. AUK, RALELP, kart. 24, *Pamětní kniha*, Zápisy k roku 1968 (nepaginováno); *Seznam přednášek na Matematicko-fyzikální fakultě ve studijním roce 1968–69*, Praha 1968, s. 15. Poněkud dobrodružnou cestu do emigrace za pomoci šlapadla v roce 1971 podnikl docent Přemysl Schürer (* 1930), o čemž napsal i román. Pierre SCHÜRER, *Le pédalo*, Paris 1980. Petr ŘEPA (* 1941), člen KEVF MFF UK (1964–2012), rozhovor učiněn 12. 3. 2024.

⁶² K odchodům českých vědců v období vlády komunistické strany do exilu podrobněji například Soňa ŠTRBAŇOVÁ – Antonín KOSTLÁN (ed.), *Sto českých vědců v exilu*, Praha 2011.

⁶³ Tomuto fenoménu, který byl již podroben historickému výzkumu, se věnuje kniha Jakub JARĚŠ – Martin FRANC a kolektiv, *Mezi konkurencí a spoluprací. Univerzita Karlova a Československá akademie věd 1945–1968*, Praha 2018.

⁶⁴ Jako externisté na katedře například působili Jan Kaczér (1919–2010) či Luděk Pekárek (1924–2018) z Fyzikálního ústavu ČSAV. AUK, RALELP, kart. 24, *Pamětní kniha*, Zápisy z let 1953–1955 (nepaginováno).

⁶⁵ Miloš ŠIČHA, *Spolupráce katedry EVF s praxí*, in: L. Pátý (ed.), 30 let Katedry, s. 58–66, zde s. 59; Libor PÁTÝ, *Vakuová technika v poválečných letech*, ZČVS 9/1, 2001, s. 3–4, 9/3–4, s. 19–21.

⁶⁶ Libor PÁTÝ (ed.), *Jubilejní almanach, jednota Čs. matematiků a fyziků 1862–1987*, Praha 1988; Týž, *Obnovení činnosti Jednoty československých matematiků a fyziků*, in: Hana Barvíková – Marek Ďurčanský – Pavel Koderá (ed.), *Věda v Československu v letech 1953–1963: sborník z konference (Praha, 23.–24. listopadu 1999)*, Praha 2000 s. 247–251; Týž, *Fyzikální vědecká sekce Jednoty československých matematiků a fyziků a rok 1968*, in: Blanka Zilyská – Petr Svobodný (ed.), *Česká věda a Pražské jaro (1963–1970)*. Sborník z konference (Praha 22.–23. listopadu 2000), Praha 2001, s. 207–210; Štěfan ZAJAC, *Libor Pátý a Jednota československých matematiků a fyziků*, ZČVS 29/1, 2021, s. 18–20.

⁶⁷ Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, Jednota československých matematiků a fyziků při ČSAV, 1954–1970, inv. č. 7–9, kart. 2, Představenstvo ústředního výboru, zápisy ze schůzí a materiály k jednání, inv. č. 14, kart. 5, Ústřední fyzikální komise ústřední vědecké fyzikální sekce: složení řídicích orgánů, zápisy ze zasedání (prozatímní číslování, fond neuspořádaný).

⁶⁸ *Seznam přednášek na Matematicko-fyzikální fakultě ve studijním roce 1982–1983*, Praha 1982, s. 157.

⁶⁹ M. ŠIČHA, *Spolupráce katedry EVF s praxí*, s. 61–62; E. TOMKOVÁ – P. ŘEPA, *Vzpomínky na prof. Libora Pátého*, s. 14.

⁷⁰ M. ŠIČHA, *Spolupráce katedry EVF s praxí*, s. 62–63; Antonín RYSKA, *S docentkou L. Eckertovou o fyzice povrchů a tenkých vrstev a o vědecké práci na univerzitě*, ČČF 34/3, 1984, s. 284–287, zde s. 285–286.

byly prodány v 80. letech i do zahraničí.⁷¹ V neposlední řadě lze zmínit zapojení pracovníků z tehdejšího oddělení měřících metod a fyziky plazmatu na kosmickém výzkumu v rámci programu INTERKOSMOS.⁷² Práce byly zaměřeny na stavbu experimentálních aparatur, zejména pro výzkum toku nabitých částic v kosmickém prostoru. Zkušenosti získané ze stavby těchto aparatur byly využívány při konstrukci družic.⁷³ Za tuto práci byl kolektiv pracovníků katedry v roce 1978 oceněn i státním vyznamenáním *Za vynikající práci*.⁷⁴ Z výše uvedeného vyplývá, že katedra plnila nejen své pedagogické a vědecké poslání, ale přispěla i k vědeckotechnickému rozvoji v rámci aplikovaných výzkumů.

Výše jsem uvedl, že od vzniku katedry kontinuálně rostl počet akademiků, vědeckých a pomocných pracovníků, kterých v roce ustavení katedry bylo dohromady jen 5. V 60. letech se tento počet pohyboval mezi 10 až 20, v 70. letech 20 až 30 a v 80. letech mezi 30 až 40.⁷⁵ S větším počtem akademiků rostl i počet vyučovaných předmětů, které katedra zajišťovala (těch v roce ustanovení bylo jen 5),⁷⁶ což se změnilo i s postupnou proměnou koncepce výuky fyziky na fakultě.⁷⁷ Nárůst pracovníků a zajišťovaných předmětů dle mého názoru ukazuje rozvoj a význam oboru fyziky povrchů a ionizovaných prostředí na Univerzitě Karlově. Mimochodem v současné době má katedra 91 zaměstnanců, z toho 31 akademických pracovníků.⁷⁸ V této souvislosti je třeba podotknout, že v roce svého ustavení byla katedra vůbec nejmenší na MFF UK, dnes patří naopak k největším.

Problém s prostorem pro laboratoře a pracovníky katedry, kteří z počátku sídlili v historické budově Matematicko-fyzikální fakulty na Karlově,⁷⁹ se vyřešil až s přestěhováním do areálu v Troji (katastrálně Libeň), kde sídlí katedra dodnes. Komplex byl vystavěn i pro potřeby Fakulty technické a jaderné fyziky, dnes nesoucí název jaderné a fyzikálně inženýrské, ČVUT.⁸⁰ Komplex se stavěl v letech 1968 až 1978⁸¹ a k definitivnímu přestěhování katedry v několika etapách došlo v letech 1979 až 1980.⁸² Z přestěhování, které sice z dlouhodobého hlediska přineslo velká pozitiva, však nebyli úplně nadšeni tehdejší členové

⁷¹ M. ŠICHA, *Spolupráce katedry EVF s praxí*, s. 62; Petr ŘEPA (* 1941), člen KEVF MFF UK (1964–2012), rozhovor učiněn 12. 3. 2024.

⁷² Zdeněk NĚMEČEK – Jana ŠAFRÁNKOVÁ, *Contribution of Charles University to Investigations of Solar-Terrestrial Relations*, American Astronautical Society History Series 41, 2014, s. 357–384. K projektu INTERKOSMOS blíže: Antonín VÍTEK – Petr LÁLA, *Malá encyklopedie kosmonautiky*, Praha 1982, s. 104–107, 303–313. K propagandě spojené s tímto programem blíže Pavlína KOUROVÁ, „*Důkaz nerozborného přátelství*“: let Vladimíra Remka do vesmíru a jeho využití dobovou propagandou, *Dějiny a současnost* 40/3, 2018, s. 44–47.

⁷³ M. ŠICHA, *Spolupráce katedry EVF s praxí*, s. 63–65. Zapojení katedry do programu INTERKOSMOS si všiml i denní tisk, například Jan BARTÁK, *Všechny přístroje pracují normálně*, *Tvorba* 10/23, 8. 3. 1978, s. 4; *Technika pro Interkomos*, *Lidová demokracie* 208/34, 4. 9. 1978 (AUK, Výstřížkový archiv, kart. č. 60).

⁷⁴ Jaroslav FOLTA – Miloš ROTTER – Emilie TEŠÍNSKÁ, *Fyzika na Karlově univerzitě*, Praha 1988, s. 13.

⁷⁵ L. ECKERTOVÁ, *Personální obsazení KEVF*, s. 74–77.

⁷⁶ J. VEJVODOVÁ, *Vzpomínky na vznik*, s. 89.

⁷⁷ J. FOLTA – M. ROTTER – E. TEŠÍNSKÁ, *Fyzika na Karlově univerzitě*, s. 12; Ludmila ECKERTOVÁ, *Pedagogická práce ve fyzice od roku 1945*, *PMFA* 2/4, 1957, s. 479–482; Libor PÁTÝ, *Vývoj výuky a výchovy odborníků ve vakuové fyzice a technologii v našem státě*, *PMFA* 17/4, 1972, s. 194–198.

⁷⁸ Dostupné online: <[https://physics.mff.cuni.cz/kfpp/index.php?langen=\\$langen](https://physics.mff.cuni.cz/kfpp/index.php?langen=$langen)> (20. 2. 2024).

⁷⁹ L. PÁTÝ, *Fyzika nízkých tlaků a 30 let KEVF*, s. 21–22, 32.

⁸⁰ Ivan NETUKA – Milena STIBOROVÁ (edd.), *Univerzita Karlova v Praze. Matematicko-fyzikální fakulta*, Praha 2002, s. 158–160; Miroslav HAVLÍČEK, *Jak tak vzpomínám*, in: I. Netuka – M. Stiborová (edd.), *Jubilejní almanach*, s. 60.

⁸¹ *Nový vysokoškolský areál*, *Rudé právo* 294/58, 13. 12. 1978, s. 5 (AUK, Výstřížkový archiv, kart. č. 60).

⁸² AUK, Rektorát Univerzity Karlovy (dále jen RUK), Kolegia děkanů, Zápis ze zasedání kolegia děkana MFF UK konaného dne 6. 2. 1979; *Seznam přednášek Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy 1979/1980*, Praha 1979.

kateder nově se zde usídlujících, jelikož jako novostavba měly její prostory své neduhy, například stavební nedodělky či potlačení vnějších elektrických signálů (problémem byla nedaleká elektrická železniční trať), které se musely postupně odstranit. Konstrukci laboratoří, které sice byly projektovány ve formě Faradayových klecí, si stavebníci vyložili poněkud podivně, a to tak, že jim udělali pouze neotvíratelná okna.⁸³

Z hlediska zahraniční spolupráce je nutné zmínit, že katedra pěstovala čilé styky nejen s východním blokem, ale i západními zeměmi. V 60. letech byla katedra hlavním pořadatelem velkých konferencí o elektronice a vakuové fyzice. První konference, která byla ještě ryze domácí, proběhla v roce 1960 (25.–27. 4.) v Národním klubu v ulici Na Příkopě (viz obr. č. 3). Té se zúčastnilo přes 200 fyziků, z toho 80 aktivně referujících.⁸⁴ Druhá, která se konala v dubnu 1962 již v Národním domě na Vinohradech, však už měla mezinárodní charakter a účastnilo se jí přes 350 vědců, z nichž 90 bylo zahraničních. Ti sice pocházeli především ze zemí východního bloku, ale přijeli už také čtyři hosté ze Západu, konkrétně tři ze Spojených států amerických a jeden z Velké Británie.⁸⁵ Jeden z úvodních referátů přednesl německý fyzik Max Steenbeck (1904–1981), který má zásluhy na vývoji tzv. betatronu a jenž byl po roce 1945 odveden do Sovětského svazu, kde se podílel na jeho nukleárním programu.⁸⁶ Třetí konference se konala v roce 1965 v hotelu International a přijelo na ni již 118 zahraničních hostů, z nichž již téměř třetina byla ze západních zemí. Jeden z úvodních referátů přednesl Robert Gomer (1924–2016), původem rakouský fyzik působící však na amerických univerzitách, který se vědecky proslavil v oblasti autoemise iontů a elektronů. Ten zároveň působil i jako vědecký poradce amerických prezidentů.⁸⁷ Čtvrtá konference proběhla v říjnu 1968 opět v hotelu International, její zahraniční účast však už ovlivnily neblahé srpnové události.⁸⁸ Poté organizování těchto velkých konferencí převzala pracoviště v Brně a Bratislavě, katedra se však podílela na zajištění menších specializovaných konferencí a letních škol, které byly zaměřeny například na fyziku tenkých vrstev; ty se konaly kupříkladu v Měříně v roce 1973,⁸⁹ Mariánských Lázních v roce 1987⁹⁰ či ve Skalském Dvoře v roce 1988.⁹¹

V rámci zahraniční spolupráce je nutné zmínit ustavení Československého národního komitétu pro vakuovou fyziku, techniku a aplikace v roce 1965, který byl členem

⁸³ Čestmír ŠIMÁNEJ, *Vzpomínky pamětníků*, in: Ivo Kraus – Libor Škoda – Štefan Zajac (edd.), *Jubilejní almanach FJFI ČVUT 1955–2015*, Praha 2015, s. 35–37, zde s. 35–36; Martin SETVÁK, *Perspektivy spolupráce pracovišť fyzikální elektroniky FJFI a MFF UK v Praze*, in: L. Pátý (ed.), *30 let Katedry*, s. 67–73, zde s. 67–69. Srov. Michal TOVÁREK, *Příspěvek k dějinám budov Univerzity Karlovy: Stavba budovy Matematicko-fyzikální fakulty UK a koleje a menzy 17. listopadu v Praze 8 – Troji*, AUC-HUCP 64/1, 2024, s. 119–160. Kolegu Továrkovi patří můj dík za poskytnutí rukopisu.

⁸⁴ Libor PÁTÝ, *Katedra a konference o elektronice a vakuové fyzice*, in: Týž (ed.), *30 let Katedry*, s. 90–96, zde s. 90–91.

⁸⁵ Týž, *První československá konference o elektronice s mezinárodní účastí*, in: H. Barvíková – M. Ďurčanský – P. Kodera (edd.), *Věda v Československu v letech 1953–1963*, s. 29–33.

⁸⁶ David HOLLOWAY, *Stalin a bomba. Sovětský svaz a jaderná energie 1939–1956*, Praha 2008, s. 130, 227–228 (anglický originál: *Stalin and the Bomb: The Soviet Union and Atomic Energy, 1939–1956*, Yale 1994).

⁸⁷ Libor PÁTÝ, *III. čs. konference o elektronice*, PMFA 11, 1966, s. 40; Týž, *Katedra a konference o elektronice a vakuové fyzice*, s. 92.

⁸⁸ Ludmila ECKERTOVÁ, *4. československá konference o elektronice a vakuové fyzice 1968*, in: Blanka Zilynská – Petr Svobodný (edd.), *Česká věda a Pražské jaro (1963–1970)*. Sborník z konference (Praha 22.–23. listopadu 2000), Praha 2001, s. 211–214.

⁸⁹ Týž (ed.), *Fyzikální vlastnosti tenkých vrstev: sborník referátů z letní školy tenkých vrstev konané v Měříně u Jablonné n./Vlt. ve dnech 1.–5. 10. 1973*, I–II, Praha 1975.

⁹⁰ Zdeněk HÁJEK – Tomáš RŮŽIČKA (edd.), *6. čs. konference o tenkých vrstvách 1987: Mariánské Lázně, 21.–25. dubna 1987*, I–II, Praha 1987.

⁹¹ Zdeněk HÁJEK (ed.), *Letní škola tenkých vrstev 1988: Skalský Dvůr, 5.–9. září 1988: sborník přednášek*, Praha 1989.

International Union for Vacuum Science, Technique, and Applications. Sekretářem komitétu byl L. Pátý.⁹² Na tomto místě, kde mluvím o mezinárodní interakci, je třeba dále též vzpomenout zápisy z pamětní knihy katedry, která obsahuje 36 podpisů zahraničních hostů.⁹³ Ti se do ní zapisovali u příležitosti návštěvy katedry, přičemž většinou podpis doplnili i nějakým textem, například instituci popřáli velký vědecký úspěch. Z vědců, kteří navštívili katedru, bych jmenovitě zmínil hlavně Wernera Heisenberga (1901–1976),⁹⁴ držitele Nobelovy ceny, všeobecně známého pro formulování tzv. *Heisenbergova principu neurčitosti* i kvůli kontroverzní roli v nacistickém jaderném programu.⁹⁵ Dále je možné zmínit Pjotra Leonidoviče Kapicu (1894–1984),⁹⁶ světově známého experimentálního fyzika, který se značně vymezoval vůči stalinskému Sovětskému svazu a který pracoval na výbojích v plynech a ohřevu plazmatu vysokofrekvenčním polem.⁹⁷ Jeho práce se dnes využívá v tzv. tokamacích, tj. zařízeních pro jadernou fúzi. Opominut by neměl být ani Erwin Wilhelm Müller (1911–1977),⁹⁸ vynálezce autoemisního elektronového a také iontového mikroskopu a tzv. atomové sondy. Ten jako první pozoroval experimentálně jednotlivé „atomy“.⁹⁹ A jako posledního uvedu polského vědce Janusze Groszkowského (1898–1984),¹⁰⁰ který je autorem učebnice *Technika vysokého vakua* z roku 1981,¹⁰¹ která spolu se skripty Libora Pátého *Fyzika nízkých tlaků* z roku 1968¹⁰² tvořila donedávna základ pro studium vakuové fyziky.¹⁰³ Jak tedy lze vidět, na katedru zavítaly velice zajímavé osobnosti, ať už se jednalo o světově známé fyziky (W. Heisenberga, P. L. Kapicu) či odborníky známé v oboru fyziky povrchů a tenkých vrstev.¹⁰⁴

Název katedry odráží i vědecké obory na ní pěstované. Studovaná instituce se původně jmenovala *Katedra vysoké frekvence a vakuové techniky*, v roce 1959 se přejmenovala na *Katedru elektroniky a vakuové fyziky*, což lépe odpovídalo jejímu tehdejší poslání,¹⁰⁵ až nakonec dospěla k dnešnímu názvu *Katedra fyziky povrchů a plazmatu*, který má od roku 2006.¹⁰⁶ Zaměření pracoviště dále jistě zrcadlí i jeho struktura, původně katedra neměla žádné oddělení, to se však postupně měnilo a v 80. letech již byla členěna na čtyři celky: *Oddělení*

⁹² AUK, RALELP, kart. 24, Zpráva o vědecké práci skupiny vakuové fyziky 1965, Pamětní kniha Československého národního komitétu pro vakuovou fyziku, techniku a aplikace (1965–1986).

⁹³ Z domácích fyzikálních „velikánů“ je možné například zmínit autografy Viktora Trkala (1888–1956), Josefa Bartoloměje Slavíka (1900–1964), Zdeňka Matyáše (1914–1957) či Miloslava Valoucha (1903–1976). AUK, RALELP, *Pamětní kniha*, Zápis z 29. 10. 1956.

⁹⁴ AUK, RALELP, *Pamětní kniha*, Zápis 21. 5. 1968.

⁹⁵ Filip GRYGAR, *Ke zrodu a pádu legendy o německých atomových vědcích, kteří nechtěli z morálních důvodů sestrojít jaderné zbraně pro nacistické Německo*, DVT 45/4, 2012, s. 251–270.

⁹⁶ AUK, RALELP, *Pamětní kniha*, Zápis 18. 8. 1965.

⁹⁷ Ivo KRAUS, *Fyzika v kulturních dějinách Evropy. Atomový věk*, Praha 2010, s. 219–225.

⁹⁸ AUK, RALELP, *Pamětní kniha*, Zápis 1. 9. 1964.

⁹⁹ Erwin Wilhelm MÜLLER, *Das Feldionennmikroskop*, Zeitschrift für Physik 131/1, 1951, s. 136–142.

¹⁰⁰ AUK, RALELP, *Pamětní kniha*, Zápis 1. 6. 1957.

¹⁰¹ Janusz GROSZKOWSKI, *Technika vysokého vakua*, Praha 1981 (polský originál: *Technika wysokiej próżni*, Warszawa 1972).

¹⁰² Libor PÁTÝ, *Fyzika nízkých tlaků*, Praha 1968.

¹⁰³ Jiří PAVLŮ, *Profesor Libor Pátý a MFF UK*, ZČVS 29/1, 2021, s. 9–12, zde s. 10.

¹⁰⁴ Katedra byla dále v kontaktu například s fyzikem Wernerem Holzmüllerem (1912–2011), profesorem lipské univerzity, odborníkem v oboru vysokomolekulárních látek a rovněž internovaným vědcem po válce v SSSR. Ten se mj. podepsal i do pamětní knihy pracoviště, a navíc na své pobyty v Praze vzpomíná i ve svých vydaných pamětech, které přeložila do češtiny L. Eckertová. Werner HOLZMÜLLER, *Prožitě dějiny. Dvacáté století očima německého fyzika*, Praha 2006, s. 86.

¹⁰⁵ Libor PÁTÝ, *Počátky a rozvoj Katedry elektroniky a vakuové fyziky MFF UK*, s. 252.

¹⁰⁶ Příkaz děkana MFF UK 10/2006, dostupné na: <<https://www.mff.cuni.cz/cs/vnitri-ni-zalezitosti/predpisy/opatreni-dekana/prikaz-dekana-10-2006>> (20. 2. 2024).

měřících metod a fyziky plazmatu, jehož součástí byl program INTERKOSMOS, Oddělení vakuové fyziky, Oddělení fyziky tenkých vrstev a povrchů a Oddělení pro zaměření: fyzikální mikroelektronika.¹⁰⁷ Dnes je katedra rozčleněna na pracovní skupiny, jedná se tedy o: Pracovní skupinu fyziky plazmatu a modelování, Pracovní skupinu fyziky povrchů, Pracovní skupinu fyziky tenkých vrstev, Pracovní skupinu kosmické fyziky, Pracovní skupinu vakuové fyziky a Pracovní skupinu nanomateriálů.¹⁰⁸ Z hlediska publikační činnosti byla katedra zaměřena ve sledovaném období zejména na vakuovou fyziku, kterou však od 70. let vytlačovala fyzika tenkých vrstev a povrchů.¹⁰⁹ Lze zmínit, že členové katedry už tenkrát pravidelně publikovali v předních světových vědeckých časopisech¹¹⁰ či jejich práce byly překládány do angličtiny,¹¹¹ což opět ukazuje, že už před rokem 1989 byla katedra v kontaktu nejen s východním blokem, ale i se západním světem.¹¹²

Posláním katedry kromě vědecké práce a aplikovaného výzkumu byla samozřejmě i pedagogická činnost. V letech 1954–1989 prošlo celkem 332 „magisterských“¹¹³ absolventů, průměrně tedy více jak 9 ročně.¹¹⁴ Mezi absolventy lze nalézt drtivou většinu současných a bývalých asistentů, docentů a profesorů katedry, což potvrzuje vzpomínku P. Řepy a E. Tomkové, že katedra zejména v počátečních letech, ale i později byla průběžně posilována o 1 až 2 absolventy s tím, jak průběžně rostl počet jejích pracovníků (viz výše a obr. č. 5, Album Katedry elektroniky a vakuové fyziky MFF UK 1953–1983).¹¹⁵

V dějinách katedry, ale i celé České republiky, je velkým mezníkem rok 1989, který přinesl politické změny, které univerzitu proměnily ve svobodnou, samosprávnou a autonomní vysokou školu. Členové katedry se na těchto změnách aktivně podíleli, lze mimo jiné připomenout angažmá L. Pátého v Kruhu nezávislé inteligence¹¹⁶ či celostátním Občanském

¹⁰⁷ Např. *Seznam přednášek na matematicko-fyzikální fakultě ve studijním roce 1983–1984*, Praha 1983, s. 33–35.

¹⁰⁸ Dostupné online: <<https://physics.mff.cuni.cz/kfpp/>> (20. 2. 2024).

¹⁰⁹ Libor PÁTÝ, *Publikační činnost KEVF v letech 1955–1980*, in: *týž* (ed.), 30. let Katedry, s. 78–83.

¹¹⁰ Například Týž, *Pumping effect of a gas discharge high-vacuum pump*, *Nature* 185, 1960, s. 674–675. Podrobný seznam publikací uveden na stránkách katedry, kde lze hledat jak podle autorů, tak i roku vydání titulu: <<https://physics.mff.cuni.cz/kfpp/>> (20. 3. 2024).

¹¹¹ Například Ludmila ECKERTOVÁ, *Physics of Thin Films*, New York 1976 (1. vyd.) a 1986 (2. vyd.).

¹¹² To se samozřejmě změnilo po roce 1989, v současné době patří sledované pracoviště z hlediska hodnocení publikační činnosti k nejlepším fyzikálním evropským univerzitním institucím zaměřujících se na fyziku plazmatu a ionizovaných prostředí, na čemž se podílí velmi silně i internacionalizace katedry. Jana ŠAFRÁNKOVÁ – Jan WILD, *Katedra fyziky povrchů a plazmatu MFF UK se představuje*, *ČČF* 66, 2016, s. 289–290. Kromě tohoto úvodního článku lze zmínit i další texty uveřejněné v tomto čísle časopisu v souvislosti s tématem 60 let Katedry fyziky povrchů a plazmatu MFF UK, které představují výzkum katedry po roce 1989, zejména s projekty uskutečněnými kolem roku 2014, kdy bylo slaveno šedesátileté jubileum.

¹¹³ Tehdy nebyl magisterský titul udělován a absolventi získávali titul promovaný fyzik. Pavel MATES, *K vývoji právní úpravy vysokoškolských titulů*, in: Pavel Klener (ed.), *Státnost česká a československá – tradice a kontinuita: příspěvky přednesené na vědecké konferenci konané ve dnech 4.–5. 6. 1998 v Zahrádkách (= Acta Universitatis Carolinae. Iuridica 1–2/1999)*, Praha 1999, s. 225–229.

¹¹⁴ [Libor PÁTÝ], *Absolventi KEVF*, in: Týž (ed.), 30 let Katedry, s. 107–110; AUK, *Matriky Univerzity Karlovy*, inv. č. 102–108, *Matriky absolventů Univerzity Karlovy 1984–1989*, absolventi oboru Fyzikální elektronika a optika.

¹¹⁵ E. TOMKOVÁ – P. ŘEPA, *Vzpomínky na prof. Libora Pátého*, s. 16.

¹¹⁶ „Dne 6. září 1989 byl v Praze založen ‚Kruh nezávislé inteligence‘, který v bulletinu zveřejnil programové prohlášení. Jeho autoři a základní signatáři jsou z některých úseků Československé akademie věd (ČSAV) a Univerzity Karlovy. Na těchto pracovištích jej převážně rozšiřují a získávají další členy. V komuniké útočí proti socialistickým vymoženostem ČSSR, dále proti rozumné a realistické politice současného vedení KSČ a naší vlády. Autoři se scházejí na vědecké půdě, také na Matematicko-fyzikální fakultě UK (MFF UK), ale dle potřeby i v bytech. Jedním ze zakladatelů a velmi iniciativních rozšiřovatelů je pracovník katedry elektroniky a vakuové fyziky doc. Dr. Libor PÁTÝ, CSc. z MFF UK, který se vyjádřil, že jediným cílem je

fóru.¹¹⁷ L. Eckertová byla pro změnu ve výboru buňky Občanského fóra na Matematicko-fyzikální fakultě (spolu s Karlem Drbohlavem, Miroslavem Katětovem, Petrem Sgallem, Petrem Piřhou, Petrem Vopěnkou).¹¹⁸ Po roce 1989 byla L. Eckertová jmenována předsedkyní Rehabilitační komise MFF UK.¹¹⁹ Ve vedení katedry se do roku 1989 vystřídali celkem tři vedoucí, V. Kunzl ji vedl až do roku 1972, kdy ji na tři roky převzala J. Vejvodová (1921–1993),¹²⁰ odbornice na svazky nabitých částic a dřívější dlouholetá tajemnice katedry,¹²¹ a následně až do roku 1989 byl v jejím čele Miloš Šícha (1930–2012),¹²² vědec zaměřující se na fyziku plazmatu.¹²³

Součástí práce na katedře nebyly vždy jen pedagogické a vědecké aktivity, ale i společenské akce, jak dokládají ve velkém množství fotografie z *Rodinného archivu Ludmily Eckertové a Libora Pátého*. Pro ukázkou lze vybrat fotografie z oslav 65. narozenin prvního vedoucího katedry Viléma Kunzla z roku 1971 (viz obr. 4).¹²⁴

Závěrem je třeba zdůraznit, že přítomná studie teprve otevírá vybrané kapitoly z historie studovaného pracoviště (zejména se jedná o založení instituce, zahraniční vztahy katedry, aplikovaný výzkum), k jejímuž komplexnímu zpracování je potřeba podniknout ještě další zevrubný výzkum, který je však limitován dostupnou pramennou základnou. Tu by mohly rozšířit zejména další vědecké pozůstatosti členů katedry (takto z příběhu katedry vyčnívají některé osobnosti, zejména Ludmila Eckertová a Libor Pátý, byť jejich vliv na chod studované instituce byl značný), pokud budou zpřístupněny k bádání. Na současné katedře se dochovaly „osobní fondy“ nejen Rudolfa Hracha (viz výše), ale i Jiřího Prostějovského. Ty však autor prozatím nemohl zohlednit, jelikož se o jejich existenci dozvěděl již v pokročilé fázi práce na textu, a Archiv Univerzity Karlovy bude jednat o možnosti jejich předání do svých sbírek. Nové poznatky by jistě mohla přinést i tzv. *oral history*,¹²⁵ pokud by i další pamětníci souhlasili s rozhovory, jako třeba doc. Petr Řepa. Dějiny katedry o další poznatky jistě doplní i připravované vydání pamětí Ludmily Eckertové.

rozbití socialismu v ČSSR a nastolení kapitalismu. Je velkým obdivovatelem USA. [...] V osobě dr. Pátého se jedná o zarytého pravičáka, který byl za své postoje vyloučen již z gymnasia. Později dokončil VŠ, ale za své pravicové postoje v krizových letech 1968–1969 na MFF, kde již pracoval jako vysokoškolský učitel, byl z ní vyloučen, později se na MFF vrátil. V jeho postojích jej podporuje další pravicově zaměřený pracovník MFF dr. Petr Vopěnka.“ Archiv bezpečnostních složek, Správa kontrarozvědky, II. díl (f. A 34/1), Denní situáční zpráva č. 214 ze dne 2. 10. 1989. Ke Kruhu nezávislé inteligence podrobněji Milan OTÁHAL, *Podíl tvůrčí inteligence na pádu komunismu. Kruh nezávislé inteligence*, Brno 1999.

¹¹⁷ Libor PÁTÝ, *Rok '89 máma očima*, AUC-HUCP 45/1–2, 2005, s. 129–155.

¹¹⁸ AUK, RALELP, kart. 7, Materiály k OF MFF UK; AUK, Sbirka materiálů k 17. listopadu 1989, kart. 15–16.

¹¹⁹ Tamtéž, kart. 22, Rehabilitační komise MFF UK (1990–1992), AUK, RUK, Rehabilitační komise, kart. 3, Rehabilitační komise MFF UK.

¹²⁰ AUK, MFF UK, Zaměstnanécké spisy, 1956–1995, kart. 65, spis Jiřiny Vejvodové.

¹²¹ K její osobnosti a dílu Bohuš URGOŠIK, *Jubileum Jiřiny Vejvodové*, ČČF 31/5, 1981, s. 502–504; Jiřina VEJVODOVÁ, *Svazky nabitých částic*, in: L. Pátý (ed.), 30 let Katedry, s. 52–57. Ludmila Eckertová ve svých pamětech na ni vzpomíná následovně: „Na katedře pracovala mimo jiné i moje přítelkyně Jiřina Wolfová, provdaná Vejvodová, s kterou jsme od prvního ročníku prošly celé studium a skládaly současně téměř všechny zkoušky.“ AUK, RALELP, kart. 1, Rukopis paměti Ludmily Eckertové, kapitola *Osobní vzpomínky na MFF UK*, s. 14.

¹²² AUK, MFF UK, Zaměstnanécké spisy, 1956–2010, kart. 4, spis Miloš Šícha.

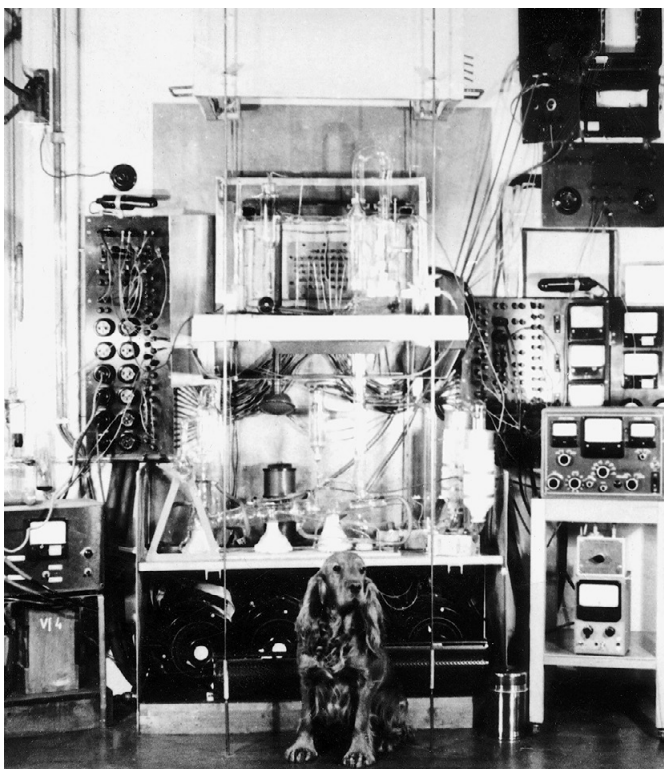
¹²³ Miloš ŠÍCHA, *Fyzika plazmatu na KEVF*, in: L. Pátý (ed.), 30 let Katedry, s. 47–51.

¹²⁴ AUK, RALELP, kart. 29, Fotografie.

¹²⁵ K ní blíže například Miroslav VANĚK – Pavel URBÁŠEK, *Vítězové? Poražení? Životopisná interview*, I–II, Praha 2005.

Obr. 1: Jiří Prostějovský přednáší referát u příležitosti oslav 30 let Katedry elektroniky a vakuové fyziky, 4. 10. 1983 (AUK, RALELP, kart. 29)

Obr. 2: První česká ultravakuová aparatura vyvinutá na katedře v letech 1957–1959, na fotografii zachycen i kokršpaněl jménem Timur, který spolu se svými majiteli Ludmilou Eckertovou a Jiřím Pátým byl v 50. a 60. letech každodenním návštěvníkem MFF UK, zdroj: AUK, RALELP, kart. 29.

Obr. 3: První celostátní československá konference o elektronice, 25.–27. 4. 1960 (AUK, RALELP, kart. 29)

Obr. 4: Oslava 65. narozenin prvního vedoucího katedry Viléma Kunzla z roku 1971, na fotografii zachycen V. Kunzl, L. Eckertová a L. Pátý (AUK, RALELP, kart. 29)

Obr. 5: Album Katedry elektroniky a vakuové fyziky MFF UK 1953–1983 (AUK, RALELP, kart. 29)

Grantová podpora

Tato studie vznikla v rámci programu Univerzity Karlovy s názvem Cooperatio, vědní oblasti „History“, obor Dějiny a filozofie vědy.

MAREK BRČÁK

„Lehre von den gefriergetrockneten (lyophilisierten) Erdbeeren“ oder Geschichte des Lehrstuhls für Hochfrequenz und Vakuumtechnik (1953–1959) und des Lehrstuhls für Elektronik und Vakuumphysik (1959–1989) der Fakultät für Mathematik und Physik der Karlsuniversität

ZUSAMMENFASSUNG

Der Beitrag behandelt die Geschichte des Lehrstuhls für Oberflächenphysik und Plasma der Fakultät für Mathematik und Physik der Karlsuniversität, der früher Lehrstuhl für Hochfrequenz und Vakuumtechnik (1953–1959) und später Lehrstuhl für Elektronik und Vakuumphysik (1959–2006) hieß. Diese physikalische Arbeitsstätte wurde 1953 auf Veranlassung der tschechoslowakischen Regierung gegründet, die von der Karlsuniversität die Zusage forderte, Fachleute auf dem Gebiet der Hochfrequenzvakuumelektronik auszubilden, die damals sowohl in der Industrie als auch militärisch genutzt wurde. Erster Lehrstuhlleiter wurde der bedeutende Experimentalphysiker Vilém Kunzl. Der Beitrag, der sich mit der Geschichte dieser physikalischen Arbeitsstätte unter kommunistischer Herrschaft befasst (d. h. bis 1989), geht insbesondere von Materialien aus dem Familienarchiv von Ludmila Eckertová und Libor Pátý aus, zwei Koryphäen und „Gründungsväter“ des besagten Lehrstuhls. Es handelt sich hierbei insbesondere um unpublizierte Erinnerungen von L. Eckertová und um das Gedächtnisbuch des besagten Lehrstuhls. Die Studie richtet ihre Aufmerksamkeit namentlich auf die Anfänge des Lehrstuhls, die angesichts fehlender Ausstattung und begrenzter Raummöglichkeiten überhaupt nicht einfach waren, dann auf die ausländischen Beziehungen dieser Institution, in deren Rahmen vom Lehrstuhl organisierte große internationale Konferenzen über Elektronik und Vakuumphysik zu den wesentlichen Ereignissen zählten, und schließlich auf die angewandte Forschung des Lehrstuhls, von der vor allem die Einbeziehung in das kosmische Programm INTERKOSMOS hervorzuheben ist. Darüber hinaus beschäftigt sich die Studie am Beispiel dieses Lehrstuhls für Physik auch mit der komplizierten Beziehung zwischen Universität und Tschechischer Akademie der Wissenschaften, die sowohl im Zeichen der Zusammenarbeit als auch der Konkurrenz stand.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

*PhDr. Marek Brčák, Ph.D.
Ústav dějin UK a archiv UK
marek.brcaak@ruk.cuni.cz*

PŘÍSPĚVEK K DĚJINÁM BUDOV UNIVERZITY KARLOVY: STAVBA BUDOVY MATEMATICKO-FYZIKÁLNÍ FAKULTY UK A KOLEJE A MENZY 17. LISTOPADU V PRAZE 8 – TROJI

MICHAL TOVÁREK

CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF BUILDINGS OF THE CHARLES UNIVERSITY: CONSTRUCTION OF THE BUILDING OF THE FACULTY OF MATHEMATICS AND PHYSICS OF THE CHARLES UNIVERSITY AND OF THE DORMITORY AND CANTEEN OF 17 NOVEMBER IN PRAGUE 8 – TROJA

This contribution outlines the state of university buildings, especially buildings of the Charles University, after the Second World War. It focuses especially on the situation of the Faculty of Mathematics and Physics of the Charles University and describes plans to build its facilities in the area of Pelc-Tyrolka. The author commemorates the foundation of Faculty of Technical and Nuclear Physics of the Charles University in 1955: this faculty was in 1959 transferred the Czech Technical University. Also investigated are unsuccessful efforts to unite the Faculty of Mathematics and Physics of the Charles University and the Faculty of Technical and Nuclear Physics of the Czech Technical University, which continued until 1967, and the planning and realisation of a building for the Faculty of Mathematics and Physics (1968–1978). The second part of the article deals with the situation of canteens and dormitories in mid-1970s and with the construction of a dormitory and canteen of 17 November in 1979–1988. Both building projects have moreover been assessed by architecture experts. In the last part of the article, the author presents a description of the current state of these buildings.

Keywords: Charles University – investment construction – university buildings – Faculty of Mathematics and Physics of the Charles University – Faculty of Technical and Nuclear Physics of the Charles University – Faculty of Technical and Nuclear Physics of the Czech Technical University – Faculty of Nuclear Sciences and Physical Engineering of the Czech Technical University – university dormitories – university canteens – dormitory and canteen of 17 November – Karel Prager

DOI: 10.14712/23365730.2024.22

Úvod

Téma článku bylo vybráno, protože výstavbě areálu Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy (dále jen MFF UK) v ulici V Holešovičkách 747/2, Praha 8, nebyla dosud věnována podrobnější pozornost. Článek se nezabývá pouze stavebním vývojem budovy MFF UK, ale dotýká se i prostorové situace na Univerzitě Karlově (dále jen UK) a přináší pohled na snahy o spojení MFF UK a Fakulty technické a jaderné fyziky Českého vysokého učení technického, což se stavebním vývojem neoddělitelně souvisí. Na projekt výstavby areálu MFF UK navázala výstavba kolejí a menzy 17. listopadu (Pátkova 3, Praha 8).

V souvislosti s touto stavbou je zmíněna i celková situace v ubytování studentů v polovině 70. let 20. století a na konci 80. let.

Od roku 1951, kdy koleje a menzy přešly pod rektoráty univerzit a vysokých škol, došlo pouze ke sporadické výstavbě nových objektů určených pražským studentům UK. Kromě kolejí Větrník-sever (dnes kolej Na Větrníku, ve stejnojmenné ulici č. 1932, Praha 6) a Větrník-jih (dnes kolej Hvězda, Zvoníčková 5, Praha 6), stavěných v letech 1963–1967,¹ byl v roce 1983 dokončen druhý blok koleje Kajetánka² (Radimova 12, Praha 6).

V archivních fondech se k tématu nachází velké množství pramenů. Dokumenty k problematice nabízí Archiv Univerzity Karlovy – zejména nezpracované fondy Rektorát UK³ a Matematicko-fyzikální fakulta UK⁴ či zpracovaný Výstřižkový archiv,⁵ dále Archiv hlavního města Prahy – zpracované fondy Stavební odbor Národního výboru hlavního města Prahy,⁶ Magistrát města Prahy II,⁷ Komunistická strana Československa – městský výbor Praha,⁸ a také Národní archiv – nezpracovaný fond Ministerstvo školství ČSR 1967–1992.⁹ Archivní prameny poskytuje i Archiv Českého vysokého učení technického.¹⁰

Literatura obsahuje pouze obecné zmínky, které můžeme nalézt v přehledech k dějinám fakulty,¹¹ jubilejních sbornících¹² nebo v publikacích k dějinám a osobnostem architektury.¹³ Cenným dokumentem k dějinám MFF UK je diplomová práce její posluchačky, obhájená roku 1978.¹⁴ Důležitým zdrojem informací je také časopis Architektura ČSR, kde lze v několika článcích nalézt detailní zprávy o projektu výstavby.¹⁵

¹ Ke stavbě kolejí viz článek: Michal TOVÁREK, *Stavba kolejí Větrník-sever a Větrník-jih. Příspěvek k dějinám kolejí a menz Univerzity Karlovy v 60. letech 20. století*, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis (dále AUC-HUCP) 61/2, 2021, s. 79–95. Dostupné online: <https://karolinum.cz/data/clanek/10415/HUCP_61_2_0079.pdf> (21. 6. 2023).

² V roce 1973 byl dokončen první blok koleje Kajetánka. Kolej byla původně budována pro studenty Univerzity 17. listopadu, po jejím zrušení v roce 1974 ji převzala UK.

³ Archiv Univerzity Karlovy, fond Rektorát Univerzity Karlovy (dále jen AUK, f. RUK).

⁴ Tamtéž, fond Matematicko-fyzikální fakulta Univerzity Karlovy (dále jen AUK, f. MFF UK).

⁵ Tamtéž, fond Výstřižkový archiv Univerzity Karlovy (dále jen AUK, f. VA).

⁶ Archiv hlavního města Prahy, fond Stavební odbor Národního výboru hlavního města Prahy (dále jen AHMP, f. SO NVP).

⁷ Tamtéž, fond Magistrát hlavního města Prahy II, část fondu Porady vedoucích funkcionářů NVP (dále jen AHMP, f. MHMP II, PVF NVP).

⁸ Tamtéž, fond Komunistická strana Československa – Městský výbor Praha (dále jen AHMP, f. KSC – MV).

⁹ Národní archiv, fond Ministerstvo školství ČSR, Praha (dále jen NA, f. MŠ ČSR).

¹⁰ Archiv Českého vysokého učení technického, fond Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská ČVUT (dále jen AČVUT, f. FJFI ČVUT) a fond Projektový a vývojový ústav ČVUT (dále jen AČVUT, f. PVÚ ČVUT).

¹¹ Ivan NETUKA – Milena STIBOROVÁ (edd.), *Univerzita Karlova v Praze. Matematicko-fyzikální fakulta*, Praha 2002; Jindřich BEČVÁŘ, *Matematicko-fyzikální fakulta*, in: Jan Havránek – Zdeněk Poustka (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, 1918–1990, Praha 1998, s. 495–509.

¹² Ivan NETUKA – Milena STIBOROVÁ (edd.), *Jubilejní almanach*, Praha 2002; *Jubilejní almanach FJFI ČVUT 1955–2015*, vyd. České vysoké učení technické, Praha 2015.

¹³ Petr VORLÍK, *Český mrakodrap*, Praha 2015; Radomíra SEDLÁKOVÁ – Pavel FRIČ, *Karel Prager: [lidé si na nové věci teprve musí zvyknout]*, Praha 2013; Josef PETRÁŇ a kol., *Památky Univerzity Karlovy*, Praha 1999.

¹⁴ Jiřina MOTTLOVÁ, *Vznik a vývoj matematicko-fyzikální fakulty univerzity Karlovy*, diplomová práce, MFF UK, Praha 1978.

¹⁵ Karel PRAGER, *Matematicko-fyzikální učiliště v Praze, Pelc-Tyrolce*, Architektura ČSR 24, 1965, s. 383–386; Miloš NÁVESNÍK, *Příprava výstavby Matematicko-fyzikálního učiliště v Praze*, tamtéž, s. 387–392; Otakar STEINBACH, *Výstavba Matematicko-fyzikálního učiliště*, Architektura ČSR 23, 1964, s. 359–368.

Stav budov a investiční výstavba Univerzity Karlovy

Obnova vysokého školství po roce 1945 a jeho následný rozvoj a vznik nových fakult a vysokých škol vedly téměř ve všech vysokoškolských městech v Československu k neuspokojivé prostorové situaci. V Praze panovala prostorová nouze téměř na všech fakultách, především ale na technických oborech. Kromě toho se většina vysokých škol nacházela ve starých, pro pedagogické účely málo vhodných budovách či v nejrůznějších provizoriích. Vysokoškolské objekty provázela stavební, provozní i organizační rozptýlenost, ne hospodárnost a nejednotnost, např. Fakulta inženýrského stavitelství nebo Fakulta strojní ČVUT byly umístěny na devíti od sebe značně vzdálených místech.¹⁶

Zpráva o stavu UK z roku 1953 konstatuje, že „[...] dnešní stav je tak nevyhovující a nedostatečný, že v důsledku nedostatku budov a tím prostoru pro vědeckou a pedagogickou práci se stává brzdou dobré práce fakult“.¹⁷ Prostorový stav a materiální vybavení neodpovídaly ani na počátku 60. let 20. století významnému postavení UK, která tehdy měla 11 fakult,¹⁸ tři celouniverzitní ústavy,¹⁹ jednu celouniverzitní katedru,²⁰ 207 fakultních kateder, 25 vědecko-výzkumných ústavů a laboratoří, 75 klinik, dále 12 kolejí²¹ a šest menz.²² Celkem zde pracovalo 3963 zaměstnanců. Počet posluchačů se postupně zvyšoval. Zatímco ve školním roce 1953/1954 studovalo na UK kolem 7000 studentů, ve školním roce 1960/1961 to bylo již 12 259, z toho 7915 v denním studiu a 4344 ve studiu při zaměstnání ve všech formách.²³

UK užívala budov, které byly vybudovány před desetiletími. Po roce 1910 bylo postaveno pouze několik budov ústavů²⁴ v areálu Alberta²⁵ a po 1. světové válce byly realizovány pouze dva velké projekty, a to budova Právnické (postavená v letech 1924–1931) a Filozofické fakulty (postavená v letech 1924–1929). Chybějící novostavby nahrazovaly fakulty v meziválečném období přístavbami ke stávajícím budovám a získávaly prostor

¹⁶ František ČERMÁK, *Výstavba vysokých škol v Praze*, in: Sborník II. vědecké konference FAPS, vyd. České vysoké učení technické v Praze, Fakulta architektury a pozemního stavitelství, Praha 1958, s. 5–19, zde s. 14.

¹⁷ AUK, f. RUK, kart. č. 73, č.j. 6235/53, zpráva o stavu Karlovy univerzity v říjnu 1953 a navrhovaných opatřeních ke zlepšení situace.

¹⁸ Fakulta dětského lékařství, filozofická, právnická, přírodovědecká, matematicko-fyzikální, všeobecného lékařství, Lékařská fakulta hygienická, Lékařská fakulta v Plzni, Lékařská fakulta v Hradci Králové, dále Institut tělesné výchovy a sportu (od roku 1965 Fakulta tělesné výchovy a sportu) a Institut osvěty a novinářství (od roku 1965 Fakulta osvěty a novinářství).

¹⁹ Ústav pro výuku a vědeckou práci kateder marxismu-leninismu, Ústav pro dálkové studium učitelů, Ústav dějin UK.

²⁰ Vojenská katedra UK sídlila v budově Právnické fakulty na náměstí Curieových 7.

²¹ Kolej 5. května (Praha 3, Grégrova 22, pozdější Slavíkova), Albertov (Praha 2, Albertov 7), Arnošta z Pardubic (Praha 1, Voršílská 1), Budeč (Praha 2, Wenzigova 20), Institutu tělesné výchovy a sportu (Praha 1, Újezd 450), J. A. Komenského (Praha 6, Pionýrů 6, pozdější Parléřova), Jana Opletala (Praha 1, Černá 13), Jednota (Praha 1, Opletalova 38), Madelon (Praha 4, Michelská 60), Petra Jilemnického (Praha 1, Řeznická 17), Spořilov (Praha 4, Pod drahou 297), S. K. Neumann (Praha 1, Petráská 3).

²² Menza 5. května (pozdější Švehlova), Albertov, Budeč, Komenského, Jednota a menza Právnické fakulty UK.

²³ AUK, f. RUK, Návrh plánu přestavby a dalšího rozvoje UK v letech 1961–1980, 1961, s. 2.

²⁴ Český patologicko-anatomický Hlavův ústav (1912), Přírodovědecký ústav (1913, zcela dokončen 1926), Chemický ústav německé univerzity (1919, v roce 1945 připadl ČVUT) a Purkyňův embryologicko-fyziologický ústav (1925). V roce 1925 byl dokončen německý farmakologický ústav na Albertově 7.

²⁵ Areál Albertov tvoří celek vytvářený postupně od konce 18. století, dnešní podobu získal na přelomu 19. a 20. století, kdy zde vznikla řada ústavů a klinik české univerzity, již se nedostávalo vlastních budov. Viz Michal Svatoš, *Minulost a přítomnost pražského univerzitního kampusu*, Dějiny a současnost: kulturně historická revue, 22/1, 2000, s. 31–32. K areálu také J. PETRÁŇ a kol., *Památky Univerzity Karlovy*, s. 77–85.

i v jiných objektech. Teologické fakulty obou univerzit např. našly přístřeší v rozlehlé novostavbě arcibiskupského semináře v Dejvicích (Thákurova 3) vybudované v letech 1925–1927. Stavební programy České a Německé univerzity byly pak z ekonomických důvodů ve 30. letech přerušeny.²⁶ Co se týká rekonstrukcí, v roce 1934 začala první etapa důkladné a zásadní obnovy nejstarších budov UK (tzv. obnova Karolina), která probíhala v celkem pěti etapách až do roku 1968.²⁷

Na Přírodovědecké a Matematicko-fyzikální fakultě a na lékařských fakultách²⁸ se prostorové a materiální nedostatky projevovaly nejvíce, neboť pro ně nebyly stavěny žádné nové budovy.²⁹

Příčin zaostávání investiční výstavby na UK bylo několik. Jednou z hlavních byl špatný vztah stavební výroby k stavebním záměrům Univerzity a její nezájem na těchto stavbách. Druhou závažnou příčinou byla skutečnost, že školské stavby byly zařazeny v poslední kategorii důležitosti. Předpoklady pro plnění plánu ze strany UK a jejích fakult nebyly navíc poskytovány tak, aby mohla být výstavba prováděna. Ze strany pracovníků fakult docházelo během stavby ke změnám stavebního programu.³⁰

Snaha centralizovat provádění investiční výstavby na území Prahy vycházela v dřívějších letech ze strany Ministerstva školství a kultury (dále jen MŠK či MŠ).³¹ S účinností od 1. 2. 1961 byla proto MŠK zřízena Technická správa pro výstavbu vysokých škol při ČVUT³² (dále jen TS ČVUT, později přešla pod MŠ), která měla zajišťovat a provádět investiční výstavbu i generální opravy, měla je také financovat a plánovat. V důsledku toho byla tato agenda převedena z UK a vysokých škol. Univerzitě zůstalo pouze právo předkládat požadavky.³³

Prostorový stav Matematicko-fyzikální fakulty UK

V době vzniku Přírodovědecké fakulty UK (dále jen PpF UK) v roce 1920 patřily matematicko-fyzikálním oborům pouze dvě budovy, a to na Karlově – budova Matematického ústavu postavená v letech 1907–1910³⁴ (Ke Karlovu 3) a budova Fyzikálního ústavu postavená³⁵

²⁶ J. PETRÁŇ a kol., *Památky Univerzity Karlovy*, s. 82–83.

²⁷ Viz Miroslav KUNŠTÁT, *Obnova Karolina a dalších historických budov Univerzity Karlovy*, in: J. Havránek – Z. Poustka (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, 1918–1990, s. 341–350. Viz také J. PETRÁŇ a kol., *Památky Univerzity Karlovy*, s. 86–97. V Archivu UK se k celému procesu nachází rozsáhlý zpracovaný archivní fond Obnova Karolina.

²⁸ Roku 1957 byla postavena pouze transfúzní stanice Fakultní nemocnice Lékařské fakulty hygienické. Viz Ludmila HLAVÁČKOVÁ – Petr SVOBODNÝ, *Dějiny pražských lékařských fakult 1348–1990*, Praha 1993, s. 136.

²⁹ AUK, f. RUK, spis. znak FI/1, 1965, rozbor návrhu plánu na roky 1969–1970 – investiční výstavba, 1965.

³⁰ AUK, f. RUK, Komplexní hodnocení UK za rok 1960, s. 62.

³¹ Ministerstvo školství měnilo názvy, v červnu roku 1956 bylo dosud samostatné MŠ sloučeno s Ministerstvem kultury a vzniklo tak Ministerstvo školství a kultury. Dne 12. 1. 1967 bylo Ministerstvo kultury z MŠ vyděleno a vzniklo samostatné Ministerstvo kultury a informací a Ministerstvo školství.

³² AUK, f. RUK, spis. znak FI/3, 1961, Technická správa pro výstavbu vysokých škol v Praze, 8. 2. 1961.

³³ AUK, f. RUK, Komplexní hodnocení UK za rok 1960, s. 62.

³⁴ Tamtéž, s. 62.

³⁵ Ke stavbě budovy viz Josef ŠEDIVÝ, *Stavba Fyzikálního ústavu*, in: *Pokroky matematiky, fyziky a astronomie 2/4*, 1957, s. 398–411, dostupné online: <https://dml.cz/bitstream/handle/10338/dmlcz/137324/PokrokyMFA_02-1957-4_4.pdf> (21. 6. 2023). Viz také *90 let budovy Fyzikálního ústavu české univerzity v ulici Ke Karlovu 5*, vyd. Univerzita Karlova, Matematicko-fyzikální fakulta, Praha 1997.

v letech 1905–1907 (Ke Karlovu 5), na niž vzpomíná i Václav Šebesta:³⁶ „*Prvá moje návštěva nového fyzikálního ústavu vryla se dojem mohutným a radostným do mé paměti [...]. Tam jsem viděl krystalizovat vědecký rozmach našich mladých fyziků.*“³⁷

Po vzniku MFF UK v roce 1952 se následujícího roku nastěhovala na Karlov správný oddělení děkanátu. V počátečním období byly na MFF kromě matematických a fyzikálních kateder zastoupeny také chemické katedry, které sídlily v ulici U Botanického ústavu 1 (dnešní Studničkova). V roce 1956 přibyla ještě nově vzniklá Katedra základů marxismu-leninismu pro přírodovědecké fakulty UK a oddělení Kabinetu ruského jazyka. V roce 1959 přešlo pět chemických kateder na Přírodovědeckou fakultu UK.³⁸

Obě budovy MFF UK na Karlově sice měly dle tehdejšího studenta Miloše Dostála³⁹ „*své zvláštní kouzlo, dýchající tak trochu starým Rakouskem*“⁴⁰ nestačily ale k plnění úkolů: „*Neustále rostoucími úkoly se situace fakulty stávala stále obtížnější. Vrcholu dosáhla tato kritická situace ve školním roce 1959/60, kdy fakultě, která má ve vyšších ročnících asi po 100 posluchačích, bylo přiděleno směrné číslo skoro 300 posluchačů do 1. ročníku.*“⁴¹

Řešením prostorových problémů se intenzivně zabývalo MŠK, značný zájem o problematiku projevoval také Ústřední Výbor KSČ (dále jen ÚV KSČ).⁴² V červenci roku 1960 byla proto fakultě dána k dispozici část budovy na Malé Straně⁴³ (Malostranské náměstí 25, jednalo se o čtyři posluchárny a 17 místností), odkud se krátce předtím vystěhovala do Žiliny Vysoká škola dopravní.⁴⁴ V březnu 1961 získala MFF UK budovu v Karlíně (Sokolovská 83), kterou ještě nějaký čas sdílela s průmyslovou školou strojní. K 1. 9. roku 1962 měla proběhnout dislokace fakulty.⁴⁵ Na Malostranské náměstí přešla Katedra aplikované a numerické matematiky, Centrum numerické matematiky, Katedra základů marxismu-leninismu a fakultní část vojenské katedry UK. Tehdejší zaměstnankyně Olga Pokorná⁴⁶ vzpomíná: „*Z tichého Karlova jsme se měli ocitnout na rušném náměstí. Ale ukázalo se, že jsme se my ‚numericí‘ obávali zbytečně. Vzhledem k tomu, že naše pracovny byly až ve čtvrtém poschodí, doléhal k nám dopravní ruch už značně ztlumeně – a navíc ten krásný*

³⁶ Václav Šebesta (19. 2. 1881 – 1959) byl od roku 1906 pedagog a pracovník Vysoké školy báňské v Příbrami (po r. 1945 Ostrava). V roce 1928 byl jmenován jejím profesorem.

³⁷ Václav ŠEBESTA, *Vzpomínky na Fyzikální ústav české univerzity v Praze*, in: Pokroky matematiky, fyziky a astronomie 2/4, 1957, s. 493–496, zde s. 495, dostupné online: <https://dml.cz/bitstream/handle/10338.dmlcz/137319/PokrokyMFA_02-1957-4_18.pdf> (21. 6. 2023).

³⁸ J. BEČVĚR, *Matematicko-fyzikální fakulta*, s. 504.

³⁹ Miloš Dostál (17. 6. 1939 – 19. 12. 2013) studoval na MFF od roku 1956 do 1961, poté zde byl zaměstnán jako odborný asistent. V roce 1966 emigroval do USA. Řadu let působil jako vedoucí katedry matematiky na Stevensově technologickém institutu v Hobokenu.

⁴⁰ Miloš DOSTÁL, *Vzpomínky na studium na Matematicko-fyzikální fakultě v letech 1956–1961*, in: I. Netuka – M. Stiborová (edd.), *Jubilejní almanach*, s. 25–27, zde s. 25.

⁴¹ AUK, f. RUK, spis. znak AI/4, 1961, hypotéza rozvoje MFF, 1961.

⁴² J. MOTTLVÁ, *Vznik a vývoj matematicko-fyzikální fakulty univerzity Karlovy*, s. 19.

⁴³ K historii budovy viz Martin ŠOLC, *Bývalý profesní dům Tovaryšstva Ježíšova na Malostranském náměstí, dnešní budova Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy*, in: Pokroky matematiky, fyziky a astronomie 47/3, 2002, s. 243–250, dostupné online: <https://dml.cz/bitstream/handle/10338.dmlcz/141136/PokrokyMFA_47-2002-3_7.pdf> (21. 6. 2023).

⁴⁴ Dne 1. 10. 1953 vznikla vyčleněním z Českého vysokého učení technického Vysoká škola železniční v Praze. V roce 1959 došlo k jejímu přejmenování na Vysokou školu dopravní v Praze. V letech 1960–1962 byla přestěhována do Žiliny, její název byl změněn na Vysoká škola dopravní v Žilíně.

⁴⁵ AUK, f. MFF UK, kart. č. 2, příkaz č. 2/61 děkana MFF o dislokaci fakulty ze dne 18. 5. 1961.

⁴⁶ Olga Pokorná (4. 8. 1926 – 16. 10. 2015) byla dlouholetou významnou pracovnící MFF, stála u zrodu oboru numerická matematika. Jejím hlavním zájmem byla lineární algebra a numerická lineární algebra.

výhled [...]. I přes určité nepohodlí v budově na Malostranském náměstí...jsme tam byli velmi spokojeni.⁴⁴⁷

Ostatní matematická pracoviště, Kabinet ruského jazyka a nově vytvořená matematická knihovna se přestěhovaly do Karlína. Na Karlově zůstaly fyzikální katedry a děkanát.⁴⁸

Kromě toho užívala fakulta od roku 1957 budovu na Smíchově ve Švédské 8, kde sídlil Astronomický ústav UK,⁴⁹ jenž byl oddělením Katedry astronomie, geofyziky a meteorologie MFF (v roce 1997 byl přestěhován do budovy MFF v Troji). Pracoviště fakulty byla později umístěna i na dalších místech: např. Katedra jaderné fyziky (v letech 1968–1978) a Nukleární centrum (1975–1978) v Břehové ulici 7, Katedra teoretické fyziky II sídlila v Myslíkové 7 (v letech 1968–1976) a Katedra tělesné výchovy v Opletalově 26⁵⁰ (v letech 1962–1998).

Sociální zázemí pro studenty MFF UK bylo v 60. letech rovněž „roztrošené“, jak vzpomíná Ivan Pelant:⁵¹ „*Během studia na Matematicko-fyzikální fakultě náš ročník (mluvím nyní o chlapcích) vystřídal koleji řadu: v prvním, čtvrtém a pátém ročníku jsme bydleli na Koleji 5. května⁵² ve Slavíkové ulici (nyní Švehlova kolej), ve druhém ročníku v koleji Na Slupi⁵³ (již neexistuje) a v koleji v Ostrovní ulici⁵⁴ (již neexistuje) a ve třetím ročníku v koleji na Spořilově⁵⁵ (již neexistuje).*“⁵⁶ Ve školním roce 1962/1963 bylo pro muže přiděleno 239 míst v koleji 5. května a 73 míst v koleji na Spořilově, pro ženy bylo určeno 120 míst v koleji Jednota⁵⁷ a na Albertově⁵⁸ 84 míst.⁵⁹ Koncem 60. let byli muži ubytováni na koleji 5. května a na koleji Větrník-jih, ženy v koleji S. K. Neumanna⁶⁰ a na koleji Větrník-sever. Na samostatnou kolej si studenti MFF UK museli ještě několik desítek let počkat.

⁴⁷ Olga POKORNÁ, *Sídla matematických pracovišť Matematicko-fyzikální fakulty*, in: I. Netuka – M. Stiborová (edd.), *Jubilejní almanach*, s. 128–129, zde s. 128.

⁴⁸ J. BEČVÁŘ, *Matematicko-fyzikální fakulta*, s. 505.

⁴⁹ Astronomický ústav Univerzity Karlovy byl založen v roce 1885. Nacházel se nejprve ve vile v Ovencecké ulici v Praze na Letné, v roce 1900 byl přestěhován do Švédské 8, kde setrval do roku 1997, kdy byl přestěhován do budovy MFF UK v Troji.

⁵⁰ I. NETUKA – M. STIBOROVÁ (edd.), *Univerzita Karlova v Praze. Matematicko-fyzikální fakulta*, s. 149–150.

⁵¹ Ivan Pelant (12. 12. 1944) studoval v letech 1962–1967 na MFF UK, později profesor v oboru fyzika-kvantová optika a optoelektronika, zabývá se experimentálním zkoumáním optických vlastností polovodičů, soustřeďuje se zejména na nanokrystalické formy křemíku.

⁵² V roce 1925 byla zřízena agrární stranou jako Švehlova kolej. Budova byla v roce 1940 zabavena pro ubytování německých vysokoškoláků. Po roce 1945 ji převzala Prozatímní správa studentského majetku. V roce 1951 kolej připadla UK. Po roce 1989 byla přejmenována opět na Kolej Švehlova. UK slouží jako kolej dodnes.

⁵³ Kolej Na Slupi byla samostatnou součástí koleje Albertov. Studentům sloužila do roku 1964.

⁵⁴ Kolej v Ostrovní ulici č. 11 (Praha 1) se nacházela v areálu bývalého kláštera Voršilek, v roce 1954 ji získala Vysoká škola železniční, po r. 1960 se objevuje ve správě ČVUT, v letech 1964–1966 byla přičleněna k UK.

⁵⁵ Objekt Spořilovské koleje sloužil původně jako baráky dělníků budujících průkop pro trať Modřany-Vršovice. V roce 1954 jej získala tehdejší Vysoká škola železniční, Ministerstvo školství a kultury ho v roce 1960 přidělilo UK výměnou za určitý počet lůžek v koleji 5. května. V roce 1974 na místě koleji vzniklo depo pražského metra (Depo Kačerov).

⁵⁶ Ivan PELANT, *Několik vzpomínek na studium v šedesátých letech*, in: I. Netuka – M. Stiborová (edd.), *Jubilejní almanach*, s. 122–127, zde s. 125.

⁵⁷ Kolej Jednota původně sloužila německým studentům jako První německý studentský domov, který vznikl ještě před první světovou válkou. V roce 1951 připadla Právnické fakultě UK. Jako kolej slouží UK dodnes.

⁵⁸ Kolej Albertov byla v roce 1954 získána od ČVUT. V roce 1988 byla zrušena z důvodu nezpůsobilého technického stavu.

⁵⁹ AUK, f. MFF UK, kart. č. 9, zápis ze zasedání kolegia děkana konaného dne 10. 7. 1962.

⁶⁰ Kolej S. K. Neumanna sloužila původně jako hotel Fišer. V roce 1948 přešel objekt pod Prozatímní správu studentského majetku. V roce 1951 byl přidělen Filozofické fakultě UK. Po roce 1989 byl provozován pod

První plány na výstavbu

První návrhy týkající se výstavby nové budovy se objevily již v roce 1953. Vedení MFF UK se tímto plánem začalo vážně zabývat až v roce 1955, kdy byla ustavena komise pro výstavbu fakulty v čele s Miloslavem Valouchem.⁶¹ Tato komise vypracovala návrh, který předpokládal výstavbu nových budov v prostoru Albertova, nebyl ale schválen MŠ.⁶²

V roce 1955 byla zahájena příprava výstavby,⁶³ nikoliv však v rámci MFF UK. Dne 11. 10. 1955 se na MŠ konala porada o přípravě investičního úkolu na stavbu budovy Fakulty jaderné a technické fyziky Univerzity Karlovy (viz níže), na které bylo stanoveno, že po schválení a prověření investičního záměru bude rektorát UK vyzván k vypracování investičního úkolu.⁶⁴

Jako staveniště byl z několika variant (Pelc-Tyrolka, Albertov, Budějovická – U Krčské vodárny) navržen pozemek na Praze 8 v oblasti Pelc-Tyrolka, k němuž se přikláněla jako jeden z mnoha schvalujících úřadů i Městská inspekce státního požárního dozoru: „*Souhlasíme jen s třetí alternativou, tj. umístění v Pelc-Tyrolce na svazích pod Bulovkou, kde terény a klimatické poměry jsou příznivé a kde by bylo možné dodržovat plánované ochranné pásmo [...]*“.⁶⁵ Předběžný výběr staveniště byl schválen tehdejším ministrem školství Františkem Kahudou⁶⁶ dne 28. 3. 1956.⁶⁷ Dosavadní zástavbu tvořily „*zbytky ovocnářsko-zahradnické činnosti s drobnými rozptýlenými zemědělskými usedlostmi postavenými většinou během minulého století, kdy toto území bylo ještě zemědělským zázemím Prahy. Skupina budov pod čp. 755, tzv. Kuchyňka, pochází [...] rovněž z minulého století a sloužila jako výletní restaurace. Během tohoto století přibyla zde další neorganická solitérní zástavba obytných domů a menších provozoven bez vyšší výhledově ekonomické hodnoty.*“⁶⁸

Vznik Fakulty technické a jaderné fyziky UK a úvahy o sloučení Fakulty technické a jaderné fyziky ČVUT s Matematicko-fyzikální fakultou UK

Jak již bylo uvedeno, prvotní plány počítaly s novostavbou pro Fakultu technické a jaderné fyziky UK (dále jen FTJF UK), která vznikla dne 1. 9. 1955 na základě vládního nařízení ze dne 25. 8. 1955.⁶⁹ Na mimořádném zasedání vítala vysokoškolská rada UK „*jmenem celé*

názvem kolej Petrák. Kolej sloužila UK do roku 2014. Nyní zde sídlí Ústav výpočetní techniky UK a Centrum pro přenos poznatků a technologií UK.

⁶¹ Miloslav Valouch (4. 8. 1903 – 13. 3. 1976) byl experimentální fyzik, zabýval se problematikou výbojů v plynech, optickou a rentgenovou spektroskopií, plastickou deformací kovů a didaktickými otázkami, v letech 1952–1960 působil na MFF UK.

⁶² J. MOTTLOVÁ, *Vznik a vývoj matematicko-fyzikální fakulty univerzity Karlovy*, s. 17–18.

⁶³ AUK, f. RUK, kolegium rektora, kart. č. 1c, návrh na jmenování komise pro výstavbu matematicko-fyzikálního učiliště v Praze 8, materiál pro kolegium rektora ze dne 6. 5. 1972.

⁶⁴ AUK, f. RUK, spis. znak FI/1, 1956, dopis Ministerstva školství adresovaný M. Katětovovi, 13. 10. 1955.

⁶⁵ Tamtéž, dopis rektorátu adresovaný Ministerstvu zdravotnictví, 7. 2. 1956.

⁶⁶ František Kahuda (3. 1. 1911 – 12. 2. 1987) byl fyzik, pedagog a politik. V letech 1954–1963 působil jako ministr školství.

⁶⁷ AUK, f. RUK, spis. znak FI/1, 1959, dopis adresovaný Národnímu výboru hl. m. Prahy, 21. 2. 1959.

⁶⁸ AHMP, f. SO NVP, inv. č. 406, kart. č. 51, úprava investičního úkolu na výstavbu fakulty technické a jaderné fyziky, příloha dopis Střediska státní památkové péče a ochrany adresovaný Technické správě ČVUT, 3. 10. 1962.

⁶⁹ *Vládní nařízení ze dne 25. srpna 1955, kterým se na Karlově universitě v Praze zřizuje fakulta technické a jaderné fyziky*, in: *Věstník ministerstva školství*, XI., sešit 27, 30. 9. 1955, s. 217.

university s plným souhlasem a uspokojením rozhodnutí vlády republiky Československé, jímž se universitě svěřuje příprava odborníků pro mírové využití atomové energie“.⁷⁰ Výuka byla v Karolinu slavnostně zahájena dne 6. 9. 1955.

Pro lepší zajištění pedagogické a vědecké práce poskytla sice vláda fakultě značné investice, zpočátku však neměla ani svoji vlastní budovu. Přednášky probíhaly v budovách MFF UK v ulici Ke Karlovu a „ostatní přednášky a cvičení jsme měli roztroušené po všech možných budovách na Albertově a výuku deskriptivní geometrie v Budově ČVUT v ulici Na Bojišti [...]. Neustále jsme tak putovali mezi Albertovem a Karlovem [...]“⁷¹ jak vzpomíná tehdejší student Miloš Hajer. Fakulta neměla vlastní pedagogický sbor (přednášeli učitelé MFF UK, ČVUT a PřF UK) a ani kolej,⁷² což „mělo za následek, že jsme bydleli každý rok na jiné koleji. V prvním, třetím a pátém ročníku jsme byli ubytováni na koleji na Albertově, ve druhém na koleji v Řeznické 4⁷³ a ve čtvrtém ročníku na koleji Vysoké školy ekonomické na Jarově.⁷⁴ Tyto přesuny nebyly příjemné [...]“⁷⁵

Prostorová situace se změnila až v létě 1956, kdy fakulta získala část budovy v Břehové ulici 7⁷⁶ na Starém Městě.⁷⁷ Budova nebyla vhodná pro zřízení laboratoří a musela být nákladně rekonstruována zavedením technických rozvodů a vzduchotechniky.⁷⁸

Budoucí odborníci pro vzrůstající potřeby tehdejšího výzkumu a průmyslu měli být vzděláváni v oborech jaderné fyziky, jaderné chemie a jaderného inženýrství:⁷⁹ „Přes prvo počáteční obtíže se počínaje zářím 1955 nejen rozběhla výuka v prvním semestru ve všech třech oborech, ale byl zahájen, a to internátním způsobem, i postgraduální kurz jaderné techniky v hořínském zámku u Mělníka.“⁸⁰

Investiční úkol vypracovaný v roce 1956 počítal vedle výstavby pro FTJF UK také s výstavbou průmyslové školy jaderné techniky. Dokument byl schválen usnesením vlády č. 2736 ze dne 12. 12. 1956.⁸¹

⁷⁰ AUK, f. RUK, Vysokoškolská rada, 1954–1955, mimořádné zasedání 5. 5. 1955.

⁷¹ *Vzpomínky pamětníků – Miloš Hajer*, in: Jubilejní almanach FJFI ČVUT 1955–2015, s. 30.

⁷² Tamtéž.

⁷³ Dům č. 1890 v Řeznické č. 4 byl dne 1. 10. 1956 převeden ze správy MŠK na UK, která zde již v roce 1954 provozovala kolej. K 1. 7. 1960 byla převedena do správy ČVUT.

⁷⁴ Dnes Palachova kolej (Koněvova 93/198, Praha 3) Vysoké školy ekonomické, realizace celého komplexu probíhala v letech 1952–1963, jejím architektem byl František Čermák (2. 4. 1903 – 9. 10. 1998).

⁷⁵ Zdeněk JANOUT, *Vzpomínky na začátky jaderné fyziky*, Pražská technika: časopis Českého vysokého učení technického v Praze, 3, 2005, s. 29–31, zde s. 31.

⁷⁶ Budova v novoklasicistním stylu byla postavena na základě návrhu Josefa Sakaře v letech 1920–1922 pro účely ministerstva zahraničního obchodu a Filozofickou fakultu UK. Fakulta uhájila ve třicátých letech právo na sídlo svých šesti ústavů (seminář pro hudební vědu, estetický seminář, ústav pro archeologii československou a klasicistickou, seminář pro dějiny výtvarných umění a pedagogický). FF UK využívala prostor budovy ještě ve školním roce 1949/1950. Od roku 1950 zde byl dislokován Armádní umělecký soubor, v budově zůstala pouze katedra a Ústav pro dějiny hudby. V roce 1956 získána pro FTJF UK, v roce 1959 byla začleněna do ČVUT. K budově viz také J. PETRÁŇ a kol., *Památky Univerzity Karlovy*, s. 74–77.

⁷⁷ J. PETRÁŇ a kol., *Památky Univerzity Karlovy*, s. 76–77.

⁷⁸ Petr BENEŠ, *55 let výuky a výzkumu na katedře jaderné chemie Fakulty jaderné a fyzikálně inženýrské ČVUT v Praze*, Praha 2012, s. 28.

⁷⁹ *Univerzita Karlova. Informace o studiu*, Praha [1956], s. 43–44.

⁸⁰ Václav PETRŽILKA, *Založení a první léta FJFI*, in: Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská ČVUT 1955/1975, Praha 1975, s. 23–25, s. 23. Dostupné online: <https://inis.iaea.org/collection/NCLCollectionStore/_Public/08/300/8300050.pdf> (21. 6. 2023).

⁸¹ AHMP, f. SO NVP, inv. č. 406, kart. č. 51, Ministerstvo školství a kultury, intimát č. 462, 20. 12. 1956.

V červenci roku 1957 se dokonce konala architektonická soutěž,⁸² kterou vyhrál návrh Otakara Štěpánka,⁸³ neboť „[...] projekt docílil krajní rovnováhy mezi složkami urbanistickými, dispozičními i architektonickými, a je proto nejlepším podkladem pro zpracování úvodního projektu“.⁸⁴ Z ekonomického hlediska poradní komise složená z pracovníků katedry ekonomiky, organizace a plánování stavební výroby Fakulty ekonomicko-inženýrské ČVUT preferovala návrh Jozefa Chovance⁸⁵ ze Státního projektového ústavu pro výstavbu města Bratislavy, protože nejlépe využíval prostoru u budovy fakulty a jeho návrh nejlépe obstál i v technicko-ekonomických ukazatelích.⁸⁶

V následujících letech bylo vypracováno ještě několik investičních záměrů a úkolů, neboť docházelo ke změnám koncepce v důsledku změn požadavků na počty absolventů a změny koncepce výuky jaderné fyziky, chemie, fyziky a matematiky.

Do těchto změn se promítlo i převedení FTJF z UK na ČVUT (dále jen FTJF ČVUT a FJFI ČVUT),⁸⁷ které bylo s účinností od 1. 9. 1959 provedeno na základě vládního nařízení ze dne 12. 8. 1959.⁸⁸ „Původní zaměření fakulty na čistě jaderné obory bylo v roce 1958 přehodnoceno v důsledku změny československého jaderného programu. Došlo ke snížení potřeb specialistů v jaderných oborech, a proto se fakulta zaměřila, v duchu svého názvu, i na výchovu odborníků v jiných fyzikálně inženýrských oborech.“⁸⁹ Došlo také k užšímu propojení matematiky, fyziky a chemie s technickou praxí, a také vyšší úrovní inženýrské práce ve strojních, elektrotechnických a stavebních oborech.⁹⁰

Výstavba nové budovy měla proběhnout pod vedením ČVUT, neboť již v únoru 1959 uložilo MŠK Rektorátu UK zahájit jednání, „aby byly odstraněny veškeré nejasnosti, které zabraňují v převzetí této akce rektorem ČVUT“.⁹¹ Budova FTJF v Břehové ulici 7 přešla během roku 1960 rovněž pod ČVUT,⁹² stejně tak jako budova koleje UK v Řeznické ulici 4.⁹³

Výstavbu budov pro MFF UK v rámci projektu výstavby FTJF UK požadovala i vědecká rada MFF UK na jednání dne 8. 3. 1956: „K projektu je třeba dát dovětek o výstavbě budov pro Matematicko-fyzikální fakultu.“⁹⁴ Dovětek sice nebyl realizován, ale MFF UK využití nové budovy FTJF UK plánovala. Z dopisu děkanátu MFF UK adresovaného Rektorátu UK vyplývá, že v roce 1959 při řešení své prostorové nouze nemohla MFF UK s novou

⁸² Dalšími účastníky byli kromě O. Štěpánka a J. Chovance (viz pozn. 83 a 85) Vladimír Karfik (26. 10. 1901 – 6. 6. 1996), autor Baťova mrakodrapu ve Zlíně, Josef Fuchs (13. 1. 1894 – 5. 2. 1979), autor Vysoké školy uměleckoprůmyslové v Praze, Otakar Steinbach (?–?), spoluautor Univerzitní nemocnice Louise Pasteura v Košicích.

⁸³ Otakar Štěpánek (10. 5. 1898 – 8. 1. 1973) byl architekt a pedagog, autor vily K. Šulce v Praze.

⁸⁴ AUK, f. RUK, spis. znak III/1, 1960, závěrečný protokol pro posouzení návrhů na ústavu FTJF UK a průmyslovou školu jaderné fyziky, 2. 7. 1957.

⁸⁵ Jozef Chovanec (19. 11. 1925 – 16. 3. 1990) byl slovenský architekt a projektant, spoluautor bratislavského sídliště Petržalka.

⁸⁶ AUK, f. RUK, spis. znak III/1, 1960, dopis členů katedry ČVUT adresovaný Rektorátu UK, 24. 6. 1957.

⁸⁷ V roce 1968 byla FTJF ČVUT přejmenována na Fakultu jadernou a fyzikálně inženýrskou (FJFI ČVUT).

⁸⁸ Nařízení vlády č. 58/1959 Sb. o změnách v organizaci vysokých škol. Dostupné online: <<https://www.zakonyprolidí.cz/cs/1959-58>> (21. 6. 2023).

⁸⁹ Z. JANOUT, *Vzpomínky na začátky jaderné fyziky*, s. 31.

⁹⁰ *Jubilejní almanach FJFI ČVUT 1955–2015*, s. 22.

⁹¹ AUK, f. RUK, spis. znak FI/1, 1959, dopis MŠK adresovaný Rektorátu UK, 24. 2. 1959.

⁹² AUK, f. RUK, spis. znak III/1, 1960, dopis kvestora UK adresovaný Ministerstvu školství, 24. 2. 1960.

⁹³ Tamtéž, dopis zástupce kvestora UK adresovaný ČVUT, 8. 8. 1960.

⁹⁴ AUK, f. MFF UK, kart. č. 1, zápis ze zasedání vědecké rady MFF UK konané 8. 3. 1956.

budovou již počítat, protože „[...] byla odsunuta výstavba budov Fakulty technické a jaderné fyziky a že tedy ani v těchto budovách nebude možno pro fyzikální pracoviště MFF KU najít místnosti“⁹⁵ proto fyzikální komise MFF žádala, aby do plánu stavebních investic UK byl zahrnut plán přístavby k budově v ulici Ke Karlovu 5, který však nebyl realizován. Provizorním řešením bylo získání budov na Malé Straně a v Karlíně, jak již bylo uvedeno.

Na pokyn MŠK vypracoval rektorát UK v roce 1961 investiční záměr na výstavbu objektu pouze pro MFF UK. MŠK se obrátilo na odbor výstavby Národního výboru hl. m. Prahy (dále jen NVP) se žádostí o přiřazení pozemku. Z hlediska územního plánu byly navrženy čtyři pozemky, které se však při bližším projednávání ukázaly jako méně vhodné. Bylo konstatováno, že nejvýhodnější a neekonomičtější řešení by bylo vybudovat MFF UK v blízkosti prostoru mostu Barikádníků,⁹⁶ tedy v blízkosti zamýšlené budovy FTJF ČVUT:⁹⁷ „Jde o rozsáhlou akci, při níž byla stanovena zásada, že tato fakulta bude stavěna v těsném sousedství Fakulty technické a jaderné fyziky, aby obě fakulty mohly úzce spolupracovat a společně užívat unikátní a velká zařízení, která by jinak musela být zabezpečována pro každou fakultu zvlášť.“⁹⁸

V této době se zrodila „myslím, že v hlavě profesora Úlehly,⁹⁹ za podpory profesora Zachovala¹⁰⁰ z univerzity, idea sjednotit celou výchovu fyziků do Matematicko-fyzikálního učiliště a výstavbu jaderné fakulty s tímto učilištěm spojit [...]“¹⁰¹ jak vzpomíná Čestmír Šimáně,¹⁰² bývalý děkan FTJF/FJFI ČVUT. Projekt samostatné budovy Fakulty technické a jaderné fakulty, „která již v té době nebyla jen čistě jaderně fyzikální, ale přibrála i některé inženýrské oblasti [...], byl tedy brzy zavržen“.¹⁰³ V následujících letech se v souvislosti s plánovanou výstavbou ve velké míře diskutovalo o spojení MFF UK a FTJF ČVUT a vytvoření nové fakulty v rámci UK či vytvoření úplně nové vysoké školy.¹⁰⁴

Dne 14. 3. 1961 byla podepsána dohoda o spolupráci mezi UK a ČVUT, která se měla vztahovat na hlavní úseky vysokoškolského života, tj. otázky politickovýchovné, pedagogické a vědecké práce i kulturního a společenského života.¹⁰⁵ FTJF ČVUT měla s MFF UK vypracovat v rámci této dohody zvláštní dílčí smlouvu o spolupráci, kde byla také vedle spolupráce v oblasti vědy a výzkumu obsažena spolupráce při výstavbě nového objektu a unikátních zařízení,¹⁰⁶ neboť „počátkem šedesátých let už narůstala myšlenka spojit

⁹⁵ AUK, f. RUK, spis. znak FI/1, 1959, dopis děkanátu MFF adresovaný Rektorátu UK, 15. 7. 1959.

⁹⁶ V roce 1928 byl postaven Trojský most, který byl v roce 1946 přejmenován na most Barikádníků. V roce 1975 byl původní most zbourán a roku 1980 byl na stejném místě otevřen nový most pod stejným názvem.

⁹⁷ AUK, f. RUK, spis. znak FI/1, 1961, dopis rektora adresovaný náměstkovi primátora hl. m. Prahy, 30. 3. 1961.

⁹⁸ AUK, f. RUK, spis. znak AI/4, 1961, vysvětlivky k V. části (rozvojové a materiální zajištění) plánu přestavby a dalšího rozvoje UK v letech 1961–1980, 1961.

⁹⁹ Ivan Úlehla (17. 10. 1921 – 20. 3. 2004) byl jaderný fyzik. V letech 1960–1967 působil na Fakultě technické a jaderné fyziky ČVUT v Praze, v roce 1963 zde byl jmenován profesorem. Od r. 1967 pracoval na Matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze. Vedle studia fyziky elementárních částic a jaderné fyziky se zabýval i filozofickými otázkami přírodních věd.

¹⁰⁰ Ladislav Zachoval (27. 6. 1906 – 25. 4. 1982) byl fyzik a vysokoškolský pedagog. Zabýval se ultraakustikou, vědeckou fotografií a chemickou fyzikou. V letech 1952–1955, 1961–1962 a 1963–1964 působil jako proděkan MFF UK a v letech 1964–1965 jako děkan. V letech 1966–1970 působil jako prorektor UK.

¹⁰¹ *Vzpomínky pamětníků – Čestmír Šimáně*, in: Jubilejní almanach FJFI ČVUT 1955–2015, s. 35.

¹⁰² Čestmír Šimáně (9. 5. 1919 – 26. 7. 2012) byl jeden z nejvýznamnějších českých jaderných fyziků a zakladatel jaderného výzkumu v Česku, v letech 1967–1972 byl děkanem FTJF/FJFI ČVUT.

¹⁰³ *Vzpomínky pamětníků – Čestmír Šimáně*, in: Jubilejní almanach FJFI ČVUT 1955–2015, s. 35.

¹⁰⁴ I. NETUKA – M. STIBOROVÁ (edd.), *Univerzita Karlova v Praze. Matematicko-fyzikální fakulta*, s. 149.

¹⁰⁵ AUK, f. RUK, spis. znak AII/2, 1961, Dohoda o spolupráci mezi UK a ČVUT, 1961.

¹⁰⁶ Tamtéž.

výstavbu jaderné fakulty s výstavbou pro ostatní fyzikální obory. Kromě toho univerzita se cítila být vyčleněním jaderné fakulty zbavena podstatné části fyzikálních oborů.¹⁰⁷

Na schůzi kolegia děkana FTJF dne 21. 2. 1962 byly projednány podklady a zásady pro přepracování prováděcího projektu budovy fakulty sestavené komisí pod vedením prof. Úlehly.¹⁰⁸ Na konci roku 1962 dal ministr školství a kultury František Kahuda zvláštní komisi složené z pracovníků MFF UK a FTJF ČVUT pokyn, „aby připravila ideové podklady pro výstavbu vysoké školy Matematicko-fyzikální, která má v budoucnu vzniknout spojením stávající MFF a FTJF ČVUT“.¹⁰⁹ Komise předložila dne 25. 1. 1963 závěrečný materiál, který se stal výchozím a definitivním podkladem pro vypracování urbanistické studie a nahradil předešlé investiční záměry a úkoly. Komise považovala „za účelné, aby se v Praze vytvořilo jediné vysokoškolské Matematicko-fyzikální učiliště [...]. Tímto způsobem je totiž možné účinně koncentrovat síly lidí i materiálové prostředky a dosáhnout tak jednotné výchovy v oborech matematiky a fyziky v Praze.“¹¹⁰

V dubnu roku 1963 přijala vědecká rada MFF UK usnesení, ve kterém shrnula podmínky pro to, aby spojení obou fakult bylo užitečné: ke spojení dojde organickým způsobem, vědecká i pedagogická práce bude zaměřena na rozvoj čisté i aplikované matematiky a fyziky, spojená fakulta bude vychovávat specialisty pro obory matematických a fyzikálních věd a bude součástí UK.¹¹¹

V červnu roku 1963 byl vědeckou radou MFF UK vypracován plán rozvoje budoucí spojené fakulty *Základní charakteristické rysy fakulty vzniklé sloučením Matematicko-fyzikální fakulty Karlovy university a Fakulty technické a jaderné fyziky Českého vysokého učení technického*.¹¹² V obsáhlém dokumentu byly v sedmi částech souhrnně zachyceny všechny návrhy a představy, které z velké části rozpracovávají body obsažené v usnesení vědecké rady z dubna 1963. Vypracování dokumentu mělo být prvním krokem k vybudování nového moderního pracoviště, které by mělo významnou funkci v Československé vědeckovýzkumné bázi.¹¹³

V říjnu roku 1964 předložila Základní organizace KSČ FTJF samostatný návrh na budoucí poslání a koncepci FTJF, který byl předložen Základní organizaci KSČ MFF. Hlavním nedostatkem tohoto návrhu podle MFF bylo, „že dělá zásadní závěry o zaměření základního vysokoškolského fyzikálního pracoviště z jednostranného pohledu na význam fyziky pro techniku a tím pro zvyšování produktivity a výroby“.¹¹⁴

Ke konci roku 1964 bylo na společné schůzi závodních výborů KSČ na MFF a FTJF dokonce navrženo vytvoření jednotné vysoké školy sloučením UK a ČVUT, která by nesla název Karlova univerzita. První krok k uskutečnění této myšlenky mělo vytvořit učiliště vzniklé spojením MFF a FTJF.¹¹⁵

¹⁰⁷ *Vzpomínky pamětníků – Čestmír Šimáně*, in: Jubilejní almanach FJFI ČVUT 1955–2015, s. 35.

¹⁰⁸ AČVUT, f. FJFI ČVUT, kolegium děkana, kart. č. 14, zápis ze zasedání konaného dne 21. 2. 1962.

¹⁰⁹ AUK, f. MFF UK, kart. č. 19, dopis děkana MFF adresovaný prorektorovi L. Zachovalovi, 27. 1. 1967.

¹¹⁰ AHMP, f. SO NVP, inv. č. 406, kart. č. 51, Úprava investičního úkolu na výstavbu fakulty technické a jaderné fyziky, 1963.

¹¹¹ J. MOTTLOVÁ, *Vznik a vývoj matematicko-fyzikální fakulty univerzity Karlovy*, s. 27.

¹¹² AUK, f. MFF UK, kart. č. 12, *Základní charakteristické rysy fakulty vzniklé sloučením matematicko-fyzikální fakulty Karlovy university a fakulty technické a jaderné fyziky Českého vysokého učení technického*, 1963.

¹¹³ J. MOTTLOVÁ, *Vznik a vývoj matematicko-fyzikální fakulty univerzity Karlovy*, s. 28, 30.

¹¹⁴ AUK, f. MFF UK, ZO KSČ, kart. č. 19, Vyjádření FV KSČ MFF ke zprávě o struktuře o činnosti FTJF, 1964.

¹¹⁵ J. MOTTLOVÁ, *Vznik a vývoj matematicko-fyzikální fakulty univerzity Karlovy*, s. 30.

Další jednání o spojení obou fakult proběhla na jaře 1965 a výsledkem byly nové návrhy na řešení problému. V návrhu,¹¹⁶ který podala FTJF, se hovořilo o spolupráci na základě federace při zachování integrity obou fakult, což dokládá i zápis kolegia děkana FTJF: „[...] jde o federaci 2 samostatných fakult FTJF-ČVUT a MFF-KU s vlastním posláním a s vlastními učebními programy“.¹¹⁷ FTJF tedy nesouhlasila s úplným spojením obou fakult, které prosazovala MFF. Obě fakulty měly v rámci učiliště zůstat samostatné, spolupracovaly by jen v některých společných otázkách.¹¹⁸ Jednalo se o kompromis mezi požadavky obou fakult, v případě neshod by byla ohrožena celá stavba.

Na mimořádném jednání vědecké rady MFF dne 22. 5. 1965, které bylo věnováno pouze výstavbě, byl přijat další návrh na spojení obou fakult. Pokud by bylo pro FTJF spojení nepřijatelné, „bude MFF požadovat, aby v zájmu urychlení výstavby budov pro obě fakulty byla uzavřena dohoda o úzké spolupráci samostatných fakult FTJF a MFF na jednom pracovišti“.¹¹⁹

V dopise náměstka MŠK adresovaném předsedovi komise pro výstavbu Matematicko-fyzikálního učiliště ze dne 1. 10. 1965 bylo opět zdůrazňováno, že etapy výstavby mají vycházet z koncepce jednotného Matematicko-fyzikálního učiliště, jak bylo uloženo původním příkazem ministra školství a kultury.¹²⁰ Vědecká rada MFF UK naproti tomu připomněla, že spojení obou fakult by nebylo pouze organizačním problémem, ale bylo by i zásadní otázkou. Vědecká rada MFF UK také žádala, aby po sloučení byla fakulta součástí UK.¹²¹

Problémem se zabývala i vědecká rada UK, jejíž usnesení ze 7. 10. 1965 zahrnuje čtyři body, v nichž jsou obsažena opatření zabývající se dalším uspořádáním a vývojem nově vzniklé fakulty. Je patrné, že se ve svém usnesení opřela o návrhy již dříve vypracované MFF UK. K tomuto dokumentu byla přiložena také *Téze pro rozvoj a organizační řešení MFF a FTJF v rámci Matematicko-fyzikálního učiliště*,¹²² vypracovaná MŠK, kde se hovoří o krajním termínu sloučení v roce 1968: „Z obou fakult je nutné nejpozději před začátkem stěhování do nového areálu vytvořit jediný organizační útvar ve smyslu zákona o vysokých školách, tedy fakultu, samostatnou fakultu nebo vysokou školu“.¹²³

Přes neustálé zdůrazňování nutnosti sloučení obou fakult nedošlo k dohodě, což bylo dáno průtahy ze strany nadřízených orgánů (MŠK), „které znemožňují zásadní rozhodnutí o organizačním začlenění spojených fakult MFF a FTJF do UK přes příslib s. ministra [...], že vyřeší tuto zásadní otázku do konce kalendářního roku 1966“.¹²⁴ Z uvažovaného zavedení dvou gestorů pro výstavbu a z dosavadního vývoje událostí navíc vědecká rada MFF usuzovala, že se MŠK do budoucnosti přiklání ke koncepci FTJF o zachování celistvosti a samostatnosti obou fakult, kterou potvrzuje i vyjádření tehdejšího děkana FTJF/

¹¹⁶ AUK, f. MFF UK, kart. č. 5, Návrh o vybudování učiliště fyziky a matematiky na principu federace mezi Matematicko-fyzikální fakultou a Fakultou technické a jaderné fyziky ČVUT, 7. 5. 1965.

¹¹⁷ AČVUT, f. JFJI ČVUT, kolegium děkana, kart. č. 14, Zápis ze zasedání konaného dne 14. 4. 1965.

¹¹⁸ J. MOTILOVÁ, *Vznik a vývoj matematicko-fyzikální fakulty univerzity Karlovy*, s. 30.

¹¹⁹ AUK, f. MFF UK, kart. č. 5, Zápis z mimořádného zasedání vědecké rady matematicko-fyzikální fakulty KU dne 20. 5. 1965.

¹²⁰ AUK, f. MFF UK, kart. č. 19, dopis děkana MFF adresovaný prorektorovi L. Zachovalovi, 27. 1. 1967.

¹²¹ Tamtéž.

¹²² AUK, f. RUK, vědecká rada, kart. č. 1, *Téze pro rozvoj a organizační řešení MFF a FTJF v rámci matematicko-fyzikálního učiliště*, 1965.

¹²³ Tamtéž.

¹²⁴ AUK, f. MFF UK, ZO KSČ, kart. č. 47, usnesení vědecké rady MFF UK dne 26. 1. 1967.

FJFI Čestmíra Šimáněho: „*Nutno říci, že ministr Hájek¹²⁵ zachování bývalé jaderné fakulty podporoval.*“¹²⁶ Vedení FTJF také „*podniklo velmi široce založenou kampaň na zachování fakulty, která našla podporu předsedy atomové komise Ing. Neumanna,¹²⁷ ale také rektora ČVUT profesora Kožouška,¹²⁸ řady průmyslových podniků, zejména Škodovky.*“¹²⁹ Návrh fakultního plánu práce na školní rok 1966/1967 předložený při zasedání kolegia děkana FTJF dne 12. 10. 1966 ostatně zdůraznil, že „*je účelné a žádoucí i nadále zachovat dosa- vadní identitu a integritu fakulty [...]*“¹³⁰

Na jednání představitelů ČVUT a UK u ministra školství Jiřího Hájka dne 2. 5. 1967 došlo k dohodě o delimitaci některých kateder a jednotlivců z FTJF ČVUT (katedra obecné fyziky, teoretické fyziky a jaderné fyziky, katedra fyziky pevných látek, katedra matematiky, katedra elektroniky a katedra dozimetrie) na MFF UK. Na jednání konaném dne 14. 6. 1967 vystoupila vědecká rada FTJF ČVUT ostře proti tomuto převodu: „*Vědecká rada [...] nevidí důvod ke změnám zásadní povahy ve skladbě kateder a ve směrech práce FTJF ve svazku ČVUT [...] vyčlenění kateder obecné, jaderné a teoretické fyziky pokládá vědecká rada za porušení komplexnosti organizace pedagogické a vědecké práce [...]*“¹³¹

Rektoři obou vysokých škol po dalších jednáních nakonec souhlasili pouze s převodem katedry jaderné fyziky a katedry teoretické fyziky (na MFF UK již katedra se stejným názvem existovala, vznikla tedy katedra teoretické fyziky I a katedra teoretické fyziky II) i s jejich pracovníky, případně pracovníky ostatních kateder. Na základě předchozích jednání přešel rovněž studijní obor „fyzika“ z ČVUT na UK.¹³² Tímto dílčím krokem byly veškeré úvahy o možném sloučení obou fakult definitivně ukončeny: „*Nakonec vedení jaderné fakulty odrazilo nápor na zrušení této fakulty za cenu toho, že nebude duplikovat obory, které měla zajišťovat MFF v Matematicko-fyzikálním učilišti.*“¹³³

Důležité také bylo, že na jednání dne 2. 5. 1967 došlo k nové dohodě o uživateli budoucí stavby, jímž se stala UK za předpokladu, že v projektu výstavby budou náležitě respektovány i požadavky ČVUT: „*Užitelem a gestorem výstavby areálu za Trojským mostem se stává Karlova universita, která bude postupovat ve spolupráci s ČVUT. Předání této gesce z ČVUT na KU provedou oba rektori po vzájemné dohodě v nejkratší době.*“¹³⁴ Vedení ČVUT „*se správy předem vzdalo ve prospěch univerzity, takže na stavbu už neměla Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská velký vliv.*“¹³⁵

V žádosti o opravu chybné zprávy v Rudém právu z 13. 8. 1968 bylo vedle potvrzení gestorství UK také výslovně zdůrazněno, že „*v žádném případě nejde o novou vysokou školu; název Matematicko-fyzikální učiliště je pracovním názvem pro přípravu projektů výstavby*

¹²⁵ Jiří Hájek (6. 6. 1913 – 22. 10. 1993) byl politik a diplomat, v letech 1965–1968 ministr školství.

¹²⁶ *Vzpomínky pamětníků – Čestmír Šimáně*, in: Jubilejní almanach FJFI ČVUT 1955–2015, s. 36.

¹²⁷ Jan Neumann (21. 11. 1914 – 8. 9. 2004) byl jaderný fyzik, v letech 1962–1982 byl předsedou Československé komise pro atomovou energii.

¹²⁸ Josef Kožoušek (15. 8. 1913 – 28. 3. 1988) byl strojní inženýr a vysokoškolský pedagog, v letech 1962–1968 byl rektorem ČVUT, v letech 1970–1973 byl proděkanem Fakulty strojní ČVUT.

¹²⁹ *Vzpomínky pamětníků – Čestmír Šimáně*, in: Jubilejní almanach FJFI ČVUT 1955–2015, s. 37.

¹³⁰ AČVUT, f. FJFI ČVUT, kolegium děkana, kart. č. 14, zasedání ze dne 12. 10. 1966.

¹³¹ AUK, f. MFF UK, kart. č. 12, usnesení vědecké rady FTJF ČVUT ze dne 14. 6. 1967.

¹³² Tamtéž, dopis ministra školství adresovaný rektorovi UK, 13. 9. 1967.

¹³³ *Vzpomínky pamětníků – Čestmír Šimáně*, in: Jubilejní almanach FJFI ČVUT 1955–2015, s. 36.

¹³⁴ AUK, f. MFF UK, karton č. 12, záznam z jednání ministra školství prof. s. Hájka s představiteli Českého vysokého učení technického a Karlovy university dne 2. 5. 1967.

¹³⁵ *Vzpomínky pamětníků – Čestmír Šimáně*, in: Jubilejní almanach FJFI ČVUT 1955–2015, s. 37.

*fakulty Matematicko-fyzikální Karlovy univerzity, protože v budovách Karlovy univerzity bude umístěna i Fakulta technické a jaderné fyziky ČVUT [...]*¹³⁶

Projektová příprava a architektonický projekt

Dne 30. 3. 1963 byl TS ČVUT dokončen investiční úkol, který byl úpravou původního investičního úkolu FTJF UK, jehož obsah již neodpovídal tehdejšímu stavu ani plánovanému vývoji. Oproti původnímu investičnímu úkolu nebyl jako součást stavby uvažován objekt průmyslové školy jaderné techniky. Zohledněno mělo být již také plánované úzké spojení FTJF a MFF.¹³⁷ Tento investiční úkol byl schválen MŠK dne 4. 4. 1964.¹³⁸

Výstavba školských zařízení po druhé světové válce trpěla až na pár výjimek značnou uniformitou, poněvadž základní a střední školy podléhaly u nás už od padesátých let přísnému diktátu typové výstavby. Vysoké školy naproti tomu vyžadovaly specifické provozní i prostorové předpoklady a nemohly být tak snadno vtačeny do standardizované formy. Výstavbě vysokých škol byl ze strany státních institucí věnován mimořádný zájem – v očích veřejnosti mohly totiž vyjadřovat politiku rozvoje průmyslu jako symbolu pokroku, nové, lepší, vzdělanější společnosti. Kromě projektu Matematicko-fyzikálního učiliště lze z architektonicky významných staveb uvést Vysokou školu zemědělskou (1958–1967), Vysokou školu báňskou v Ostravě (1962–1975), Fakultu strojní v Bratislavě (1957–1963) a Vysokou školu zemědělskou v Nitře (1960–1966).¹³⁹

V roce 1964 se začaly rodit architektonické plány Matematicko-fyzikálního učiliště. Zpracováním úvodního projektu na I. etapu pověřilo MŠK Krajský projektový ústav v Praze, protože jeho návrh vyšel vítězně ze soutěže¹⁴⁰ o zástavbu celého předmostí Barikádníků v Troji. Požadavkem bylo dosažení jednotné technologie výstavby budov vysokých škol tak, aby v jistém univerzálním modulu bylo možné sestavovat jednotlivé pracovní buňky nebo i celé komplementy z unifikovaných stavebních dílů a prvků.¹⁴¹ Vítězná studie byla „nejzpůsobilější k další projektové činnosti, neboť obsahuje řešení přijatelné bez zásadních architektonicko-urbanistických a provozně dispozičních změn [...], je vypracována s nejružnějšími požadavky na vysokoškolskou výuku, je komplexem dobrého, provozu schopného areálu s hlavním zaměřením na vyvrcholení architektonicko-urbanistické koncepce tak, aby vznikl dobrý vztah architektury s terénními útvary, které tvoří výhodné přírodní prostředí, které s navrhovaným dílem dává nesporný předpoklad obohacení vzhledu této části Prahy“.¹⁴²

Vedoucí vítězného pracovního týmu Karel Prager¹⁴³ byl posléze přefazzen i se spolupracovníky do Architektonického ateliéru GAMA (dále jen AA GAMA). Tento ateliér se proto

¹³⁶ AUK, f. MFF UK, kart. č. 22, žádost o opravu publikované zprávy z 13. 8. o výstavbě matematicko-fyzikálního učiliště v Praze, 15. 8. 1968.

¹³⁷ AHMP, f. SO NVP, inv. č. 406, kart. č. 51, úprava investičního úkolu na výstavbu fakulty technické a jaderné fyziky, 1963.

¹³⁸ AUK, f. RUK, spis. znak FI/1, 1971, Přehledná zpráva o průběhu přípravy a výstavby MFF, 15. 1. 1971.

¹³⁹ Petr VORLÍK, *Areál ČVUT v Dejvicích v šedesátých letech*, Praha 2006, s. 15.

¹⁴⁰ Dalšími účastníky byl představitel pozdního funkcionalismu Antonín Černý (15. 4. 1896 – 31. 7. 1976) a Josef Kříž (4. 2. 1895 – 1988), spoluautor budovy Elektrických podniků v Holešovicích-Bubnech.

¹⁴¹ J. PETRÁŇ a kol., *Památky Univerzity Karlovy*, s. 102.

¹⁴² O. STEINBACH, *Výstavba Matematicko-fyzikálního učiliště*, s. 368.

¹⁴³ Karel Prager (24. 8. 1923 – 31. 5. 2001) byl architekt, stavitel a konstruktér. Kromě řady obytných domů byl autorem i některých významných veřejných budov, například budovy Federálního shromáždění a Nové scény Národního divadla v Praze.

stal nositelem funkce generálního projektanta. Architekt Prager byl tehdy již autorem Ústavu makromolekulární chemie na Petřinách (1958–1965), považovaného za symbol nového směřování architektury po rozporuplné éře socialistického realismu.¹⁴⁴

Výukové zařízení bylo kapacitně projektováno pro 3600 studentů. Původní projekt sestával ze tří ucelených souborů stavěných ve dvou etapách: první etapu měla tvořit Fakulta jaderné fyziky, druhou pak Ústav aplikované fyziky a matematiky včetně ubytovací části pro 2700 studentů.¹⁴⁵ Objekty kolejí, které byly v původní srovnávací studii ve vzdálenosti cca 1 km po proudu řeky od výukových objektů, měly být přesunuty přímo do areálu učiliště.¹⁴⁶

Centrální částí celého souboru měla být výšková budova matematických kateder, desková budova fyzikálních kateder a centrální diskový objekt ústředních poslucháren.¹⁴⁷ „*Hlavním kompozičním souborem celého areálu je ústav aplikované matematiky a fyziky, situovaný na ose mostu Barikádníků.*“¹⁴⁸

Území vybrané pro umístění učiliště mělo dle projektantů vysoké přírodní a krajinářské hodnoty. Jižní svahy Kobylis, Bulovky a d'áblické terasy spadají příkrě do širokého úvalu Vltavy a tvoří bohatě členitý terénní reliéf. Učiliště mělo být rozloženo v široké kotlině. Bylo pohledově velmi exponované z levého břehu řeky, a navíc dobře komunikačně přístupné. Nevýhodou však byly existující i navrhované komunikace (severojižní magistrála a radiální komunikace vedoucí přes Trojský most), které byly velmi nepříznivým faktorem spolupůsobícím na vytváření podmínek studijního prostředí.¹⁴⁹ Soubor učiliště měl být komponován jako účinně působící celek, plně využívající přírodní prostředí.¹⁵⁰

Podle celkové zprávy o zajištění výstavby Matematicko-fyzikálního učiliště měl areál sestávat ze tří ucelených souborů stavěných ve 3 etapách: I. stavba plánovaná na leta 1969–1972 měla obsahovat základní monoblok, kde se měly nacházet katedry, vývojové dílny, těžké laboratoře a posluchárny; II. stavba postavená v letech 1972–1975 by měla zahrnovat objekty kolejí a menz pro 2300 studentů, zdravotní středisko a společensko-kulturní objekt; III. stavba plánovaná na leta 1975–1978 měla přinést kompletní dostavbu učiliště, tj. administrativní budovu, děkanát, centrální posluchárny, katedrový objekt a laboratoře.¹⁵¹

Hodnota Pragerova architektonického návrhu spočívala dle soudobého hodnocení „*v jeho jasnosti a logice. Kompoziční řešení výrazně používá kontrastu a je v souladu s dispozičními a provozními potřebami. Způsob hmotného členění souboru v celku i detailu nepřipouští jednotvárnost, která by mohla vzniknout v důsledku použití normalizovaných pláštů unifikovaných průčelí. Kladně lze hodnotit i způsob využití prostředí. Snížením nábřeží zapojuje se řeka opticky do rámce uvažovaných územních úprav. Vzrostlá zeleň je využívána jako ochrana proti hluku.*“¹⁵²

¹⁴⁴ P. VORLÍK, *Český mrakodrap*, s. 138.

¹⁴⁵ K. PRAGER, *Matematicko-fyzikální učiliště v Praze, Pelc-Tyrolee*, s. 387.

¹⁴⁶ M. NÁVESNÍK, *Příprava výstavby matematicko-fyzikálního učiliště v Praze*, s. 389.

¹⁴⁷ R. SEDLÁKOVÁ – P. FRIČ, *Karel Prager*, s. 118.

¹⁴⁸ M. NÁVESNÍK, *Příprava výstavby matematicko-fyzikálního učiliště v Praze*, s. 389.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 388.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 389.

¹⁵¹ AUK, f. MFF UK, kart. č. 25, celková zpráva o zajištění výstavby Matematicko-fyzikálního učiliště, 18. 6. 1969.

¹⁵² AUK, f. MFF UK, kart. č. 22, informace k zahájení výstavby matematicko-fyzikální fakulty Karlovy university v Praze dne 10. 12. 1968.

Objevil se však i kritický názor vyslovený Čestmírem Šimáněm: „Projekt učiliště byl svěřen architektu Pragerovi, jehož projekční ústav neměl mnoho zkušeností s výstavbou objektů tohoto druhu. Na projektu se proto podíleli také jako poradci někteří pracovníci obou vysokých škol, fyzici, kteří však projekt zatížili neúměrnými požadavky na jeho univerzálnost, požadavky na snadnou adaptaci rozložení místností přesouváním stěn, příliš komplikovaným a nikdy plně využitelným systémem rozvodu elektrických zdrojů, plynu, vody atd., kterým se projektant bez odporu podřizoval, aniž by tyto požadavky kriticky hodnotil, omezoval a posuzoval jejich vliv na cenu.“¹⁵³

Dne 13. 3. 1965 předložila TS ČVUT dodatek k investičnímu úkolu, který rozšířil stávající stavební program o 5 000 m² užitkové plochy.¹⁵⁴ Dodatek byl MŠK schválen v červnu 1965. Dne 14. 7. 1965 byl pak schválen úvodní projekt.

I když stavby MŠ spadaly v tomto období až do 4. kategorie důležitosti,¹⁵⁵ byla na základě jednání ministra školství Jiřího Hájka s místopředsedou vlády Oldřichem Černíkem¹⁵⁶ dne 25. 9. 1967 výstavba areálu zařazena ve státním plánu na rok 1968, čímž bylo také s konečnou platností rozhodnuto o jejím zahájení.

Příprava výstavby trvala mnoho let z důvodu, „že vzhledem ke složité technologii bylo velmi obtížné získat generálního dodavatele stavební části, který se vyměnil celkem 6×, což přirozeně zdržovalo projektovou přípravu, a tím i zahájení stavby. Stálé oddalování zahájení výstavby areálu bylo právem kritizováno zejména vedením Karlovy univerzity a působilo velmi nepříznivým vlivem i na studenty obou fakult.“¹⁵⁷

Dne 10. 8. 1968 byl MŠ schválen dodatek k úvodnímu projektu. Ústředním investorem bylo MŠ, přímým investorem bylo určeno Ředitelství školské výstavby (dále jen ŘŠV).¹⁵⁸ Rozpočet měl činit 230 mil. Kčs. Generálním projektantem byl AA GAMA. Po dlouhých jednáních s Technickou správou Ministerstva školství (dále jen TS MŠ) se ateliér stal dne 13. 8. 1968 také zároveň Generálním dodavatelem stavby (dále jen GDS), který měl zajistit „výstavbu Matematicko-fyzikálního učiliště jako dodavatel stavební části stavby a zároveň provádět výkon investorských povinností (tzv. dodavatelskou a přímou inženýrskou činnost)“.¹⁵⁹

Začátek a průběh stavby

Již v říjnu roku 1968 začali stavbaři s pracemi na budoucí výškové budově kateder (pro pět kateder MFF a tři katedry FJFI), budově těžkých laboratoří (pro speciální laboratoře,

¹⁵³ *Vzpomínky pamětníků – Čestmír Šimáně*, in: Jubilejní almanach FJFI ČVUT 1955–2015, s. 35.

¹⁵⁴ AHMP, f. SO NVP, inv. č. 405, kart. č. 51, dodatek k investičnímu úkolu, 1965.

¹⁵⁵ Přednost měla i nadále bytová výstavba, dále následovaly stavby Generálního investora hlavního města Prahy, poté stavby Ministerstva chemického průmyslu, Ministerstva národní obrany a Ministerstva spotřebního průmyslu, poslední kategorií byly stavby ostatních investorů, kde se nacházelo Ministerstvo školství.

¹⁵⁶ Oldřich Černík (27. 10. 1921 – 19. 10. 1994) byl v letech 1968–1970 československý premiér. Je považován za jednoho z čelných představitelů československého obrodného procesu.

¹⁵⁷ NA, MŠ ČSR, sign. 168 SM, kart. č. 168, Informativní zpráva pro soudruha ministra o stavu výstavby Matematicko-fyzikálního učiliště Karlovy univerzity v Praze-Troji, U Mostu barikádníků, 24. 6. 1969.

¹⁵⁸ Ředitelství školské výstavby byla investorsko-inženýrská a projektově vývojová organizace zajišťující výstavbu resortu Ministerstva školství. V roce 1991 změnila organizace název na Výstavba škol Praha. Ke dni 31. 8. 1993 byla příkazem ministra školství, mládeže a tělovýchovy zrušena.

¹⁵⁹ AUK, f. MFF UK, kart. č. 29, zrušení investorské a dodavatelské činnosti Architektonického ateliéru GAMA na výstavbě Matematicko-fyzikálního učiliště UK v Praze 8, 18.11.1970.

např. radiochemickou či jaderné fyziky), vývojových dílen (pro výrobu a opravu speciálních zařízení a aparatur) a poslucháren (dvě posluchárny pro 100 studentů, dvě posluchárny pro 40 studentů a šest seminárních poslucháren pro 20 studentů).

Dne 9. 12. 1968 byl za účasti ministra školství Vladimíra Kadlece,¹⁶⁰ pražského primátora Ludvíka Černého,¹⁶¹ prorektora UK Ladislava Zachovala a dalších položen základní kámen výstavby areálu.¹⁶² V okamžiku zahájení stavby a v dalších letech byla akce zařazena mezi státně důležité stavby.¹⁶³

Dodavatelská činnost AA GAMA se zanedlouho stala předmětem kritiky. Dne 25. 2. 1970 vypracovala skupina pracovníků MŠ a TS MŠ rozsáhlou zprávu o výstavbě, ve které se mj. uvádí, že dosavadní průběh výstavby dokazuje to, že spojení funkce Generálního projektanta s funkcí GDS v jedné organizaci je brzdou plynulé a úspěšné výstavby.¹⁶⁴ Jedna z důvodových zpráv uvádí: „*Po zkušenostech [...], které jsou obdobné se zkušenostmi MŠ, kde inženýring ateliéru GAMA zajišťuje výstavbu MFU, je možno konstatovat nejen to, že se tato forma činnosti neosvědčila, ale že není vhodné její začlenění pro projektové organizace*“.¹⁶⁵

Ve zprávě ze srpna 1970 se uvádí: „*Vlivem různých tendencí, vyplývajících z celkových politických a hospodářských poměrů v roce 1968 se stalo, že zajištěním této stavby formou přímé i dodavatelské inženýrské činnosti byla pověřena inženýrská organizace Architektonický ateliér GAMA [...]. Poněvadž zmíněná inženýrská organizace zpracovává pro uvedenou stavbu též veškerou projektovou dokumentaci, byl tak vytvořen kuriosní stav, za něhož tato inženýrská organizace slučuje v sobě všechny stupně provádění investice, tj. generálního projektanta, přímého investora a generálního dodavatele. Tato skutečnost stěžuje, resp. znemožňuje řádnou kontrolu prováděných prací.*“¹⁶⁶ AA GAMA navíc v listopadu 1969 předložil návrh na zvýšení souhrnného rozpočtu stavby o 77 mil. Kčs, což MŠ odmítlo.

Ekonomický náměstek ministra školství při prověrcce „*zjistil kromě jiných problémů vážnou situaci v zajišťování výstavby Matematicko-fyzikální fakulty [...], kde postup výstavby není zajišťován způsobem, který by dával záruku zdárného průběhu a splnění úkolů stanovených státním plánem. Za zvlášť závažný problém považují to, že výstavba této investice [...] není zajišťována odborně zdatným generálním dodavatelem, který by dával záruku správného řízení průběhu výstavby.*“¹⁶⁷

Po jednáních s AA GAMA byla potvrzena vzájemná dohoda, „*že se zruší celá hospodářská smlouva o dodávce stavby MATFYZ sjednaná s naším ateliérem. Požadavek Technické*

¹⁶⁰ Vladimír Kadlec (4. 10. 1912 – 3. 4. 1998) byl ekonom, vysokoškolský pedagog a politik, v letech 1952–1962 působil jako pedagog na Českém vysokém učení technickém, od roku 1962 na Vysoké škole ekonomické, v letech 1966–1968 byl jejím rektorem, v roce 1968 byl ministrem školství ČSSR.

¹⁶¹ Ludvík Černý (16. 8. 1920 – 12. 9. 2003) byl politik, v letech 1964–1970 primátor hlavního města Prahy a také poslanec České národní rady a Sněmovny národů Federálního shromáždění.

¹⁶² AUK, f. VA, kart. č. 60, *Začala výstavba studentského areálu*, Rudé právo, Praha 11. 12. 1968.

¹⁶³ Tamtéž, *Přilíš vysoká matematika*, Mladý svět, 6. 12. 1977.

¹⁶⁴ AUK, f. RUK, spis. znak FI/1, 1971, Přehledná zpráva o průběhu přípravy a výstavby MFF, 15. 1. 1971.

¹⁶⁵ AHMP, f. MHMP II, PVF NVP, porada č. 40 ze dne 5. 11. 1972, kart. č. 32, informace pro poradu vedoucích funkcionářů NVP – výstavba Matematicko-fyzikálního učiliště KU, 17. 10. 1972.

¹⁶⁶ NA, f. MŠ ČSR, sign. 418SM, kart. č. 168, dopis adresovaný generálnímu kontrolorovi, srpen 1970.

¹⁶⁷ Tamtéž, dopis ekonomického náměstka, 7. 10. 1971.

správy MŠ na zrušení dohodnutých závazkových vztahů odsouhlasil náměstek ministra školství s. Ing. Havlín¹⁶⁸ v dubnu t. r.¹⁶⁹

Funkce GDS měla být ke konci září 1970 odebrána AA GAMA a předání stavby a všech funkcí mělo být delegováno na TS MŠ, která však neměla „zájem převzít činnost dodavatelskou a vyjednávat ne zcela úspěšně s n. p. Armabeton Praha“.¹⁷⁰ Náhradní GDS však od 1. 10. 1970 nebyl zajištěn. TS MŠ „se nepodařilo zabezpečit náhradního generálního dodavatele z rezortu stavebnictví ani z jiných rezortů“.¹⁷¹ Průběh stavby se na nějakou dobu ocitl v problémech: „Tyto dva roky výrazně poškodily průběh stavby a zabrzdlily tempo výstavby.“¹⁷²

Přes veškeré úsilí a několik jednání z podnětu rektora UK Bedřicha Švestky¹⁷³ s MŠ, Ministerstvem stavebnictví a pražským primátorem Zdeněkem Zuskou¹⁷⁴ se nepodařilo vytvořit reálné předpoklady, aby AA GAMA¹⁷⁵ mohl úspěšně pokračovat v I. etapě výstavby.¹⁷⁶ Z toho důvodu bylo dne 8. 1. 1973 uskutečněno jednání mezi ministrem stavebnictví Františkem Šrámkem¹⁷⁷ a rektorem UK o převzetí funkce GDS, a tak ke dni 1. 7. 1973 ministr stavebnictví určil funkci GDS národní podnik Inženýrské a průmyslové stavby Praha, závod Štětí (dále jen IPS).

Po převzetí bylo zjištěno, že vnitřní úpravy budovy kateder, navržené téměř před deseti lety, byly nerealizovatelné. Bylo nutné přepracovat projekt. Dne 24. 7. 1973 byl MŠ schválen II. přepracovaný projekt organizace výstavby. Musely být také přepracovány hospodářské smlouvy se subdodavateli, kterých bylo 35.¹⁷⁸

Byla provedena inventura, která konstatovala, že byla dokončena hrubá stavba výškového objektu a těžkých laboratoří. Vývojové dílny a posluchárny byly rozestavěny. IPS si vyžádal revizi projektu i termínu dokončení. Ten byl stanoven na 30. 4. 1976.¹⁷⁹

¹⁶⁸ Josef Havlín (28. 8. 1924 – 4. 4. 2004) byl tajemník Ústředního výboru KSČ, v letech 1971–1975 ministr školství ČSR.

¹⁶⁹ AUK, f. MFF UK, kart. č. 29, zrušení investorské a dodavatelské činnosti Architektonického ateliéru GAMA na výstavbě Matematicko-fyzikálního učiliště UK v Praze 8, 18. 11. 1970.

¹⁷⁰ Tamtéž.

¹⁷¹ AHMP, f. MHMP II., PVF NVP, porada č. 40 ze dne 5. 11. 1972, kart. č. 32, informace pro poradu vedoucích funkcionářů NVP – výstavba Matematicko-fyzikálního učiliště KU, 17. 10. 1972.

¹⁷² AUK, f. RUK, kolegium rektora, kart. č. 1 c, návrh na jmenování komise pro výstavbu matematicko-fyzikálního učiliště v Praze 8, materiál pro kolegium rektora ze dne 6. 5. 1972.

¹⁷³ Bedřich Švestka (16. 1. 1912 – 6. 9. 1990) byl lékař specializující se v oboru pracovní lékařství, politik a vysokoškolský pedagog. V letech 1970–1976 působil jako rektor UK a v letech 1957–1959 a 1966–1969 jako děkan Lékařské fakulty hygienické UK v Praze.

¹⁷⁴ Zdeněk Zuska (27. 4. 1931 – 17. 12. 1982) byl politik, místopředseda vlády ČSR, v letech 1970–1981 primátor hlavního města Prahy.

¹⁷⁵ AA GAMA byl zrušen k 1. 7. 1971, poté se stal součástí Projektového ústavu výstavby hl. m. Prahy (PÚ VHMP).

¹⁷⁶ AHMP, f. KSČ – MV, inv. č. 2576, sign. 02/2-66-908, fasc. 402, situační zpráva o rekonstrukci a výstavbě matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy, sekretariát, 14. 2. 1973.

¹⁷⁷ František Šrámek (11. 2. 1923 – 1999) byl místopředseda vlády, ministr stavebnictví a ministr výstavby a techniky ČSR.

¹⁷⁸ Významnými dodavateli byli: Strojinveststav, n. p. Praha, INPRO Praha (Generální dodavatel technologie), Průmstav, n. p. Praha, Závody na výrobu vzduchotechnických zařízení, n. p. Milevsko, TESLA, obchodní podnik Praha, Pozemní stavby n. p. Praha, Montážní podnik spojů Praha, Armabeton, n. p. Praha.

¹⁷⁹ AUK, f. VA, *Příliš vysoká matematika*, Mladý svět, 6. 12. 1977, kart. č. 60.

Průběh zabezpečování prací a dodávek byl přesto neuspokojivý. I když byla stavba pod stálou kontrolou investora a uživatele, měla oproti stanoveným termínům zpoždění, což bylo způsobeno zpožděním prací především ze strany dodavatelů, zejména Strojinveststavu.¹⁸⁰

Nepříznivou situaci v oblasti výstavby areálu se zabývaly i příslušné centrální orgány. Vláda ČSR stanovila v oblasti investiční výstavby svými usneseními č. 285/1975, 103/1976 a 104/1976 závazné úkoly v dokončování vybraných centrálně posuzovaných staveb, mezi nimiž se nacházela i stavba areálu, pro kterou byl zpracován technický režim a vládě byla předložena zpráva, která ji projednala dne 12. 1. 1977. Předsednictvo vlády usnesením č. 108 ze dne 4. 5. 1977 o změně termínů dokončení centrálně posuzovaných staveb vyslovovalo souhlas s prodloužením termínu dokončení výstavby do 31. 12. 1978. Původně plánovaná lhůta realizace stavby byla stanovena na 51 měsíců. Nový termín dokončení daný předsednictvem vlády prodloužil lhůtu výstavby na 123 měsíců.

Průběhu stavby věnoval zvláštní pozornost i Městský výbor KSČ v Praze (dále jen MV KSČ). Dne 26. 1. 1977 se uskutečnil stranický kontrolní den za osobní účasti¹⁸¹ vedoucího tajemníka MV KSČ Antonína Kapka,¹⁸² který mj. zdůraznil, že „*nová budova je důležitou investicí pro rozvoj celého našeho vysokého školství [...] devítiletá výstavba areálu je předmětem oprávněné kritiky veřejnosti a současně protikladem významných úspěchů našich stavbařů*“.¹⁸³ Na kontrolním dni byl projednán postup výstavby. Funkcionáři se zabývali také přípravou komplexního sdruženého socialistického závazku zaměřeného na urychlení dokončení objektu, který se v praxi projevil tak, že „*projektant poslal stálý autor- ský dozor, počet zaměstnanců se zněkolikanásobil. Objevil se materiál i nářadí. Montéři nehlídají na práci přesčas. Univerzita Karlova nabídla brigádnické čety ze studentů všech fakult. Vedení IPS sáhlo do kádrových rezerv. Každou druhou středu se schází štáb stavby za účasti zástupců všech organizací. Práce, které se plánovaly na roky, se počítají na měsíce a týdny*“.¹⁸⁴

Brigádníci

Univerzitě jako budoucímu uživateli příslušelo po celou dobu výstavby zajišťovat brigádnickou pomoc. Již 1. 10. 1970 byla na základě předchozího ujednání TS MŠ a IPS uzavřena dohoda o použití kapacity získané brigádnickou výpomocí studentů UK.¹⁸⁵ Podle potřeby dodavatelů činil stav brigádníků od 10 do 110 osob měsíčně. Program zabezpečení

¹⁸⁰ AUK, f. RUK, kolegium rektora, kart. č. 10, zpráva o postupu výstavby I. stavby matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy v Praze – Troji, materiál pro zasedání dne 24. 10. 1977.

¹⁸¹ Další zúčastněné osoby: tajemník J. Pašek, tajemník B. Němec, vedoucí oddělení výstavby a stavebnictví MV KSČ František Cempř, vedoucí tajemník OV KSČ Praha 8 V. Kučera, první náměstek primátora J. Pospíšil, náměstek ministra školství Josef Podroužek, člen předsednictva MV KSČ a rektor UK Zdeněk Češka, rektor ČVUT Bohumil Kvasil, člen předsednictva MV KSČ a generální ředitel VJH Stavební závody E. Reich, podnikový ředitel IPS J. Krajhanzl a další zástupci podniků a organizací zúčastněných na výstavbě areálu.

¹⁸² Antonín Kapek (6. 6. 1922 – 23. 5. 1990) byl funkcionář KSČ, v letech 1958–1989 byl členem Ústředního výboru KSČ, v letech 1970–1988 byl členem jeho předsednictva. Působil také ve funkci vedoucího tajemníka městské organizace KSČ v Praze.

¹⁸³ AUK, f. VA, kart. č. 60, *Urychlit výstavbu komplexu fakulty*, Práce, 27. 1. 1977.

¹⁸⁴ AUK, f. VA, kart. č. 60, *Přilíš vysoká matematika*, Mladý svět, 6. 12. 1977.

¹⁸⁵ AUK, f. MFF UK, kart. č. 25, rámcová pracovní smlouva, 28. 9. 1970.

stavby byl na základě požadavků podrobně rozpracován na měsíc a pro jednotlivé fakulty (např. na duben 41, na červenec 118 brigádníků). Brigádníky zajišťovala i ČVUT, a to nejen z řad studentů FJFI, ale také z ostatních fakult (červen, září, říjen činil stav 40 osob, červenec a srpen 100 osob).¹⁸⁶

Koordinace mezi potřebou stavby a možnostmi fakult byla poměrně obtížná. Požadavky dodavatelů se často měnily z důvodů výkyvů a opožďování prací na stavbě. Aktuální potřeba nebyla včas upřesňována. Tím docházelo i k neefektivnímu využívání brigádníků, což nezůstávalo bez vlivu na jejich pracovní morálku a výchovný proces. Brigádníci byli v podstatě pracovníky dodavatelské organizace, jež pro ně často nezabezpečovala ani základní podmínky, tj. pracovní součástky, šatny a hygienická zařízení. UK například zajišťovala část oblečení brigádníků ze skladu vojenské katedry.¹⁸⁷

Studenti se setkávali se špatnými zkušenostmi organizace práce: „*Jeden den se položil asfaltový koberec na mokrý beton příjezdové cesty (prý kvůli kontrole) a krátce nato ho Lenka, Nada a Mirek rozkopali a odváželi na kolečku do zavázky. Prý by na tom mokrém betonu zimu nepřečkal [...]. Studenti potom dostávají plat 2,50 Kčs a odcházejí se zklamáním.*“¹⁸⁸

Na rektorátní kolejni komisi v roce 1977 „*byla zdůrazněna povinná pomoc studentů všech fakult při stavbě MFF*“.¹⁸⁹ Na stavbě se proto po čtyři dubnové týdny podíleli i studenti Pedagogické fakulty UK: „*Není tajemstvím, že nepřilíš povzbudivé označení ‚stavba století‘ si zdoluhavou výstavbou vysloužilo staveniště MFF v Praze 8 – Troji. Proto ani náš dvacetičlenný kolektiv nenastupoval na brigádu s přehnaným optimismem, přestože jsme se sami rozhodli na stavbě sesterské fakulty pomoci [...]. Náplní naší brigádnické činnosti byly samozřejmě práce neoborného charakteru – pracovali jsme jako pomocní dělníci. Poznali jsme, co to znamená házet celý den písek do míchačky betonu, ručně přenášet stavební materiál a podobně. Takto pracovat po několik týdnů bylo pro nás svým způsobem dobrodružství a své povinnosti jsme chápali sportovně. Stavba asi nepokročila díky nám milovými kroky kupředu, ale svůj díl ‚potu‘ jsme na ní jistě zanechali.*“¹⁹⁰

V lednu 1978 byly pro studenty Fakulty žurnalistiky stanoveny dva termíny, každý po deseti pracovních dnech. K brigádě bylo vyzváno 33 studentů, nakonec se jich přihlásilo 16, denní pedagogický dozor byl zajištěn z řad mladších pedagogů. Studenti pracovali u dvou národních podniků – Strojinveststav a IPS, které studenty kritizovalo pro špatnou docházku a špatnou pracovní kázeň. Strojinveststav sice studenty celkem chválil, ale „*prezence [...] studentů na práci byla ovšem také špatná*“.¹⁹¹ Naproti tomu hlavní stavbyvedoucí vysoce hodnotil pracovní morálku a výsledek brigády studentů ČVUT.¹⁹²

¹⁸⁶ AČVUT, f. FJFI ČVUT, kolegium děkana, kart. č. 9, zápis ze zasedání dne 26. 4. 1978.

¹⁸⁷ AUK, f. RUK, kolegium rektora, kart. č. 10, zpráva o postupu výstavby I. stavby matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy v Praze – Troji, materiál pro zasedání dne 24. 10. 1977.

¹⁸⁸ AUK, f. VA, kart. č. 60, *Přilíš vysoká matematika*, Mladý svět, 6. 12. 1977.

¹⁸⁹ AUK, fond Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy (dále jen AUK, f. FSV UK), kart. č. 5, 1977, zápis kolejni komise konané dne 3. 3. 1977.

¹⁹⁰ *Univerzitní zprávy: Bulletin pro vnitřní potřebu Univerzity Karlovy a jejích fakult*, vyd. Univerzita Karlova, Rektorát, č. 10, 1977, s. 49.

¹⁹¹ AUK, f. FSV UK, spis. znak DX/2, 1978, kart. č. 7, hodnocení brigády studentů FŽ UK na stavbě MFF UK v lednu 1978.

¹⁹² AČVUT, f. FJFI ČVUT, kolegium děkana, kart. č. 9, zápis ze zasedání konaného dne 20. 4. 1977.

Vedle studentů pomáhali i pedagogové: „[...] když třeba na stavbě začaly scházet hlásiče požáru, vyjeli je shánět do Liberce. Když nebyly prahy do dveří, vyráběli je jejich technici ve vývojových dílnách [...]. Pedagogové si tedy vysluhují výuční listy v oboru špeditérství. Jednotlivé katedry mají rozdělené služby a jsou v pohotovosti k cestám na nákladové nádraží.“¹⁹³ Brigádníci z řad zaměstnanců se rekrutovali rovněž z ČVUT, jak dokládá zápis kolegia děkana: „Brigádníci budou zajištěni podle možností z řad zaměstnanců fakulty, za zvýhodněných podmínek, a teprve v druhé alternativě z řad studentů.“¹⁹⁴

Dokončení výstavby nebylo v dohledu ani na jaře 1978: „Přes velkou snahu všech pracovníků fakulty a také studentů, kteří na stavbě pomáhají při prázdninových brigádách, se do současné doby nepodařilo I. etapu zcela dokončit.“¹⁹⁵

Dokončení stavby

Kolaudační řízení pro objekty kateder a poslucháren bylo zahájeno 17. 11. 1978 a pokračovalo do 4. 12. 1978. Areál byl slavnostně otevřen 12. 12. 1978 za účasti ministra školství ČSR Milana Vondrušky,¹⁹⁶ vedoucího oddělení školství a vědy ÚV KSČ Jana Majcharčíka,¹⁹⁷ rektora UK Zdeňka Češky,¹⁹⁸ rektora ČVUT Bohumila Kvasila,¹⁹⁹ zástupců MV KSČ a dalších představitelů politického, veřejného a školského života.²⁰⁰

Bezprostředně po otevření byly „nejnaléhavějšími problémy vedle technických nedostatků stavby [...] zlepšení dopravy do areálu, zajišťování stravování pracovníků, zřízení telefonních linek, zajištění úklidu, zajištění ochrany majetku a dořešení otázky distribuce pošty“.²⁰¹

Nastěhování bylo provedeno ke konci ledna 1979.²⁰² Z Karlova byla do novostavby přesunuta některá fyzikální pracoviště (Katedra fyziky polymerů, Katedra elektroniky a vakuové fyziky, Katedra matematické fyziky, Katedra geofyziky a meteorologie),²⁰³ stejně tak jako Katedra jaderné fyziky a většina oddělení Nukleárního centra, které sídlily v budově FJFI v Břehové ulici.²⁰⁴ FJFI ČVUT do areálu přesunula nejprve Katedru užitě jaderné fyziky, kde působila do jejího zrušení v roce 1981,²⁰⁵ a také sem byla přestěhována Katedra fyzikální elektroniky.²⁰⁶ V katedrovém objektu měla mít vyhrazený prostor také Katedra inženýrství pevných látek.²⁰⁷

¹⁹³ AUK, f. VA, *Příliš vysoká matematika*, Mladý svět, 6. 12. 1977, kart. č. 60.

¹⁹⁴ AČVUT, f. FJFI ČVUT, kolegium děkana, kart. č. 9, zápis ze zasedání konaného dne 4. 9. 1974.

¹⁹⁵ J. MOTTLOVÁ, *Vznik a vývoj matematicko-fyzikální fakulty univerzity Karlovy*, s. 35.

¹⁹⁶ Milan Vondruška (21. 6. 1925–?) byl v letech 1975–1987 ministr školství ČSR.

¹⁹⁷ Jan Majcharčík (1923–?) byl vedoucí oddělení školství a vědy ÚV KSČ.

¹⁹⁸ Zdeněk Češka (6. 2. 1929 – 14. 1. 2023) byl právník, vysokoškolský učitel a politik, v letech 1969–1973 děkan Právnické fakulty UK a v letech 1976–1990 rektor UK.

¹⁹⁹ Bohumil Kvasil (14. 2. 1920 – 30. 10. 1985) byl fyzik, vysokoškolský učitel a politik, v letech 1968–1979 rektor ČVUT.

²⁰⁰ AUK, f. VA, kart. č. 60, *Vysokoškolský areál*, Práce, 13. 12. 1978.

²⁰¹ AČVUT, f. FJFI ČVUT, kolegium děkana, kart. č. 9, zápis ze zasedání konaného dne 20. 12. 1978.

²⁰² AUK, f. RUK, kolegia děkanů, zápis ze zasedání kolegia děkana MFF UK konaného dne 6. 2. 1979.

²⁰³ Univerzita Karlova, Matematicko-fyzikální fakulta, *Seznam přednášek 1979/1980*, Praha 1979.

²⁰⁴ Univerzita Karlova, Matematicko-fyzikální fakulta, *Seznam přednášek 1977/1978*, Praha 1977.

²⁰⁵ Dostupné online: <<https://katedra-reaktoru.cz/cz/o-katedre/historie>> (8. 2. 2024).

²⁰⁶ České vysoké učení technické, *Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská 1979–1980*, Praha 1979 (seznam přednášek). Viz také: dostupné online: <<https://www.kfe.fjfi.cvut.cz/katedra/historie/historie-katedry>> (8. 2. 2024).

²⁰⁷ AČVUT, f. FJFI ČVUT, kolegium děkana, kart. č. 9, zápis ze zasedání konaného dne, 24. 10. 1979.

Areál v hodnotě téměř 300 milionů Kčs měl sloužit téměř 1500 posluchačů MFF UK a FJFI ČVUT. Byl vybaven 55 laboratořemi, 103 vědeckými pracovnami, 11 seminárními místnostmi a 16 posluchárnami.²⁰⁸ Slovy tehdejšího děkana Karla Vacka²⁰⁹ představoval areál „největší koncentraci fyziků a matematiků v oblasti vědeckopedagogické práce celé ČSSR“ a měl se stát „významným stimulatorem rozvoje pedagogické i vědecké práce v matematice a fyzice nejen na MFF UK a FJFI ČVUT, ale i na Univerzitě Karlově a Českém vysokém učení technickém, jak v oblasti výchovy vědeckých, inženýrských a učitelských kádřů, tak i v oblasti základního výzkumu ve fyzice [...]. Tím, že v novém areálu MFU v Troji dochází k prostorovému, a nakonec i k vědeckopedagogickému soužití dvou bratrských fakult...zrodil se v historii našeho školství velmi progresivní experiment [...].“²¹⁰ Nutno dodat, že toto soužití se v dalších letech úspěšně rozvíjelo, jak ostatně potvrzuje i pozdější děkan FJFI Miroslav Havlíček:²¹¹ „To, že taková ‚symbióza‘ mezi dvěma vysokými školami je možná, pokládám za důkaz reálné existence ‚akademické půdy‘ [...] já jako pamětník i jako současný děkan FJFI s velkým potěšením registruji tu mnohočetnou spolupráci mezi našimi fakultami [...].“²¹²

Zprovoznění ostatních částí areálu bylo složitější. Kolaudace vývojových dílen byla zahájena 24. 1. 1978, několik místností z ní však bylo vyjmuto. Objekt nebyl navíc formálně předán UK, i když byl v provozu. Kolaudační řízení těžkých laboratoří bylo zahájeno dne 26. 10. 1979, zjistilo se však, že objekt má řadu závad bránících trvalému provozu a nelze jej kolaudovat.²¹³ Uvádění těžkých laboratoří do provozu, zkušební provoz a organizace stěhování byly projednávány ještě na vědecké radě dne 11. 12. 1980. Pracoviště MFF měla být do objektu těžkých laboratoří přestěhována počátkem roku 1981.²¹⁴

Rozhodnutím MŠ ze dne 29. 9. 1982 bylo Rektorátu UK uloženo převzít správu stavebních částí objektů areálu prostřednictvím uzavření hospodářské smlouvy. Na objektech stále zbývalo mnoho vad a nedodělků, nebyla předána ani část projektové dokumentace.²¹⁵ Některé místnosti nebyly stále zkolaudovány. Některé části objektů nebyly investorem uživateli fyzicky předány. Ještě 8. 11. 1983 došlo ke schůzi zástupců MFF, ŘŠV, MŠ a Rektorátu UK, kdy byla problematika projednávána. Stavebně technický stav výškové budovy byl na konci roku 1983 následující: „Použitá dvojskla nevyhovují účelu objektu. Klimatizace nefunguje, mikroklima nevyhovuje účelu stavby. Střecha vykazuje vady hydroizolace.“²¹⁶ Posluchárny provázely obdobné problémy.

²⁰⁸ *Univerzitní zprávy*, vyd. Univerzita Karlova, Rektorát, č. 5, 1979, s. 59.

²⁰⁹ Karel Vacek (4. 8. 1920 – 19. 2. 2021) byl vysokoškolský pedagog a v letech 1976–1985 děkan MFF UK, zabýval se fotochemickými vlastnostmi iontových krystalů a poté studiem jejich optických vlastností, zejména luminiscence.

²¹⁰ *Univerzitní zprávy*, vyd. Univerzita Karlova, Rektorát, č. 1, 1979, s. 9.

²¹¹ Miroslav Havlíček (2. 11. 1938) je matematik, fyzik a pedagog, v letech 1990–1994 a 2000–2006 byl děkanem FJFI ČVUT.

²¹² Miroslav Havlíček, *Jak tak vzpomínám*, in: I. Netuka –M. Stiborová (edd.), *Jubilejní almanach*, s. 60.

²¹³ AUK, f. RUK, kolegium rektora, kart. č. 17, Hodnocení a schválení hospodářských výsledků za rok 1979, s. 8, materiály pro jednání, 16. 3. 1980.

²¹⁴ AUK, f. RUK, kolegia děkanů, zápis ze zasedání kolegia děkana MFF UK konaného dne 18. 11. 1980.

²¹⁵ AUK, f. MFF UK, ZO KSČ, kart. č. 45, zpráva o problematice související s areálem MFU vyžádaná celozávodním výborem KSČ MFF UK, 14. 10. 1983.

²¹⁶ AČVUT, f. PVÚ ČVUT, pasportizace objektů ČVUT, stav k 30. 12. 1983, 3. díl.

Zhodnocení projektu

K výstavbě Ústavu aplikované fyziky a matematiky a diskových objektů poslucháren nakonec nedošlo. Na trojúhelníkovém pozemku se podařilo realizovat pouze Matematicko-fyzikální areál. Tvořily jej tři nízké hmoty čtvercového půdorysu (těžké laboratoře, vývojové dílny a objekt poslucháren) a dvanáctipodlažní věž (katedrový objekt). Konstrukci hlavního objektu tvoří ocelové rourové pilíře a zdvihané železobetonové deskové stropy. Vnější plášť je ze závěsových stěn konstruovaných z kovu a skla. Šlo o tehdejší československý patent (dovoz „know-how“ ze zahraničí byl prakticky nemožný), který byl poprvé použit při stavbě Ústavu makromolekulární chemie Československé akademie věd.²¹⁷ Dle historika architektury Petra Vorlíka se jedná o „*proporčně i provedením mimořádně kultivované stavby. Závěsová stěna dodnes působí velmi noblesně – její plochu člení graficky pojednaná osnova zlatavě eloxovaných rámu, zářící na pozadí černých a tmavě zelených skleněných parapetů a modravých okenních výplní. Pravidelný rytmus pláště navíc jemně oživují zlatavě obvodové lišty na hranách budovy, mřížka v nejvyšším technologickém podlaží a pouzdra na žaluzie nad okny. Mimořádnou péči věnovali autoři také parteru s elegantními bezmála klasicizujícími schodišti, kamennými dlažbami i obklady a ‚japanizujícími‘ zahradními úpravami.*“²¹⁸

Lze také říci, že Pragerův projekt splňoval kritéria univerzitního kampusu, jak jej známe zejména z anglosaských zemí, tj. místo výuky, sídlo poslucháren, laboratoří a dalších učebních zařízení, ale i místo, kde učitelé a studenti bydlí a stravují se. Na území Prahy lze za kampus označit pouze areál Albertov, který „*vznikal cíleným způsobem po vzoru velkých univerzitních center, zvláště německých univerzit*“.²¹⁹

Z hlediska praktického přínosu pro vědu a výzkum se objevilo i kritické hodnocení: „*Výstavba objektu [...] byla schválena poměrně rychle v rámci stavebního vývoje, protože se při ní měla vyzkoušet nová technologie výstavby metodou tak zvaných zdvihaných stropů. I když tento způsob výstavby měl stavbu urychlit, nestalo se tak. Rovněž přemístitelné příčky mezi místnostmi byly zhotoveny ze silně hořlavých materiálů, takže bylo zakázáno užívat v objektu plyn jako příliš rizikové médium v takto málo odolném objektu proti požáru. Podle mého názoru nedošlo k naplnění toho, co fyzikům bylo v tomto objektu dopředu slibováno, ani k využití ze strany fyziků, co měl tento projekt usnadnit. Nakonec se celý objekt ocitl uprostřed dopravních velmi rušných cest, a i elektromagnetický šum se díky výstavbě železnice v bezprostřední blízkosti zvýšil. Staré budovy, v nichž jaderná fakulta sídlila, se ukázaly nakonec pro fyziku vhodnější než novostavba*“²²⁰ – jak problematiku zhodnotil Čestmír Šimáně.

²¹⁷ I. NETUKA – M. STIBOROVÁ (eds.), *Univerzita Karlova v Praze Matematicko-fyzikální fakulta*, s. 160.

²¹⁸ Petr VORLÍK, *Český mrakodrap*, s. 139.

²¹⁹ Michal SVATOŠ, *Idea univerzitního městečka (kampusu) v Praze*, in: Václav Ledvinka – Jiří Pešek – Anna Ohlidalová, *Nové Město pražské ve 14.–20. století: sborník referátů a diskusních příspěvků ze 16. vědeckého zasedání Archivu hlavního města Prahy, uspořádaného ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Karlovy univerzity, Muzeem hlavního města Praha a Ost- und Südosteuropa Institut Wien – Außenstelle Brno u příležitosti 650. výročí založení Nového Města pražského ve dnech 31. března až 2. dubna 1998 v Novoměstské radnici, Praha 1998, s. 233–242, zde s. 235.*

²²⁰ *Vzpomínky pamětníků – Čestmír Šimáně*, in: Jubilejní almanach FJFI ČVUT 1955–2015, s. 35–36.

Projekt kolejí

Jak již bylo uvedeno, na projekt Matematicko-fyzikálního učiliště měla navázat II. etapa, která zahrnovala stavbu studentských kolejí a menz, jež měla dle původních návrhů proběhnout v letech 1972–1975. Realizaci potřebných studentských zařízení však bránil nedostatek stavebních kapacit, protože školské stavby neměly potřebnou preferenci ve výstavbě, jakou měla bytová výstavba. Přednostně byly také zajišťovány stavební kapacity různých výrobních družstev a přidružených výrobních nebo velkých stavebních organizací. Stavba se tak v roce 1974 zdála být ohrožena, což dokládá i dopis předsedy FV SSM: „*Ministerstvo školství plánovalo pro příští pětiletku²²¹ výstavbu 2300 lůžek. Při poslední úpravě a doplnění plánu byla stavba kolejního areálu z tohoto plánu vyřazena [...]. Výstavbu tohoto areálu projektuje opět ateliér Gamma [...] není vypracován investiční záměr ani projektová připravenost tak, aby mohla být stavba započata ještě v příští pětiletce. Přitom je třeba poukázat na fakt, že stavební povolení pro výstavbu areálu kolejí je časově omezeno a vyprší během příští pětiletky. Jedním z hlavních argumentů proti stavbě kolejního areálu při MFU je plánované dokončení severojižní magistrály. Podle informací arch. Prágra, který otázku konzultoval s příslušným generálním dodavatelem stavby, nebude výstavba objektů spolu kolidovat.*“²²²

Stav objektů UK a investiční výstavba ve druhé polovině 70. let 20. století

Ve školním roce 1976/1977 zajišťovala UK vzdělávání pro celkem 21 338 studentů (z toho 15 662 v denním studiu, na pražských fakultách pak bylo v denním studiu zapsáno 12 862 studentů).²²³ Výuku a provoz zabezpečovalo přibližně 7 000 pracovníků na 10 pražských²²⁴ a třech mimopražských²²⁵ fakultách UK, čemuž ale zdaleka neodpovídal stav budov ani stav výstavby: „*Za posledních 50 let se provedla z významnějších staveb, patřících do rezortu školství, dostavba a obnova Karolina a výstavba kolejí a menzy Větrník. Po delimitaci Univerzity 17. listopadu byla převzata kolej Kajetánka. V klinické části lékařských fakult²²⁶ byla situace jen o málo lepší.*“²²⁷ Ze stávajících budov se jednalo převážně o dosluhující a zastaralé objekty, každoročně udržované s velkým úsilím a mnohamilionovými náklady, přičemž v žádném případě již neodpovídaly požadavkům výuky. Některé fakulty prakticky vůbec neměly vlastní výukové prostory (Lékařská fakulta hygienická, Fakulta dětského lékařství a Fakulta žurnalistiky). Jeden z největších problémů univerzity, resp.

²²¹ VI. pětiletka probíhala v letech 1976–1980.

²²² NA, f. MŠ ČSR, sign. 14, kart. č. 611, dopis předsedy FV SSM předsedovi MV SSM, 29. 5. 1974.

²²³ J. HAVRÁNEK – Z. POUŠTA (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy, IV, 1918–1990*, s. 620n.

²²⁴ Fakulta dětského lékařství, filozofická, právnická, přírodovědecká, tělesné výchovy a sportu, matematicko-fyzikální, pedagogická, všeobecného lékařství, žurnalistiky, Lékařská fakulta hygienická.

²²⁵ Lékařská fakulta v Hradci Králové a v Plzni, Farmaceutická fakulta.

²²⁶ Jedinou významnější novostavbou pro potřeby Fakulty všeobecného lékařství se stala budova urologické kliniky na Karlově postavená v letech 1973–1976. V roce 1964 byla zahájena výstavba dětské části fakultní nemocnice v Motole. V roce 1986 byla pak v Motole zahájena stavba nemocnice pro dospělé. V areálu Lékařské fakulty hygienické na Vinohradech byla v roce 1970 postavena novostavba II. interní kliniky, v roce 1975 internát sester a v roce 1983 klinika plastické chirurgie a popáleninové medicíny. Viz L. HLAVÁČKOVÁ – P. SVOBODNÝ, *Dějiny pražských lékařských fakult 1348–1990*, s. 135–136.

²²⁷ AUK, f. RUK, kolegium rektora, kart. č. 9, materiál pro zasedání kolegia rektora, 21. 2. 1977.

Jednotlivých fakult byla značná roztržičnost a mnohdy nevhodné rozmístění pracovišť. Situace byla obzvláště kritická v Praze, kde se na 81 místech nacházelo 10 fakult, koleje a menzy a pracoviště rektorátu.²²⁸

Budovy UK byly zařazeny v kmenovém jmění fakult, byly jimi spravovány a fakulty také zajišťovaly jejich údržbu a celkový technický stav. Rovněž všechny stavby měly být prováděny v režii fakult. Investiční výstavba v objemu větším než 1,5 mil. Kčs byla zajišťována ŘŠV, přičemž rektorát UK fungoval jako kontrolní a schvalovací orgán, pokud se jednalo o financování, a poradní a pomocný orgán, pokud se jednalo o technickou stránku věci. K lepšímu zajišťování výstavby UK bylo doporučeno vybudovat investiční oddělení, jmenovat investiční komisi, věnovat pozornost zajišťování projektové dokumentace a zajišťování stavebních kapacit.²²⁹

Koleje UK ve druhé polovině 70. let 20. století a výstavba nových vysokoškolských kolejí

Ze soudobého dokumentu *Výstavba Univerzity Karlovy* datovaného k 1. 1. 1977 je patrné, že tehdejší stav nebyl zcela uspokojivý ani v oblasti kolejí a menz: „*Velmi vážná situace je, pokud jde o koleje a menzy. Ve správě ÚSKM je 13 kolejí²³⁰ a 9 menz²³¹ přímo v Praze.*“²³²

Koleje UK s celkovou kapacitou 6535 lůžek spravovala Ústřední správa kolejí a menz UK (dále jen ÚSKM). Potřeba lůžek v pražských kolejích UK ale přesahovala tehdejší ubytovací možnosti. V důsledku toho provedlo MŠ rozdělení lůžek pro jednotlivé vysoké školy (v roce 1977 bylo v Praze celkem k dispozici 19 472 lůžek, což znamenalo ubytování pro 52 % studentů, kterých bylo 37 218). UK bylo na počátku září 1976 přiděleno pouze 4911 lůžek. Zbytek lůžkové kapacity z kolejí spravovaných ÚSKM přidělilo MŠ pro potřebu jiných vysokých škol.²³³ Tento počet lůžek nemohl zdaleka pokrýt požadavky na ubytování studentů UK, neboť počet žadatelů o ubytování byl 7321.

Byly proto hledány další ubytovací možnosti, např. využití studoven a jiných společenských místností: „*V současné době jsou všechny prostory na kolejích plně vytiženy v místnostech, které dříve sloužily jako studovny, herny, tělocvičny a klubovny, jsou zřízeny tzv. nouzové pokoje. Na některých dvoulůžkových pokojích jsou zřízeny i přistýlky.*“²³⁴ Tímto opatřením, které však bylo na úkor kulturního života, studijních i hygienických podmínek, se podařilo získat dalších 1300 lůžek, čímž bylo vyřešeno ubytování studentů z větších vzdáleností od Prahy, jejichž denní dojíždění by mělo negativní vliv na studijní výsledky.²³⁵

²²⁸ Tamtéž.

²²⁹ AUK, f. RUK, kolegium rektora, kart. č. 9, materiál pro zasedání kolegia rektora, 21. 2. 1977.

²³⁰ Kolej 5. května (Praha 3, Slavíkova 22), Albertov (Praha 2, Albertov 7), Arnošta z Pardubic (Praha 1, Voršílská 1), Budeč (Praha 2, Wenzigova 20), Jednota (Praha 1, Opletalova 38), Kajetánka (Praha 6, Radimova 6), Komenského (Praha 6, Parlářova 6), Petra Jilemnického (Praha 1, Řeznická 17), S. K. Neumanna (Praha 1, Petráská 3), Větrník-Sever (Praha 6, Na Větrníku 1932), Větrník-jih (Praha 6, Mackova 1926), Vyšehrad (Praha 2, Vratislavova 10), Zvonařka (Praha 2, Pod Zvonařkou 7).

²³¹ Menza 5. května, Jednota, Albertov, Arnošta z Pardubic, Budeč, FTVS, Kajetánka, Právnická a Větrník.

²³² AUK, f. RUK, kolegium rektora, kart. č. 9, materiál pro zasedání kolegia rektora, 21. 2. 1977.

²³³ Např. Vysoká škola ekonomická, Vysoká škola zemědělská, Akademie výtvarných umění, Vysoká škola umělecko-průmyslová.

²³⁴ *Univerzitní zprávy*, vyd. Univerzita Karlova, Rektorát, č. 8, 1977, s. 33.

²³⁵ AUK, f. RUK, Hodnocení a schválení hospodářských výsledků za rok 1976, s. 15.

Dodatečně bylo UK přiděleno 51 lůžek v soukromých podnájmech cestovní kanceláře Pragotour.

Menzy denně podávaly celkem 21 000 porcí jídel. Kapacita u stolů byla 2305 míst. Prostorové rozložení menz však bylo nevhodné, a proto byly menzy v centru kapacitně přetěžovány. Na Praze 1 bylo totiž soustředěno velké množství fakult. K dispozici byla pouze menza na PF UK. Naopak menzy Větrník a Kajetánka nebyly plně využity z důvodu vyšší vzdálenosti od výukových prostor. Situaci mohla vyřešit pouze urychlená příprava nové menzy na Praze 1.²³⁶

Otázkou výstavby vysokoškolských kolejí a menz se zabývaly ústřední orgány. V listopadu 1975 se problematice věnovalo plénum MV KSČ v Praze. Vláda ČSR na návrh místopředsedy vlády a předsedy České plánovací komise a ministra školství svým usnesením č. 43 ze dne 11. 2. 1976 přijala opatření, ve kterém uložila ministru školství projektově zabezpečit výstavbu vysokoškolských kolejí v Praze.²³⁷ Vedoucí představitelé MŠ uskutečnili k problematice výstavby v Praze řadu jednání s představiteli různých orgánů²³⁸ s cílem zabezpečit výraznější zvýšení podílu ubytovaných studentů vysokých škol oproti tehdejšímu stavu.

Výsledkem těchto jednání bylo usnesení vlády ČSR č. 30 ze dne 26. 1. 1977, které bylo v souladu se směrnicí XV. sjezdu pro hospodářský a sociální rozvoj ČSSR a navazovalo na usnesení vlády ČSR č. 43/1976, kterým vláda mimo jiné stanovila program výstavby kolejí v Praze, včetně forem zabezpečení této výstavby. Lůžková kapacita kolejí měla být v Praze zabezpečena jednak v plánu účelové výstavby MŠ, jednak v plánu komplexní výstavby NVP. Zahájení staveb bylo uvedeno ve státním plánu účelové a komplexní bytové výstavby na období let 1976–1980 schváleném usnesením vlády č. 103/1976. Celkem měla být zahájena výstavba devíti staveb²³⁹ s rozpočtem 723 mil. Kčs. O celkové kapacitě 7800 lůžek a 10 250 jídel.

V konkrétních opatřeních UK – v dokumentu *Výstavba Univerzity Karlovy* – bylo doporučeno postupně opustit všechny malokapacitní koleje a menzy, které byly provozně nevyhovující a zároveň neschopné pro adaptace a rekonstrukce, dále pak koleje a menzy vzdálené od fakult. Navrhovalo se ponechat koleje a menzu Větrník a kolej Kajetánku. Dále bylo v souladu se státním plánem navrhováno vybudovat koleje a menzu v Troji a také další objekty, které však nebyly realizovány: koleje a menzu v Jižním Městě, kolej a menzu v Brandýse nad Labem, kolej a menzu na Albertově či menzu na Alšově nábřeží.²⁴⁰

Dokument *Informace o předpokládaném rozvoji kapacit UK do roku 1985* z prosince 1978 obsahoval úvahy, které vycházely z koncepce investiční výstavby MŠ. Konstatoval neuspokojivou situaci v ubytování studentů v ČSR (v kolejích bydlelo 55,4 % studentů).

²³⁶ AUK, f. RUK, Zpráva o hospodaření za rok 1977, s. 88–89.

²³⁷ AHMP, f. KSČ – MV, inv. č. 1325, sign. 02/1-160-976, fasc. 245, zpráva o zabezpečení programu výstavby kolejí pro vysokoškolské studenty v Praze, předsednictvo 16. 3. 1977.

²³⁸ Státní plánovací komise, České plánovací komise, ministerstva stavebnictví, ministerstva výstavby a techniky, ministerstva financí, Národního výboru hlavního města Prahy a Státní banky československé.

²³⁹ V plánu účelové výstavby měly být realizovány tyto objekty: kolej Vysoké školy zemědělské Suchdol, kolej a menza Vysoké školy ekonomické Jarov, koleje Univerzity Karlovy Větrník (přístavba ke stávající kolejí) a Kajetánka (stavba druhé výškové budovy), kolej a menza Troja Univerzity Karlovy, menza Vysoké školy chemicko-technologické Jižní Město – Chodov, dostavba menzy Českého vysokého učení technického Dejvice. V plánu komplexní bytové výstavby měla být realizována kolej Vysoké školy chemicko-technologické Jižní Město – Chodov.

²⁴⁰ AUK, f. RUK, kolegium rektora, kart. č. 9, materiál pro zasedání, 21. 2. 1977.

Optimální kapacitní potřeba se odhadovala na 70 %. Ze statistik bylo navíc patrné, že možnosti UK nedosahovaly ani celopražského průměru. Další perspektiva však měla ukázat podstatné zlepšení, které bylo dáno celkovým poklesem počtu posluchačů a uvedením nových kapacit do provozu.²⁴¹ Současně s rozšiřováním lůžkového fondu měly být podle koncepce MŠ rozšířeny i stravovací kapacity výstavbou menz. Podíl ubytovaných studentů UK tak měl do roku 1985 dosáhnout 84 % a podíl stravovaných 90 %.

Zahájení a průběh stavby koleje a menzy 17. listopadu

MŠ zajistilo vypracování harmonogramů staveb v komplexní bytové výstavbě (Kolej Vysoké školy chemicko-technologické Jižní Město – Chodov) a ve vlastní účelové výstavbě (ostatní koleje a menzy), který byl vypracován na základě dohody k zabezpečení výstavby, podepsané zástupci MŠ a NVP dne 30. 3. 1977. V kategorii účelové výstavby se nacházela i budoucí kolej a menza 17. listopadu, na jejíž stavbu byl dne 15. 7. 1977 schválen Projektový úkol.²⁴²

Zahájení stavby bylo plánováno na červenec roku 1978 a měla být dokončena již v červnu 1982. Rozpočtový náklad činil 200 mil. Kčs. Investorem bylo ŘŠV. Generálním projektantem byl Projektový ústav Výstavby hlavního města Prahy (PÚ VHMP), dodavatelem Pozemní stavby Praha.²⁴³ Měly být postaveny tři objekty: „A“ (kolej), „B“ (kolej) a „C“ (menza).

Směrnici k státnímu národohospodářskému plánu na rok 1978 bylo zahájení stavby odsunuto na rok 1979. Investorem musela být zajištěna náhrada 56 bytů, náhrada skládky soli a náhrada tělovýchovného zařízení, neboť objekty, které se nacházely na staveništi, musely být zdemolovány.

Změn nebyli ušetřeni ani majitelé přilehlého objektu – vily Milady²⁴⁴ – kteří se jej nechtěli vzdát: „*Pak funkcionáři z Ředitelství školské výstavby vymysleli, že vilu a pozemky chtějí jako zázemí pro plánované staveniště vysokoškolských kolejí [...]. Neumannovi se sice odvolali k soudu a stavbu odsunuli asi o rok, nakonec byli vilu donuceni prodat za 60 000 korun.*“²⁴⁵ Objekt byl vykoupen v roce 1978, rozhodnutím o umístění stavby ze

²⁴¹ Pro zlepšení ubytování studentů UK měly být v letech 1978–1980 podle koncepce MŠ ČSR uvedeny do provozu tyto kapacity: přístavba objektů na koleji Větrník (420 lůžek, realizována), kolej Kajetánka (500 lůžek, realizována), z mimopražských pak kolej v Hradci Králové (1130 lůžek, realizována – dnešní Palachova kolej, dříve Dimitrova), koleje LF Plzeň (přístavba 325 lůžek, realizována), po roce 1980 pak měly přibýt další kapacity v podobě koleje II. A stavby Troja s kapacitou 1472 lůžek a 4000 obědů (realizováno); žádná z následujících již realizována nebyla: koleje II. B stavby Troja (1800), koleje LF Plzeň (650), koleje Pedagogické fakulty v Bráněse (300).

²⁴² AHMP, f. KSČ – MV, inv. č. 1337, sign. 02/1-163-958, fasc. 248, kontrolní zpráva o zabezpečení programu výstavby kolejí pro vysokoškolské studenty v Praze, předsednictvo, 7. 9. 1977.

²⁴³ AHMP, f. KSČ – MV, inv. č. 1325, sign. 02/1-160-976, fasc. 245, zpráva o zabezpečení programu výstavby kolejí pro vysokoškolské studenty v Praze, předsednictvo, 16. 3. 1977.

²⁴⁴ Ředitelství školské výstavby tuto prvorepublikovou vilu využívalo až do roku 1988, poté ji nechalo chátrat. V roce 1998 budovu obsadili squaťeri. V roce 2009 museli objekt vyklidit. Do roku 2017 budovu vlastnil státní Ústav pro informace ve vzdělávání, poté Úřad pro zastupování ve věcech majetkových. Začátkem roku 2021 objekt koupila za 57 mil. Kč Univerzita Karlova. Dle vyjádření tehdejšího rektora UK Tomáše Zimy zde měly být vybudovány další prostory pro výuku, ubytování, sport a relaxaci. K vile Milada viz Radomír Kočí, *Prázdné domy*, Praha 2020, s. 218–224.

²⁴⁵ *Villa Milada revisited*, dostupné online: <<https://sonicity.cz/cs/villa-milada-revisited>> (21. 6. 2023).

dne 31. 3. 1978 byla stanovena podmínka, že nebude likvidován, ale bude použit pro účely zařízení staveniště, pro které byl skutečně využíván – sloužil jako kanceláře a šatny dodavatele a kancelář technického dozoru investora.²⁴⁶

Samotné zahájení výstavby začalo v prosinci 1979. Celá stavba vznikala na nepevném náplavovém podloží, a proto byly její základy budovány na více než 500 pilotách, které dosahovaly hloubky sedm až devět metrů pod hladinu Vltavy. V průběhu roku 1981 byl dokončován betonový monolit do úrovně zvýšeného přízemí u koleje „A“, zemní práce u koleje „B“ a probíhaly betonáže základů menzy.²⁴⁷

Ve druhé polovině roku 1981 dokončili stavbaři první panelové poschodí, poté začali montovat druhé. Montáž původně měla začít v dubnu, nepodařilo se však dokončit základovou část – chyběli především tesaři a železáři, neboť jich bylo třeba pro komplexní bytovou výstavbu. V létě se práce dokonce na čas zastavily. V listopadu roku 1982 byl smontován 65 m vysoký objekt „A“.²⁴⁸ V srpnu roku 1983 bylo montováno předposlední (15.) poschodí nižšího (52 m) objektu „B“. V září 1983 se pracovníci Průmyslových staveb Gottwaldov zaměřili na přípravu betonáže zvedaných stropů třetího a posledního objektu – menzy.²⁴⁹

Stavby nebyly zabezpečeny potřebným počtem pracovníků, jak shrnul tehdejší mistr Karel Vysoudil: „*I když naše práce je nyní vidět víc než třeba před rokem, stále nemůžeme být moc spokojeni. Počet našich pracovníků stále neodpovídá objemu úkolů, zakázky na bytové výstavbě jsou důležitější.*“²⁵⁰ Mimoto, dodavatelé neplnili dohodnuté a projednané objemy prací a dodávek v jednotlivých letech výstavby a dokončování staveb se oddalovalo.

Výstavba vysokoškolských kolejí zařazených v účelové výstavbě byla provázena negativními jevy, charakteristickými pro všechny stavby, které neměly prioritu, což shrnul i Josef Podroužek,²⁵¹ tehdejší náměstek ministra školství: „*Hlavním a rozhodujícím problémem realizace staveb vysokých škol a vysokoškolských zařízení v Praze v uplynulých letech bylo prakticky ve všech případech jejich nedostatečné kapacitní zabezpečení ze strany dodavatelských organizací. Příčinou tohoto stavu je skutečnost, že s výjimkou staveb kolejí realizovaných v komplexní bytové výstavbě Národního výboru hl. m. Prahy nemají ostatní stavby žádnou prioritu z hlediska státního plánu a jsou zařazeny v kategorii tzv. ostatních staveb. Z uvedených důvodů se pro tyto stavby obtížně zajišťují dodavatelské kapacity, řada z nich se dostává do útlumových programů dodavatelských organizací s negativními dopady na průběh realizace a tím i lhůt výstavby.*“²⁵²

Stanovený termín dokončení bylo z důvodu trvalého nedostatku stavebních kapacit nutno prodloužit do roku 1986. Aby bylo zamezeno dalšímu prodlužování, byly dovezeny stavební kapacity z Polské lidové republiky. MŠ z tohoto důvodu a také z důvodu zvýšení cen a rozšíření stavby o další stavební prvky požádalo o zvýšení rozpočtu. Usnesením č. 72 z 18. 3. 1986 vyslovila vláda ČSR souhlas se zvýšením rozpočtových nákladů o 78,3 mil. Kčs.

²⁴⁶ Dopis ministryně školství mládeže a tělovýchovy, dostupné online: <<https://m.praha8.cz/file/Liw/Vila-Milada.pdf>> (21. 6. 2023).

²⁴⁷ AUK, f. VA, kart. č. 60, *Domov studentům*, Večerní Praha, 14. 6. 1981.

²⁴⁸ AUK, f. VA, kart. č. 60, *Májka nad kolejemi*, Večerní Praha, 1. 11. 1982.

²⁴⁹ AUK, f. VA, kart. č. 61, *Dvě patra napřed*, Večerní Praha, 4. 7. 1983.

²⁵⁰ Tamtéž.

²⁵¹ Josef Podroužek (30. 10. 1927–?) byl pedagog, náměstek ministra školství.

²⁵² AUK, f. VA, kart. č. 14, *Praha – město studentské*, Večerní Praha, 7. 2. 1986.

Průběh stavby byl každé čtvrtletí sledován kontrolní poradou řízenou místopředsedou vlády ČSR Františkem Šrámkem. Dne 29. 9. 1986 se uskutečnil kontrolní den na úrovni náměstků ministrů školství a stavebnictví. Byly přijaty závěry a potvrzen termín dokončení v červenci 1987. V červnu 1987 se konal stranický kontrolní den. Stavbu se sice podařilo urychlit, dodavatel však nesplnil dojednaný termín.

Dle sdělení hlavního stavbyvedoucího Ivana Kofroně byl v srpnu 1987 již prakticky dokončen objekt „A“, jenž byl vybaven veškerým nábytkem a dalším zařízením.²⁵³ Proto byly v srpnu 1987 zahájeny přejímky za přítomnosti zástupců dodavatele, investora a uživatele. Přejímací řízení však investor ŘŠV dne 12. 8. 1987 zastavil s tím, že nebyly dokončeny některé práce podmiňující provozuschopnost objektů.²⁵⁴ Ze zápisu z kontrolního dne konaného 15. 9. 1987 vyplývá, že na stavbě pracovalo celkem 233 pracovníků, z toho 50 brigádníků.²⁵⁵

Brigádníci na stavbě kolejí

Průběh výstavby sledovalo vedení UK jako budoucí uživatel s velkým zájmem. UK rovněž dobrovolně převzala některé dílčí závazky k zabezpečení akce.²⁵⁶

Po stranickém kontrolním dnu v prosinci roku 1986 nabídl Fakultní výbor SSM dodavatelům dlouhodobou brigádnickou pomoc při dostavbě objektů (Pozemní a montované stavby Praha) a při vybavování interiérů (Ústřední správa kolejí a menz UK).

Rámcová smlouva uzavřená mezi MFF a těmito partnery byla realizována od začátku roku 1987 (25 až 35 brigádníků denně při šestihodinové pracovní době). Ve zkušebním období (leden, únor) nastoupili na brigádu v týdenních turnusech jen stážisté a ve čtrnáctidenních turnusech aspiranti. Po uzavření pracovní smlouvy absolvovali brigádníci školení o bezpečnosti práce, zástupce fakulty je informoval o náplni brigády a po rozdělení do skupin odcházeli k jednotlivým mistrům na svá dočasná pracoviště. Po jejich odchodu pak přítomní organizátoři krátce zhodnotili průběh minulého turnusu. Součástí zápisu byl vždy i přehled skutečně odpracovaných směn. Zástupci jednotlivých organizací (Pozemní a montované stavby Praha, ÚSKM, správa areálu Troja, proděkan MFF pro rozvoj) tak zabezpečili, že brigády plnily svůj účel.²⁵⁷ Na stavbě působila i vojenská katedra UK, pro jejíž studenty byla dohodnuta kompromisní varianta – jednou byli omluveni z vojenské přípravy a podruhé z účasti na brigádě.²⁵⁸

Objevovaly se také nedostatky, které však byly operativně řešeny. Jednalo se např. o stížnost studentů, že vykonávali i práce nesouvisející s výstavbou areálu, na druhé straně se jen s největším úsilím dařilo plnit podmínku MŠ nezanedbávat výuku studentů.²⁵⁹

²⁵³ AUK, f. VA, kart. č. 61, *Přidali plyn*, Večerník Praha, 3. 8. 1987.

²⁵⁴ AUK, f. RUK, kolegium rektora, kart. č. 33, zpráva o dokončení kolejí a menzy v Praze 8 – Troji, stavba (MFU II. A), materiál pro zasedání dne 21. 9. 1987.

²⁵⁵ Tamtéž.

²⁵⁶ AUK, f. RUK, spis. znak FI, 1987, dopis rektora UK řediteli Ředitelství školské výstavby, 21. 4. 1987.

²⁵⁷ *Univerzitní zprávy*, vyd. Univerzita Karlova, Rektorát, č. 9–10, 1986–1987, s. 25.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 25.

²⁵⁹ AUK, f. RUK, spis. znak FI, 1987, dopis rektora UK, řediteli Ředitelství školské výstavby, 21. 4. 1987.

Ubytování studentů ve školním roce 1987/1988

Bezprostředně před dokončením kolejí studovalo na všech pražských univerzitách a vysokých školách zhruba 42 000 vysokoškoláků zapsaných v denním studiu. Z uvedeného počtu pak plných 26 000 studentů požadovalo ubytování v kolejích. Podle údajů ze začátku školního roku 1987/1988 chybělo na pražských kolejích kolem tisíce lůžek, což postihlo hlavně studenty UK, kteří museli dostávat přistýlky, někteří spali i v soukromí.

Ve školním roce 1987/1988 studovalo na UK celkem 19 980 studentů, přičemž na pražských fakultách UK jich v denním studiu bylo zapsáno 13 353.²⁶⁰ UK tehdy spravovala 6451 lůžek celkem v 11 kolejích.²⁶¹ Z tohoto počtu bylo z havarijních a rekonstrukčních důvodů nutno vyčlenit 769 lůžek (IV. blok koleje Větrník, II. blok koleje Hvězda a v koleji Albertov). Čistá ubytovací kapacita na začátku školního roku 1987/1988 představovala pouze 5682 řádných lůžek. Na školní rok 1987/1988 přidělilo MŠ studentům UK celkem 5290 lůžek. Zbývajících 392 lůžek musela UK ponechat pro ostatní vysoké školy (např. pro Vysokou školu uměleckoprůmyslovou). Náhradou za vyčleněná lůžka získala UK 440 lůžek v kolejích VŠCHT. Celkem tedy kapacity UK činily 5730 lůžek. Z tohoto počtu vycházel i návrh rektorátu UK na rozdělení lůžek fakultám, který byl schválen vedením UK a projednán s proděkany fakult v univerzitní kolejni komisi. Předpokládané požadavky byly o několik set lůžek vyšší, a tak bylo nutno přidělit nouzová lůžka, na kterých koncem října 1987 bydlelo celkem 586 studentů, dalších 60 studentů ze vzdálenějších míst bylo ubytováno se souhlasem MŠ přes CK Pragotour v soukromí.²⁶²

Dle zprávy UK se „*ubytovací podmínky studentů UK proti předcházejícímu školnímu roku zhoršily*“, nebylo však „*nutné v souvislosti se zřízením velkého počtu přistýlek rušit studovny, klubovny či jiné společenské prostory. Různorodost kolejních objektů sice poskytuje studentům i různou kvalitu ubytování, ale koleje, které umožňují kvalitnější ubytování, již převažují nad kolejemi zastaralými a nevyhovujícími*“.²⁶³

„*Takovou naší chloubou je buňkový systém na koleji Hvězda, kde jsou studenti zřejmě nejvíce spokojeni. V každém komplexu o dvou dvoulůžkových pokojích je kromě příslušného zařízení i lednice pro úschovu potravin, vařič [...]*“²⁶⁴ jak konstatuje vedoucí provozního oddělení ÚSKM. Naproti tomu, o podmínkách ve „starých kolejích“ si můžeme udělat představu na základě výpovědi studentek z koleje Jednota: „*Bydlí nás na pokoji pět, z toho jedna je na spartakiádním lehátku [...] máme tři lednice, tři záchody a jeden sprchový kout na celé patro (přibližně sto lidí)*“.²⁶⁵ Kritice neušla ani kolej 5. května: „*Je to tady před spadnutím, v prváku jsme měli fůru učení, já spala v čtyřlůžkovém pokoji na přistýlce na spartakiádním lehátku*“.²⁶⁶

²⁶⁰ J. HAVRÁNEK – Z. POUŠTA (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy, IV, 1918–1990*, s. 620n.

²⁶¹ Kolej 5. května (Praha 3, Slavíkova 22), Albertov (Praha 2, Albertov 7), Arnošta z Pardubic (Praha 1, Voršílská 1), Budeč (Praha 2, Wenzigova 20), Hvězda (dříve Větrník-jih, Praha 6, Mackova 1926), Jednota (Praha 1, Opletalova 38), Kajetánka (Praha 6, Radimova 6), Mikoláše Alše (Praha 7, Na Výšinách 2), Komenského (Praha 6, Parléfova 6), S. K. Neumanna (Praha 1, Petráská 3, kolej byla z důvodu rekonstrukce ve 4. čtvrtletí 1987 mimo provoz), Větrník (dříve Větrník-Sever, Praha 6, Na Větrníku 1932).

²⁶² AUK, f. RUK, kolegium rektora, kart. č. 33, informace o ubytování studentů ve školním roce 1987/1988, 9. 11. 1987.

²⁶³ Tamtéž.

²⁶⁴ AUK, f. VA, kart. č. 14, *Koleje*, Učitel'ské noviny, 5. 9. 1985.

²⁶⁵ *Putování po kolejích* (I. část), *Dikobraz* 64/2260, 30. 11. 1988.

²⁶⁶ Tamtéž.

Problémem byla nadále i otázka menz. V Praze se v jedné směně připravovalo pro 42 000 studentů zhruba 33 000 jídel. Ve zkouškovém období tak vysoká poptávka po stravování nebyla, ale ve výukových měsících, kdy byli všichni studenti v Praze, docházelo k překračování kapacit, zejména menz v centru města, kde bylo soustředěno nejvíce výukových prostor fakult. A právě ty nejcitelněji postrádaly příslušná technologická zázemí pro moderní výrobu jídel, odpovídající tehdejšími nárokům zejména na odstraňování fyzické námahy.²⁶⁷

Mnohé menzy UK byly kritizovány i pro špatnou kvalitu, konkrétně menza Arnošta z Pardubic: „*Taktěž prší stížnosti na stravu ve zdejší menze, kteroužto prý lze pozřít jen s krajním sebezapřením. Vyrábějí zde čtyři jídla, avšak ve skutečnosti jest to jedna omáčka, do níž naházejí buď knedlíky, kolínka, brambory anebo rýži.*“²⁶⁸ Ani menza Jednota na tom nebyla lépe: „*Menza se nám nelíbí. Jídlo za moc nestojí, člověk se toho nají a má za hodinu hlad. Vždycky jednou za měsíc je mi špatně. V knedlicích s vajíčkem jsou běžně zkažená vejce.*“²⁶⁹

Uvedení kolejí do provozu

Obě kolejní budovy i s menzou byly uvedeny do provozu 15. 2. 1988. Začalo tak „*zcela nové období v životě studentů matematiky a fyziky, když už se vzdálenost poslucháren a pokojů nepočítá na hodiny jízdy pražskou hromadnou dopravou.*“²⁷⁰ I když se jednalo o moderní a náročně vybavené budovy, objevilo se velké množství závad – zejména poruchy kotelny, vzduchotechniky, měření a regulace a výtahů. Jedním z problémů byly také telefony, neboť pro celý areál bylo k dispozici pouze sedm telefonních linek, z toho dvě pro studenty. Všechny závady byly řešeny prostřednictvím investora (ŘŠV) a řada jich došla do arbitrážních sporů,²⁷¹ které probíhaly i po roce 1989, jak podotýká zpráva o činnosti akademické reprezentace a rektorátu UK za rok 1991: „*Vážným problémem je technický stav oken v obou výškových budovách koleje, jehož se týká rozsáhlé arbitrážní řízení. Přes trvalé urgencye není dosud zkolaudován suterén podnože objektu, kam trvale zatéká dešťová voda.*“²⁷²

Na koleji byl patrný i nedostatek zaměstnanců technické údržby a úklidu, jejichž plánované stavy se nedařilo naplňovat.

Blok „A“ je dvacetipodlažní, blok „B“ šestnáctipodlažní. Každé dva dvoulůžkové pokoje sdílely společné sociální zařízení, sprchy, kuchyňku a telefon. Celková lůžková kapacita činila 1456 lůžek. V budově koleje nechyběly ani společenské místnosti – jedna místnost Fakultního výboru SSM, dvě televizní místnosti, jedna mikropočítačová učebna, v budově menzy se nacházel vysokoškolský klub s kinosálem, dvě klubovny, cvičební místnost a jeden stolní tenis.²⁷³

²⁶⁷ AUK, f. VA, kart č. 14, *Trn z paty*, Večerní Praha, 17. 2. 1988.

²⁶⁸ *Putování po kolejích* (1. část), Dikobraz 64/2260, 30. 11. 1988.

²⁶⁹ Tamtéž.

²⁷⁰ *Studenti nejen na kolejích*, in: Emil CALDA – Miloš ROTTER a kol.: *Matematicko-fyzikální fakulta UK*, Praha 1988, s. 87.

²⁷¹ AUK, f. RUK, kolegium rektora, kart. č. 35, materiál pro zasedání dne 21. 11. 1988.

²⁷² AUK, f. RUK, vědecká rada, 1992, kart. č. 19, zpráva o činnosti akademické reprezentace a rektorátu Univerzity Karlovy, 2. 4. 1992.

²⁷³ AUK, f. RUK, kolegium rektora, kart. č. 35, materiál pro zasedání dne 21. 11. 1988.

Oba bloky jsou v suterénu spojeny průchozí chodbou. Ve dvou patrech rozsáhlého suterénu se v současné době nachází nová menza, technické zázemí koleje, sklady prádla, sklady, tělocvična, hudební zkušebna, kotelná, dílny a mnoho dalších různě využitých či zcela nevyužitých prostor.²⁷⁴

Studenti hodnotili nově postavené objekty s určitými výhradami: „*Posluchači třetího ročníku pedagogické fakulty se shodují v názoru, že trojská kolej poskytuje ubytování skutečně na úrovni. Postrádají ale prostory pro sportování – chybí zde třeba posilovna nebo místnost, kde by se hrál stolní tenis, v okolí doposud nejsou ani příliš ideální podmínky pro kolektivní sporty.*“²⁷⁵ Další soudobé hodnocení konstatuje, že „*okolí kolejí zatím spíše připomíná měsíční krajinu než přírodu v oboře Hvězda a jejím okolí. Nejsou tu ani hřiště ani klid, oblast kolem stanice metra Holešovice a kolem mostu Barikádníků je totiž uzlem městské, silniční, železniční i říční dopravy.*“²⁷⁶ Kritika se objevila i ze Základní fakultní organizace KSČ: „*Přestože je kolej 17. listopadu nejmodernější kolejí University Karlovy, při její výstavbě se zapomělo na studovny a kulturní místnosti, a tak téměř 1500 studentů může využívat pro kulturní vyžití jedinou televizní místnost s kapacitou asi 60 míst.*“²⁷⁷

Menza měla čtyři podlaží, celkem 1,5 km chodeb, téměř 300 místností, 500 míst u stolů a produkovala 1 000 snídaní, obědů a večeří denně. K tomu bylo ještě nutno připočítat dva bufetové pulty, snack bar, salóňky, vysokoškolský klub, kinosál a dobře vybavené sociální zázemí pro zaměstnance. I zde se ale vyskytovaly obtíže. Z plánovaného počtu 70 zaměstnanců jich na začátku provozu pracovalo necelých 50.²⁷⁸ Důsledkem toho byla „*nízká kvalita vydávaného jídla a kritická situace s hygienou [...] vedení mensy není schopné tuto situaci řešit, protože platy pracovníků jsou velmi nízké, a tak není o práci v mense zájem.*“²⁷⁹

Zbývalo kolej zaplnit studenty. Na poradě vedoucích správ kolejí v lednu 1988 byl podrobně projednán postup přestěhování studentů a potřebná organizační opatření. Stěhování studentů MFF UK, PedF UK a FJFI ČVUT z kolejí Hvězda, Kajetánka, Brandýs nad Labem, Chodov, Strahov, Suchdol a ze soukromí bylo provedeno ve dnech 16. 2. až 1. 3. 1988 a připomínalo „*skoro manévry [...] podle předem připraveného harmonogramu. K tomu staré kolejní rady zajistily pomocníky – špeditéry, jak ve staré, tak v nové koleji, a ÚSKM UK zase zajistila odvoz věcí nákladním autem, které každý den jelo tolikrát, kolikrát bylo třeba.*“²⁸⁰

Kolejní komisí rektora bylo schváleno rozdělení kapacit kolejí pro fakulty UK. Vzhledem k tomu, že z celkové kapacity (1456 lůžek), bylo 288 lůžek z rozhodnutí MŠ přiděleno FJFI ČVUT, představoval čistý přírůstek pro ubytování posluchačů UK na koleji 17. listopadu 1168 lůžek, z nichž většinu zabrali studenti MFF UK, 152 lůžek měla na školní rok 1988/1989 přidělena PřF UK. Poptávka však byla vyšší. Děkan proto rozhodl neubytovat

²⁷⁴ Matfyz Wiki, dostupné online <<https://wiki.matfyz.cz/+show/+fc4337c0f6a545708d332892eaacc3bd/Kolej%2017.%20listopadu>> (21. 6. 2023).

²⁷⁵ AUK, f. VA, kart č. 14, Večerní Praha, 14. 6. 1988.

²⁷⁶ *Univerzitní zprávy*, vyd. Univerzita Karlova, Rektorát, č. 7–8, 1987–1988, s. 18.

²⁷⁷ AUK, f. MFF UK, ZO KSČ, kart. č. 43, připomínka ČŠV KSČ UK z členské schůze ZO KSČ MFF konané dne 8. 12. 1988.

²⁷⁸ AUK, f. VA, kart č. 14, Večerní Praha 14. 6. 1988.

²⁷⁹ AUK, f. MFF UK, ZO KSČ, kart. č. 43, připomínka ČŠV KSČ UK z členské schůze ZO KSČ MFF konané dne 8. 12. 1988.

²⁸⁰ Univerzita Karlova. Rektorát, *Univerzitní zprávy*, č. 7–8, 1987–1988, s. 18.

posluchače ze Středočeského kraje, stážisty ani aspiranty, uchazeče o studium po odvolání či studenty žádající o přestup z jiné fakulty.²⁸¹

Z počtu 16 732 studentů UK zapsaných v denním studiu na pražských a mimopražských fakultách ve školním roce 1988/1989 jich bylo v kolejích ubytováno pouze 54,71 %. Prognózy a velkorysé závazky z konce 70. let se tedy nepodařilo naplnit: „UK byla sice předána nová kolej v Troji, ale na rekonstrukci desetiletí čeká kolej J. A. Komenského, dále kolej S. K. Neumanna, uzavřena kolej Albertov, v rekonstrukci je IV. blok kolejí Větrník. Kolej 5. květen je před rekonstrukcí [...]. Ve školním roce 1989/1990 chybí Univerzitě Karlově cca 1200 lůžek.“²⁸²

Zhodnocení projektu

Ještě na jednání kolegia rektora dne 11. 6. 1990 bylo uvažováno o dostavbě areálu MFF a o stavbě dalších kolejí pro 2600 studentů v Troji (tzv. projekt MFU II. B), každá s rozpočtem 300 mil. Kčs.²⁸³ K jejich realizaci však nedošlo, a tak velkorysý plán Karla Pragera zůstal pouze torzem.

Z architektonického hlediska musela být pro Karla Pragera finální realizace kolejního komplexu v technicky i esteticky pokleslém duchu velkým zklamáním.²⁸⁴ Dle slov odborníka na moderní architekturu Richarda Biegla se „dvojice panelových kolejí jeví jako popření křehké harmonie, kterou lze v jistém smyslu vyčíst i z původního záměru. Připočteme-li k tomu velmi problematické a patrně v principu neřešitelné soužití obytného parteru s fyzickou i psychologickou bariérou dálničního komunikačního systému, lze říci, že projekt je ve svém výsledném stavu důkazem mezi nejen modernistických urbanistických zásad aplikovaných v takto velkorysém měřítku, ale rovněž možností jeho realizace v tíživém období po roce 1970.“²⁸⁵ Hodnocení objektu menzy je pozitivnější: „Stavba z 80. let minulého století s náročnou konstrukcí zvedaných stropů a hlubokou centrální čtvercovou dispozicí měla nespornou architektonickou kvalitu odpovídající době svého vzniku.“²⁸⁶

Celkové pojetí je dle historika architektury Zdeňka Lukeše nešťastné: „Dokud tam nestály ty dva příšerné věžáky od Karla Pragera, ty studentské koleje, tak to bylo velmi romantické prostředí [...]. Považuji je za velmi nepovedené a navíc nedokončené. Měly být totiž opláštěny skleněnými panely, nakonec se to ale z technických důvodů nepovedlo. V té krásné krajině na břehu Vltavy by ty věžáky neměly být. Stavěly se ale ještě za totality, tak to prostě tenkrát prošlo. Bohužel to ale ublížilo stavbám, které jsou v nejbližším okolí [...].“²⁸⁷

²⁸¹ AUK, f. RUK, kolegia děkanů, zápis ze zasedání kolegia děkana MFF UK konaného dne 10.5. 1988.

²⁸² AHMP, f. KSC – MV, inv. č. 3345, sig. 02/2-243-1609, fasc. 579, informace o současné situaci v politicko-výchovné práci na vysokoškolských kolejích, sekretariát, 15. 8. 1989.

²⁸³ AUK, f. RUK, kolegium rektora, kart. č. 38, Návrh postupu investiční výstavby pro nejbližší období, materiál pro zasedání dne 11. 6. 1990.

²⁸⁴ P. VORLÍK, *Český mrakodrap*, s. 139

²⁸⁵ R. SEDLÁKOVÁ – P. FRIČ, *Karel Prager*, s. 118–119.

²⁸⁶ *Přestavba menzy Koleje 17. listopadu*, dostupné online: <<https://www.stavbaweb.cz/prestavba-menzy-koleje-17-listopadu-25264/clanek.html>> [cit. 2023-06-21].

²⁸⁷ *Půjde bývalý squat Milada k zemi? „Není to žádná památka, podobných vil jsou v Praze tisíce,“ říká architekt*. Dostupné online: <https://www.irozhlaz.cz/zpravy-domov/vila-milada-squat-demolice-univerzita-karlova_1805130600_kno> (21. 6. 2023).

Nejdůležitější je však hodnocení obyvatel koleje, tj. studentů: „*Budovy navíc stojí blízko dopravně vytiženého Městského okruhu, takže studenty ruší i motory aut a velké množství prachu. Ne každému však nadměrný hluk vadí. Za pozitivní považují studenti hlavně sociální zařízení, které je společné vždy pro dvě buňky. V buňkách se bydlí po dvou, či po jednom. Oproti jiným kolejím jsou tady větší pokoje, navíc máme klubovnu, tělocvičnu, ping pong [...]. Vzhledem k tomu, že se kolej nachází v blízkosti budovy Matematicko-fyzikální fakulty, tvoří velkou část obyvatel koleje právě její studenti. Ti podle všeho na bujaré večírky na chodbách příliš nejsou. Je to MFF kolej, takže je tu v noci velký klid.*“²⁸⁸

Současnost

V současné době trojský areál vedle MFF UK stále částečně slouží také FJFI ČVUT. Z pracovišť MFF zde působí např. Astronomický ústav UK, Katedra fyziky nízkých teplot, Katedra makromolekulární fyziky, Katedra geofyziky, Ústav částicové a jaderné fyziky, Ústav teoretické fyziky a mnoho dalších. Dále je v areálu umístěna část hlavní knihovny (půjčovna skript a učebnic, knihovna dějin přírodních věd) a také dílčí knihovny a samostatné sbírky (např. knihovna Astronomického ústavu). Z kateder FJFI zde působí Katedra jaderných reaktorů (v současné době jsou v provozu již dva školní jaderné reaktory, první byl uveden do provozu v roce 1990, druhý v roce 2023) a částečně také Katedra fyzikální elektroniky (budova L – těžkých laboratoří).

Dne 28. 6. 2005 byl v areálu otevřen nově postavený pavilon kryogenní techniky (Kryopavilon).²⁸⁹ V červnu roku 2020 pak byla otevřena budova položená nejbližze magistrále, která se označuje jako IMPAKT (Informatické a Matematické Posluchárny, Auditorium a Knihovna Troja). Probíhá zde výuka pro informatiky a matematiky. Kromě toho se zde nachází největší posluchárna Matfyzu – N1, kanceláře některých informatických kateder a laboratoř robotiky.²⁹⁰

Velké změny se dočkal i prostor kolejních budov. V roce 2002 budovu menzy značně poškodily povodně a o tři roky později byla ve zchátralém stavu definitivně uzavřena.

Přestavba objektu menzy se ukázala jako rychlé a cenově dostupné řešení situace Fakulty humanitních studií, která jako jediná z fakult UK neměla vlastní budovu a byla provozně odkázaná na pronájmy ve třech poměrně vzdálených pražských lokalitách (budova UK v Jinonicích, v prostorách poskytnutých FTVS v ulici José Martího a na Vinohradech v Máchově ulici). Nový objekt měl sloučit všechny rozdělené provozy a obory studia.²⁹¹

Na zpracování návrhu na přestavbu objektu pro potřeby FHS proběhla v roce 2009 architektonická soutěž. Jednotliví účastníci stáli před otázkou, jakým způsobem pracovat s původní koncepcí. Zda se pokusit navázat na projekt Karla Pragera a původní koncepci dále rozvíjet, nebo ji nahradit zcela novou strukturou, přičemž cílem bylo získat plně

²⁸⁸ Článek o životě na koleji, dostupný online: <<https://www.vysokeskoly.cz/clanek/zivot-na-koleji-v-praze-pokud-chcete-klid-jdete-k-matfyzakum>> (21. 6. 2023).

²⁸⁹ *Na MFF otevřeli Kryogenní pavilon*, dostupné online: <<https://forum.cuni.cz/IFORUM-2115.html>> (21. 6. 2023).

²⁹⁰ *Fakultní budovy*, dostupné online: <https://matfyzak.cz/kucharka/index.php/Fakultn%C3%AD_budovy> (21. 6. 2023).

²⁹¹ *Přestavba menzy kolejí 17. listopadu*, dostupné online: <<https://www.earch.cz/architektura/clanek/prestavba-menzy-koleji-17-listopadu>> (21. 6. 2023).

funkční objekt. Limitující byla cena, která nesměla přesáhnout 250 milionů korun. Jedním z požadavků zadání soutěže bylo snížení nadměrného hluku z okolního provozu. Návrhy proto počítaly se zdvojením nebo odhlučněním fasády. Dalším požadavkem byl soulad návrhu s urbanistickou studií území Pelc-Tyrolky a přizpůsobení stavbě plánované silnice Nová Povltavská. Požadavkem uživatele byla budova s úsporným provozem. Prioritou přestavby bylo získání co největšího počtu učeben a pracoven s denním osvětlením, z tohoto důvodu většina návrhů počítala s částečným nebo úplným otevřením střechy nad centrální částí. Poměrnou komplikací se pro architektky stala velká monolitická podnož s pilotovými základy, na které je stavba i se dvěma sousedními výškovými budovami založena.²⁹²

Jako nejvhodnější návrh byla nakonec vyhodnocena nabídka architektů Ladislava Kuby a Tomáše Pilaře. Tímto ateliérem byla následně zpracována dokumentace pro stavební řízení, dokumentace pro provedení stavby i výběr dodavatele, v roce 2012 bylo vydáno Územní rozhodnutí na přestavbu objektu, v letech 2013 a 2014 vydána tři samostatná Stavební povolení, v letech 2015 a 2017 probíhala výběrová řízení na administrátora soutěží, zhotovitele stavby, technický dozor i služby v oblasti BOZP. Veškeré kroky byly schvalovány MŠMT.²⁹³

Stavební práce byly zahájeny v létě roku 2017. Téměř do poloviny roku 2018 pokračovaly demoliční práce. Generální projektant se s ohledem na odchylky od projektové dokumentace a z důvodů omezené kapacity svých odborníků dostával do skluzu s úpravou a přepracováním projektové dokumentace, což mj. v průběhu celého roku způsobovalo zpoždění dílčích stavebních prací a posunovalo celkový termín dokončení výstavby.²⁹⁴

V červenci roku 2020 byl objekt zkolaudován a v tomtéž měsíci bylo dokončeno stěhování ze všech objektů, které fakulta využívala. Nová budova byla slavnostně otevřena 15. září.²⁹⁵ Objekt, který získal i Českou cenu za architekturu, nakonec vyšel na necelých 500 milionů korun. Základní část financí pokryla státní dotace, přispěla ale i univerzita a samotná Fakulta humanitních studií.²⁹⁶

Shrnutí

Prostorová situace Matematicko-fyzikální fakulty UK založené v roce 1952 byla od počátku své existence nedostatečná. Po roce 1945 nedocházelo v rámci Univerzity Karlovy k výstavbě nových objektů. V rámci MFF UK se proto již v roce 1955 objevily plány na výstavbu, které však byly Ministerstvem školství zamítnuty.

V roce 1955 vznikla Fakulta technické a jaderné fyziky UK, která o rok později získala budovu v Břehové ulici č. 7. Současně se však objevily plány na stavbu nové budovy, pro niž byl zvolen pozemek v oblasti Pelc-Tyrolka. Po převedení FTJF z Univerzity Karlovy pod ČVUT v roce 1959 však budova v Břehové ulici i plány na výstavbu nové budovy

²⁹² Tamtéž.

²⁹³ *Přestavba objektu menzy 17. listopadu*, dostupné online: <<https://fhs.cuni.cz/FHS-535.html>> (21. 6. 2023).

²⁹⁴ *Výroční zpráva o činnosti FHS 2018*, dostupné online: <https://fhs.cuni.cz/FHS-71-version1-vyrocní_zprava_2018_zlom_final_web_nahled.pdf> (21. 6. 2023), zvl. s. 126.

²⁹⁵ *Výroční zpráva o činnosti FHS 2020*, dostupné online: <https://fhs.cuni.cz/FHS-71-version1-2021_255445-vyrocní_zprava_2020.pdf> (21. 6. 2023).

²⁹⁶ Článek dostupný online: <<https://www.novinky.cz/clanek/domaci-fakulta-humanitnich-studii-uk-sidli-v-novem-takhle-vypada-jedna-z-nejmodernějších-univerzitních-budov-ceska-40380673>> (21. 6. 2023).

přešly rovněž pod ČVUT. MFF UK již proto nemohla počítat s výstavbou a využitím nové budovy Fakulty technické a jaderné fyziky a musela i nadále řešit svou nedostatečnou prostorovou situaci, kterou se zabýval děkanát, rektorát UK, ústřední výbor KSČ a ministerstvo školství. Provizorním řešením bylo získání budov po ostatních vysokých a středních školách.

V roce 1961 byl vyhotoven investiční úkol pouze pro MFF UK a jako nevhodnější lokalita byla zvolena rovněž oblast v Pelc-Tyrolce, tedy v těsné blízkosti zamýšlené budovy FTJF. Počátkem 60. let se však zároveň zrodila myšlenka na vybudování společného učiliště pro MFF a FTJF, plán na samostatnou budovu FTJF ČVUT byl proto opuštěn. Na sklonku roku 1962 se z iniciativy Ministerstva školství objevuje pokyn k přípravě výstavby vysoké školy, která měla vzniknout spojením FTJF ČVUT a MFF UK. Návrhy na jejich sloučení byly několik let řešeny a diskutovány na úrovni rektorátů a děkanátů obou univerzit i na úrovni ministerstva školství. Odstředivé snahy FTJF i příklon MŠ nakonec znamenaly zachování samostatné fakulty v rámci ČVUT. Na MFF UK byly v roce 1967 delimitovány pouze dvě katedry a jeden učební obor.

V roce 1964 byl schválen definitivní investiční úkol Matematicko-fyzikálního učiliště a architekt Karel Prager vypracoval architektonický návrh na výstavbu rozsáhlého komplexu, kde se měla nacházet Fakulta jaderné fyziky, Ústav aplikované fyziky, koleje a další zařízení stavěná celkem ve třech etapách. Po vyřešení vzájemných vztahů mezi MFF a FTJF byla v roce 1967 jediným gestorem stavby určena Univerzita Karlova, FTJF měla stavbu užívat pouze částečně. Vinou neustálé změny generálního dodavatele však k zahájení stavby první etapy došlo až v říjnu 1968. Přestože byla zařazena do seznamu objektů sledovaných vládou, výstavba pokračovala velmi pomalu. Realizace stavby byla komplikována celou řadou problémů – změnou generálního dodavatele stavby, následnou změnou projektu, neshodami s dodavateli či použitím nových technologií, které stavbu brzdily. Stavba přesto pokračovala, a to i díky úsilí pedagogů a brigádníků z řad studentů nejen MFF UK i ostatních fakult UK, ale také ČVUT. Pokračování bylo uspíšeno zejména díky úsilí vlády ČSR, která vydala několik výnosů, a také ÚV KSČ. Nakonec byl areál slavnostně otevřen dne 12. 12. 1978. Výuka začala již v letním semestru 1979. Provoz byl však provázen řadou vad a nedodělků, zejména těžkých laboratoří, které byly uvedeny do provozu až počátkem roku 1981. Ještě na podzim 1983 bylo jednáno o předání projektové dokumentace.

Na projekt areálu měla ve druhé etapě navázat výstavba koleje a menzy, i jejich realizace se nakonec prodloužila. Situace v oblasti kolejí a menz byla ve druhé polovině 70. let neuspokojivá, a to nejen na UK. Zabývala se jí proto i vláda ČSR a ÚV KSČ. V roce 1977 bylo rozhodnuto o výstavbě několika kolejí v Praze, což se týkalo i výstavby koleje pro studenty MFF a ČVUT. Stavba byla nakonec zahájena na sklonku roku 1979 a provázely ji problémy, které ji zpomalovaly – na vině byl fakt, že výstavba neměla stanovenou potřebnou prioritu, přednost měla bytová výstavba. Chyběli proto pracovníci. Vyskytovaly se také problémy s dodavateli. Situace musela být řešena dovozem pracovních sil ze zahraničí. Stejně jako v předchozím případě musela pro urychlení zakročit vláda ČSR a ÚV KSČ. I na této stavbě se podíleli brigádníci. Kolejní areál se dvěma výškovými budovami a objektem menzy byl nakonec otevřen až v únoru roku 1988. Stejně jako v předchozím případě, i zde se vyskytovala řada vad a nedodělků, které byly řešeny ještě o několik let později. Stavba nevyřešila ani ubytovací situaci studentů, neboť mnohé koleje musely být z havarijních

důvodů uzavřeny a rekonstruovány. Do roku 1989 se nepodařilo kompletně dokončit ani celý areál, jenž tak zůstal torzem a ukázal limity socialistického plánování a socialistické výstavby v oblasti školství.

Výstavba v areálu však pokračovala i po roce 1989, v roce 2005 byl otevřen Kryopavilon a v roce 2020 byla otevřena budova nazývaná IMPAKT. Změny doznal i prostor kolejí, v roce 2020 byla na místě menzy otevřena nová budova Fakulty humanitních studií UK.

Obr. 1: Pohled na areál MFF, s. d., odhad 1975–1977 (AUK, fond Fotoarchiv, budovy, MFF)

Obr. 2: Pohled na dokončený areál MFF, s. d., odhad po r. 1978 (AUK, fond Fotoarchiv, budovy, MFF)

Obr. 3: Návštěva stavby areálu MFF, 13. 12. 1976 (AUK, fond Fotoarchiv, události)

Obr. 4: Slavnostní otevření areálu MFF, 12. 12. 1978 (AUK, fond Fotoarchiv, události)

Obr. 5: Slavnostní otevření Matematicko-fyzikální fakulty, 12. 12. 1978 – pásku přestřihává ministr školství ČSR Milan Vondruška, za ním vlevo rektor ČVUT Bohumil Kvasil, vpravo od něj rektor UK Zdeněk Češka, v popředí vpravo vedoucí oddělení školství a vědy ÚV KSČ Jan Majcharčík (AUK, fond Fotoarchiv, události)

Obr. 6: Menza 17. listopadu, datace asi 1992 (AUK, fond RUK, zaměřený stav stavebních objektů, Areal 01-Pelc-Tyrolka)

Obr. 7: Budovy koleje a menza 17. listopadu, před rokem 1998 (AUK, fond Fotoarchiv, podklady k dějinám Univerzity Karlovy, IV)

Obr. 8: Budova koleje A a budova FHS (foto autor, 2023)

Ein Beitrag zur Geschichte der Gebäude der Karlsuniversität: der Bau der Fakultät für Mathematik und Physik und des Studentenwohnheims und der Mensa „17. November“ in Prag 8 – Troja

ZUSAMMENFASSUNG

Die räumlichen Bedingungen der 1952 gegründeten Fakultät für Mathematik und Physik der Karlsuniversität Prag waren von Anfang an ungenügend. Nach 1945 war es im Rahmen der Karlsuniversität zu keinem Bau neuer Objekte gekommen. Deshalb gab es für die Fakultät für Mathematik und Physik bereits 1955 Pläne für einen Neubau, die freilich vom Schulministerium abgelehnt wurden.

Im Jahre 1955 entstand die Fakultät für Kerntechnik und Physikingenieurwissenschaften (ihre damalige Bezeichnung war „Fakultät für technische und Kernphysik“) der Karlsuniversität, die ein Jahr später in der StraÙe Břehová ulice Nr. 7 ein Gebäude erhielt. Gleichzeitig entstanden Pläne für den Bau eines neuen Gebäudes, für das man ein Grundstück im Gebiet von Pelc-Tyrolka auswählte. Nachdem die Fakultät für Kerntechnik und Physikingenieurwissenschaften 1959 in die Tschechische Technische Hochschule (ČVUT) überführt worden war, fielen auch das Gebäude in der Břehová-StraÙe und die Baupläne für ein neues Gebäude unter die Technische Hochschule. Daher konnte die Fakultät für Mathematik und Physik der Karlsuniversität nicht mit dem Bau und der Nutzung des für die Fakultät für Kerntechnik bestimmten neuen Gebäudes rechnen und musste sich auch weiterhin mit ihrer ungenügenden Raumsituation befassen, und zwar auf Ebene des Dekanats, des Rektorats der Karlsuniversität, des Zentralkomitees der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei (ZK KPTsch) und des Schulministeriums. Eine provisorische Lösung war, Gebäude für die übrigen Hoch- und Mittelschulen zu erlangen. Im Jahre 1961 wurde eine Investitionsaufgabe nur für die Fakultät für Mathematik und Physik erarbeitet und als geeignetste Lokalität ebenfalls das Gebiet Pelc-Tyrolka gewählt, also in unmittelbarer Nähe zu dem geplanten Gebäude der Fakultät für Kerntechnik und Physikingenieurwissenschaften. Anfang der 1960er Jahre kam zugleich die Idee auf, für die Fakultät für Mathematik und Physik und die Fakultät für Kerntechnik eine gemeinsame Ausbildungsstätte zu errichten, weshalb der Plan für ein selbstständiges Gebäude letzterer Fakultät der Tschechischen Technischen Hochschule fallen gelassen wurde. Ende 1962 erfolgte auf Initiative des Schulministeriums die Anweisung zur Vorbereitung des Baues einer Hochschule, die durch Zusammenlegung der Fakultät für Kerntechnik und Physikingenieurwissenschaften der Tschechischen Technischen Hochschule und der der Karlsuniversität entstehen sollte. Die Vorschläge für ihre Zusammenlegung wurden auf Rektorats- und Dekanatsebene beider Hochschulen sowie auf Ebene des Schulministeriums jahrelang erörtert. Die Zentrifugalbestrebungen der Fakultät für Kerntechnik und Physikingenieurwissenschaften und die Haltung des Schulministeriums bedeuteten indes die Beibehaltung der selbstständigen Fakultät im Rahmen der Tschechischen Technischen Hochschule. Im Jahre 1967 wurden aus der Fakultät für Kerntechnik der Tschechischen Technischen Hochschule zwei Lehrstühle zugunsten der Fakultät für Mathematik und Physik der Karlsuniversität ausgegrenzt.

Im Jahre 1964 wurde die endgültige Investitionsaufgabe „Mathematisch-physikalische Ausbildungsstätte“ genehmigt und Architekt Karel Prager entwarf die Architektur für den Bau eines weiträumigen Komplexes, der für die Fakultät für Kernphysik, das Institut für angewandte Physik, für Studentenwohnheime und weitere Einrichtungen vorgesehen war und schließlich in drei Etappen realisiert wurde. Nach Klärung der Beziehungen zwischen der Fakultät für Mathematik und Physik und der Fakultät für Kerntechnik und Physikingenieurwissenschaften wurde 1967 die Karlsuniversität zum alleinigen Bauherr bestimmt, während die Fakultät für Kerntechnik den Bau nur teilweise nutzen sollte. Weil es zu ständigen Änderungen des Hauptlieferanten für den Bau kam, wurde die erste Bautappe erst im Juni 1968 begonnen. Obwohl der Bau auf der Liste der von der Regierung verfolgten Objekte stand, gingen die Arbeiten nur schleppend voran. Schuld daran war eine ganze Reihe von Problemen: die Änderung des Hauptlieferanten, eine anschließende Änderung des Projektes, Unstimmigkeiten mit den Lieferanten sowie die Anwendung neuer Technologien bremsten das Bautempo. Trotzdem wurde der Bau fortgesetzt, und zwar dank den Bemühungen von Pädagogen und Aufbauhelfern aus den Reihen der Studenten nicht nur der Fakultät für Mathematik und Physik der Karlsuniversität, sondern auch der übrigen Fakultäten. Die Fortsetzung des Baues nahm insbesondere dank Bemühungen seitens der ČSR-Regierung, die mehrere Verfügungen erließ, und dank Bemühungen des ZK der KPTsch an Tempo auf. Schließlich konnte das Areal am 12. 12. 1978 feierlich eröffnet

werden. Schon im Sommersemester 1979 konnte mit dem Lehrbetrieb begonnen werden. Dieser wurde freilich von einer ganzen Reihe von Mängeln und baulichen Resten begleitet, besonders der Schwertechnik-Labors, die erst mit Beginn des Jahres 1981 in Betrieb genommen werden konnten. Noch im Herbst 1983 wurde über die Übergabe der Projektdokumentation verhandelt. Auf das Projekt des Areals sollte in der zweiten Etappe der Bau eines Studentenwohnheims und der Mensa folgen, doch auch seine Realisierung verzögerte sich. Die Lage im Bereich von Studentenwohnheimen und Mensen war in der zweiten Hälfte der 1970er Jahre nicht zufriedenstellend, und zwar nicht nur an der Karlsuniversität. Deshalb befassten sich damit auch die Regierung der ČSR und das Zentralkomitee der KP Tsch. Im Jahre 1977 beschloss man den Bau mehrerer Studentenwohnheime in Prag, darunter auch für Studenten der Fakultät für Mathematik und Physik und der Tschechischen Technischen Hochschule.

Mit dem Bau wurde schließlich am Jahresende 1979 begonnen, doch begleiteten ihn Probleme, die ihn verzögerten: so hatte der Bau nicht die erforderliche Priorität, Vorrang besaß der Wohnungsbau, weshalb es an den erforderlichen Arbeitskräften fehlte. Auch gab es Probleme mit den Lieferanten. Die Situation musste mit der Anstellung ausländischer Arbeitskräfte gelöst werden. Wie schon in dem vorausgegangenen Fall mussten Regierung und Zentralkomitee auch hier zwecks Beschleunigung der Bauarbeiten einschreiten. Auch an diesem Bau waren Aufbauhelfer beteiligt. Das Wohnheimareal mit zwei Hochhäusern und einem Mensaobjekt wurde schließlich erst im Februar 1988 eröffnet. Auch hier zeigten sich zahlreiche Mängel und bauliche Reste, für deren Beseitigung man noch Jahre benötigte. Die prekäre Wohnsituation der Studenten wurde freilich durch den Bau nicht verbessert, weil viele bestehende Wohnheime unterdessen wegen Schäden geschlossen und rekonstruiert werden mussten. Bis 1989 war es nicht gelungen, selbst das gesamte Areal komplett fertigzustellen, das somit ein Torso blieb und die Grenzen der sozialistischen Planwirtschaft und des sozialistischen Aufbaus auf dem Gebiet des Schulwesens zeigte.

Auch nach 1989 fand der Aufbau im Areal seine Fortsetzung. Im Jahre 2005 wurde der Kryopavillon eröffnet und 2020 das IMPAKT bezeichnete Gebäude. Änderungen erfuhr auch der Raum der Studentenwohnheime, und 2020 wurde an der Stelle der Mensa ein neues Gebäude der Fakultät für Humanwissenschaften der Karlsuniversität eröffnet.

Deutsche Übersetzung von Wolf B. Oerter

*Mgr. Michal Továrek
Ústav dějin UK a archiv UK, Praha
michal.tovarek@ruk.cuni.cz*

Recenze a zprávy

Rainer Christoph Schwinges, Das Leben des Kölner Magisters Gerhard von Wieringen (1451 bis nach 1501). Mit einer Edition seines Notiz- und Rechnungsbuches

Übersetzung aus dem Lateinischen von Helena Müller. Repertorium Academicum Germanicum – Forschungen 5, vdf Hochschulverlag AG an der ETH, Zürich 2023, 270 s., 14 obr., ISBN 978-3-7281-4162-0, open access: <https://www.research-collection.ethz.ch/handle/20.500.11850/618013>

Je trochu na pováženu podrobně se v tomto časopise zabývat knihou pojednávající o životě jednoho z více než 70 000 univerzitních studentů a učenců ze všech zemí Říše, které v období 1250 až 1550 zatím eviduje Repertorium Academicum Germanicum. Mistr Gerhard ze severo-holandského Wieringenu (1451–po 1501), o něhož tu jde, přitom neměl s Prahou a českými zeměmi nic společného, a neproslul ani jako autor nebo jako myslitel. Pozornosti si tu zaslouží z jiného důvodu, a to pro své osobní záznamy a údaje finanční povahy, které si vedl od svých třinácti let bezmála až do smrti. I v pozdním středověku jde totiž o ego-dokument naprosto unikátní povahy, který se odlišuje jak od cestovních záznamů mladých šlechticů odcházejících za vzděláním na italské nebo západoevropské univerzity, tak od autobiografických zápisků Gerhardových vysokoškolsky vzdělaných vrstevníků.

Wieringen tvoří od dvacátých let minulého století součást pevniny, až do rekultivace mořské úžiny však šlo o ostrov velikosti zhruba 20 km², na němž se vedle stejnojmenného městečka nalézaly tři další menší lokality. Gerhardova rodina náležela k horní vrstvě tak zvaných Welgeborenen bez šlechtického predikátu, zjevně však ani ona neunikla zvýšeným daním a celkovému hospodářskému poklesu v letech 1494–1514. Pozoruhodné je, že se autorovi podařilo zjistit většinu základních životních údajů o početném Gerhardově příbuzenstvu (s. 216–217). Neméně stojí za povšimnutí, že Gerhard zdaleka nebyl jediným studentem, který v letech 1389–1524 odešel do ciziny za univerzitním studiem. Nejvíce jich přilákala univerzita v Kolíně (29), šest jich lze doložit v Lovani, pět v Heidelbergu, tři v Rostocku, dva v Paříži a po jednom v Basileji, Padově, Ferrafe a Parmě.

O Praze tu neslyšíme, zjevně proto, že R. Ch. Schwinges i v jiných svých pracích nepovažuje Karlovu univerzitu za říšskou ve striktním slova smyslu. Žádného studenta původem přímo z Wieringenu jsem také v pražských univerzitních aktech nenalezl. Pozoruhodné však je, že lokalita původu není udána ani u jiných jeho krajanů, neboť všichni jsou označeni jen původem *de Frisia*. Je tomu tak i v případě Jana z Friska, řeč. Styllincolch, který složil bakalářskou zkoušku na pražské artistické fakultě pod mistrem Janem de Hollandria 11. ledna 1369. Jiný Johannes de Frisia dictus de Eedelse determinoval pod mistrem Jindřichem de Embeck 4. září 1369. Neznámo kdy, snad rovněž v Praze, se stal mistrem, neboť 16. července 1371 u něho determinoval Jan z Mündenu.¹

¹ Srov. *Monumenta Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis*, I, *Liber decanorum Facultatis philosophicae Universitatis Pragensis ab anno Christi 1367 usque ad annum 1585*, Pars I, s. 138 (Johannes de Frisia dictus Styllincolch) a s. 140, 143 (Johannes de Eedelsen).

Před založením univerzit v Kolíně, Heidelbergu a Rostocku přicházeli za studiem do Prahy i další studenti z Fríska. Lepší povědomí o nich máme díky matriky právnické fakulty, kde se jich vyskytuje nejméně sedm. Jak bylo zvykem, přicházeli ve skupinách. V roce 1382 rektor Carolus Haquini zapsal do matriky saského národa skupinu pěti či šesti studentů de Frisia. Další student de Frisia se imatrikuloval v roce 1383, pak už žádný jiný jeho krajan v matrice nenásleduje. Pouze v oddílu zesnulých se dočteme, že v roce 1386 zemřel dom. Albertus de Frisia, jehož jméno mezi imatrikulovanými jsem nenalezl.²

Po tomto drobném odbočení, které domněnku o studentech z Wieringenu na pražské univerzitě ani nepotvrdilo ani nevyvrátilo, se vrátíme k dalším poznatkům Schwingesovy monografie. Nejdříve ze všeho je však vhodné stručně naznačit Gerhardovo curriculum vitae.³ Až do svých dvanácti let Gerhard žil na statku svých rodičů ve Wieringen, poté se na šest let přestěhoval ke svému strýci Francovi, mistru svobodných umění a faráři ve více než 300 km vzdáleném vévodském městě Jülichu, kde získal nižší školní vzdělání. To bylo natolik dostatečné, aby se koncem září 1470 mohl nechat zapsat do matriky kolínské univerzity. Studoval pilně, již v listopadu následujícího roku složil bakalářské zkoušky a v dubnu 1473 byl promován na mistra svobodných umění.

Strýc Franco se o Gerharda po celou dobu jeho studií staral více než pečlivě. Jakmile jeho svěčenec dosáhl v patnácti letech kanonického věku, odcestoval s ním v listopadu 1466 do Utrechtu, kde Gerhard snad přímo v katedrále sv. Martina přijal nižší svěcení a jako *clericus minor* se podrobil tonsuře. Strýc mu rovněž zakoupil potřebný svrchní klerický habit, tzv. *superpellicium*. Neméně starostlivě o něho pečoval i v následujících letech. Během studentských let pro Gerharda obstaral nejméně deset nových i starších vlněných tabardů, šest kazajek, z toho dvě bílé a dvě tmavé. Kromě toho Gerhard od něho dostával nové kalhoty i spodky, každý rok také nové košile, které pro zimní období byly prošívané. Pozoruhodné je nejen množství Gerhardova ošacení, ale i jejich barevná rozmanitost.

Jakmile na jaře 1474 Gerhard na univerzitě splnil své učitelské závazky (tak zvané *biennium*), přesídlil zpátky na faru svého strýce v Jülichu, kde se po tři roky živil jako privátní učitel v zámožné rodině místního kupce. Někdy před říjnem 1475 byl vysvěcen na kněze a díky svému strýci získal obročí jednoho z oltářníků v jeho jülišském kostele. Po smrti svého dobrodince Franka v roce 1481 Gerhard díky druhému strýci z matčiny strany našel nové útočiště jako správce karmelitského stacionáře či špitálu v Dürenu, nedaleko svého předchozího působiště. Jeho očekávání slušného bydla se nenaplnilo, samo převzetí domu a jeho uvedení do náležitého stavu si vyžádalo značné úsilí i finanční prostředky. Gerhard zde navzdory i jiným nepříznivým okolnostem strávil dvacet let až do své smrti, krátce po roce 1501.

Své záznamy si Gerhard z Wieringenu po celý život zapisoval do jednoho papírového sešitu rejstříkového formátu (cca 30 x 11 cm), který po svázání do pergamenové vazby čítal 26 listů. Záznamy jsou tudíž většinou stručné, takže Gerhard po celý svůj aktivní život

² *Album seu Matricula facultatis juridicae Universitatis Pragensis ab anno Christi 1372 usque ad annum 1418 – Codex diplomaticus Universitatis ejusdem*, Pars I, Pragae 1834, s. 129–131 a 162 (zde záznam o úmrtí). Nejasnosti jsou kolem osoby Tomáše z Fríska, který v matrice vystupuje na dvou místech (s. 129, 131).

³ První seznámení se zajímavými osudy tohoto studenta podal R. Ch. SCHWINGES ve studii *Stiefel, Wams und Studium oder: Wozu hat man einen geistlichen Onkel? Aus Notizen des Kölner Studenten Gerhard von Wieringen aus der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts*, in: P.-J. Heinig et al., *Reich, Regionen und Europa in Mittelalter und Neuzeit*, FS für Peter Moraw, Berlin 2000, s. 543–563.

s tímto útlým zápisníkem vystačil. Na místě je však ještě uvést, že své zápisky vždy neřadil chronologicky, neboť pro následné zápisy věcné a finanční povahy ponechával volné místo, aby je snadněji mohl vyhledat či porovnat.

Vedle záznamů ryze osobních lze v Gerhardově zápisníku nalézt nemálo údajů kulturně historické i obecnější povahy. Tu a tam tak padne zmínka o reliquiích nebo o posvátných místech v Cáchách, Cornelimünsteru a Maastrichtu, při čemž Gerhard neopomenul zaznamenat ani plánovanou cestu své tety do Říma. Nespočet různých záznamů se týká věcí a záležitostí každodenní povahy počínaje popisem postelí přes nákupy dřeva, uhlí, ubrusů, látek, kůží až k cenám za zakoupené boty, taláry, kalhoty, kamizoly a čepice. Nechybí tu ani zprávy osobní či rodinné povahy, jakými byly například návštěvy příbuzných a dědictví po nich, druhý sňatek jeho otce, anebo jeho výdaje během studia. Naopak o povaze jeho studií nepadne ani slovo, podobně jako o jeho kariérních a jiných záměrech.

Většina údajů, které si Gerhard jako student i mistr do svého osobního záznamníku zapsal, má vazbu jen k jeho osobě. Vzhledem k tomu, že Gerhard své mnohaleté studium uplatnil v běžném rozsahu vzdělance bez vyšších ambicí, který své živobytí nalézal mimo univerzitu, mohlo by se na první pohled zdát, že jeho zápisky vypovídají jen o životních osudech, starostech a trablech jednoho z desetitisíců současníků jeho druhu. Tak tomu sice také bylo, avšak žádný z jeho vrstevníků obdobného vzdělání a působení o sobě nezanechal tak podrobné svědectví. Přestože ani Gerhard při psaní svých záznamů na příští historiky nepomyslel, to by se patrně nejednou představil v lepším světle, *via facti* po sobě zanechal svědectví zcela ojedinělé, které přes svou individuálnost rozšiřuje možné povědomí o pozdně středověkých vzdělancích jeho druhu. Mimo jiné také vyšlo najevo, že v zámožném měšťanstvu hrálo univerzitní vzdělání větší roli, než by se dalo předpokládat, a to přes obtíže se získáním odpovídajícího místa v církevní či světské správě.

Vzornou edici Gerhardových zápisků a záznamů v druhé části knihy doprovází na protilehlých stranách pečlivý překlad do němčiny, o který se zasloužila Helena Müller. Při obtížné rekonstrukci a interpretaci zjevných i skrytých výpovědí tohoto zdánlivě prostého, ve skutečnosti však svou ojedinělostí mimořádně cenného rejstříku Reiner Christoph Schwinges znovu osvědčil svoji erudici, speciální znalosti i důvtip. V mých očích se tato monografie co do přínosu a poutavosti přibližuje knihám o Montailou z dílny Emmanuela Le Roy Ladurie nebo o mlynáři Menocchioví, o němž pojednal Carlo Ginzburg.⁴ Větší chválu tu autorovi a jeho knize nemohu vzdát.

František Šmahel

DOI: 10.14712/23365730.2024.23

⁴ Obě knihy vyšly v českém překladu: Emmanuel LE ROY LADURIE, *Montailou, okcitánská vesnice v letech 1294–1324*, Praha 2005; Carlo GINZBURG, *Sýr a červi*, Praha 2005.

Wojciech Świeboda, *Universitas contra haeresim. Działalność antyheretycka Stanisława ze Skarbimierza jako przedstawiciela Uniwersytetu Krakowskiego*

Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana, Kraków 2021, 318 s.,

ISBN 978-83-65548-86-3,

(Historia et Monumenta Universitatis Jagellonicae VII, red. Krzysztof Ożóg)

Kontakty mezi pražskou a krakovskou univerzitou patří již k tradičním tématům české, ale především polské univerzitní historiografie. Vztahy obou škol však nebyly vždy jen pozitivní, přinášející výpomoc učitelskou, badatelskou a přátelské kontakty. W. Świeboda se věnuje ve své výzkumné činnosti právě době, kdy stojí řečené univerzity vůči sobě v nepřátelské opozici. Mapuje složité, mnohvrstevné období husitských válek, ideových střetů a snah krakovské *almae matris* přivést svoji starší „kolegyni“ zpět na cestu pravověří a poslušnosti. V tomto úsilí se ve velkém rozsahu a intenzitě angažoval také první rektor obnovené jagellonské univerzity, mistr Stanislav ze Skarbiměře, hlavní postava této monografie.

Tomuto významnému právníkovi, který vystudoval v Praze artistickou a právnickou fakultu a získal doktorát kanonického práva, už byla opakovaně věnována badatelská pozornost.¹ Autor proto jen shrnuje životopisné údaje, podává přehled jeho literární činnosti (známo přes 600 děl) a svůj zájem zaměřuje na spisy, které byly určeny pro boj s českou herezí.

Kniha W. Świebody je členěna do pěti výkladových kapitol a oddílů příloh, který obsahuje edici dvou Stanislavových spisů. Vlastnímu tématu předchází přehled dosavadního bádání o vlivech husitství v Polsku a jeho vnímání ze strany polské středověké katolické společnosti. Autor navazuje na syntézu P. Krase² a shrnuje polský přínos poznání stop husitismu v Polsku ve velmi užitečném hutném úvodu. Stejně je připomenuto i bádání o Skarbimierczykovi, které se rozvíjí už od raného 19. století.

První kapitola uvádí čtenáře do dobové situace v Evropě i v Polsku. Počínaje velkým papežským schismatem sleduje autor stav církve obecně i v Polsku a dopad rozkolu na církev. V sousedství polského království začaly narůstat reformní proudy vnímané jako heretické a někdy od let 1412/1414 se objevují první kritické reakce na ně ze strany polského duchovenstva. Jednalo se především o různá opatření zodpovědných činitelů publikovaná na místních synodách a obsažená i v hnězdenské kodifikaci arcibiskupa Trąby z r. 1420. Na situaci reagovali i Jagellonci, jejich přístup ale nebyl tak vyhraněný jako v církevních kruzích. Autor rekapituluje politiku Jagellonců vůči husitům za období 1416–1439.

V dalším výkladu se autor soustřeďuje na činnost krakovské univerzity. Připomíná její vazby s Prahou – příchody pražských mistrů do Krakova, přítomnost Čechů, kteří po událostech v Kostnici volili krakovský exil místo návratu do Čech pobouřených popravami dvou oblíbených kazatelů, ale i jejich literární aktivity proti husitským myšlenkám. Pražská a krakovská univerzita tak stanuly na opačných pólech, při tom obě vykonávaly obdobné činnosti, i když s protichůdným cílem. Obě formulovaly teologická stanoviska, poskytovaly

¹ Z českých autorů vedle F. M. Bartoše (1972) především Pavel SOUKUP, *Krakovský profesor; husitský ikonoklasmus a počátky karlovske nostalgie*, in: J. Lomová – J. Vybíral (edd.), *Umění a revoluce. Pro Milenu Bartlovou*, Praha 2018, s. 174–192.

² Paweł KRAS, *Husyci w piętnastowiecznej Polsce*, Lublin 1998.

konzultace pro církevní i světské představitele a účastnily se polemik a disputací (s. 51). Świeboda připomíná i nepočetné případy sympatizantů s husitskou naukou (student Vincent, mistr Ondřej Gařka), kteří byli pronásledováni pro své postoje.

Druhá kapitola se už věnuje zcela Stanislavu ze Skarbiměře. Podrobně rekapituluje obsahy šesti spisů, které se vyrovnávaly s českou herezí. Motivem, který se objevuje opakovaně, je zdůraznění nezpochybnitelné autority papeže, jehož jsou všichni křesťané povinni poslouchat, zároveň Stanislav ujišťuje své publikum o autoritě kostnického koncilu, který byl oprávněn vést proces proti Husovi a jehož výsledný výrok je platný a správný. Vyrovnává se jak s Husovým učením o predestinaci, tak především s postuláty čtyř pražských artikulů. První písemnou reakcí Stanislava na kostnický proces bylo kázání *De hereticis*, které vzniklo snad k prvnímu výročí Husova upálení 6. 7. 1416 a jeho hlavním cílem bylo podpořit koncilní výrok odsuzující Husa. Následovaly antihusitské „determinace“, jak nazýval sám Stanislav soubor pěti traktátů, které na počátku 20. let už polemizovaly přímo s jednotlivými myšlenkami Husova a husitského učení. Autor seznamuje dost detailně s jejich obsahem a argumentačním postupem. Čtyřem pražským artikulům Stanislav dále věnoval traktát *Contra haeresim*, v němž shrnul výklady svých determinací a zdůraznil své ústřední zásady: přijímání pod jednou, poslušnost papeže, zachování církevní hierarchie, neboť není spásy mimo církev. Skarbimierczyk byl zapřísáhlý odpůrce husitů, na Čechy a Prahu měl ale zřejmě vzpomínky pěkné – připomíná slávu města za časů Karla IV. a lituje jeho úpadku (s. 115).

Třetí kapitola líčí Stanislavova angažmá při soudních procesech proti obviněným z hereze (otevřenou zůstala otázka, zda při nich působil jako církevní hodnostář nebo univerzitní činitel). Při procesu s krejčím Stanislavem přednesl Skarbimierczyk závěrečnou řeč, z níž je patrné jednak, v čem obviněný chyboval (mj. sympatizoval s Husem), ale zároveň také fakt, že jednání bylo úspěšné, neboť krejčí zřejmě odvolal. Druhým souzeným byl dominikán Mikołaj, u něhož se objevuje problematický výklad smyslu eucharistie, ale není přímá vazba na českou herezi, i když i tady zazní husitská nota – dával prý do jedné řady „psy, heretiky a husity“. Třetí obviněný byl mistr Sculteti (Sołtysowic). Jemu se věnuje Świeboda nejpodrobněji, protože jeho případ nebyl dosud dostatečně zpracován. Tento mistr obviněný z hereze není kupodivu lehce identifikovatelný. Autor jej hledá mezi 23 studenty krakovské univerzity, jejichž otec je označen jako *sculteti* (šoltys, lokátor/rychtář). Řešení není jednoznačné, autor se přiklání k osobě, o níž se již uvažovalo, a sice Jeronýmovi z Przylesia, který byl nejspíš bratrem známějšího Mikolaja z Przylesia, děkana a rektora krakovské univerzity. Řeč Stanislava ze Skarbiměře k jeho případu, sepsaná asi kolem r. 1420, je v příloze knihy poprvé vydána tiskem. Osmnáct bodů, které byly Scultetovi kladeny za vinu, se týkalo základních článků křesťanské víry (vč. samotné víry v boží trojici), které nebyly husity zpochybněny, přesto i tady našel Świeboda některé styčné body, např. Sculteti odsoudil popravu Husa. Autor předpokládá, že Sculteti nehlásal své názory veřejně, nýbrž v užším učeném kruhu. Dochovaný spis obsahuje především reakci Skarbimierczyka na Scultetovy názory.

Všichni tři uvedení obvinění „se nechali napravit“, jen poslední, Jindřich Čech (Henryk Czech), byl zatvrzelý, a proto právě jen jeho označuje Stanislav jako heretika, což při jeho stylu psaní (Stanislav podle Świebody neužíval ostré invektivy) o něčem vypovídá. Jindřich, dvorní astrolog neznámého, možná českého původu požíval ochranu krále, a snad právě proto mu Skarbimierczyk jako autor vyžádaných konsilií navrhl nakonec jen

doživotní trest vězení, nikoli vydání na smrt, jak bylo obvyklé u zatvrzelých, tedy těch, kdo po původním odvolání znova upadli do hereze.

Stanislav se snažil být spravedlivý a ty „nezatvrzelé“ nazýval jen „podezřelými z hereze“. To souvisí s jeho obecným vymezením „heretika“. Świeboda se k charakteristice Stanislavova pojetí herezí vrací na více místech, nejširše v první části poslední kapitoly nazvané *Hranice ortodoxie* (s. 173nn.). Skarbimierczyk také podléhal schematickému, stereotypnímu vnímání odchylek od pravé víry a hierarchické determinace příslušnosti k církvi, přeci ale měl svůj žebříček hodnot. V něm na prvním místě stála jednota církve a poslušnost v rámci ní. Kdo se nechtěl podřídít, přijmout obecné stanovisko a být poslušen papeže, byl pro něho největším viníkem, zatvrzelým kacířem hodným odsouzení a trestu nejvyššího. Tak vnímal i Jana Husa.

Čtvrtá kapitola pak dále shrnuje již výše zmíněné názory a postoje Stanislava vůči husitské ideologii. Dochází tak místy k opakování již řečeného a výklad se mírně točí v kruhu. Znova rekapituluje argumentaci Stanislava proti čtyřem pražským artikulům a jeho přístup k učení Jana Husa, zvláště v otázce definice církve, i k jeho osobnosti a činům.

Stanislav ze Skarbiměře opustil tento svět 9. 1. 1431. Můžeme říci, že právě včas, aby nebyl konfrontován s novou situací, kdy církev reprezentovaná koncilem v Basileji začne s husity vyjednávat. S tím by se asi těžko vyrovnával.

Závěr shrnuje obsah celé knihy a vyhodnocuje místo a přínos Stanislava pro jagellonskou univerzitu i pro celé polské království. Skarbimierczykowa role má dvojitý rozměr: definoval a analyzoval herezi obecně a pracoval na ochraně polského prostředí proti konkrétní herezi přicházející z českých zemí. Zdůrazňoval spravedlivost rozsudku a exekuce nad Janem Husem, nevěnoval se ale detailně teologickému obsahu jeho díla – vyjádřil se jen k hlavním tezím, které mohly mít dopad na myšlení věřících a byly veřejně nebezpečné: odmítání poslušnosti, zpochybnění podřízenosti a věrohodnosti papeže jako hlavy církve. Větší váhu podle něho měly myšlenky formulované do podoby čtyř pražských artikulů jako líbivé, pregnantní požadavky, které mohly mít silný vliv na společenství laiků. Sám je lehce dezinterpretoval, předkládal je v silně radikálním pojetí, aby o to působivěji a přesvědčivěji mohl formulovat jejich odsouzení a výklad nebezpečnosti a nesprávnosti. Využíval argumenty katolických apologetů, ale není jasné, zda znal i texty samotných husitů.

Příloha knihy obsahuje velmi pečlivě propracované ediční údaje (popis rukopisů a komentář k filiaci textů) a edici traktátu *Contra haeresim* a determinace *Ad eliminandum*. Prvně jmenované dílo je prvním projevem Stanislava proti vzrůstajícímu se kacířství v Čechách, druhé je pak ukázkou jeho přímé angažovanosti v procesu proti jednomu z obviněných z hereze, mistru Scultetimu.

Svazek uzavírá bibliografie, v níž figuruje i řada českých titulů. To je chvályhodné konstatování, protože téma knihy je ve velké míře bohemikální, i když samotný název to nenapovídá. Hereze, proti níž Stanislav společně s krakovskou univerzitou bojoval, měla však především český, husitský původ. Autor zvládl české reálie velmi dobře, vytknout je možno skutečně jen drobnosti. Stanislav ze Znojma nemohl působit v Krakově společně s Pálčem a Rvačkou, protože cestou na kostnický koncil 1414 zemřel (s. 25, 48). Student Vincent vypověděl, že v Praze byl vydán příkaz vyhledat všechna díla Husova. Mohlo se jednat o tažení arcibiskupa Zbyňka proti knihám Johna Wyclifa v letech 1410–1412, které skončilo spálením odevzdaných rukopisů, ale nikoli o likvidaci děl Husových v době 1408–1411.

Tehdy ještě byl Hus v plné síle a činnosti v Praze a vyhledání jeho spisů nařízeno nebylo (s. 62, 63).

Pro české publikum mocné polského jazyka (pro ostatní je k dispozici obsažné anglické resumé) bude kniha dalším užitečným příspěvkem k poznání mezinárodního dopadu a ohlasu husitství. Na příkladu Stanislava ze Skarbiměře autor ukázal, jak reagovalo polské intelektuální prostředí na herezi obecně a na husitství zvláště. Stanislavovy postoje považuje autor za hlas reprezentující krakovskou univerzitu. Argumentace Skarbimierczyka se shoduje s díly dalších krakovských mistrů a naznačuje také, jaké ekleziologické postoje Krakov zastával. Na Stanislava pak navázala mladší generace, jako Benedikt Hesse a Tomáš Strzępiński. Jeho vliv na ně ale zůstává zatím polem pro další bádání.

Blanka Zilynská

DOI: 10.14712/23365730.2024.24

Martin Musílek (ed.), Ceny – mzdy – peníze: Ekonomické myšlení ve středověkých a raně novověkých městech
Argo, Praha 2023, 368 s., ISBN 978-80-257-4062-0

Kolektivní monografie, vzniklá pod patronací zkušeného medievisty Martina Musílka, vychází ze dvou kolokvií o hospodářských dějinách ve středověku a v raném novověku, pořádaných Centrem medievistických studií v letech 2020–2021. Přestože nedošlo k publikování všech příspěvků, které na kolokviích zazněly, jejich výběr je reprezentativní a umožňuje vhléd do rozličných sfér hospodářských dějin předmoderního období. V prvním příspěvku se zaměřili Martin Musílek s Pavlem Taiblem na zhodnocení aktuálního stavu poznání Týnského dvora (Ungeltu) v Praze na základě psaných pramenů i archeologických a dochovaných architektonických situací. Přínosné je rovněž zasazení „objektu“ do evropského kontextu dalších obchodních center i rozbor nejstaršího seznamu pronájmů staroměstských skladů. Tomáš Klír navázal na svůj dlouhodobý zájem o hospodářské dějiny pozdně středověkého Chebska a provedl na základě chebských knih městských příjmů sondu do cenových poměrů na Chebsku, přičemž získané údaje komparoval s daty z Čech, Vratislavska a Norimberska. Ondřej Vodička ve svém příspěvku představil finanční situaci českých katolických exulantů v čase husitských válek, kteří nezdědka utratili vše, co měli. Jindy však rovněž usilovali o restituce ztracených majetků a jen několika jedincům se podařilo v exilu vyžít díky s sebou přinesenému majetku, jehož prostřednictvím se zabezpečili nákupem rent. Veronika Večeřová se soustředila na obchodní privilegia středověkého města Písek, zejména ve vztahu k dálkovým obchodním trasám a konkurenčním městům, která byla v napojení na „nadregionální“ trasy úspěšnější. Kajetán Holeček na základě znojenských židovských knih obligací spolehlivě rekonstruoval síť a sociální postavení dlužníků u znojenských Židů. Ty považuje za jednu z hybných sil středověké ekonomiky, ale rovněž zdůrazňuje, že jejich finanční aktivity později zapříčinily jejich vypovězení z města. Oběhem mincí v pozdním středověku, možnostmi jeho poznání a kurzem pražských grošů a zlatých ražeb se zabývá ve svém textu Jan Boublík. Z autorova textu vyplývá, že pražské groše a uherské dukáty měly větší důvěryhodnost než jakékoliv drobné mince. Viktor Pohanka vytvořil úvod pro další poznávání hospodářských dějin Kutné Hory na počátku 16. století a soustředil se především na vývoj cen obilí, cenové poměry (srovnatelné s jinými městy),

rozdíly ve vývoji cen potravin a důlních potřeb a na hospodářské zázemí města. Ludmila Sulitková nastínila možnosti poznání podnikání v městském prostředí v předbělohorském období na příkladu Brna. Její práce se může stát základem pro budoucí komparaci s jinými městy.

Pro dějiny univerzitní má velký význam studie Marka Ďurčanského, v níž se autor zabývá úřadem kvestora pražské univerzity v letech 1612–1622 a vazbami kvestorů na městské prostředí. Úřad kvestora jakožto univerzitního úředníka byl zaveden v roce 1612; měl mít na starosti hospodářské záležitosti univerzity. Prvotním iniciátorem vzniku úřadu byl Vavřinec Benedikt Nudožerský, k realizaci však došlo až za rektorátu Jana Kampana Vodňanského. V úřadu se ve sledovaném období vystřídali Prokop Poenius Světnovský, Jan Hippus Vodňanský, Jan Chebd'ovský z Felzu a Jan Češbivius. Až na Poeonia se jednalo o měšťany mimopražského původu, všichni byli absolventy pražské univerzity a měli zkušenosti s výukou na partikulárních školách. Do budoucna by chtěl autor na práci navázat dalšími souvisejícími výzkumy. Součástí článku je edice instrukce a přísahy kvestora z přelomu let 1617–1618.

Závěrečné řádky monografie věnuje Jan Lhoták otázce využití raně novověkých šacunků (odhadů majetku a berně, která se z něj stanovovala). Kolektivní monografie je vítaným příspěvkem k hospodářským dějinám středověké a raně novověké ekonomiky, jejíž poznávání v posledních desetiletích spíše stagnovalo. Autoři se hrdě hlásí k odkazu prací Aloise Míky, Jaroslava Honce, Gustava Skalského, Rostislava Nového, Bedřicha Mendla, Františka Grause a dalších veličin hospodářských dějin. Jak již bylo naznačeno výše, mnohé z příspěvků jsou jakýmsi odrazovými můstky pro další bádání a lze doufat, že jejich autoři nepoleví ve své pili a neodejdou k jiným tématům.

Jan Boukal

DOI: 10.14712/23365730.2024.25

Milan Řípa, Ronald Richter: Termojaderná fúze první na světě: Sokolov 1936
Muzeum Sokolov, příspěvková organizace Karlovarského kraje, Sokolov 2021,
67 stran, ISBN 978-80-86630-47-2

Drobná publikace seznamuje čtenáře s osobností v českém prostředí málo známou, ale lze říci že celosvětově významnou. Falknovský (sokolovský) rodák Wilibald Richter, který si v pozdějších letech začal říkat Ronald, byl absolventem Přírodovědecké fakulty Německé univerzity v Praze, přičemž již za studií zde působil jako asistent. Po absolutoriu roku 1935 se vrátil do svého rodného města, kde působil v tanních chemických závodech. Rok poté zde díky svým experimentům zahájil výzkum termojaderné fúze. Ve fyzikálních experimentech pak posléze pokračoval i za 2. světové války v Berlíně a zejména v Argentíně, kam se po válce uchýlil a kde byly RichtEROVY experimenty sponzorovány prezidentem Perónem. Experimenty byly ukončeny v roce 1952 a tím v podstatě přehled RichtEROVY vědecké kariéry v publikaci končí. Richter zemřel až v roce 1991. Dostupných zdrojů k RichtEROVÉ životu je nemnoho, a proto je obdivuhodné, že se autorovi podařilo celkem přehledně jeho značnou část rekonstruovat.

S ohledem na výše uvedené skutečnosti je text spíše syntézou zahraniční anglicko, německo a španělskojazyčné literatury, a poněkud tak zamrzí, že autor nevyužil zdroje,

kteře má na rozdíl od materiálů z Argentiny (pokud nebyly skartovány) na dosah, když už se tématem zabýval dlouhodobě.¹ Jedná se zejména o písemnosti, týkající se Richterova působení na Přírodovědecké fakultě Německé univerzity, uložené v Archivu Univerzity Karlovy. Jedinou z nich, kterou autor využil, je digitalizovaná matrika doktorů.² Z nevyužitých zdrojů se jedná v první řadě o katalogy posluchačů, které zachycují průběh Richterova studia, zapsané přednášky a jména jeho vyučujících. Z katalogů lze vyčíst i to, kdo byli Richterovi spolužáci.³ Druhým souborem nevyužitých dokumentů jsou spisy Geofyzikálního ústavu, které se týkají jeho asistentury v čase studií.⁴ V neposlední řadě se v univerzitním archivu nachází i rigorózní protokol se záznamy o Richterových rigorózních zkouškách⁵ a strojepis Richterovy disertační práce, o níž autor ví, že existuje, ale patrně s ní nepracoval, jak vyplývá z poznámkového aparátu.⁶ Kniha je čtivá a psaná stylem určeným i pro širší veřejnost, ale přesto by nebylo na škodu některé její pasáže více rozepsat pro čtenáře méně znalé problematiky fyzikálních jevů a termojaderné fúze.⁷ Práce je nepochybně svým „objevem“ Ronalda Richtera přínosná pro českou veřejnost, a to nejen pro zájemce o dějiny vědy a techniky. Pokud by se ovšem někdo do budoucna chtěl tématem zabývat hlouběji a měl možnost pátrat po jeho stopách i v cizině, patrně dojde k mnoha dalším zjištěním o této polozáhadné postavě českoněmecké a argentinské fyziky.

Jan Boukal

DOI: 10.14712/23365730.2024.26

Daniela Brádlarová, Milada Paulová, první česká profesorka: mezi soudobými dějinami a byzantologií

Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2021, 377 s., ilustrace, portréty, faksimile, ISBN 978-80-88304-73-9

Publikace *Milada Paulová, první československá profesorka: mezi soudobými dějinami a byzantologií* je jedním z výstupů projektu *Jaroslav Bidlo a Milada Paulová: zakladatelské osobnosti historické slavistiky v kontextu vývoje české vědy*. Díky tomuto projektu a úsilí Daniely Brádlarové se po více jak pěti dekadách od smrti dočkala první česká docentka a první profesorka v Československu vlastní biografické monografie.

Milada Paulová se narodila 2. listopadu 1891 v Loukově ve středních Čechách do rodiny cukrovarnického úředníka. Nesnadné dětství (ztráta matky a bratra v raném věku,

¹ Např. Milan ŘÍPA, *Fyzikální dobrodruh Ronald Richter. Autor prvních pokusů s fúzí v plazmatu na světě – Československo v roce 1936 – a budovatel vůbec první fúzní laboratoře*, Československý časopis pro fyziku 5, 2019, s. 346–357.

² Archiv Univerzity Karlovy, fond Matriky Německé univerzity, inv. č. 5, Matrika doktorů Německé univerzity v Praze (1931–1936), s. 404.

³ Archiv Univerzity Karlovy, fond Přírodovědecká fakulta Německé univerzity v Praze (dále jen AUK, fond PŘF NU), inv. č. 596, kniha č. 67, Katalog posluchačů: zimní semestr 1928/29 a následné akademické roky. Richter strávil na fakultě 11 semestrů, nikoliv 5, jak tvrdí Řípa na s. 10.

⁴ AUK, fond PŘF NU, k. 26, inv. č. 345–347.

⁵ AUK, fond PŘF NU, inv. č. 623, kniha č. 94, Rigorózní protokol (Rigorosenprotokoll) II, 1931–1945, s. 85.

⁶ AUK, fond PŘF NU, inv. č. 832, rukopis č. 155, č. disertace 645: Wilibald RICHTER, *Untersuchung von Sperrschichtphotozellen mit weichen Roentgenstrahlen*.

⁷ Srovnej s pochvalnou recenzí na knihu od fyzika Jana MLYNÁŘE ve Sborníku Muzea Karlovarského kraje 30, 2022, s. 204.

onemocnění tuberkulózou) a rodinné poměry ji směřovaly k profesní kariéře učitelky, tedy povolání typickému pro neprovdané dcery ze střední vrstvy. Tu díky nadání a pili nakonec vyměnila za dráhu akademickou a našla uplatnění v oboru historie a byzantologie. Nejprve se jí povedlo stát se v roce 1925 první docentkou nejen na české pražské univerzitě a po jistých osobních peripetiích a druhé světové válce i první jmenovanou profesorkou v Československu. Uplatnění v oboru včetně vzdělávání nové generace a mezinárodní platformy nalezla i po roce 1948 navzdory změně politického ovzduší, které ji však přinutilo plně se soustředit na byzantologii.

Struktura knihy odpovídá chronologickému přístupu. V úvodu autorka seznamuje s prameny, dostupnou literaturou a cílem publikace. Monografie má primárně vypovídat o univerzitní a vědecké činnosti Milady Paulové. Následuje osmnáct kapitol, které zachycují jednotlivé životní etapy a profesní milníky Paulové od jejího narození až po konec jejího aktivního akademického působení v roce 1961. Ty byly často ovlivněny rozporem mezi vystudovaným oborem byzantologie a teprve se rodícími soudobými dějinami, kterým Paulová propadla. Autorka přidala kapitoly zachycující osudy díla Milady Paulové (*Návrat Maffie a Jugoslavenkého doboru 1958–1968*), její osoby v kontextu prostoru vně univerzity (*Milada Paulová a mimouniverzitní instituce*), rodinného kruhu a přátel (*Rodina a přátelé*), její místo v rovině genderu (*Milada Paulová a genderová otázka*) a její odkaz (*Ohlasy díla Milady Paulové: „Vždyť je to z toho, co mají Jihoslované – takřka to jediné!“*). *Závěrečné zamyšlení* přináší zhodnocení života Paulové a jejího přínosu akademické obci. Kniha dále obsahuje dvě přílohy, které představují formou tabulek pedagogickou činnost Paulové (přednášky a semináře) na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy mezi lety 1925 až 1962. Připojen je i seznam přednášek a seminářů, které Paulová v čase svého studia tamtéž navštěvovala od roku 1913 do roku 1918. Rovněž nechybí seznam pramenů, výběrová bibliografie, seznam zkratk, jmenný a místní rejstřík.

Práce je opřena o rozsáhlý archivní výzkum v českých i zahraničních archivech a důkladnou rešerši literatury. Autorka snad až příliš často pro přiblížení událostí cituje z korespondence Paulové. Čtenář díky tomu získá povědomí o psychických problémech a komplikovanosti osobnosti Milady Paulové. Tím se však do stínu může dostat její jedinečnost a schopnost využít svých chyb i předností k dosažení vytyčených cílů. Kniha je přínosná hned v několika rovinách. Ukazuje nelehkou cestu ženy vzdělávacím systémem až na akademický „vrchol“ v časovém úseku od konce 19. do druhé poloviny 20. století. Zprostředkovává vhled do akademického prostředí české univerzity/Univerzity Karlovy, konkrétně mezi špičky té doby v oboru historie a byzantologie. Vypovídá tak o tomto specifickém prostředí, jeho problémech (především personálních a finančních) a toporném přizpůsobování se dobovým společenským změnám, především konkrétně adaptaci na přítomnost žen ve vědě a jejich plné uplatnění v profesi. V neposlední řadě zachycuje počátky rodícího se oboru soudobých dějin.

Daniela Brádrlová splnila vytyčený cíl. Povedlo se jí představit Miladu Paulovou v její profesní/akademické dráze, která nebyla jednoduchá z mnoha důvodů. Životopisů velkých českých žen natožpak těch z vědeckého prostředí první poloviny 20. století není mnoho, autorka tedy splatila „dluh“, který současná historiografie stále ještě vůči ženám 19. a 20. století má.

Andrea Veverková

DOI: 10.14712/23365730.2024.27

Raimo Pullat – Tõnis Liibek, Auf der Suche nach der eigenen Alma Mater. Ingenieure und Architekten aus Estland, die vor dem Zweiten Weltkrieg an Technischen Universitäten Europas studiert haben

KIT Scientific Publishing, Karlsruhe 2022, 506 s., ISBN 978-3-7315-1215-8,
DOI: 10.5445/KSP/1000148222

Když jsem před více než deseti lety psal pro tento časopis recenzi na knihu o dějinách univerzity v estonském Tartu, povzdechl jsem si nad Pyrrhovými úspěchy obrození malých národů a jejich jazyků. Obsáhlá publikace k dějinám tartuské univerzity byla totiž k dispozici pouze v estonštině. Nyní recenzovaná monografie k dějinám estonské technické inteligence vzdělávané na zahraničních vysokých školách je naštěstí k dispozici ve všeobecně srozumitelném jazyce. Oproti obvyklejší angličtině je německá, především vzhledem k dominantnímu významu německojazyčných škol pro studující z Estonska.

Autoři sledují vytváření a působení technické inteligence na území meziválečného nezávislého Estonska, v němž právě technici a architekti tvořili zásadní prvek ekonomické a společenské modernizace země. Zatímco první generace estonských techniků a architektů (původně převážně baltských Němců, v meziválečném období naopak s převahou etnických Estonců) studovaly především na „domácích“ univerzitách v Ruské říši (většinou v St. Petersburgu nebo v Rize), po získání národní samostatnosti se proud zájemců o studium zaměřil převážně na zahraniční instituce, především v německojazyčné střední Evropě. (První estonská vysoká technická škola byla založena v Tallinu teprve v roce 1918 a první absolventi ji opustili o pět let později.)

Základní členění publikace odpovídá geografickému rozložení míst, kam studenti z Estonska odcházeli na studia. V první části jsou tak představeny nejbližší instituce: Technická vysoká škola v Tallinu (fungující až v meziválečném období), vysoké technické školy v Ruské říši před rokem 1918 (St. Petersburg a Riga) a pro meziválečné období nejatraktivnější Technická vysoká škola v tehdy svobodném městě Gdaňsku. Ve druhé části autoři sledují osudy estonských studentů na univerzitách meziválečného Německa, ve třetí pak ostatní technické školy ve zbytku Evropy. Na prvním místě této části jsou představeny německé techniky v Československu a po nich (podle klesající atraktivity pro Estonce) techniky ve Francii, Rakousku, Curychu, Varšavě, Moskvě, Charkově, Kyjevě, a nakonec na ostatních méně přitažlivých institucích (Helsinky, Budapešť, Velká Británie). Obsahem jednotlivých kapitol jsou stručné historie jednotlivých škol, důvody, které vedly studenty z Estonska k jejich volbě (vedle významu a atraktivity oborů také politické poměry v cílových zemích), prosopografie studentů, různé oblasti studentského života (studium, každodennost, sdružování, volný čas atd.) a v biogramech nejvýznamnějších absolventů též jejich uplatnění a význam pro společnost.

Na základě bohatého rejstříku pramenů z domácích i zahraničních archivů a znalostí odborné literatury z různých zemí dospěli autoři k řadě důležitých závěrů přesahujících dalece obzory historie malého národa, poměrně úzkého společenského segmentu technické inteligence i specifického typu terciárního školství. Prvním závěrem je tak radikální reorientace ze škol Ruské říše na instituce západní Evropy – z estonského pohledu včetně (respektive především) středoevropských. Významným rysem moderní peregrinace estonské technické inteligence je započítání studií na domácí tallinské technice a poté odchod na prestižnější zahraniční techniky. Prosopografické a biografické pasáže jsou nejen významnou součástí

poznání sociálních a politických dějin meziválečného Estonska, ale též cenným materiálem pro případné komparace se sociálními dějinami technické inteligence jiných malých národů Evropy. Součástí prosopografických významů jsou též data o volbě studijní specializace, což na jedné straně prohlubuje znalosti o potřebách estonské společnosti v jednotlivých technických oborech, na druhé pak do jisté míry implikuje význam konkrétních oborů na různých zahraničních školách. Konkrétní počty studentů z Estonska umožňují sledovat jak intenzitu několika vln zájmu o studium v zahraničí, tak oblibu konkrétních zahraničních škol, která se během různých období mírně proměňovala (obvykle v meziválečném období vedl Gdaňsk, následován Berlínem, Karlsruhe, Darmstadem a Drážďany, k nejatraktivnějším patřila též technika v Brně). Ve volbě cílové instituce hrála roli též etnicita: zatímco estonští Němci volili zpravidla školy v Německu, etničtí Estonci preferovali Gdaňsk a Brno. Vzhledem k dramatickým osudům Estonska ve 30. a 40. letech ovlivňovaly osudy estonských absolventů zahraničních technik výrazně též politické okolnosti. Po nástupu nacistů k moci poklesl zájem o školy v Německu, což vedlo mj. k vyššímu zájmu o Brno. Řada etnických Němců z Estonska se po ukončení vysokoškolských studií (mj. vzhledem k válečným událostem) nevrátila do země svého původu. Velké množství absolventů zahraničních škol z řad etnických Estonců se do vlasti nevrátila nebo ji opustila vzhledem k nové sovětské okupaci své země po roce 1945 a odešla zpravidla do zámořského exilu. Na technických vysokých školách mimo svou rodnou zemi studovaly po roce 1945 též další generace Estonců, tentokrát již politických exulantů. Pokud jde o první absolventy zahraničních univerzit po roce 1918, řada z nich se stala vedle praxe ve vlastních oborech zakladatelskými a budovatelskými osobnostmi nové tallinské techniky. Otevřenou otázkou pro další studium podle autorů zůstává mj. komparace se sousedními zeměmi, Lotyšskem a Finskem, tedy po roce 1918 samostatnými zeměmi s podobnou historickou zkušeností jako Estonsko.

Dalším důvodem, proč recenzovat tuto i jinak mimořádnou monografii na stránkách našeho časopisu, je ovšem též její význam pro dějiny vysokého technického školství v naší zemi. Třetí část o technických školách mimo baltskou oblast (západ Ruské říše, Gdaňsk) a dominující meziválečné Německo uvádí kapitola o technikách meziválečného Československa s Brnem na prvním místě. Strukturou je podobná ostatním kapitolám. Podává stručné dějiny německé techniky v Brně (na základě mj. literatury české provenience), následují údaje o počtu studentů z Estonska (založené na zdrojích z Archivu Technické univerzity v Brně) a jejich spolcích, sportovních aktivitách nebo roli svébytných vyslanců vlastní země ve střední Evropě. Zmíněny jsou též politické a společenské kontexty (růst antisemitských nálad nebo drahota studentského živobytí). Nejvýznamnější jsou biogramy nejvýznamnějších absolventů a jejich profesní kariéry po návratu do Estonska. Stejně jako v ostatních kapitolách text provází bohatý obrazový materiál, nejvýstižněji například architektonické projekty nebo realizace. Role brněnské německé techniky je charakterizována pro 20. až 30. léta po Gdaňsku jako jedné z nejpřitažlivějších, zvláště pro studenty z bohatších rodin. (Za celkově sledované období let 1850 až 1940 je Brno čtvrté za Berlínem, Gdaňskem a Karlsruhe.) Také brněnští absolventi odcházeli po skončení války a druhé sovětské okupaci z Estonska houfně do exilu. Menší přitažlivost pražské německé techniky pro estonské studenty (opět zpravidla ty bohatší, nejčastěji z židovských rodin) se odráží v mnohem kratších pasážích příslušné kapitoly.

Petr Svobodný

DOI: 10.14712/23365730.2024.28

Dějiny vědeckých a školských institucí, jakými jsou univerzitní fakulty, patří ke standardním tématům několika specializovaných historických disciplín, v případě lékařských fakult především dějin vědy (v užším vymezení dějin medicíny) nebo dějin vzdělanosti (v užším vymezení dějin univerzit). Autoři předkládané monografie přistoupili k tématu, podobně jako ve svých předchozích monografiích k dějinám Masarykovy univerzity,¹ její filozofické fakulty² a především v obecněji zaměřené práci o mýtech a tradicích středoevropské univerzitní kultury³ vybaveni nejenom perfektní znalostí pramenů a odborné literatury k dějinám instituce vlastní i s ní srovnatelných, ale především s originální metodologií.

Relevantnost a současně obtížnost volby tématu vyplývá již ze specifického postavení lékařských fakult (obecněji lékařského vzdělávání) v rámci středoevropských univerzit humboldtovského typu, respektive specifík postavení a prestiže lékařské profese ve společnosti; postavení daného rozkročením lékařských fakult mezi světem vysokého školství a světem zdravotnictví (na fakultní úrovni reprezentovaným vztahem mezi fakultou a fakultními nemocnicemi). Více než u jiných institucí a profesí se autoři při zpracování tématu snažili nalézt adekvátní proporce mezi detailním faktografickým zpracováním dějin jednotlivých oborů a pracovišť fakulty na jedné a zachycením spíše kulturních a sociálních kontextů fakultních dějin na straně druhé.

Pro zpracování dějin brněnské fakulty zvolili časovou perspektivu vycházející víceméně ze současného stavu, který je výsledkem řady změn po roce 1989 v oblasti vysokého školství, organizace vědy a reforem zdravotnictví. Aktuální problémy lékařského vzdělávání, lékařské profese a zdravotnictví (včetně jejich specifických segmentů, například zubního lékařství) transformačního a posttransformačního období posledních 30 let (téměř třetina historie fakulty) jsou tak východiskem pro hledání historických kořenů a geografických nebo strukturálních souvislostí. V této obrácené perspektivě (od aktuálních problémů či konfliktů k podobným problémům v minulosti) tak plasticky vystupují například některé – v jiných souvislostech ne tak zřetelné – příčiny rozdílů mezi brněnskou a pražskou fakultou (fakultami)/univerzitou, konkrétně v jejich postojích k otázce tzv. univerzitních nemocnic (v tomto případě navíc s pozoruhodným mezinárodním rozměrem inklinace Brna k vídeňským vzorům).

Největším přínosem recenzované práce je jednoznačně právě její dlouhodobě promyšlené teoretické a metodologické ukotvení. Středobodem všech tematických kapitol (samo o sobě je jejich členění víceméně tradiční: fakulta a její role v systému zdravotní, zejména nemocniční péče, vzdělávání, studentstvo, výzkum, organizační struktura) je otázka identity a společenské role fakulty. Fakulta je základním objektem a interpretačním rámcem, k němuž se vztahují ostatní roviny a aktéři jak na nižší úrovni (organizační jednotky, osobnosti), tak na vyšší úrovni (univerzita, město, regionální a státní instituce, mezinárodní souvislosti). V rámci výše zmíněných kapitol sledují autoři individuální či kolektivní identity v příslušných sférách prostřednictvím čtyř pilířů: společenská role, systém vlády a moci, sdílení hodnot a symbolických znaků a artefaktů.

¹ Lukáš FASORA – Jiří HANUŠ, *Masarykova univerzita v Brně. Příběh vzdělání a vědy ve střední Evropě*, Brno 2009.

² Lukáš FASORA – Jiří HANUŠ, *Filozofická fakulta Masarykovy univerzity – pohledy na dějiny a současnost*, Brno 2010.

³ Lukáš FASORA – Jiří HANUŠ, *Mýty a tradice středoevropské univerzitní kultury*, Brno 2019.

Společenské roli fakulty je tak věnována nejenom samostatná kapitola, ale i příslušné pasáže tematických kapitol. Otázky mocenských vztahů řeší autoři opět v různých kontextech, mj. v zásadní otázce tradičních univerzitních dějin, tj. vztahu univerzitní autonomie na jedné a státního dohledu (jdoucího ruku v ruce s otázkou financování)⁴ na straně druhé. Poslední dva pilíře jsou autorům klíčem k poslední kapitole *Sdílení hodnot*, která tvoří jeden z vrcholů zvládnutí tak obtížného úkolu. Vzorem pro další autory zpracování univerzitních či fakultních dějin by se mohly stát podkapitoly o proměnlivém „příbuzenském“ vztahu mezi pražskými a brněnskými institucemi a kolektivní paměti jako zdrojem fakultní identity, pro historiky medicíny jsou velice inspirativní podkapitoly o ideálu „velkého lékaře“. Na podkapitole *Socializace mladého lékaře* by bylo možné v jednotlivostech demonstrovat nuance přístupů dějin medicíny a zdravotnictví, dějin vzdělanosti, historické antropologie, historické sociologie i soudobých dějin.

Zcela zvláštní ocenění si zaslouží kapitola *Výzkum* (v obsahu nejméně viditelná). Jeden z hlavních pilířů poslání univerzity je – právě v případě medicíny – pro historiky současně jedním z nejobtížnějších úkolů. Zadání se autoři díky svému přístupu zhostili nadmíru úspěšně, a právě v této kapitole z hlediska celku přímo ukázkově. Nepodávají pouhý výčet jmen a jejich hlavních směrů bádání a úspěchů, ale opět zejména mantinely, ve kterých k výzkumu přistupovali (mocenské vztahy v rámci univerzity, vztahy mezi fakultou, lékařským stavem, zdravotnickými institucemi, vztahem univerzitních pracovišť k jiným institucím ve městě, regionu i státě, politické zásahy atd.), což jim společně s koncepty sdílení hodnot, kolektivní paměti a ideálu „velkého lékaře“ pojednaných podrobně v osmé kapitole umožnilo postihnout v základních rysech a přitom velmi plasticky osobnosti a jejich hlavní díla nebo obory, jejichž věhlas významně spoluutvářel společenskou roli fakulty, případně díky kterým patřila/patří Lékařská fakulta MU ke špičkám v českém i mezinárodním srovnání (například onkologie, transplantologie nebo asistovaná reprodukce).

Přínos monografie o brněnské lékařské fakultě ve srovnání s publikacemi na podobné téma je nepřehlédnutelný. V kontextu monografií o dějinách Masarykovy univerzity doplňuje dosavadní tituly (MU, FF) o další z fakult, a to navíc právě o tu nejkomplicovanější a nejhůře uchopitelnou. Ve srovnání s publikacemi o jiných lékařských fakultách (například Univerzity Karlovy) vyniká především výrazným akcentem na zvolenou metodu a její důsledné uplatnění, umožňující inovativně postihnout většinu témat i rovin fakultních dějin. Vyhýbá se tím jak převažujícímu faktografickému popisu zpracování starších dějin, tak novějším jubilejním publikacím s akcentem na současný chod fakult, galerie jejich výtečníků nebo memoárová zpracování (z nichž mimochodem autoři knihy o LF MU zhusťta vycházeli jako z cenných pramenů pro hodnocení identity a společenské role fakulty, univerzity nebo lékařů). Obstojí výtečně i v mezinárodním srovnání, například s poměrně recentní publikací o vídeňské medicíně z roku 2018,⁵ kterou v řadě ohledů převyšuje. Škoda jen, že pro mezinárodní využití ji diskvalifikuje absence alespoň středně obsáhlého cizojazyčného shrnutí.

Petr Svobodný

DOI: 10.14712/23365730.2024.29

⁴ Lukáš FASORA – Anna PEČINKOVÁ – Zdeňka STOKLÁSKOVÁ, *Akademická věž ze slonoviny. Státní financování a autonomie vysokých škol 1849–1939*, Brno 2022.

⁵ Daniela ANGETTER et al. (Hg.), *Strukturen und Netzwerke. Medizin und Wissenschaft in Wien 1848–1955*, Wien 2018.

Vojtech Ozorovský (ed.), Dejiny Lekárskej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, II. časť

Univerzita Komenského v Bratislave, Bratislava 2021, 456 s.,
ISBN 978-80-223-5295-6

Už podtitul „II. časť“ napovídá, že autoři odkazují nejenom na zakladatelské aktivity otců LF UK v Bratislavě, ale též programově navazují na fundamentální historiografické dílo svých předchůdců, autorů I. dílu dějin LF UK v letech 1919–1938. (Od jeho vydání ovšem uplynula tři desetiletí.)¹ Historie bratislavské Univerzity Komenského a její lékařské fakulty jsou významnou kapitolou v dějinách vědy a vzdělanosti jak ve slovenském, tak v širším československém kontextu. Zatímco první zakladatelské období let 1919–1938 je poměrně dosti známé i v českých odborných kruzích, je emancipační období slovenského národa (a zvláště jeho univerzity) v období dočasné existence válečné Slovenské republiky a třetí Československé republiky (1945–1948) pro českého čtenáře převážně velkou neznámou.

Autoři druhého svazku se úspěšně pokusili popsat a interpretovat dějiny fakulty (v rámci celé univerzity) v období let 1938–1948, které editor svazku v úvodu označil za nejkomplicovanější, nejkontroverznější a nejcitlivější ve slovenských dějinách. Jako východisko autorů zdůraznil opatrnost a snahu vyvarovat se černo-bílé optiky a pokus zaujmout objektivní postup. Členění svazku charakterizoval jako centrifugální, postupující od popisu jednotlivých vědecko-pedagogických pracovišť fakulty (ústavů a klinik), přes organizační a funkční vztahy mezi fakultou a univerzitou k sondám o společenských aktivitách fakultních představitelů.

V první části (s. 14–212) Matej Gogola (Oddělení historie medicíny a zdravotnictví Ústavu sociálního lékařství a lékařské etiky LF UK) zhodnotil pedagogickou, vědeckovýzkumnou a léčebně-preventivní činnost 25 fakultních pracovišť, přičemž se zaměřil zpravidla na profilující osobnosti jejich přednostů. Svou strukturou kapitoly o jednotlivých pracovištích navazují na první díl. Jádrem kapitol je vedle základních informací o měnících se názvech, případně sídlech především představení hlavních osobností a výčty ostatních zaměstnanců, speciální součástí pak případná účast v protifašistickém odboji. Přínosem v této části jsou již údaje o vzniku nových pracovišť po roce 1938/39, respektive 1945. Jinak poměrně stručné analýzy činnosti jednotlivých pracovišť dávají dobrou představu o kontinuitách, respektive diskontinuitách jak v personálním obsazení, tak v profilaci konkrétních pracovišť a oborů, případně vědeckých škol. Obsah kapitol o klinikách a ústavech a jejich nejvýznamnějších zaměstnancích kromě základního cíle této části (analýza vlastního poslání fakulty) přináší řadu dalších podrobností, doplňujících obecnější kapitoly druhé části monografie. Konkrétní životní osudy tak pomáhají lépe nasvítit například obměnu učitelského sboru na přelomu let 1938/1939 nebo postoje učitelů k novým režimům. V kapitole o histologicko-embryologickém ústavu tak například čteme o pohnutých osudech jednoho ze zakladatelů fakulty, Zdenka Frankenbergera, po jeho nuceném odchodu v roce 1938, v kapitole o ústavu patologické anatomie, histologie a bakteriologie o jedné z nejkontroverznějších postav fakulty v daném období, Františku Šubíkovi. Celá první část zpracovaná na základě bohaté pramenné základny v linii internalistického přístupu k dějinám

¹ Milan BENIAK – Miloslav TICHÝ, *Dejiny Lekárskej fakulty Univerzity Komenského*, I. časť, Bratislava 1992.

medicíny je nezbytnou součástí každé monografie o institucionálních dějinách. V závěru své části akcentuje M. Gogola několik hlavních bodů vyplývajících z jeho analýz: nástup druhé a třetí generace slovenských lékařů do vedoucích pozic, zdárný průběh výuky rušený výrazněji teprve na přelomu let 1944/45, aktivní podíl fakulty na moderní léčebně preventivní činnosti první poloviny 40. let, význam založení farmaceutického studia nebo paralely mezi obměnami/očistami učitelských sborů v důsledku společenských a politických změn po roce 1938 a 1945.

Především na společenské a politické kontexty proměn fakulty a celé univerzity je zaměřena druhá část (s. 214–340) napsaná Adamem Mesiarkinem ze stejného pracoviště. Hlavní linií této části je důraz opakovaně kladený na celkem bezproblémové fungování fakulty ve všech jejích rolích, přes všechny změny a tlaky kladené na ni měnicími se politickými režimy (právní normy, organizační změny, omezení v přijímání studentů, personální obměny). Při interpretaci kritičtějších momentů (tj. zejména personálních výměn) v tomto období si autor jako hlavní záměr vytkl nezvýrazňovat česko-slovenské animozity. K hodnocení přelomového období 1938/1939 s jeho radikálními změnami (mj. právě v národnostním složení učitelského sboru a následně i jazykové homogenizaci studentstva), respektive sledování kontinuitních a diskontinuitních prvků vývoje fakulty v letech první Slovenské republiky, si připravil půdu dvěma kapitolami o jejím založení a prvních dvou desetiletích fungování. Sledovat tak lze vývoj od původního zakladatelského a budovatelského československého narativu „vroucího vztahu“ a „bratrského daru“ (pochopitelně spojeného s reálnými společenskými podmínkami, možnostmi a potřebami) k silicímu volání po poslovenštění instituce koncem 30. let. Východiskem úvodních kapitol je tak mj. sledování personálního substrátu, jak učitelského, tak studentského (především z etnického, respektive jazykového hlediska), jádrem pak zejména kapitola o personálních výměnách po vyhlášení autonomie Slovenska na podzim roku 1938. Autor zdůrazňuje, že nucený odchod českých učitelů a jejich náhrada slovenskými kolegy probíhaly paralelně s procesy navazujícími na dlouhodobě rostoucí potřeby rozšíření a technického rozvoje fakulty a jejích složek. Druhým akcentem této kapitoly je konstatování, že proces výměny na vedoucích pozicích nebyl živelný ani násilný, navíc „odejít“ čeští odborníci byli nahrazeni rovnocenně erudovanými slovenskými kolegy, nikoliv jen shora dosazenými politickými figurami. Dosud převažující interpretaci odchodu českých učitelů (především z české strany) jako výrazně černého momentu dějin bratislavské univerzity autor zmírňuje závěrem, že právě v případě lékařské fakulty byla nastupující generace slovenských odborníků připravena po odborné stránce nejlépe. V kapitole o vztazích univerzity a fakulty se státem po 14. 3. 1939 dochází k závěru, že přes reálné tlaky a snahy režimu Hlinkovy slovenské lidové strany, legislativní opatření i symbolická gesta se luďáckému režimu nepodařilo univerzitní autonomii zcela zrušit, a právě lékařská fakulta nebyla institucí, která by se vezla na vlně slovenského nacionalismu. V kapitole o běžném fungování fakulty v letech 1939–1945 se Mesiarik věnuje mj. návrhům na reformy studia, v jejichž rámci též zdůrazňuje zavedení studia farmacie, stavebnímu rozvoji fakulty nebo reorientaci zahraniční spolupráce. Trochu neorganicky jsou v této kapitole popsány též odbojové aktivity členů fakulty. Kapitoly o fakultě v letech 1945–1948 jsou sice mimořádně zajímavé a důležité pro poznání přelomových období univerzitních dějin, slovenských i československých, ale dle mého mínění by toto období mělo být zpracováno spíše v kontextu univerzitních dějin let 1945–1948–1968–1989. Ve dvou kapitolách se autor zabývá dějinami studentstva: v první jeho společenskými vystoupeními

(spojenými především s demonstracemi na podzim roku 1937 pod heslem „*Na Slovensku po slovensky*“), ve druhé jeho počty a národnostním složením. Druhou část celkově považuji za nejdůležitější přínos recenzované monografie nejen z perspektivy česko-slovenských dějin, ale i jako vklad do diskuse o dějinách evropských vysokých škol v období totalitních režimů a válek 20. století.²

Třetí část monografie je dílem Martina Vašše z Katedry slovenských dějin FF UK. Společenské aktivity a veřejnou angažovanost učitelů a studujících LF UK zkoumá autor metodou několika reprezentativních sond. Objektem jeho zájmu jsou osobnosti – primárně vědci a pedagogové – v rolích veřejných intelektuálů nebo s přesahy do uměleckých kruhů, specifickým prostředím jejich mimouniverzitního působení je často typická bratislavská kavárenská kultura. Politická orientace aktérů a následně jejich působení v této oblasti pak osciluje mezi sympatizanty až exponenty luďáckého režimu a jeho odpůrci. Příkladem z jedné strany spektra může být již vzpomenutý F. Šubík, který je vedle svého univerzitního působení znám též jako básník a zejména jako člen nacisty organizované mezinárodní expertní komise při odhalování masové vraždy polských důstojníků v Katyňském lese sovětskými orgány, z druhé strany pak bývalý bratislavský profesor S. Kostlivý, působící po návratu do Čech v protinacistickém odboji. Společenské aktivity studentů jsou tematizovány opět především v souvislosti s demonstracemi roku 1937. Přílohou všech tří částí jsou bohaté seznamy použitých pramenů a literatury, orientaci v textu usnadňuje jmenný rejstřík, příjemně působí též obrazová příloha.

Slovenským čtenářům se dostává do rukou další solidně a kriticky zpracovaná část dějin bratislavské lékařské fakulty a celé univerzity v nejproblematictější období jejich dějin, českým zájemcům pak výborné referenční dílo k dějinám třetí československé univerzity v posledním období prvního společného státu i materiál ke komparaci osudů vysokých škol v protektorátu (Praha, Brno) a v dočasně samostatné Slovenské republice. Širší využití pro mezinárodní komparaci ze strany zahraničních badatelů bohužel omezuje absence alespoň stručných cizojazyčných shrnutí.

Petr Svobodný

DOI: 10.14712/23365730.2024.30

² Michal V. ŠIMÚNEK (ed.), *Science, Occupation, War: 1939–1945. A Collective Monograph*, Praha 2021.

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2024

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy

Tomus LXIV, Fasc. 1

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Ovocný trh 560/5, 116 36 Praha 1
www.karolinum.cz
Praha 2024

Obálku navrhly Jana Ratajová a Kateřina Řezáčová
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vytiskla tiskárna Nakladatelství Karolinum
ISSN 0323-0562 (Print)
ISSN 2336-5730 (Online)
MK ČR E 18593

Adresa redakce: Ústav dějin UK a archiv UK, Ovocný trh 5, 116 36 Praha 1
petr.svobodny@ruk.cuni.cz